

มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ปริทัศน์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำปาง

วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ม.ราชภัฏรำปาง
ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2557)
ISSN 2350-9392

LPRU HUSOC REVIEW 2.1
LOCALITY IN MODERN WORLD

ประเด็น

ฉบับ 2.1 |

ท้องถิ่นในโลกใหม่

มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ปริทัศน์

มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2557)

วารสารวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

Humanities and Social Sciences Review, Faculty of Humanities and
Social Sciences, Lampang Rajabhat University (LPRU HUSOC Review)

หน่วยงานรับผิดชอบ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
119 ม.9 ต.ชมพู อ.เมืองลำปาง จ.ลำปาง 52100

คณะที่ปรึกษา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนวิทย์ บุตรอุดม คณบดี

อาจารย์อานาจ สงวนกลาง รองคณบดีฝ่ายวิชาการและวิจัย

อาจารย์พงศธร คำใจหนัก รองคณบดีฝ่ายวางแผนและการประกันคุณภาพการศึกษา

อาจารย์ภานุวัฒน์ สุกุลสืบ รองคณบดีฝ่ายกิจการนักศึกษาและกิจการพิเศษ

ประธานสาขาวิชาภาษาไทย

ประธานสาขาวิชาภาษาไทยเพื่อการสื่อสารสำหรับชาวต่างประเทศ

ประธานสาขาวิชาภาษาอังกฤษ

ประธานสาขาวิชาภาษาจีน

ประธานสาขาวิชาสังคมศึกษา

ประธานสาขาวิชาการพัฒนาชุมชน

ประธานสาขาวิชาดนตรี

ประธานสาขาวิชาศิลปะและการออกแบบ

ประธานสาขาวิชานิติศาสตร์

ประธานสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ประธานสาขาวิชาการบริหารและการพัฒนาประชาคมเมืองและชนบท

บรรณาธิการ

อาจารย์ภิญญาพันธุ์ พจนะลาวัฒน์

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิไลลักษณ์ พรหมเสน

อาจารย์กิ่งแก้ว ทิศตั้ง

อาจารย์อัจฉริยา ครุฑาโรจน์

กองบรรณาธิการ (บุคลากรภายใน)

รองศาสตราจารย์ชุตินา เวทการ

รองศาสตราจารย์ ดร.บุญทวรรณ วิงวอน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ว่าที่ร้อยตรี ดร.นรินทร์ ภัคดี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชุตินานต์ รักธรรม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พรสวรรค์ มณีทอง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ศิริกร อินคำ

อาจารย์ ดร.สุริยจรัส เตชะตันมีนสกุล

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกหน่วยงานผลิตวารสาร

รองศาสตราจารย์ ดร.จามรี เชียงทอง

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อาจารย์ ดร.วสันต์ ปัญญาแก้ว

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ศาสตราจารย์ ดร.อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อาจารย์ ดร.ภาณุ สิทธิพงษ์

ภาควิชารัฐศาสตร์การปกครอง คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์

รองศาสตราจารย์ ดร.สมพงษ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

พินิจอักษร

อาจารย์ชัยเนตร ชนกคุณ

จัดรูปเล่ม

อาจารย์ภิญญาพันธุ์ พจนะลาวณิชย์

ออกแบบปก

อาจารย์ภิญญาพันธุ์ พจนะลาวณิชย์

ภาพหน้าปก

ขบวนแห่เดินผ่านโรงภาพยนตร์แห่งหนึ่ง บนถนนบุญวาทย์
ตำบลสวนดอก อำเภอเมือง ลำปาง

อนุเคราะห์ภาพหน้าปก

คุณสตรีร์ ชัตติยวงศ์

ฟอนต์

PS Pimdee

ใช้กับคำว่า “ท้องถิ่นในโลกใหม่” บนหน้าปก

TH SarabunPSK

ใช้เป็นฟอนต์พื้นฐาน

TH K2D July8

ใช้เป็นฟอนต์หัวเรื่อง

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์ กิจเสรี

3/9 ถนน สุเรนทร์ ตำบลสบตุ๋ย

อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

โทรศัพท์ 054-310-769

วารสารวิชาการ “มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ปริทัศน์”

Humanities and Social Sciences Review (HUSOC Review)

กำหนดออกปีละ 2 ฉบับ ฉบับ เดือนมกราคม-มิถุนายน และฉบับ เดือนกรกฎาคม-ธันวาคม

ได้รับเงินอุดหนุนจากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

วัตถุประสงค์

เพื่อเผยแพร่และแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดและงานวิจัยทางด้านมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ทั้งยังส่งเสริมและสนับสนุนการค้นคว้า และวิจัยเพื่อความเป็นเลิศ ทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางให้แก่นักวิชาการ ผู้รู้ นักศึกษาและบุคคลทั่วไปที่มีความสนใจในสาขาวิชาดังกล่าว โดยวารสารมีขอบเขต เนื้อหาทางวิชาการในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ข้อเสนอแนะสำหรับผู้สนใจนำเสนอบทความวารสาร

กองบรรณาธิการพิจารณารับบทความ 3 ประเภท ดังนี้

1. บทความ แบ่งเป็น

1.1 บทความทางวิชาการ หมายถึง งานเขียนซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจและ อยู่ในกรอบเนื้อหาที่กำหนด ต้องมีการอ้างอิงตามหลักวิชาการ

1.2 บทความวิจัย หมายถึง การนำเสนอผลการวิจัยที่ได้มีการศึกษาค้นคว้า ตามหลักทางวิชาการวิจัยแต่ต้องนำมาปรับเพื่อนำเสนอในรูปแบบบทความที่ง่ายต่อการอ่านและทำความเข้าใจ

2. บทวิจารณ์หนังสือ (book review) หมายถึงบทความที่วิพากษ์ วิจารณ์ เนื้อหาสาระ คุณค่า ของหนังสือหรือบทความโดยบทวิจารณ์หนังสือ จะต้องกล่าวถึงรายละเอียดของหนังสือ ได้แก่ ชื่อผู้แต่งปีที่พิมพ์ สำนักพิมพ์ ครั้งที่พิมพ์ จำนวนหน้า ให้ชัดเจนด้วย

3. บทความปริทัศน์ (review article) หมายถึง งานวิชาการที่ประเมินสถานะล่าสุดทางวิชาการ (State of the art) เฉพาะทางที่มีการศึกษาค้นคว้า มีการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ความรู้ทั้งทางกว้างและทางลึกอย่างทันสมัย โดยให้ข้อวิพากษ์ที่ชี้ให้เห็นแนวโน้มที่ควรศึกษาและพัฒนาต่อไป

เงื่อนไขการตีพิมพ์

1. เป็นบทความ ซึ่งไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารวิชาการที่ไหนมาก่อน
2. เป็นบทความ ที่มีคุณภาพ ผ่านการพิจารณาตรวจสอบ คัดเลือก จากกองบรรณาธิการ ซึ่งประกอบด้วยนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review)
3. เป็นบทความ ที่มีการอ้างอิงและบรรณานุกรม ตามหลักทางวิชาการ ทั้งในระบบเชิงบรรณหรือระบบนามปี

การเตรียมต้นฉบับ

1. บทความ ต้องมีการเขียนเริ่มต้นด้วย บทคัดย่อ (ภาษาไทย) ไม่ควรเกิน 1 หน้า กระจาย ให้ใช้ตัวอักษร Cordia New ขนาดของตัวอักษรเท่ากับ 14 ทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ
2. บทความ ควรจัดพิมพ์บนกระดาษขนาด A4 หน้าเดียวประมาณ 26 บรรทัดต่อหน้าหนึ่งหน้า ด้วยอักษร Cordia New ขนาดของตัวอักษรเท่ากับ 16 ทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ และใส่เลขหน้าตั้งแต่ต้นจนจบบทความยกเว้นหน้าแรก โดยมีความยาว ดังนี้

2.1 บทความ จำนวน 16-25 หน้า โดยนับรวมรูปภาพตาราง

เอกสารอ้างอิงและภาคผนวก

2.2 บทวิจารณ์หนังสือ จำนวน 11-15 หน้า โดยนับรวมรูปภาพ ตาราง

เอกสารอ้างอิงและภาคผนวก

2.2 บทความปริทัศน์ จำนวน 11-15 หน้า โดยนับรวมรูปภาพ ตาราง

เอกสารอ้างอิงและภาคผนวก

3. ชื่อผู้เขียน อยู่ถัดลงมาจกชื่อเรื่อง เขียนตำแหน่งและหน่วยงานต้นสังกัดของผู้เขียนในเชิงอรรถ
4. การส่งบทความควรส่งต้นฉบับบทความในรูปแบบเอกสารหรือรูปแบบเป็นไฟล์อิเล็กทรอนิกส์

เอกสารอ้างอิง : เอกสารที่ผู้เขียนบทความนำมาอ้างอิงจะต้องมีแหล่งที่มาที่ชัดเจน โดยอาจเป็นหนังสือ ตำรา งานวิจัย วารสาร หรือแหล่งข้อมูลออนไลน์ก็ได้

รูปแบบการอ้างอิง เชิงอรรถ และบรรณานุกรม

การอ้างอิง ให้เลือกใช้ทั้งสองแบบนี้คือ

(1) แบบนาม-ปี ระบุชื่อ นามสกุลผู้แต่ง ปีที่พิมพ์ และเลขหน้าของเอกสารอ้างอิงไว้ในวงเล็บ ต่อท้ายด้วยข้อความที่นำมาอ้างอิง

(2) แบบเชิงอรรถที่เรียงตัวเลขเป็นเลขอารบิกจากน้อยไปมากไว้ตอนล่างสุดของหน้า ภายในสามารถอธิบายความ ใช้วิธีลงรายละเอียดคำอธิบาย

บรรณานุกรม เริ่มด้วยบรรณานุกรมภาษาไทย แล้วตามด้วยบรรณานุกรมภาษาอังกฤษ และเรียงตามลำดับตัวอักษร

***เนื้อหา ทักษะคิดและความคิดเห็นในบทความนี้เป็นของผู้เขียนเท่านั้น
บรรณาธิการผู้พิมพ์ไม่ต้องรับผิดชอบ**

บทบรรณาธิการ

วารสารวิชาการ มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ของ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ฉบับนี้เป็นฉบับที่ 2 ซึ่งได้มีการปรับวารสารตีพิมพ์ใหม่เป็น ปีละ 2 ฉบับ ได้ปรับเปลี่ยนกำหนดการตีพิมพ์เป็น 2 ช่วงได้แก่ เดือนมกราคม-มิถุนายน 2557 หลักก็คือ “ท้องถิ่นในโลกใหม่” อันเน้นบทความวิชาการที่สัมพันธ์กับหัวข้อดังกล่าว สองบทความแรกเป็น บทความวิชาการ นั่นคือ “พลวัตการปกครองส่วนท้องถิ่นไทย : กับการขยายพื้นที่ทางการเมืองของประชาชน” โดย ชัยพงศ์ สำเนียง และ “รัก” ในกระแสความเปลี่ยนแปลงของหนุ่มสาวชนบทไทย ช่วงทศวรรษ 2520-2530” โดย ภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์

ส่วนที่สองเป็นบทความวิจัย ประกอบด้วย “เกษตรพันธสัญญา : ระบบความสัมพันธ์ ความเสี่ยงการปรับตัว อำนาจและการต่อรองกรณีศึกษากลุ่มเกษตรกรในจังหวัดลำปาง” โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เพ็ญศิริ พันพา, “กระบวนการสร้างอุดมการณ์รักชาติไทยด้วยกลวิธีทางภาษาในนวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ ของวิมล ศิริไพบุลย์” โดย สุพรรณษา ภัคตรนิกร และ “มาตรการป้องกันความรุนแรงอย่างไม่เป็นทางการ : การมีส่วนร่วมในการป้องกันความรุนแรงของแฟนบอลไทย” โดย อาจินต์ ทองอยู่คง ส่วนที่สามเป็นบทความวิจารณ์หนังสือ นั่นคือ “หัวใจห้องที่ห้า : ปฏิบัติการความรักไร้พรมแดน” โดย ชัยเนตร ชนกคุณ

จะเห็นได้ว่าฉบับนี้ประกอบไปด้วยบทความในสาขาวิชาที่ต่างกันไปในมิติทางการเมือง, ประวัติศาสตร์, สังคมศาสตร์, วรรณกรรม วารสารนี้มีความตั้งใจที่จะเป็นสื่อกลางในการเผยแพร่ความรู้ที่ถูกค้นพบระหว่างการวิจัย การตรึกตรอง การเรียนการสอนเพื่อต่อยอดความรู้สู่สาธารณชน หวังว่าวารสารฉบับนี้จะเป็นส่วนหนึ่งในการเปิดขอบฟ้าการเรียนรู้และความเข้าใจสังคมไทยในบรรยากาศที่อึมครึม และต้องการความรู้อันซับซ้อนเพื่ออธิบายและทำความเข้าใจมันให้ลึกซึ้งกว่าที่เป็นอยู่

บ ร ร ณา ธิ ก า ร

เปิดรับพิจารณาบทความ

มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ปริทัศน์
มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง ฉบับที่ 2.2

Humanities and Social Sciences Review, Lampang Rajabhat
University (LPRU HUSOC Review) #2.2

ฉบับมิติแห่งเมือง มิติแห่งชนบท

ขอเชิญนักวิชาการทั้งระดับสมัครเล่นและโดยอาชีพส่งบทความวิชาการ
เพื่อพิจารณาตีพิมพ์ลงวารสารวิชาการ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ปริทัศน์
ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2557)

การส่งบทความ

ส่งต้นฉบับถึง

คุณปิยะนันท์ จ๊ะเอ็ง

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

119 ม.9 ต.ชมพู อ.เมืองลำปาง จ.ลำปาง 52100

หรือส่งมาที่ husocreview@gmail.com

หรือ ติดตามข้อมูลข่าวสารเพิ่มเติมได้ที่ <http://husocreview.blogspot.com>

สารบัญ

บทบรรณาธิการ ๘

ภาคแรก : บทความวิชาการ 1

พลวัตการการปกครองส่วนท้องถิ่นไทย : กับการขยายพื้นที่ทางการเมืองของประชาชน
ชัยพงษ์ สำเนียง 2

“รัก” ในกระแสความเปลี่ยนแปลงของหนุ่มสาวชนบทไทย
ช่วงทศวรรษ 2520-2530 46
ภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์

ภาคสอง : บทความวิจัย 75

เกษตรพันธสัญญา : ระบบความสัมพันธ์ ความเสี่ยง การปรับตัว อำนาจ
และการต่อรอง กรณีศึกษากลุ่มเกษตรกรในจังหวัดลำปาง 76
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เพ็ญศิริ พันพา

กระบวนการสร้างอุดมการณ์รักชาติไทยด้วยกลวิธีทางภาษาในนวนิยายแนว
อิงประวัติศาสตร์ ของวิมล ศิริไพบูลย์ 108
สุพรรณษา ภักตริกกร

มาตรการป้องกันความรุนแรงอย่างไม่เป็นทางการ : การมีส่วนร่วมในการป้องกัน
ความรุนแรงของแฟนบอลไทย 140
อาจินต์ ทองอยู่คง

ภาคสาม : บทวิจารณ์หนังสือ/บทความปริทัศน์ 169

หัวใจห้องที่ห้า : ปฏิกริยาความรักไร้พรมแดน 170
ชัยเนตร ชนกคุณ

รายนามผู้นำเสนอบทความ

อาจารย์ชัยเนตร ชนกคุณ

อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทยเพื่อการสื่อสารสำหรับชาวต่างประเทศ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

ประเด็นที่สนใจ : กวีนิพนธ์, วรรณกรรม, วรรณกรรมวิจารณ์

ผลงานวิชาการ :

- 1) ชัยเนตร ชนกคุณ. **ตัวละครชายขอบในวรรณกรรมซีไรต์** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2555.
- 2) ชัยเนตร ชนกคุณ. **การพัฒนากระบวนการสอนเขียนเรียงความด้วยผังความคิดแบบย้อนกลับเพื่อพัฒนาครูผู้สอนวิชาภาษาไทย** โรงเรียนวิสิษฐวิทยา (วัดนางแล) ได้รับทุนอุดหนุนงานวิจัยจากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง พ.ศ. 2556

นายชัยพงษ์ สำเนียง

นักวิจัย สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

นักศึกษาระดับปริญญาเอก มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ประเด็นที่สนใจ : นโยบายสาธารณะ, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ผลงานวิชาการ :

- 1) ชัยพงศ์ สำเนียง. **พลวัตการสร้างและการรับรู้ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ พ.ศ. 2445-2549**. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551.
- 2) โครงการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของภาคประชาชน และการขยายพื้นที่ทางการเมืองของประชาชน สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) (2555)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เพ็ญศิริ พันพา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำวิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง

นักศึกษาระดับปริญญาเอก มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ประเด็นที่สนใจ : การปรับโครงสร้างสังคมเกษตร, สังคมโลกาภิวัตน์, ท้องถิ่นภิวัตน์

ผลงานวิชาการ :

- 1) เพ็ญศิริ พันพา. **ระบบบุญนิยม : การพัฒนากองทุนสวัสดิการชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง : ศึกษาเฉพาะกรณีสาธารณโมคิศิระขอโคก ชุมชนศิระขอโคก จังหวัดศรีสะเกษ** วิทยานิพนธ์ พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.
- 2) เพ็ญศิริ พันพา. **เกษตรพันธสัญญา : กรณีศึกษากลุ่มเกษตรกรในจังหวัดลำปาง**, วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง, 2555.

นางสาวภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์

มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ประเด็นที่สนใจ : วัฒนธรรมศึกษา, สตรีศึกษา, ประวัติศาสตร์ความรู้สึก, วรรณกรรมวิจารณ์
ผลงานวิชาการ :

- 1) ภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์. **ความเปลี่ยนแปลงของชีวิตและความรู้สึกนึกคิดของผู้หญิงชั้นกลางระดับล่าง ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2530 ถึงปัจจุบัน** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2556.
- 2) ภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์. “เสียงกลอนสะท้อนการณ์รวมบทกลอนเลือกสรรของนิตยสารสตรีสาร พ.ศ.2513-2519”. **มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ปริทัศน์** (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง) 1 : 1 (มกราคม-ธันวาคม 2556) : 169-180

อาจารย์สุพรรณษา ภัคตรนิกร

อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

ประเด็นที่สนใจ : วรรณคดี, วรรณกรรม, วาทกรรม

ผลงานวิชาการ :

- 1) สุพรรณษา ภัคตรนิกร. **อุดมการณ์สังคมในนวนิยายและเรื่องสั้นที่ได้รับรางวัลของประภัสสร เสวิกุล** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทยบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2555.
- 2) สุพรรณษา ภัคตรนิกร. **อุดมการณ์รักชาติไทยในนวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของวิมล ศิริไพบูลย์** ได้รับทุนอุดหนุนงานวิจัยจากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง พ.ศ. 2557

นายอาจันต์ ทองอยู่คง

นักวิจัยอิสระ, มหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ประเด็นที่สนใจ : มานุษยวิทยากีฬา, วัฒนธรรมแฟน, popular culture,

ออนไลน์ศึกษา, การใช้เวลาว่าง

ผลงานวิชาการ :

- 1) อาจันต์ ทองอยู่คง. **แฟนบอล : ปฏิบัติการทางวัฒนธรรมของแฟนสโมสรฟุตบอลไทย** วิทยานิพนธ์ สังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555
- 2) อาจันต์ ทองอยู่คง. **โครงการวิจัย แอลกอฮอล์ ความรุนแรง และมาตรการป้องกันในฟุตบอลไทย** โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) และศูนย์วิจัยปัญหาสุรา (ศวส.)

ภาคแรก : บทควมวิชาการ

พลวัตการการปกครองส่วนท้องถิ่นไทย : กับการขยายพื้นที่ทางการเมืองของประชาชน*

ชัยพงษ์ สำเนียง

นักวิจัย สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทคัดย่อ

การเข้าสู่พื้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของประชาชนผ่าน “การเลือกตั้ง” ได้สร้างอำนาจต่อรองให้ประชาชน อย่างมหาศาล ผ่านความสัมพันธ์ของกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ เช่น กลุ่มเครือข่าย กลุ่มทรัพยากร กลุ่มทุน ฯลฯ ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นพื้นที่ “เปิด” ที่ประชาชนใช้เป็น “พื้นที่” เพื่อสร้างสายสัมพันธ์กับรัฐบาลแบบใหม่ได้ รวมถึงการที่มีการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นอย่างต่อเนื่องทำให้นักการเมืองท้องถิ่น ต้องสร้างความสัมพันธ์กับประชาชนอย่างหลากหลาย ทำให้ “การเลือกตั้ง” เป็นเครื่องมือที่สำคัญของประชาชนในการต่อรองกับนักการเมืองท้องถิ่น และการเลือกตั้งยังเปิดโอกาสให้ “คนหน้าใหม่” เข้าสู่พื้นที่ทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง ทำให้การเมืองท้องถิ่นมีชีพพื้นที่ผูกขาดของกลุ่มบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

*ในงานชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการ พลวัตการเมืองท้องถิ่น กับการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะที่ดี ภายใต้ชุดโครงการวิจัยการเสริมสร้างศักยภาพ อปท. สุขภาวะ สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ ม.เชียงใหม่ และโครงการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของภาคประชาชน และการขยายพื้นที่ทางการเมืองของประชาชน สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และได้รับความอนุเคราะห์จาก ศ.ดร. มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด “ครู” ที่อดทนยิ่งในการอ่าน และให้คำแนะนำ รศ.ดร. ไชยันต์ รัชชกุล ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สรสวัสดิ์ อ่องสกุล ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์ ครูผู้ไม่เหน็ดเหนื่อยต่อคำถามใดๆ ของศิษย์ รวมถึงกำนันหวิน ธนา ยะโสภณ ที่ช่วยเหลือในหลายๆ โอกาส ชัยนวัฒน์ ปูนคำปิ่น เกรียงไกร จีนะโกฏิ ตรีสกุล กิตนวัตระกุล ที่อำนวยความสะดวกในหลายเรื่อง แต่ความบกพร่องในงานชิ้นนี้ย่อมเป็นของผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว

การเข้าสู่พื้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของประชาชนผ่านความสัมพันธ์ที่หลากหลาย อาทิ การสร้างอำนาจต่อรองผ่าน “การเลือกตั้ง” และการสร้างความสัมพันธ์ผ่านกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นพื้นที่ “เปิด” ที่ประชาชนใช้เป็น “พื้นที่” เพื่อสร้างสายสัมพันธ์กับรัฐบาลแบบใหม่ได้ รวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นองค์กรที่มีความยืดหยุ่นสูง ในแง่ที่ไม่พัฒนาเป็นระบบราชการที่ตายตัว เป็น “องค์กรกึ่งรัฐกึ่งสังคม” มีนวัตกรรมใหม่ ผู้บริหารและสมาชิกเป็นคนในพื้นที่ ฯลฯ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงสามารถเป็นองค์กรของประชาชนได้อย่างแท้จริง

คำสำคัญ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, สนามของการต่อรอง,
การปกครองตนเอง, เครือข่ายความสัมพันธ์

รูปที่ 1 ภาพประกอบ คำประกาศ สะเหียบเครือข่ายองค์กรภาคประชาชน ร่วม ยืนหยัด
ต่อสู้ ปกป้องป่าสักทอง และชุมชนหยุดสร้างเขื่อนใหม่ แก้ไขปัญหาเขื่อนเก่า
เร่งแก้ไขปัญหา

ที่มา <http://northern-thailand-river.com/คำประกาศ-สะเหียบเครือข่าย>

The Dynamics of Local Government : a Closer Look at the Expansion of Political Sphere in Thailand

Chaipong Samnieng

Researcher of Public Policy Studies Institute,
Chiangmai University

Abstract

The public's entry into the political space of local administrative organizations through electoral success has given them massive bargaining power. The public has gained this through network building among interest groups including families and relatives, groups with access to natural resources, and capitalists and as a result, local administrative organizations have become an open space which people use to create new forms of relationships with the state. In addition, recurring local elections continue to build relationships between local politicians and the electorate at many different levels. Elections have thus become a political tool used in bargaining with local politicians. Elections also provide opportunities for newcomers to enter into the political space. This indicates that local politics is not monopolized by any one group and is instead open to all those operating within this context of network building. Local politics is thus a bargaining arena, and importantly is a space for people and self-government

In addition, local administrative organizations are highly flexible and are not as fixed or rigid as formal organizations or bureaucratic systems. In other words, this is a semi-formal organization equipped with innovations, and elected executives and members who are attached to the area. Such flexibility allows for a more responsive approach to the local people and hence, these are organizations operating for the people.

Keywords

local administrative organization, negotiation arena, self-government, network relationships

1. บทนำ

การปกครองส่วนท้องถิ่นของไทยมีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง และในช่วงเวลาต่าง ๆ ก็มีความเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกัน โดยการปกครองส่วนท้องถิ่นในช่วงแรกเป็นการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง โดยมีระบอบราชการส่วนภูมิภาคที่แต่งตั้งจากส่วนกลางในการควบคุมท้องถิ่น ในภายหลังรัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติเพื่อกระจายอำนาจจากส่วนกลางให้ท้องถิ่นมากขึ้น สัมพันธ์กับบริบทของสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงไปในหลาย ๆ ด้าน เช่น จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ประชาชนมีการศึกษามากขึ้น เศรษฐกิจขยายตัว และประชาชนมีสำนึกความเป็นพลเมือง ฯลฯ นอกจากนี้การขยายตัวของแนวคิดการเมืองภาคพลเมืองก็มีผลอย่างสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของท้องถิ่น

ความเปลี่ยนแปลงในหัวขั้ว 2 ทศวรรษที่ผ่านมามีวิกฤติทางการเมืองในระดับประเทศเกิดขึ้นหลายครั้ง และทำให้ประสิทธิภาพการทำงานของรัฐบาลส่วนกลางไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร แต่ในทางกลับกัน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกลับกลายเป็นฟันเฟืองที่สำคัญในการพัฒนาในระดับท้องถิ่น รวมถึงสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นได้ในระดับหนึ่ง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้เปลี่ยนแปลงสายใยความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และสร้างสัมพันธ์ภาพชนิดใหม่ จากอำนาจศูนย์กลางเป็นผู้กำหนดนโยบายมาเป็น “ท้องถิ่นกำหนดตนเอง”¹ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2552; สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), 2554; วีระศักดิ์ เครือเทพ, 2550) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในมิติของการสร้างพื้นที่การเมืองให้แก่ประชาชนจึงมีความสำคัญ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถพัฒนา และกำหนดทิศทางขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้เป็นองค์กรที่เป็นประโยชน์อย่างสูงสุดแก่ประชาชน ในบทความนี้จะฉายภาพให้เห็น (1) วิวัฒนาการ ความเปลี่ยนแปลงของการปกครองส่วนท้องถิ่นไทย (2) เป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจการปกครองส่วนท้องถิ่นมากขึ้น

¹ เป็นแนวที่ให้ท้องถิ่นสามารถขับเคลื่อน “วาระ” “ความต้องการ” ของตนผ่าน อปท. (ซึ่งยังไม่ลงตัวในรูปแบบ) เพื่อสร้างพื้นที่การจัดการที่หลากหลาย สร้างการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ อย่างหลากหลาย และให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ (ชานัญญู จันทรเรือง 2555) ในที่นี้อาจถือว่าเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อการกระจายอำนาจแนวใหม่ แต่ว่ามีข้อถกเถียงในแง่ที่จะสามารถปฏิบัติได้จริงหรือไม่ เพราะการเกิดจังหวัดจัดการตนเอง มีพื้นที่ทับซ้อนกับ อปท. ในระดับต่างๆ อย่างกว้างขวาง รวมถึงในแง่ของกฎหมายเฉพาะของแต่ละหน่วยงาน

2. หลักการปกครองส่วนท้องถิ่น

การปกครองท้องถิ่น คือ การปกครองที่รัฐกลางได้กระจายอำนาจไปให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นองค์กรที่มีสิทธิตามกฎหมาย มีพื้นที่และประชากรเป็นของตนเอง และมีอิสระ (Autonomy) ในการดำเนินกิจการต่างๆ เพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองตนเองตามเจตนารมณ์ของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ในการเสนอปัญหา ตัดสินใจ การตรวจสอบการทำงานและร่วมรับบริการสาธารณะต่างๆ แม้ว่าการปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีอิสระในการดำเนินงานแต่ยังอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐบาลกลาง (วุฒิสาร ตันไชย, 2547 : 1-2) โดยการปกครองส่วนท้องถิ่นมีเป้าหมาย คือ

- 1) เพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นสถาบันที่ให้การศึกษ การปกครองระบอบประชาธิปไตยแก่ประชาชน
- 2) เพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นรู้จักการปกครองตนเอง ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย คือ การปกครองที่ให้ประชาชนปกครองตนเอง ไม่ใช่เป็นการปกครองที่เกิดจากคำสั่ง คำบังคับบัญชาจากเบื้องบน
- 3) เพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสนองความต้องการของท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ คือ ต้องการให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสนองความต้องการของท้องถิ่นตรงเป้าหมายหรือตรงต่อความต้องการที่แท้จริง เพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้บริการและสนองความต้องการของประชาชนอย่างรวดเร็วทันต่อเหตุการณ์
- 4) เพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแบ่งเบาภาระของรัฐบาลกลาง (ประหยัดหยntaxทองคำ 2520)

การปกครองส่วนท้องถิ่นของประเทศไทย และของต่างประเทศเกือบทั่วโลกอยู่ในช่วงการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญอีกทั้งมีการปรับตัวจากสภาพเดิมๆ ด้วยสาเหตุและปัจจัยของแรงผลักดันหลายประการ อาทิเช่น

ประการที่หนึ่ง เกิดมาจากแรงผลักดันของกระแสการปกครองแบบประชาธิปไตย และกระบวนการทำให้การเมืองการปกครองเป็นประชาธิปไตย (Democratization) เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางทั่วโลก ส่งผลให้การปกครองในแบบที่ไม่เป็นประชาธิปไตย ต้องปรับเปลี่ยนเป็นกึ่งประชาธิปไตย (Semi democracy) ประเทศที่ปกครองในระบอบกึ่งประชาธิปไตยต้องปรับเปลี่ยนเป็นประชาธิปไตยในระดับที่มากขึ้น

มีการปรับแนวคิดของประชาธิปไตยทางตรง (Direct democracy) เช่น ปรับใช้ระบบ
ถอดถอนผู้แทน ระบบเสนอกฎหมายโดยประชาชน การลงประชามติ เป็นต้น

ประการที่สอง อิทธิพลของกระแสความคิดแบบเสรีนิยมใหม่ (Neo-liberalism) มีเป้าหมายในการลดทอนบทบาทของรัฐ ลดขนาดกำลังคนของภาครัฐ
รวมทั้งต้องการลดขั้นตอนการปฏิบัติงานของระบบราชการประเภทต่างๆ โดยส่งเสริม
ให้สังคม ประชาชน องค์กรเอกชน องค์กรมหาชน ร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วน
ท้องถิ่นให้เข้ามามีบทบาทและมีอำนาจหน้าที่แทนรัฐส่วนกลาง

ประการสุดท้าย เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง
ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปเป็นเมืองใหม่ (Urbanization) ของชุมชนต่างๆ รวมถึง
การเกิดขึ้นของขบวนการสังคมแบบใหม่ (New Social Movement) ซึ่งมี
ฐานเศรษฐกิจอยู่ในเขตเมืองเป็นสำคัญ กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงไปเป็นเมืองไม่ว่าจะ
เป็นไปในลักษณะใด เช่น มีการสร้างเมืองใหม่ มีการขยายเขตเมืองเดิมออกไป เป็นต้น
ได้ส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยกันทั้งสิ้น
(นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และคณะ 2546 : 25-26)

ความเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ข้างต้น ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวที่จะ
“ปกครองตนเอง” ของท้องถิ่นต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่นั้นๆ
การเคลื่อนไหวปรับเปลี่ยน เรียกร้อง การปกครองตนเองเป็นกระแสที่มีอย่างกว้างขวาง
ในโลกปัจจุบัน เพราะรัฐส่วนกลางไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของภาคส่วน
ต่างๆ ได้อย่างทั่วถึง และสังคมทั่วโลกมีแนวโน้มเป็นพหุสังคมที่มีความหลากหลายทำให้
ท้องถิ่นมีความหลากหลาย (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และคณะ 2552)

การปกครองส่วนท้องถิ่นมีลักษณะของการมอบอำนาจให้ประชาชนปกครอง²
เป็นลักษณะของการกระจายอำนาจ “decentralization” ซึ่งต่างกับการรวมอำนาจ

² หลักในการจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินของประเทศต่างๆซึ่งนิยมใช้กันในประเทศต่างๆ มี 3 หลัก คือ

- 1) หลักการรวมอำนาจปกครอง (Centralization) คือ การรวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลาง มีรัฐบาลในการ
ดำเนินการทุกประเภท ไม่มีความยืดหยุ่น และไม่สามารถสนองต่อความต้องการของคนกลุ่ม
ต่างๆได้อย่างทั่วถึง
- 2) หลักการแบ่งอำนาจปกครอง (Deconcentration) คือ การที่รัฐส่วนกลางมอบอำนาจ หน้าที่บาง
ด้านให้ท้องถิ่นรับไปดำเนินการแทน แต่อำนาจสูงสุดในการตัดสินใจ หรือการดำเนินการต่างๆ
ย่อมเป็นของส่วนกลาง ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการกระจายอำนาจ
- 3) หลักการกระจายอำนาจปกครอง (Decentralization) คือ การที่รัฐส่วนกลางให้อำนาจ
หน้าที่แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการดำเนินการต่างๆ ของตนได้อย่างอิสระในระดับหนึ่ง การกระจาย
อำนาจมีความยืดหยุ่นในการให้ท้องถิ่นมีแนวทางในการดำเนินการของตนสูง และสามารถตอบสนองความ
ต้องการ และแก้ปัญหาของชนในท้องถิ่นได้

“centralization” หรือการแบ่งอำนาจ “deconcentration” ทำให้เกิดมีการปกครองตนเอง และมีความเป็นอิสระในการบริหาร แต่ก็ยังอยู่ภายใต้การควบคุมกำกับดูแลของรัฐบาลสมควรถูก ซึ่งรูปแบบของการปกครองท้องถิ่น คล้ายคลึงกับรูปแบบการปกครองประเทศ คือ มีฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายนิติบัญญัติเป็นองค์ประกอบที่แสดงให้เห็นลักษณะของการปกครองตนเอง โดยให้ราษฎรเลือกผู้แทนของตนเข้าไปกำหนดนโยบายการบริหารงานในท้องถิ่น ส่วนฝ่ายบริหารเป็นผู้รับนโยบายฝ่ายนิติบัญญัติไปปฏิบัติให้เป็นผลสำเร็จ หรือการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 มาตรา 69 บัญญัติไว้ว่า “ท้องถิ่นใดที่เห็นสมควรจัดให้ราษฎรมีส่วนในการปกครองท้องถิ่น ให้จัดระเบียบการปกครองเป็นราชการส่วนท้องถิ่น” การปกครองส่วนท้องถิ่นต้องมีลักษณะ ดังนี้

- 1) เมืองครุฑที่เป็นนิติบุคคล อันได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล สุขาภิบาล องค์การบริหารส่วนตำบล กรุงเทพมหานครและเมืองพัทยา ซึ่งมีอำนาจดำเนินการตามกฎหมาย
- 2) มีการเลือกตั้งเจ้าหน้าที่เข้ามาบริหารงานในฐานะตัวแทนของประชาชน
- 3) มีการบริหารงานอย่างอิสระ โดยรัฐเข้าควบคุมเพียงส่วนน้อย
- 4) มีเงินในการบริหารงานเอง

พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 มาตรา 70 บัญญัติไว้ว่า “ให้จัดระเบียบบริหารราชการส่วนท้องถิ่นดังนี้ (1) องค์การบริหารส่วนจังหวัด (2) เทศบาล (3) สุขาภิบาล (4) ราชการส่วนท้องถิ่นอื่นตามที่กฎหมายกำหนด (กรุงเทพมหานครและเมืองพัทยา)” (ธเนศวร์ เจริญเมือง, 2550 : 85)

ด้วยลักษณะดังกล่าวข้างต้นการปกครองส่วนท้องถิ่นจึงเป็นรากฐานของการปกครองระบอบประชาธิปไตย เนื่องจากเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ในการฝึกฝน ให้การศึกษาเกี่ยวกับการเมืองแก่ประชาชน ทำให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง เกิดสำนึกและเห็นความสำคัญ คู่ขนานกับการใช้สิทธิทางการเมือง

การใช้อำนาจปกครองทั้ง 3 รูปแบบมีจุดอ่อนและจุดแข็งที่แตกต่างกันออกไป การจะใช้หลักการปกครอง ชนิดใด ขึ้นอยู่กับสถานการณ์แต่ละประเทศ ชีตชั้นความรู้ความสามารถ และความพร้อมของประชาชน การรวมอำนาจ แบ่งอำนาจ และการกระจายอำนาจปกครอง มีลักษณะสำคัญ จุดแข็ง และจุดอ่อนที่แตกต่างกันดังนี้

ประเทศไทยใช้หลักการปกครองทั้ง 3 รูปแบบ ผสมกัน คือ การรวมอำนาจการปกครองใช้ในการบริหารราชการส่วนกลาง การแบ่งอำนาจปกครองใช้ในการบริหารราชการส่วนภูมิภาค และการกระจายอำนาจการปกครองใช้ในการบริหารผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

หน้าที่พลเมือง อันจะนำไปสู่ความศรัทธาและความเลื่อมใสในระบบประชาธิปไตย เป็นการเมืองที่มีความใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด เป็นตัวแทนของประชาชน จึงสามารถตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นได้ตรงเป้าหมาย รวดเร็ว และมีประสิทธิภาพมากที่สุด และช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐบาลได้ การปกครองส่วนท้องถิ่นจึงมุ่งหมายให้ท้องถิ่นสามารถจัดการปัญหา หรือดำเนินนโยบายในท้องถิ่นให้สอดคล้องกับบริบท และให้คนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของท้องถิ่น และเป็นการสร้างประชาธิปไตยในระดับฐานรากของประเทศ

3. พลวัตการปกครองส่วนท้องถิ่นของประเทศไทย : จากรวมศูนย์ถึงการแบ่งอำนาจ

การปฏิรูปการปกครองเกิดภายใต้ความเปลี่ยนแปลงภายในสังคมไทย ที่เปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากการผลิตเพื่อการยังชีพเป็นการผลิตเพื่อการขาย (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2543) ส่งผลให้เกิดคนกลุ่มใหม่ๆ เช่น ราษฎร ทหาร นักหนังสือพิมพ์ (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2553) การเลิกทาส และการเกณฑ์ทหาร พ.ศ. 2448 ทำให้สถานะของไพร่หมดไปและเปลี่ยนเป็นราษฎร รวมถึงวัฒนธรรมและอารยะธรรมต่างๆ ได้หลั่งไหลเข้ามาสู่สังคมไทย ประกอบกับอิทธิพลในการแสวงหาเมืองขึ้นของชาติตะวันตกที่สำคัญ 2 ชาติ คือ อังกฤษและฝรั่งเศส ทำให้มีการปรับโครงสร้างทางการเมืองการปกครอง เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ (อัญชลี สุস্যันต์, 2552) นำมาสู่การปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า *“...การปกครองบ้านเมืองของเราซึ่งเป็นไปในปัจจุบันนี้ ยังไม่เป็นวิธีการปกครองที่จะให้การตั้งปวงเป็นไปสะดวกได้แต่เดิมมาแล้ว ครั้นเมื่อล่วงมาถึงปัจจุบันบ้านเมืองยิ่งเจริญกว่าแต่ก่อนหลายเท่า การปกครองอย่างเก่านั้นก็ยังไม่สมกับความต้องการของบ้านเมืองหนักขึ้นทุกที จึงได้มีความประสงค์อันยิ่งใหญ่ที่จะแก้ไขธรรมเนียมการปกครองให้สมกับเวลาให้เป็นการที่เจริญแก่บ้านเมือง...”* (ชัยอนันต์ สมุทวณิช 2523) รวมถึงระบบไพร่ที่เข้ามาแต่เดิมไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ เพราะจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น มีการผลิตเพื่อขายแทนการผลิตเพื่อยังชีพ ทำให้เกิดไพร่กระฎุมพีที่สามารถจ้างไพร่คนอื่นเข้าเวร(ทำงาน)แทนได้ รวมถึงเกิดไพร่หนีนาย หรือไพร่ตกร้าวจำนวนมากทำให้การเก็บภาษีอากร การควบคุมแรงงานในระบบไพร่ไม่สามารถใช้ได้อีกต่อไป (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2543; อัญชลี สุস্যันต์, 2552) นำมาสู่การปฏิรูปการปกครองโดยรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง (Centralization) สร้างรัฐราชการ มีการตั้งกระทรวง ทบวง กรม ในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคได้จัดการปกครองในระบบเทศาภิบาลที่ส่งข้าหลวงหรือข้าราชการจากส่วนกลางมาปกครอง ส่วนการปกครองส่วน

ท้องถิ่นได้มีการจัดตั้งสุขาภิบาลกรุงเทพฯ และสุขาภิบาลท่าฉลอมเป็นจุดเริ่มต้นของการปกครองส่วนท้องถิ่นของไทย เพื่อให้การทำงานของระบบราชการเป็นระบบมากขึ้น ก่อให้เกิดการปฏิรูปหลายประการด้วยกันดังนี้ (ชูวงศ์ ฉายะบุตร 2539 : 50-52; สมคิด เลิศไพฑูริย์ 2549 : 226-227; นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และคณะ 2552)

(1) การคุกคามของลัทธิจักรวรรดินิยม

ในสมัย ร. 5 ลัทธิจักรวรรดินิยมกำลังแผ่ขยายเข้ามาในเอเชียอาคเนย์ มีการล่าอาณานิคม (Colonial aggrandizement) ของประเทศมหาอำนาจตะวันตก เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส สเปนและฮอลันดาประเทศรายรอบของไทยได้ตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศตะวันตก พม่าที่เป็นคู่แข่งในการขยายอำนาจของสยามได้ตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษในปี พ.ศ. 2428 ลาว และเขมร ในปี พ.ศ. 2436 รวมถึงเหตุการณ์ ร.ศ.112 (พ.ศ.2436) ฝรั่งเศสได้นำเรือกลไฟปิดปากอ่าวไทย สร้างความหวาดหวั่นให้ชนชั้นนำไทยเป็นอย่างมาก เหตุการณ์ในครั้งนั้นทำให้ ร. 5 ต้องยินยอมยกดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้ฝรั่งเศส

นอกจากนี้อังกฤษ และฝรั่งเศสได้เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากประเทศไทย เช่น ฝรั่งเศสได้ถือโอกาสที่ไทยยังไม่มีระบบการปกครองที่ดีและรักษาอาณาเขตให้มีประสิทธิภาพ ได้อำงวิธีการสำรวจทางวิชาการที่เรียกว่า Scientific expedition เป็นเครื่องมือ อาศัยปัญหาเรื่องชายแดนเป็นสาเหตุทำให้สยามต้องปรับปรุงการปกครองบ้านเมืองให้ทันสมัย (Modernization) ไม่ใช่บ้านป่าเมืองเถื่อน ร. 5 ได้ยกเลิกขนบธรรมเนียมประเพณีกดขี่ หรือก่อให้เกิดความไม่ยุติธรรมแก่ราษฎร เช่น การมีทาส การใช้จารีตนครบาลในการพิจารณาความ การมอบคลานเข้าเฝ้า การไม่ใส่เสื้อผ้า เป็นต้น

การทำให้สยามศิวิไลซ์ หรือทันสมัย (Modernization) เพื่อไม่ให้ชาติตะวันตกยกเป็นข้ออ้างในการยึดครอง การทำให้ทันสมัยเป็นการลอกเรียน คัดสรรเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมตะวันตกให้เข้ากับสังคมไทย และไม่ทำให้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีมาแต่เดิมเปลี่ยนแปลงไป จะเห็นได้ว่าในสมัยนี้มีสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก การแต่งกายในชุดสากล การส่งนักเรียนไทยไปเรียนต่างประเทศ ฯลฯ ซึ่งการกระทำอะไรก็ตามแบบตะวันตกทำให้สยามศิวิไลซ์ในสายตาชาวตะวันตก แต่ไม่ได้เปลี่ยนสัมพันธภาพทางอำนาจภายในของสยามแต่อย่างใด

(2) การสูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต

ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง กับอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2398 ตามสนธิสัญญาไทยต้องยินยอมตามเงื่อนไขที่เสียเปรียบหลายหลายประการ อาทิเช่น (1) อังกฤษมีสิทธิตั้งสถานกงสุลในไทยเพื่อดูแลผลประโยชน์ และตั้งศาลกงสุล เพื่อชำระความของคนในบังคับอังกฤษได้ (2) ไทยให้สิทธิการค้าโดยเสรีแก่คนในบังคับอังกฤษ โดยไม่ต้องผ่านคนกลาง (3) ไทยต้องยกเลิกการเก็บค่าระวางปากเรือ แต่กำหนดภาษีขาเข้าตามราคาสินค้าในอัตราร้อยละ 3 ส่วน ภาษีขาออกให้เก็บเพียงครั้งเดียว ตามพิกัดที่กำหนดไว้ในหนังสือสัญญา เช่น งาม้างหาบละ 10 บาท ข้าวสารเกวียนละ 10 บาท น้ำตาลทรายขาวหาบละ 2 สลึง รงหาบละ 6 บาท แทนการเก็บตามขนาดเรือที่ชาติตะวันตกเห็นว่าไม่มีความแน่นอนและไม่ยุติธรรม (4) ไทยให้พ่อค้าอังกฤษนำสินค้าทุกชนิดเข้ามาขายในประเทศไทยได้ ยกเว้น อาวุธยุทธภัณฑ์ที่ต้องขายให้แก่รัฐบาลไทยเท่านั้น และฝิ่นที่นำเข้ามาต้องขายให้เฉพาะเจ้าภาษีฝิ่น แต่หากเจ้าภาษีฝิ่นไม่ซื้อ พ่อค้าที่นำฝิ่นเข้ามาต้องนำกลับออกไป (5) รัฐบาลไทยมีสิทธิห้ามส่งข้าว เกลือ และปลาออกนอกประเทศได้ โดยมีเงื่อนไขว่าต้องแจ้งให้กงสุลทราบล่วงหน้าเป็นเวลา 1 เดือน (6) หากไทยทำสนธิสัญญายกประโยชน์ให้ชาติใดชาติหนึ่งในวันข้างหน้า นอกเหนือจากที่อังกฤษได้รับในครั้งนี้อย่างน้อยจะต้องยินยอมด้วย (7) สนธิสัญญานี้ไม่ได้กำหนดระยะเวลาสิ้นสุดของสัญญา (จักษ์ พันธ์ชูเพชร, 2549 : 118-121)

ในเวลาต่อมาชาติตะวันตกอีกหลายชาติ เช่น สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เดนมาร์ก โปรตุเกส เนเธอร์แลนด์ สวีเดน นอร์เวย์ เบลเยียม ปรัสเซีย (เยอรมนี) ได้เข้ามาทำหนังสือสัญญาในลักษณะเดียวกัน เนื่องมาจากอังกฤษ และชาติตะวันตกอื่นๆ ถือว่ากฎหมายและวิธีพิจารณาความของประเทศไทยยังไม่มีความเรียบร้อยดีพอ ทำให้การปกครองมีความยุ่งยาก ร. 5 จึงมีพระราชประสงค์ที่จะปรับปรุงการศาลยุติธรรม และกฎหมายของประเทศให้เป็นระเบียบเรียบร้อยและเป็นที่ยอมรับแก่ต่างประเทศ ซึ่งประเทศไทยได้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตอย่างสมบูรณ์ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ในปี พ.ศ. 2481 ภายหลังจากจัดทำประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายแพ่ง ประมวลกฎหมายพิจารณาความแพ่ง และประมวลกฎหมายพิจารณาความอาญาเสร็จสมบูรณ์แล้ว (ธนากร วรปรัชญากุล, 2550)

(3) การปกครองท้องถิ่น

การปกครองแบบใหม่ในระดับท้องถิ่น ร. 5 ได้ทดลองจัดตั้งหน่วยในปี พ.ศ. 2440 เรียกว่า “สุขาภิบาลกรุงเทพฯ” สืบเนื่องด้วยในหลวง ร. 5 ได้เสด็จประพาสยุโรปและประเทศเพื่อนบ้านที่เป็นอาณานิคมของอังกฤษหลายครั้ง และได้ทรง

ทอดพระเนตรบทบาทของหน่วยงานท้องถิ่นในการดูแลท้องถิ่นของตนเองในประเทศเหล่านั้นที่บรรลุนิติภาวะประสงค์ในการควบคุมดูแลราชการ ในการจัดตั้งสุขาภิบาลกรุงเทพฯ มีหน้าที่สำคัญ คือ การรักษาความสะอาดในชุมชนของตน การบูรณะและการสร้างสาธารณูปการในชุมชน เช่น ถนน ไฟตามเส้นทาง สวนสาธารณะ สนามกีฬา ฯลฯ การทำลายขยะมูลฝอย การจัดให้มีส้วมสำหรับมหาชนทั่วไป การควบคุมอาคาร สิ่งปลูกสร้าง การย้ายสิ่งโสโครกและสิ่งก่อสร้างความรำคาญแก่ประชาชน จึงจัดได้ว่าเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองไทยที่มีการจัดตั้งหน่วยการปกครองท้องถิ่นขึ้น (ชวงส์ ฉายะบุตร, 2539 : 55; ธเนศวร์ เจริญเมือง, 2550 : 88)

แต่อย่างไรก็ตามการปฏิรูปการปกครองของ ร.5 เป็นการปฏิรูปเพื่อกระชับอำนาจของพระมหากษัตริย์ ให้มั่นคงและกว้างขวางมากขึ้น รวมถึงเป็นการสถาปนา “รัฐสยาม” ภายใต้บูรณาเขตแห่งรัฐ ส่วนการปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นแต่การขยายอำนาจรัฐให้กว้างขวางและทั่วถึงมากขึ้น(ดู ธงชัย วินิจจะกูล, 2530, 2544) รวมถึงเป็นส่วนหนึ่งของการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง (Centralization) การปกครองส่วนท้องถิ่นในสมัย ร. 5 มิได้เป็นการกระจายอำนาจ (Decentralization) อย่างที่เราเข้าใจในปัจจุบัน

แม้ว่าจะมีการจัดตั้งสุขาภิบาลกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ.2440 เป็นไปตามกฎหมายที่เรียกว่า พระราชกำหนดสุขาภิบาลกรุงเทพฯ ร.ศ.116 มีลักษณะเป็นการปกครองท้องถิ่นโดยข้าราชการประจำ (Local Government by Government Officials) คือ เสนาบดีกระทรวงนครบาล นายช่าง และนายแพทย์ (ธเนศวร์ เจริญเมือง 2550 : 89) เป็นผู้บริหารจัดการ และในปี พ.ศ. 2448 หลังจากที่เคยเสด็จตลาดท่าฉลอม เมืองสมุทรสาคร พบว่าตลาดสกปรก สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีมหาดไทย ได้ดำหนิข้าราชการเมืองสมุทรสาคร จนส่งผลให้ตลาดและเมืองท่าฉลอมได้รับการดูแลอย่างดีในเวลาต่อมา จึงได้ทรงจัดตั้งสุขาภิบาลท่าฉลอมขึ้นเมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ.2448 (ร.ศ.124) เป็นสุขาภิบาลหัวเมืองแห่งแรก (กระทรวงมหาดไทย 2513 : 243 อ้างใน ชวงส์ ฉายะบุตร, 2539 : 88) ให้กำนันและผู้ใหญ่บ้านที่อยู่ในเขตสุขาภิบาลร่วมเป็นคณะกรรมการ สุขาภิบาลมีหน้าที่ดำเนินการซ่อมแซมถนนหนทาง จุดโคมไฟ รักษาความสะอาดและกิจการอื่นอันเป็นประโยชน์แก่ราษฎรในท้องที่ โดยในการทำกิจการใดๆ คณะกรรมการต้องได้รับอนุมัติจากเทศาภิบาล (นันทวัฒน์ บรมานันท์, 2552 : 29) และ 2 ปีหลังจากนั้น ก็ได้มีการตราพระราชบัญญัติจัดการสุขาภิบาล ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) ให้มีการจัดตั้งสุขาภิบาลในหัวเมืองทั่วประเทศ

พระราชบัญญัติจัดการสุขาภิบาล ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) แบ่งสุขาภิบาลออกเป็น 2 ประเภท คือ สุขาภิบาลสำหรับหัวเมือง จัดตั้งในท้องเมืองที่มีความเจริญ

มาก และสุขาภิบาลสำหรับตำบล จัดตั้งในท้องที่ที่เป็นที่ชุมนุมมากอยู่ในเฉพาะตำบล การจัดตั้งสุขาภิบาลเป็นหน้าที่ของข้าหลวงเทศาภิบาล ปรีกษาหาหรือกำกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้านผู้เป็นหัวหน้าราษฎรในท้องที่นั้นๆ เมื่อเห็นสมควรการจัดสุขาภิบาลในท้องที่ใด ให้ข้าหลวงเทศาภิบาลมีใบออกกราบถวายบังคมทูล ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดการสุขาภิบาล ในท้องที่นั้น (ช่วงศั ษายะบุตร, 2539 : 88) สุขาภิบาลเมืองมีกรรมการ 11 คน สุขาภิบาลตำบลมีกรรมการ 5 คน คณะกรรมการทั้งหมดล้วนเป็นข้าราชการส่วนภูมิภาค ได้แก่ ผู้ว่าราชการเมือง ปลัดเมือง นายอำเภอ ครู กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการสุขาภิบาลทำหน้าที่ทั้งด้านนิติบัญญัติและบริหาร การจัดตั้งสุขาภิบาลตามหัวเมืองต่างๆ กระจายออกไปตามหัวเมืองต่างๆ จำนวน 35 แห่งในสมัยรัชกาลที่ 5 (ธเนศวร์ เจริญเมือง, 2550 : 90)

ต่อมากระทรวงมหาดไทยได้รับหน้าที่ในด้านอนามัยและการศึกษาขั้นต้นของราษฎรจึงได้คิดแยกเป็น “กรมการตำบล” แต่เพื่อให้ข้าหลวงเทศาภิบาลทดลองนำไปจัด ปรากฏว่ามีผลดีในการศึกษาของราษฎร จึงได้แก้ไขพระราชบัญญัติใหม่เมื่อ พ.ศ. 2458

ในสมัยต่อมารูปแบบการปกครองท้องถิ่นก็ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก แม้ในสมัยรัชกาลที่ 6 จะมีการตั้งเมืองจำลอง “ดุสิตธานี” ก็ไม่อาจถือว่าเป็นการปกครองส่วนท้องถิ่น⁴ และในปี พ.ศ. 2475 ในหลวงรัชกาลที่ 7 ได้จัดตั้ง

³ สุขาภิบาลเมืองและสุขาภิบาลตำบล มีอำนาจหน้าที่ดังนี้

- 1) รักษาความสะอาดในท้องที่
- 2) การป้องกันและรักษาความเจ็บไข้ในท้องที่
- 3) การบำรุงรักษาทางไปมาในท้องที่
- 4) การศึกษาขั้นต้นของราษฎร

⁴ ในปี พ.ศ. 2461 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชประสงค์ให้ประชาชนชาวไทยได้รู้จักการปกครองตนเองตามระบอบประชาธิปไตย จึงได้ทรงจัดตั้งสภาประชาธิปไตย ที่เรียกว่า “ดุสิตธานี” โดยให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และข้าราชการในสำนักเป็นสมาชิกเรียกว่า “ทวยนาคร” มีการตราธรรมนูญลักษณะการปกครอง คณะผู้บริหารเรียกว่า “คณะนคราภิบาล” โดยคณะนคราภิบาลมีฐานะเป็นนิติบุคคลอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของส่วนกลาง มีสิทธิถือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินและมีอำนาจจำหน่ายจ่ายโอนทรัพย์สินเพื่อประโยชน์ของตนเอง อำนาจหน้าที่ของนคราภิบาลดุสิตธานีเป็นอำนาจหน้าที่ในการดูแลทุกข์สุขของราษฎร จัดการบำรุงรักษาทางบกทางน้ำ รักษาความสะอาด จัดการสาธารณสุข การศึกษา สวนสาธารณะ ซึ่งเป็นอำนาจหน้าที่ทำนองเดียวกับสุขาภิบาลและเทศบาลในสมัยต่อมา การจัดการกิจการของนคราภิบาลดุสิตธานีอาศัยรายได้จากการเก็บภาษีในเขตนคราภิบาล ซึ่งการกำหนดและการเปลี่ยนแปลงอัตราภาษีจะต้องเรียกประชุมทวยนาครเพื่อทำควมตกลงทุกครั้ง นอกจากนี้ นคราภิบาลยังมีรายได้จากการออกใบอนุญาตยานพาหนะ ร้านจำหน่ายสุรา และโรงละคร อีกทั้งยังมีรายได้จากการตั้งกิจการที่ทำการใด เช่น ธนาคาร โรงรับจำนำ ตลาด เป็นต้น (นับทวัฒน์ บรมานันท์ 2552 : 30) การจัดตั้ง “ดุสิตธานี” นี้ยังมีข้อสงสัยว่าทรงต้องการให้มีการปกครองตนเองของราษฎร หรือไม่เพราะภายหลังจากตั้งดุสิตธานีแล้วไม่มีการประชุมคณะกรรมการเลย รวมถึง

“คณะกรรมการจัดการประชาภิบาล” (Municipality) เพื่อทำการศึกษาดำเนินกิจกรรมท้องถิ่นในประเทศต่างๆ นำโดยที่ปรึกษาชาวต่างประเทศนาย ริชาร์ด ดี. แครก (Richard D. Craig) ปรากฏผลการศึกษาในสาระสำคัญ 5 ประการ (นันทวัฒน์ บรมานันท์ 2552 : 31) คือ

- 1) ควรตั้งกรมเทศบาลอยู่ในกระทรวงมหาดไทย
- 2) การตราข้อบัญญัติและการทำงบประมาณต้องได้รับอนุมัติจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย
- 3) ควรแบ่งเทศบาลออกเป็น 3 ชั้น โดยอาศัยหลักรายได้และจำนวนราษฎร ให้มีบทบัญญัติยกฐานะหรือลดฐานะของเทศบาลได้ เมื่อรายได้และจำนวนราษฎรในเทศบาลเพิ่มขึ้นหรือลดลง
- 4) ควรให้มีการเลือกตั้งสมาชิกที่ไม่ได้เป็นข้าราชการ กำหนดคุณสมบัติให้ผู้ที่มิสิทธิออกเสียงเลือกตั้งต้องเป็นผู้ที่อยู่ในเขตเทศบาลไม่น้อยกว่า 1 ปี และเสียภาษีถึงจำนวนที่กำหนด
- 5) ให้สภาเทศบาลมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน ปลัดจังหวัด สาธารณสุขจังหวัด นายอำเภอ กำนัน และสมาชิกอีก 4 คน ที่มาจากการเลือกตั้งเป็นกรรมการ

ในสมัยรัชกาลที่ 7 ทรงเห็นว่าการปกครองท้องถิ่นในแบบเทศบาลนั้นในอนาคตข้างหน้าประเทศไทย จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) ไปเป็นระบอบประชาธิปไตย (Democracy) การปกครองระบอบประชาธิปไตยจะเป็นผลดีก็ต่อเมื่อได้มีการเตรียมตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไปในการเรียนรู้ ทดลอง เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง โดยกระบวนการเรียนรู้ท้องถิ่น ต่อมาจัดตั้งคณะกรรมการชุดหนึ่งขึ้นเพื่อทำหน้าที่พิจารณาร่างพระราชบัญญัติเทศบาล เรียกว่า “คณะกรรมการร่างพระราชบัญญัติเทศบาล” และได้รับการพิจารณาในสภาเสนาบดี เมื่อวันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2473 สภาเสนาบดีเห็นชอบในหลักการ และให้กรมร่างกฎหมายพิจารณาหลักการในร่างกฎหมายฉบับนั้นเมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ ปีเดียวกัน แต่ก็ยังไม่มี การนำออกมาบังคับใช้เป็นกฎหมายจนเกิดเหตุการณ์ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475

ไม่มีราษฎรอาศัยอยู่ในพื้นที่ เป็นแต่เพียงเมืองตุ๊กตาจำลองและได้ยกเลิกไปในที่สุด โดยไม่เกิดผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อการปกครองท้องถิ่น และการสร้างรากฐานของระบอบประชาธิปไตยแต่อย่างใด

ส่วนสุขภาพไม่ได้รับความสนใจ ทำให้ สุขภาพมีจำนวนเท่าเดิม คือ 35 แห่ง แต่การบริหารก็ลดความสำคัญลงเป็นลำดับ เนื่องจากงานสุขภาพเป็นงานฝากและผู้นำไม่ให้ความสนใจ และกรรมการสุขภาพซึ่งเป็นข้าราชการประจำต้องทำหน้าที่หลักของตน (ธนสวรรค์ เจริญเมือง, 2550 : 91) การปกครองในรูปแบบสุขภาพจึงไม่มีความเจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร

อาจกล่าวได้ว่าการปกครองส่วนท้องถิ่นของไทยเกิดจากความต้องการในการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง มิใช่การความต้องการในการกระจายอำนาจ การกระจายอำนาจเป็นแต่ผลพลอยได้ที่ก่อให้เกิดองค์กรต่าง ๆ ที่จะพัฒนารูปแบบต่อมาในภายหลัง ส่งผลให้การกระจายอำนาจในระยะแรกไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร

4. การปกครองท้องถิ่นไทย : พัฒนาการในความแย้งย้อน

ในปี พ.ศ. 2475 คณะราษฎรเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบมีพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ⁵ ได้มีการจัดระเบียบการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดินแบบใหม่ โดยในปี พ.ศ. 2476 ได้มีการตราพระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2476 กำหนดให้มีการจัดระเบียบบริหารออกเป็น 3 ส่วน คือ ราชการส่วนกลาง ราชการส่วนภูมิภาค และราชการส่วนท้องถิ่น (นันทวัฒน์ บรมานันท์, 2552 : 31-32; นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และคณะ, 2552; สมคิด เลิศไพฑูรย์, 2549) ซึ่งการจัดระเบียบราชการบริหารส่วนท้องถิ่นออกเป็นช่วงเวลา ดังนี้

- 1) รัฐบาลของคณะราษฎรมีนโยบายชัดเจนที่จะกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ใน พ.ศ. 2476
- 2) รัฐบาลได้ผ่าน พ.ร.บ. จัดระเบียบเทศบาล ให้มีเทศบาล 3 แบบคือ เทศบาลนคร เทศบาลเมือง และเทศบาลตำบล เริ่มต้นที่ยกฐานะสุขภาพ 35 แห่งที่มีอยู่ขึ้นเป็นเทศบาล แล้วจัดตั้งเพิ่มเติม
- 3) รัฐบาลของคณะราษฎรมุ่งหมายที่จะพัฒนาการปกครองส่วนท้องถิ่นเพียงรูปแบบเดียว คือ เทศบาล และขณะนั้นมีตำบลทั่วประเทศรวม 4,800 ตำบล รัฐบาลหวังที่จะยกฐานะทุกตำบลให้เป็นเทศบาล

⁵ ก่อนปี พ.ศ. 2482 ประเทศไทยใช้ชื่อประเทศว่าสยาม ในทันทีเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันอาจใช้ว่า “ประเทศไทย” ด้วย

ตามกฎหมายปี พ.ศ. 2476 เทศบาลแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ สภาเทศบาล⁶ ทำหน้าที่ด้านนิติบัญญัติ และคณะเทศมนตรี⁷ ในส่วนฝ่ายบริหาร เรียกว่า คณะเทศมนตรี เทศบาลมีฐานะเป็นนิติบุคคลเป็นองค์การที่มีงบประมาณ ทรัพย์สิน มีเจ้าหน้าที่ของตนเอง และมีอำนาจอิสระในการปฏิบัติงานในเขตท้องถิ่นนั้นตามกฎหมายระบุ หน้าที่ของเทศบาลโดยเฉพาะเทศบาลนครและเทศบาลเมืองมีกว้างขวางมากได้แก่ รักษาความสงบเรียบร้อย จัดสร้างและบำรุงทางบก ทางน้ำ รักษาความสะอาด กำจัดขยะ ป้องกันและระงับโรคติดต่อ จัดการดับเพลิง จัดการศึกษาขั้นต้น จัดทำท่าเทียบเรือ ท่าข้าม สุสาน บำรุงการหาเลี้ยงชีพของประชาชน จัดการไฟฟ้า เทศพาณิชย์ จัดการประปา โรงฆ่าสัตว์ จัดการเรื่องตลาด โรงพยาบาล จัดทำและบำรุงการกีฬา จัดทำและบำรุงสวนสาธารณะและสวนสัตว์ ฯลฯ

รัฐบาลได้พยายามแก้ไขอุปสรรคต่างเพื่อให้เทศบาลเจริญขึ้น โดยได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขกฎหมายถึง 4 ฉบับ ได้แก่ พระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ. 2476 พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2481 พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2486 และพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 ยังคงใช้บังคับอยู่ในปัจจุบัน (ชูวงศ์ ฉายะบุตร, 2539 : 93; นันทวัฒน์ บรมานันท์ 2552 : 32) แต่ก็ไม่สามารถที่จะขยายการปกครองในรูปแบบเทศบาลได้เกินกว่า 117 แห่ง เพราะว่าเทศบาลมีบทบาท งบประมาณและอำนาจที่จำกัด จึงทำให้ขยายตัวช้าและการปกครองท้องถิ่นแบบเทศบาลไม่เหมาะสมกับสังคมที่ประชาชนยังขาดความรู้และความสนใจในเรื่องการปกครองท้องถิ่น (ธเนศวร์ เจริญเมือง 2550; 2539) รัฐบาลจึงได้กลับมากระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่นในรูปแบบสุขาภิบาลอีกครั้งหนึ่ง (สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2495) แต่การปกครองท้องถิ่นในรูปแบบสุขาภิบาลก็ทำได้เฉพาะในตำบลที่ตั้งที่ว่าการอำเภอหรือกิ่งอำเภอ ส่วนตำบลที่ไม่อยู่ในตัวอำเภอไม่สามารถใช้รูปแบบนี้ได้ รัฐบาลจึงได้เพิ่มการปกครองส่วนท้องถิ่นอีก 2 รูปแบบ คือ องค์การบริหารส่วนจังหวัด และองค์การบริหารส่วนตำบลขึ้น

ต่อมาการปกครองเทศบาลอยู่ภายใต้การ “นำ” ของข้าราชการประจำ โดยแบ่งเทศบาลออกเป็น 3 ประเภท คือ เทศบาลนคร เมือง และตำบล โดยเทศบาลตำบลอาศัยความตามมาตรา 9 แห่งกฎหมายว่าด้วยเทศบาลกำหนดไว้ว่าได้แก่ท้องถิ่นซึ่งมี

⁶ สมาชิกสภาเทศบาล (สท.) มาจากการเลือกตั้งของประชาชนในเขตเทศบาลนั้น เทศบาลนครมีสมาชิก 24 คน เทศบาลเมืองมีสมาชิก 18 คน และเทศบาลตำบลมีสมาชิก 12 คน

⁷ ประกอบด้วยสมาชิกที่แต่งตั้งมาจากสมาชิกสภาเทศบาล เทศบาลนครมีนายกเทศมนตรี 1 คน เทศมนตรี 4 คน เทศบาลเมืองและเทศบาลตำบลมีนายกเทศมนตรี 1 คน และเทศมนตรี 2 คน ทั้งสภาเทศบาลและคณะเทศมนตรีอยู่ในตำแหน่งสมัยละ 5 ปี

ประกาศกระทรวงมหาดไทยยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลตำบล ไม่ได้กำหนดหลักเกณฑ์ไว้ โดยเฉพาะว่าการเป็นเทศบาลตำบลจะต้องมีเงื่อนไขอย่างไรบ้าง แต่ในทางปฏิบัติ กระทรวงมหาดไทยได้วางหลักเกณฑ์ในการจัดตั้งเทศบาลตำบลเอาไว้ นอกจากนี้ เทศบาลตำบลจำนวนหนึ่งยังมีที่มาจากกรณีที่มีการตราพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลง ฐานะสุขาภิบาลเป็นเทศบาล พ.ศ. 2542 พร้อมทั้งยกเลิกกฎหมายว่าด้วยสุขาภิบาลและ กำหนดให้บรรดาสุขาภิบาลที่มีอยู่มีฐานะเป็นเทศบาลตำบล ในวันที่กฎหมายบังคับใช้ (24 พฤษภาคม พ.ศ. 2542) ทำให้ไม่มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบสุขาภิบาลใน สาระบบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทยอีกต่อไป (นันทวัฒน์ บรมานันท์, 2552 : 123-124)

ในปี พ.ศ. 2543 ได้มีการแก้ไข พ.ร.บ.เทศบาล พ.ศ. 2496 โดยเพิ่มรูปแบบ ของผู้บริหารเทศบาล⁸ คือ นายกเทศมนตรี ให้บริหารในรูปแบบคณะเทศมนตรีหรือนายกเทศมนตรี ให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของประชาชนในเขตเทศบาล โดยผู้มีสิทธิ เลือกตั้งสมาชิกเทศบาลในเขตเทศบาลจำนวนไม่น้อยกว่า 1 ใน 4 ของผู้มีสิทธิเลือกตั้ง สมาชิกเทศบาลในเขตเทศบาลนั้น มีสิทธิเข้าชื่อร้องต่อคณะกรรมการการเลือกตั้งเพื่อ จัดทำประชามติในเขตเทศบาลว่าจะมีการกำหนดให้การบริหารใช้รูปแบบคณะ เทศมนตรีหรือนายกเทศมนตรี และได้แก้ไข พ.ร.บ. เทศบาล พ.ศ. 2496 อีกครั้งในปี 2546 โดยกำหนดให้มีฝ่ายบริหาร คือ นายกเทศมนตรีที่มีที่มาจากกาเลือกตั้งโดยตรง ของประชาชน⁹ (นันทวัฒน์ บรมานันท์, 2552 : 137-138)

⁸ **เทศบาลเมือง** อาศัยความตามมาตรา 10 แห่งกฎหมายว่าด้วยเทศบาลกำหนดให้เทศบาลเมืองมีสองรูปแบบ คือ

ก. ท้องถิ่นอันเป็นที่ตั้งของศาลากลางจังหวัด

ข. ท้องถิ่นที่มีชุมชนชนที่มีราษฎรตั้งแต่ 10,000 คนขึ้นไป และมีรายได้พอควรแก่การปฏิบัติหน้าที่ซึ่ง กำหนดไว้ในกฎหมายว่าด้วยเทศบาล

การจัดตั้งเทศบาลเมืองต้องทำเป็นประกาศกระทรวงมหาดไทย

เทศบาลนคร อาศัยความตามมาตรา 11 แห่งกฎหมายว่าด้วยเทศบาลกำหนดไว้ว่าเทศบาลนคร ได้แก่ ท้องถิ่น ชุมชนที่มีราษฎรตั้งแต่ 50,000 คนขึ้นไป และมีรายได้พอควรแก่การปฏิบัติหน้าที่ซึ่งกำหนดไว้ในกฎหมายว่า ด้วยเทศบาล

การจัดตั้งเทศบาลนครต้องทำเป็นประกาศกระทรวงมหาดไทย จะต้องระบุชื่อและเขตของ เทศบาลเอาไว้ด้วย (นันทวัฒน์ บรมานันท์ 2552 : 136)

⁹ **สมาชิกสภาเทศบาล** อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี ตาม พ.ร.บ. เทศบาล (ฉบับที่ 10) พ.ศ. 2542 คือ ลดลง จาก 5 ปีมาเป็น 4 ปี เพื่อให้สอดคล้องกับมาตรา 285 แห่งรัฐธรรมนูญ สำหรับจำนวนสมาชิกสภาเทศบาล ขึ้นอยู่กับประเภทของเทศบาลดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 15 แห่งกฎหมายว่าด้วยเทศบาล โดย สภาเทศบาลตำบล ประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 12 คน เทศบาลเมืองประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 18 คน และเทศบาลนคร ประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 24 คน ตามลำดับ **นายกเทศมนตรี** มาจากการเลือกตั้งของประชาชนตาม

พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 มาตรา 16 แห่ง ได้กำหนดอำนาจและหน้าที่ของเทศบาลไว้รวม 31 ประการด้วยกัน กิจกรรมที่เทศบาลทุกประเภทจะทำได้นั้นสามารถแบ่งได้เป็น 8 ประเภทใหญ่ๆ คือ (1) การรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน เช่น การดับเพลิง การป้องกันและระงับสาธารณภัย (2) การสาธารณสุข เช่น การจัดให้มีและบำรุงสถานที่พิทักษ์รักษาคนเจ็บไข้ การป้องกันและระงับโรคติดต่อ การรักษาความสะอาดของถนนหรือทางเดินและที่สาธารณะ การกำจัดขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล การจัดให้มีและบำรุงสวนสาธารณะ สุสานและฌาปนสถาน เป็นต้น (3) การสาธารณสุขการ เช่น การสงเคราะห์มารดาและเด็ก การสงเคราะห์คนชรา คนอนาถา เด็กกำพร้า เป็นต้น (4) การโยธาสาธารณสุข เช่น การสร้างและบำรุงทางบกทางน้ำ การจัดให้มีและบำรุงทางระบายน้ำ สวนสาธารณะ สวนสัตว์ สถานที่พักผ่อนหย่อนใจของราษฎร เป็นต้น (5) การศึกษา เช่น การจัดตั้งและบำรุงโรงเรียนอาชีวศึกษา การจัดให้มีและบำรุงสถานที่สำหรับการกีฬา เป็นต้น (6) การสาธารณสุขโรคและเทศพาณิชย์ เช่น การประปา การไฟฟ้า การเดินรถประจำทาง ตลาด ท่าเทียบเรือ ท่าข้าม กิจกรรมโรงรับจำนำ เป็นต้น (7) การทะเบียนราษฎร และ (8) การบำรุงและส่งเสริมการทำมาหากินของราษฎร นอกจากนี้ยังมีการเพิ่มหน้าที่ให้กับเทศบาลตำบลอีกหลายประการ เช่น การส่งเสริมการพัฒนาสตรี เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้พิการ บำรุงศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีงาม สำหรับเทศบาลนครได้เพิ่มหน้าที่ในการควบคุมสุลักษณะและอนามัยในร้านจำหน่ายอาหาร โรงมหรสพ การจัดการเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและการปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรม การวางผังเมืองและการควบคุมการก่อสร้าง การควบคุมตลาด ท่าเทียบเรือ ท่าข้ามและที่จอดรถ รวมทั้งการส่งเสริมกิจการท่องเที่ยว (นันทวัฒน์ บรมานันท์, 2552 : 139)

การปกครองท้องถิ่นในรูปแบบเทศบาลมีการปรับปรุงมาอย่างต่อเนื่อง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นรากฐานของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เพื่อให้เป็นองค์กรที่คนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครอง แม้ว่าในการตั้งเทศใหม่ๆ จะให้ข้าราชการมีอำนาจในการบริหาร ความก้าวหน้าอย่างสำคัญของเทศบาลคือ มีการให้มีการเลือกตั้งนายกเทศมนตรีโดยตรงในปี พ.ศ.2546 ส่งผลให้ประชาชนในท้องถิ่น

กฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น ทำหน้าที่เป็นฝ่ายบริหารของเทศบาล (นันทวัฒน์ บรมานันท์ 2552 : 137-138)

สามารถกำหนดตัวผู้บริหาร และขยายพื้นที่ทางการเมืองของประชาชนออกไปอย่างกว้างขวาง

รูป2 แผ่นพับหาเสียงนายกเทศมนตรีนครเชียงใหม่ในปี 2552
ที่มา <http://www.prachatai.com/journal/2009/10/26056>

การปกครองท้องถิ่นในอีกรูปแบบหนึ่งคือ สุขาภิบาล เนื่องด้วยการปกครองท้องถิ่นของไทยมีน้อยเกินไปและจำกัดอยู่เพียงแต่เขตชุมชนเมือง จึงต้องการให้มีการปกครองท้องถิ่นในเขตนอกเมือง นำมาสู่การนำการปกครองท้องถิ่นรูปแบบสุขาภิบาลมาใช้อีกครั้งหนึ่ง เพื่อยกฐานะท้องถิ่นที่เจริญให้เป็นเทศบาลให้มากขึ้น จึงมีการจัดตั้งสุขาภิบาลขึ้นภายหลังจากที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เดินทางไปดูงานในประเทศ

ตะวันตกและมองเห็นบทบาทของการปกครองท้องถิ่นในประเทศเหล่านั้น ในปี พ.ศ. 2495 ตาม พ.ร.บ.สุขาภิบาล พ.ศ. 2495¹⁰

การปกครองท้องถิ่นของไทยมีอยู่เพียงในเขตเมืองและกิ่งเมือง (เทศบาลและสุขาภิบาล) การที่ “ประชาชนอยู่กันกระจัดกระจาย (ในเขตชนบท) รายได้มีน้อยไม่เป็นการเพียงพอที่จะนำมาใช้จ่ายในการดำเนินการปกครองท้องถิ่นในรูปเทศบาลหรือสุขาภิบาล ส่วนท้องถิ่นที่อยู่นอกเขตการปกครองท้องถิ่นรูปเทศบาล สุขาภิบาล ทางราชการก็มิได้ทอดทิ้งหรือปล่อยปละละเลย หากแต่จัดให้อยู่ในความรับผิดชอบขององค์การปกครองท้องถิ่น รูปองค์การบริหารส่วนจังหวัด ซึ่งมีฐานะเป็นนิติบุคคล แยกห่างจากจังหวัด ซึ่งเป็นหน่วยการปกครองส่วนภูมิภาค” (ธนศวร์ เจริญเมือง 2550 : 94)

จากการที่มีการตราพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะสุขาภิบาลเป็นเทศบาล พ.ศ. 2542 พร้อมทั้งยกเลิกกฎหมายว่าด้วยสุขาภิบาลและกำหนดให้บรรดาสุขาภิบาลที่มีอยู่มีฐานะเป็นเทศบาลตำบล ในวันที่กฎหมายบังคับใช้ (24 พฤษภาคม พ.ศ. 2542) ทำให้ไม่มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบสุขาภิบาลในสารบบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทยอีกต่อไป

ในปี พ.ศ. 2495 ได้มีการตราพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2495 ขึ้นใช้แทนพระราชบัญญัติระเบียบราชการการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2476 และในปี พ.ศ. 2499 ได้มีการตราพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2499 ขึ้นใช้บังคับ กฎหมายฉบับนี้ได้กำหนดเพิ่มการปกครองท้องถิ่นในรูปแบบองค์การบริหารส่วนตำบลขึ้นอีกรูปแบบหนึ่ง เกิดการปกครองในรูปแบบ “สภาตำบล” โดยมีแนวคิดมาจากการที่การปกครองท้องถิ่นที่ตำบลหมู่บ้าน ยังไม่มีลักษณะเป็นชุมชนที่มีความเจริญพอจะยกระดับขึ้นเป็นการปกครองท้องถิ่นในรูปแบบเทศบาลหรือสุขาภิบาลได้ (นันทวัฒน์ บรมานันท์, 2552 : 56) สภาตำบลจึงเปรียบเสมือนการให้ประชาชนมีส่วนร่วมและมีโอกาสร่วมฝึกปฏิบัติการพัฒนาระบบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้น

¹⁰ กรรมการบริหารสุขาภิบาลประกอบด้วยบุคคลถึง 3 ประเภท คือ กรรมการโดยตำแหน่ง กรรมการโดยการแต่งตั้ง และกรรมการที่ประชาชนเลือกตั้ง ให้นายอำเภอในท้องที่นั้นเป็นประธานคณะกรรมการสุขาภิบาล และให้ปลัดอำเภอคนหนึ่งเป็นปลัดสุขาภิบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้พิจารณาเห็นว่าโดยหลักเกณฑ์ของท้องถิ่นจะเป็นสุขาภิบาลมีดังนี้

- 1) ที่ตั้งว่าการอำเภอหรือกิ่งอำเภอจัดตั้งเป็นสุขาภิบาลได้เลย
- 2) ชุมชนที่มีการค้าอย่างน้อย 100 ห้าง มีราษฎรอย่างน้อย 1,500 คน
- 3) พื้นที่ของเขตสุขาภิบาลมีขนาด 1 - 4 ตารางกิโลเมตร

ต่อมาในปี พ.ศ. 2500 รัฐบาลได้ประกาศใช้ พ.ร.บ. ระเบียบบริหารราชการส่วนตำบล พ.ศ. 2499 กำหนดให้ตำบลมีฐานะเป็นหน่วยการปกครองท้องถิ่น มีการจัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งมีฐานะเป็นนิติบุคคล มีรายได้รายจ่ายของตนเองและสามารถดำเนินกิจการส่วนตำบลได้อย่างอิสระ แต่ อบต. ก็มีลักษณะคล้ายคลึงกับ อบจ. นั่นคือ แต่งตั้งคนของรัฐ ได้แก่ กำนันและผู้ใหญ่บ้านเข้าไปควบคุมดูแล อบต.¹¹ ภายใต้การกำกับดูแลของนายอำเภอและผู้ว่าราชการจังหวัด (ชวงค์ ฉายะบุตร, 2549 : 95)

ในปี พ.ศ. 2509 รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ได้ปรับปรุงองค์การบริหารส่วนตำบลใหม่ กระทรวงมหาดไทยจึงได้มีคำสั่งที่ 275 / 2509 มายกเลิกคำสั่งกระทรวงมหาดไทย ที่ 222 / 2499 โดยปรับปรุงสภาตำบลที่เคยกำหนดแยกเป็นฝ่ายสภาและฝ่ายบริหาร เปลี่ยนเป็นรูปแบบการบริหารในรูปคณะกรรมการ เรียกว่า “คณะกรรมการสภาตำบล” ขึ้นแทน โดยคณะกรรมการชุดนี้ประกอบด้วย กรรมการโดยตำแหน่ง (คือ กำนันผู้ใหญ่บ้านและแพทย์ประจำตำบล) กรรมการโดยการแต่งตั้ง (คือ ครูที่นายอำเภอแต่งตั้ง) และคณะกรรมการโดยการเลือกตั้ง (คือ ราษฎรจากหมู่บ้านละ 1 คน) จุดต่างสำคัญระหว่างคณะกรรมการสภาตำบลกับ อบต. คือ คณะกรรมการสภาตำบลไม่มีฐานะนิติบุคคลอีกต่อไป เป็นองค์กรที่ทำงานตามที่ได้รับมอบหมายและเห็นชอบโครงการพัฒนาตำบล คณะกรรมการสภาตำบลจึงกลายเป็นรูปสัญลักษณ์หนึ่งของการบริหารงานส่วนภูมิภาค

ในปี พ.ศ. 2515 องค์การบริหารส่วนตำบล ประสบปัญหาด้านต่าง ๆ จึงถูกยกเลิกโดยประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 326 ลงวันที่ 13 ธันวาคม 2515 ยกเลิกหน่วยการปกครองแบบองค์การบริหารส่วนตำบลและสภาตำบลเดิมเปลี่ยนเป็น “สภาตำบล” ขึ้นแทน มีคณะกรรมการสภาตำบลที่มีกำนันเป็นประธานมีผู้ใหญ่บ้านและแพทย์ประจำตำบล และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่มาจาก การเลือกตั้งของราษฎรหมู่บ้านละ 1 คนเป็นกรรมการ รูปแบบคณะกรรมการสภาตำบลใหม่นี้คล้ายคลึงกับคณะกรรมการสภาตำบลตามคำสั่งกระทรวงมหาดไทยที่ 275/2509 (นันทวัฒน์ บรมานันท์, 2552 : 57)

¹¹ อบต. ประกอบด้วยกำนันและผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นสมาชิกสภาตำบลโดยตำแหน่ง มีสมาชิกที่ราษฎรแต่ละหมู่บ้านเลือกตั้งหมู่บ้านละ 1 คน สภาตำบลทำหน้าที่ด้านนิติบัญญัติ ส่วนคณะกรรมการ ให้กำนันในตำบลนั้นเป็นประธานโดยตำแหน่ง แพทย์ประจำตำบลและผู้ใหญ่บ้านเป็นกรรมการ ครูและผู้ทรงคุณวุฒิที่นายอำเภอแต่งตั้งไม่เกิน 5 คน ทั้งหมดนี้อยู่ในวาระ 5 ปี อำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการส่วนตำบล พ.ศ. 2499 มาตรา 46 ได้แก่ รักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน ป้องกันและระงับโรคติดต่อ ส่งเสริมการศึกษาและการทำมาหากินของราษฎร จัดให้มีสถานที่ประชุมและส่งเสริมศาสนา วัฒนธรรม ศิลธรรม และสังคมสงเคราะห์ เป็นต้น

จนกระทั่งใน พ.ศ. 2537 รัฐบาลภายใต้การนำของ นายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรี ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 111 ตอนที่ 53 ก. ลงวันที่ 2 ธันวาคม 2537) มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 2 มีนาคม 2538 โดยเหตุผลหลักในการตราพระราชบัญญัติฉบับนี้ เนื่องจากสภาตำบลตามประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 326 ไม่มีฐานะเป็นนิติบุคคล จึงไม่สามารถบริหารและดำเนินกิจการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

พ.ร.บ. สภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบลฉบับปี 2537 มีสาระสำคัญคือ มีการแบ่งตำบลออกเป็น 2 ประเภท ประเภทแรกคือสภาตำบลที่มีอยู่ในทุกตำบล ประกอบด้วยสมาชิกคือกำนันและผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้าน แพทย์ประจำตำบล และสมาชิกที่มาจากการเลือกตั้งหมู่บ้านละ 1 คน ส่วนเลขานุการได้แก่ข้าราชการที่ทำงานในตำบลนั้นแต่งตั้งโดยนายอำเภอ ส่วนประเภทที่สองคือ สภาตำบลที่มีรายได้โดยไม่มีเงินอุดหนุนในปีงบประมาณที่ล่วงมาติดต่อกัน 3 ปีเฉลี่ยไม่ต่ำกว่าปีละ 150,000 บาท ให้ตั้งเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล ในประเภทที่สองนี้มีการแบ่งงานเป็น 2 ฝ่ายคือ ฝ่ายนิติบัญญัติเรียกว่าสภาองค์การบริหารส่วนตำบล (สภาองค์การฯ) กรรมการได้แก่ กำนันและผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้าน แพทย์ประจำตำบล และสมาชิกที่มาจากการเลือกตั้งหมู่บ้านละ 2 คน ส่วนฝ่ายบริหารเรียกว่าคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน 2 คน และสมาชิกสภาองค์การฯ 4 คน ซึ่ง 6 คนนี้มาจากการเลือกตั้งของสภาองค์การฯ (ธเนศวร์ เจริญเมือง 2550 : 96-98)

สภาตำบล¹² ตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 กำหนดให้ตำบลตามกฎหมายว่าด้วยลักษณะปกครองท้องที่ส่วนที่อยู่นอก

¹² หน้าที่ของสภาตำบล

มาตรา 22 แห่งพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 กำหนดให้สภาตำบลมีหน้าที่ในการพัฒนาตำบลตามแผนงานโครงการและงบประมาณของสภาตำบลเสนอแนะส่วนราชการในการบริหารราชการและพัฒนาตำบล ปฏิบัติหน้าที่ของคณะกรรมการตำบลตามกฎหมายว่าด้วยลักษณะปกครองท้องที่ และหน้าที่อื่นๆ ตามที่กฎหมายกำหนด

นอกจากนี้สภาตำบลอาจดำเนินกิจการตั้งที่บัญญัติไว้ในมาตรา 23 คือ

- 1) จัดให้มีน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค และการเกษตร
- 2) จัดให้มีน้ำและบำรุงทางน้ำและทางบก
- 3) จัดให้มีน้ำและรักษาทางระบายน้ำ และรักษาความสะอาดของถนน ทางน้ำ ทางเดิน และที่สาธารณะ รวมทั้งกำจัดขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล
- 4) คุ้มครองดูแลและบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 5) บำรุงและส่งเสริมการประกอบอาชีพของราษฎร
- 6) ส่งเสริมการพัฒนาสตรี เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้พิการ (นันทวัฒน์ บรมานันท์ 2552 : 59)

เขตเทศบาลและสุขาภิบาลมีสภาตำบลทำหน้าที่ดำเนินกิจการส่วนตำบล มีฐานะเป็นนิติบุคคล ดังที่กำหนดไว้ในมาตรา 4 และมาตรา 6 ตามกฎหมายดังกล่าว

ตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 กำหนดให้องค์การบริหารส่วนตำบลมีหน้าที่ดังนี้ มาตรา 67 ภายใต้อำนาจแห่งกฎหมาย องค์การบริหารส่วนตำบล มีหน้าที่ต้องทำในเขตขององค์การบริหารส่วนตำบล อาทิเช่น จัดให้มีและบำรุงรักษาทางน้ำและทางบก รักษาความสะอาดของถนน ทางน้ำ ทางเดิน และที่สาธารณะ รวมทั้ง กำจัดมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล ป้องกันโรคและระงับโรคติดต่อ ป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย ส่งเสริมการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ส่งเสริมการพัฒนาสตรี เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้พิการ¹³ เป็นต้น (พระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537)

ในปี 2537 มีพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล ออกบังคับใช้เพื่อกระจายอำนาจการปกครองให้องค์การบริหารส่วนตำบล จึงได้มีการตรากฎหมายว่าด้วยองค์การบริหารส่วนจังหวัดเสียใหม่ให้สอดคล้องกับองค์กรปกครองท้องถิ่นต่างๆ จึงได้ยกเลิกพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการส่วนจังหวัด พ.ศ. 2498 ซึ่งเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่รับผิดชอบในพื้นที่ทั้งจังหวัดที่อยู่นอกเขตสุขาภิบาลและเทศบาล และใช้พระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2540 ซึ่งมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2540 และในปี พ.ศ. 2542 จึงได้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2540 เพื่อให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญประเด็นที่เกี่ยวกับการสิ้นสุดสมาชิกภาพของสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด และการพ้นจากตำแหน่งของประธานและรองประธานสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด นายและรองนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด ต่อมาในปี พ.ศ. 2546 ก็ได้มีการแก้ไข

¹³ หน้าที่ อบต. (1) จัดให้มีและบำรุงรักษาทางน้ำและทางบก(2) รักษาความสะอาดของถนน ทางน้ำ ทางเดิน และที่สาธารณะ รวมทั้ง กำจัดมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล (3) ป้องกันโรคและระงับโรคติดต่อ (4) ป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย (5) ส่งเสริมการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม (6) ส่งเสริมการพัฒนาสตรี เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้พิการ (7) คุ้มครอง ดูแล และบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (8) ปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่ทางราชการมอบหมาย และมาตรา 68 ภายใต้อำนาจแห่งกฎหมาย องค์การบริหารส่วนตำบลอาจ จัดทำกิจการในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล ดังต่อไปนี้ (1) ให้มีน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค และการเกษตร (2) ให้มีและบำรุงการไฟฟ้าหรือแสงสว่างโดยวิธีอื่น (3) ให้มีและบำรุงรักษาทางระบายน้ำ (4) ให้มีและบำรุงสถานที่ประชุม การกีฬา การพักผ่อนหย่อนใจ และสวนสาธารณะ (5) ให้มีและส่งเสริมกลุ่มเกษตรกรและกิจการสหกรณ์(6) ส่งเสริมให้มีอุตสาหกรรมในครอบครัว (7) บำรุงและส่งเสริมการประกอบอาชีพของราษฎร (8) การคุ้มครองดูแลและรักษาทรัพย์สินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน (9) หาผลประโยชน์จากทรัพย์สินขององค์การบริหารส่วนตำบล (10) ให้มีตลาด ท่าเทียบเรือ และท่าข้าม (11) กิจการเกี่ยวกับการพาณิชย์ (พระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537)

กฎหมายฉบับนี้ เพื่อกำหนดให้นายองค์การบริหารส่วนจังหวัดมาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชน

นอกจากนี้พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ได้กำหนดให้ อบต. มีอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบการบริการสาธารณะ เพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเองตามมาตรา 16 เช่น การจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง การจัดให้มี และบำรุงรักษาทางบกทางน้ำ และทางระบายน้ำ การจัดให้มีและควบคุมตลาด ท่าเทียบเรือ ท่าข้าม และที่จอดรถ การสาธารณสุขโรค และการก่อสร้างอื่นๆ การสาธารณสุขการ ฯลฯ (พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองท้องถิ่น พ.ศ. 2542)

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอีกรูปแบบหนึ่งคือ องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) โดยมีการออก พ.ร.บ. ระเบียบบริหารราชการส่วนจังหวัด พ.ศ. 2498 ซึ่งเกิดจากการตราพระราชบัญญัติสภาจังหวัด พ.ศ. 2481 ขึ้น โดยมีความประสงค์ที่จะแยกกฎหมายที่เกี่ยวกับสภาจังหวัดไว้โดยเฉพาะสำหรับสาระสำคัญของพระราชบัญญัตินั้น ยังมีได้มีการเปลี่ยนแปลงฐานะและบทบาทของสภาจังหวัดไปจากเดิม กล่าวคือ สภาจังหวัดยังคงทำหน้าที่เป็นสภาที่ปรึกษาของคณะกรรมการจังหวัดเท่านั้น จนกระทั่งได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2495 ซึ่งกำหนดให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นหัวหน้าปกครองบังคับบัญชาข้าราชการ และรับผิดชอบบริหารราชการส่วนจังหวัดของกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ โดยตรงแทนคณะกรรมการจังหวัดเดิม โดยผลแห่งพระราชบัญญัตินี้ ทำให้สภาจังหวัดมีฐานะเป็นสภาที่ปรึกษาของผู้ว่าราชการจังหวัด

แต่เนื่องจากบทบาทและการดำเนินงานของสภาจังหวัดในฐานะที่ปรึกษา ซึ่งคอยให้คำแนะนำและควบคุมดูแลการปฏิบัติงานของจังหวัด ไม่สู้จะได้ผลสมตามความมุ่งหมายเท่าใดนัก จึงทำให้เกิดแนวคิดที่จะปรับปรุงบทบาทของสภาจังหวัด ให้มีประสิทธิภาพโดยให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนในการปกครองตนเองยิ่งขึ้น

ในปี พ.ศ. 2498 ได้มีการออก พ.ร.บ. ระเบียบบริหารราชการส่วนจังหวัด จัดตั้งองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ในท้องที่ที่มีความเจริญรองลงไปจากท้องที่เป็นเทศบาลหรือสุขาภิบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล แยกต่างหากจากจังหวัดมีหน้าที่ที่กฎหมายเรียกว่า “กิจการส่วนจังหวัด” แยกจากจังหวัด ในฐานะที่เป็นราชการบริหารราชการส่วนภูมิภาค ต่อมาได้มีการประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 218 ลงวันที่ 29 กันยายน 2515 ซึ่งเป็นกฎหมายแม่บทว่าด้วยการจัดระเบียบ

บริหารราชการแผ่นดิน กำหนดให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดมีฐานะเป็นหน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบหนึ่ง (ชวงค์ ฉายะบุตร 2539 : 96)

ในปี พ.ศ. 2540 มีการตรา พ.ร.บ. องค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2540 มาใช้บังคับแทน พ.ร.บ.องค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2498 การมี พ.ร.บ. องค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2540 เกิดจากแรงกดดันจากการรวมตัวของสหพันธ์ อบจ. ทั่วประเทศ และผลกระทบจาก พ.ร.บ. สถาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 ที่มีการประกาศยกฐานะสภาตำบลเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งทำให้พื้นที่ดำเนินงานของ อบจ. ข้อนทับกับ อบต. รวมทั้งการจัดเก็บภาษีอากร ค่าธรรมเนียม และรายได้ของ อบจ. เป็นต้น

นอกจากนั้น พ.ร.บ.องค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2540 ได้แยกข้าราชการส่วนภูมิภาค ออกจากฝ่ายบริหารของ อบจ. (ซึ่งแต่เดิมผู้ว่าราชการจังหวัดเคยดำรงตำแหน่งนายก อบจ.) มาให้สภาจังหวัดเป็นผู้เลือกนายก อบจ. ขึ้นทำหน้าที่เป็นฝ่ายบริหาร และมีการเลือกตั้งนายก อบจ. โดยตรงในปี พ.ศ. 2546 ตาม พ.ร.บ. องค์การบริหารส่วนจังหวัด (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2546¹⁴

¹⁴ อบจ. ประกอบด้วย (1) สภาจังหวัด ทำหน้าที่ด้านนิติบัญญัติ กำหนดนโยบายการบริหารและควบคุมฝ่ายบริหาร สภาจังหวัดประกอบด้วยสมาชิกที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนในแต่ละอำเภอ เรียกว่าสมาชิกสภาจังหวัด (สจ.) สภาจังหวัดมีจำนวน 18-36 คน ขึ้นอยู่กับจำนวนราษฎรในจังหวัดนั้น (2) ฝ่ายบริหาร อบจ. มีหัวหน้า คือ นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด ได้แก่ ผู้ว่าราชการจังหวัด ปลัด อบจ. คือ ปลัดจังหวัด นายอำเภอ ในฐานะหัวหน้าส่วนอำเภอ นอกจากนี้ยังมีสำนักงานเลขานุการจังหวัด ส่วนการคลัง ส่วนโยธา ส่วนเร่งรัดพัฒนาชนบท ส่วนอำเภอหรือกิ่งอำเภอและข้าราชการประจำคนอื่นๆ ที่เข้ามาทำงานใน อบจ. หน้าที่หลักของสภาจังหวัด คือ

- 1) ผ่านข้อบัญญัติจังหวัดซึ่งมีผลใช้บังคับแก่ประชาชนในเขต อบจ. นั้น
- 2) ควบคุมและทำงานร่วมกับฝ่ายบริหาร ได้แก่
 - ก. การตั้งกระทู้ถามงานของผู้ว่าฯใน ส่วน อบจ.
 - ข. สอบถามข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงานของส่วนภูมิภาค
 - ค. เสนอข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการทำงานของ อบจ. และปัญหาของประชาชนให้แก่ฝ่ายบริหาร
 - ง. อาจเข้าเป็นกรรมการร่วมกับฝ่ายบริหาร
- 3) พิจารณาและอนุมัติงบประมาณรายจ่ายของ อบจ. พิจารณาโครงการต่างๆของฝ่ายบริหารที่จะเป็นประโยชน์แก่ประชาชน
- 4) ตั้งคณะกรรมการสภาจังหวัด เพื่อทำงานด้านต่างๆมีทั้งคณะกรรมการสามัญประจำสภา และ คณะกรรมการวิสามัญ (ธเนศวร์ เจริญเมือง 2550 : 147-148)

อำนาจหน้าที่ฝ่ายบริหาร อบจ. ที่สำคัญคือ

- 1) บริหารงานตามข้อบังคับจังหวัด
- 2) บังคับบัญชาผู้ปฏิบัติงานของ อบจ.
- 3) บริหารงานตามกฎหมาย เช่น รักษาความสงบ จัดการศึกษา การสาธารณสุข การพยาบาล บำรุงทางบกทางน้ำ กำจัดขยะ จัดโรงฆ่าสัตว์ จัดให้มีตลาด ท่าเรือ บำรุงการไฟฟ้า สุสาน

พระราชบัญญัติระเบียบราชการส่วนจังหวัด พ.ศ. 2498 ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดดำเนินกิจการส่วนจังหวัดภายใต้บังคับแห่งกฎหมายว่าด้วยเทศบาลและกฎหมายว่าด้วยสุขาภิบาล แบ่งเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ 11 ประเภท ดังที่กำหนดไว้ในมาตรา 31 อาทิเช่น การรักษาความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดี การสาธารณสุข ได้แก่ การป้องกันและบำบัดโรค การจัดตั้งและบำรุงสถานพยาบาล การรักษาความสะอาดของถนน ทางเดิน ที่สาธารณะ การกำจัดขยะมูลฝอยสิ่งปฏิกูล การจัดให้มีสุสานและฌาปนสถาน การคมนาคมขนส่ง ได้แก่ การจัดให้มีและบำรุงทางบก ทางน้ำ ท่าเทียบเรือ การสาธารณสุขโรคและสาธารณสุขการ ได้แก่ การให้มีและบำรุงไฟฟ้า ประปา น้ำสะอาด ตลาด การชลประทานราษฎร การป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย¹⁵ เป็นต้น (นันทวัฒน์ บรมานันท์, 2552 : 51)

การปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เป็นองค์กรที่เกิดขึ้นเพื่อสร้างองค์กรที่อยู่นอกเหนือพื้นที่เทศบาล สุขาภิบาล และองค์การบริหารส่วนตำบล โดยในช่วงแรกตั้งองค์การบริหารส่วนจังหวัดอยู่ในการดูแลของผู้ข้าราชการในการบริหารจัดการ ต่อมาได้แยกออกมาเป็นนิติบุคคล แต่ก็อยู่ภายใต้การบริหารของข้าราชการ แม้จะมีสมาชิกที่เป็นตัวแทนของประชาชนเลือกเข้าไปทำหน้าที่นิติบัญญัติ แต่ก็ไม่มีอำนาจต่อรองกับข้าราชการเท่าที่ควร พัฒนาการที่สำคัญของ อบจ. คือ การเลือกตั้งนายก อบจ. โดยสมาชิกสภาเทศบาลในปี 2540 แต่การเลือกตั้งทางอ้อมข้างต้นทำให้ตำแหน่งนายกไม่มั่นคงมีการเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องส่งผลให้นโยบายในการบริหารไม่ต่อเนื่องเปลี่ยนแปลงไปตามกลุ่มการเมืองที่ขึ้นมามีอำนาจ ซึ่งเกิดขึ้นทั้งรูปแบบการปกครองท้องถิ่นแบบอื่นด้วยทั้งเทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) นำมาสู่การเลือกตั้งนายกฯ โดยตรงขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้ง 3 รูปแบบในปี พ.ศ. 2546 ทำให้ประชาชนสามารถเลือกตั้งนายกฯ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสมาชิกได้ ทำให้การบริหารเกิดความต่อเนื่อง และเพิ่มอำนาจการต่อรองของประชาชนผ่านการเลือกตั้งไปด้วย

สวนสาธารณะ สวนสัตว์ ส่งเสริมการทำงานของประชาชน การค้า ฯลฯ (ธนศวร์ เจริญเมือง 2550 : 148)

¹⁵ นอกจากนี้ยังให้รับผิดชอบดูแล การศึกษา ได้แก่ การจัดการประถมศึกษา การอาชีวศึกษา การทำนุบำรุงศาสนา และการส่งเสริมวัฒนธรรม การสังคมสงเคราะห์และการประกันสังคม การบำรุงส่งเสริมการทำมาหากินของราษฎร การสหนาการ ได้แก่ การจัดให้มีและบำรุงสถานที่สำหรับการศึกษา การพักผ่อนหย่อนใจ สวนสาธารณะ สวนสัตว์ สถานที่ประชุมราษฎร แบ่งสรรเงินซึ่งตามกฎหมายต้องแบ่งให้เทศบาลและสุขาภิบาล จัดการดูแล คุ่มครอง และหาผลประโยชน์จากทรัพย์สินส่วนจังหวัด และ กิจการอื่นที่จำเป็นเพื่อประโยชน์ของราษฎรและท้องถิ่น หรือหน้าที่อื่นซึ่งกฎหมายบัญญัติให้เป็นหน้าที่กิจการท้องถิ่น (นันทวัฒน์ บรมานันท์ 2552 : 51)

นอกเหนือจากการปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบทั่วไป คือองค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล และสุขาภิบาล ซึ่งสามารถจัดให้มีขึ้นทั่วประเทศในพื้นที่ที่มีความพร้อมแล้ว ประเทศไทยยังมีการจัดการปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบพิเศษขึ้นอีกสองแห่ง คือ การจัดการปกครองท้องถิ่นกรุงเทพมหานครและเมืองพัทยา ซึ่งมีการจัดรูปแบบขององค์กรปกครองท้องถิ่นแตกต่างจากองค์กรปกครองท้องถิ่นในรูปแบบอื่นๆ

การปกครองรูปแบบพิเศษ คือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่จัดตั้งขึ้นโดยมีลักษณะพิเศษบางประการที่แตกต่างจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบทั่วไป ด้วยผลสืบเนื่องมาจาก “ลักษณะเฉพาะ” ของท้องถิ่นนั้น ๆ และด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบทั่วไปที่ใช้กับพื้นที่ทั่วประเทศไม่มีความเหมาะสมกับการดำเนินการจัดทำบริการสาธารณะในพื้นที่ดังกล่าว จึงจำเป็นต้อง “ออกแบบ” องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบใหม่ขึ้น

การจัดการปกครองท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร แต่เดิมนั้นมีการจัดตั้งเป็นเทศบาลนครกรุงเทพและเทศบาลนครธนบุรีขึ้นตามพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2476

ต่อมาในปี พ.ศ. 2514 ได้มีประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 24 ลงวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2514 รวมจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรีเป็นจังหวัดเดียวกัน เรียกว่า “จังหวัดนครหลวงกรุงเทพธนบุรี” และได้มีประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 25 ลงวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2514 ให้รวมเทศบาลกรุงเทพธนบุรีเป็นผู้รับผิดชอบทั้งในราชการส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น ในส่วนท้องถิ่นที่เป็นเทศบาลนครหลวงกรุงเทพธนบุรี ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นนายกเทศมนตรีเทศบาลนครหลวงกรุงเทพธนบุรีอีกตำแหน่ง (นันทวัฒน์ บรมานันท์, 2552 : 67)

ในปี พ.ศ. 2515 มีประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 335 ลงวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2515 ปรับปรุงการจัดการปกครองจังหวัดนครหลวงกรุงเทพธนบุรีเป็น “กรุงเทพมหานคร” จัดการปกครองแบบราชการส่วนภูมิภาคกึ่งท้องถิ่น ให้ผู้ว่าราชการจังหวัด ซึ่งมาจากการแต่งตั้งเป็นผู้บริหารราชการของกรุงเทพมหานคร มีสภากรุงเทพที่มาจากการเลือกตั้งของราษฎรในกรุงเทพมหานครทำหน้าที่ในการตรวจสอบการบริหารราชการของผู้ว่าฯ และยกเลิกเทศบาลนครหลวงกรุงเทพธนบุรีซึ่งเป็นการปกครองแบบราชการส่วนท้องถิ่น

ในปี พ.ศ. 2518 ได้มีการยกเลิกประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 335 และประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบบริหารกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2518 พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้เปลี่ยนการปกครองกรุงเทพมหานครจากราชการส่วนภูมิภาคกึ่งท้องถิ่นมาเป็นการปกครองส่วนท้องถิ่นเพียงอย่างเดียว กรุงเทพมหานครจึงไม่มีฐานะ

เป็นจังหวัดซึ่งเป็นราชการส่วนภูมิภาคขึ้นอยู่กับจังหวัดอื่นๆ อีกต่อไป โดยกำหนดให้มีการเลือกตั้งคณะผู้บริหาร ได้แก่ ผู้ว่าราชการและรองผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร พร้อมกับการเลือกตั้งสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร

จากนั้นในปี พ.ศ. 2528 ได้ยกเลิกพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2518 และประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528 และมีการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครโดยตรงจากประชาชน (นันทวัฒน์ บรมานันท์, 2552 : 68)

ลักษณะองค์การของ กทม. คือ มีสภา กทม. ทำหน้าที่ฝ่ายนิติบัญญัติ มีสมาชิกที่มาจาก การเลือกตั้งเขตละ 1 คน และมีฝ่ายบริหาร คือ ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครทั้งหมดนี้อยู่ในวาระ 4 ปี

การปกครองพิเศษอีกรูปแบบหนึ่งคือ เมืองพัทยา นั้น สืบเนื่องมาจากความต้องการจัดระเบียบสุขาภิบาลนาเกลือ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ ซึ่งการปกครองท้องถิ่นในรูปแบบอื่นที่มีอยู่ไม่เหมาะสมกับเมืองพัทยาหลายประการ จึงได้จัดระเบียบราชการเมืองพัทยาให้เป็นราชการบริหารท้องถิ่นรูปแบบพิเศษ โดยยกเลิกสุขาภิบาลนาเกลือจัดตั้งเมืองพัทยาขึ้น (นันทวัฒน์ บรมานันท์ 2552 : 77) และในปี พ.ศ. 2521 มีการตรา พ.ร.บ. ระเบียบบริหารราชการเมืองพัทยา ซึ่งกฎหมายฉบับนี้กำหนดให้เมืองพัทยานี้มีฐานะเป็นนิติบุคคล เป็นองค์กรปกครองท้องถิ่นรูปแบบใหม่ที่คล้ายกับระบบผู้จัดการเมืองในสหรัฐอเมริกา การบริหารเมืองพัทยาแบ่งเป็น 2 องค์การคือ สภาเมืองพัทยา และฝ่ายบริหาร สภาเมืองพัทยานี้มีสมาชิก 2 ประเภท คือ ประเภทเลือกตั้งจากราษฎร 9 คน และประเภทแต่งตั้ง 8 คน ประธานสภาเมืองพัทยาเรียกว่านายกเมืองพัทยา ซึ่งมาจากการเลือกตั้งของสมาชิกสภาฯ ส่วนฝ่ายบริหารคือปลัดเมืองพัทยานามาจากการแต่งตั้งโดยสภาเมืองพัทยา (ธนเศรษฐ์ เจริญเมือง 2550 : 95-96) ปัจจุบันเมืองพัทยาได้ปรับมาใช้รูปแบบเทศบาล จึงไม่เหลือความเป็นรูปแบบการปกครองพิเศษอีกต่อไป

ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยมีมาอย่างต่อเนื่องก่อนทศวรรษที่ 2540 ทั้งทางด้านเศรษฐกิจที่ผู้คนพึ่งพาระบบเศรษฐกิจนอกภาคการเกษตรมากขึ้น เราเห็นได้จากการเติบโตของภาคอุตสาหกรรม ภาคการส่งออกที่ผลิตผลทางการเกษตรมีมูลค่าการส่งออกน้อยกว่าภาคอุตสาหกรรม เกิดคนชั้นกลางทั้งในเมืองและชนบทอย่างกว้างขวาง ระบบราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาคไม่สามารถตอบสนองความเปลี่ยนแปลงได้ ไม่สามารถให้บริการประชาชนได้อย่างทั่วถึง ทำให้มีการเรียกร้อง “การปกครองตนเอง” เช่น เสนอให้มีการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นต้น ในการเลือกตั้งทั่วไปเดือนกันยายน ปี พ.ศ. 2535 ทำให้มีพรรคการเมืองถึง 5 พรรคเสนอ

นโยบายหาเสียงว่าจะกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น และมี 4 พรรคการเมืองที่เสนอนโยบายเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัด สังคมไทยเกิดการตื่นตัวในนโยบายการปรับปรุงการปกครองท้องถิ่นอย่างไม่เคยมีมาก่อน แม้ว่าจะมีเสียงเรียกร้องให้มีการเลือกตั้งผู้ว่าฯ แต่รัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ที่มาจากการเลือกตั้งก็ไม่ได้ทำตามนโยบายดังกล่าว โดยอ้างว่าประชาชนในท้องถิ่นยังไม่มีความพร้อม ขาดความรู้ความเข้าใจในการปกครองท้องถิ่นอยู่ และเพื่อเป็นการลดกระแสการเรียกร้องให้มีการเลือกตั้งผู้ว่าฯ รัฐบาลและกระทรวงมหาดไทยได้ปรับปรุง อบจ. ด้วยการให้นายก อบจ. มาจาก สจ. ไม่ใช่ผู้ว่าฯ เป็นนายก อบจ. อีกต่อไป และเสนอร่าง พ.ร.บ. สถาปนาและองค์การบริหารส่วนตำบล ผ่านสภาในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2537 และมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม 2538

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยปี พ.ศ. 2540 ได้ให้ความสำคัญแก่การกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ได้บัญญัติเรื่ององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไว้ในหมวดที่ 9 ไว้ 10 มาตรา ทำให้เกิดกฎหมายสำคัญหลายฉบับ เช่น พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 มีการเริ่มใช้แผนในปี พ.ศ. 2544 และ พ.ศ. 2545 ตามลำดับ โดยปัจจุบันใช้แผนฉบับที่ 2 พ.ศ. 2551 และรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2550 ได้รักษาสาระสำคัญของรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 ในส่วนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมถึงเพิ่มบทบัญญัติให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น มีการบัญญัติเรื่ององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไว้ในหมวด 14 ในมาตรา 281-290 โดยให้สามารถดำเนินนโยบายการบริหาร การจัดการบริการสาธารณะ การบริหารบุคคล การเงินและการคลังได้ (กอบกุล รายนาคกร 2554 : 1 - 3)

พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล (ฉบับที่ 4 และฉบับที่ 5) พ.ศ. 2546 ในมาตรา 66-72 ได้ระบุถึงบทบาทหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ในมาตรา 67 จัดให้มีและบำรุงทางน้ำและทางบก ให้มีการรักษาความสะอาดของถนน ทางน้ำ ทางเดินและที่สาธารณะ รวมทั้งกำจัดขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล เป็นต้น ส่วนในมาตรา 16 พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ได้กำหนดอำนาจและหน้าที่ในการจัดการบริการสาธารณะโดย องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น มีหน้าที่ถึง 31 ด้าน เพื่อบริการแก่ประชาชน อย่างเช่น การจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง, การจัดให้มีและบำรุงรักษาทางบกทางน้ำ และทางระบายน้ำ, คุ้มครอง ดูแล และบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, การส่งเสริมการท่องเที่ยว, การกำจัดขยะมูลฝอย สิ่งปฏิกูล และน้ำเสีย, การจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากป่าไม้

ที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม, การดูแลรักษาที่สาธารณะ เป็นต้น จะเห็นว่า องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น มีบทบาท และหน้าที่อย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตามการปกครองในรูปแบบสุขาภิบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) และองค์การบริหารส่วนตำบลและสภาตำบล ในระยะเริ่มต้นเป็น “ส่วนย่อย” “ส่วนย่อย” ของการปกครองส่วนภูมิภาค ที่มีข้าราชการประจำ เช่น นายอำเภอ ปลัดอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด ปลัดจังหวัด เข้ามาเป็นผู้บริหาร ส่วนสมาชิกมาจากการเลือกตั้ง แต่อำนาจในการตัดสินใจ หรือกำกับนโยบายเป็นของข้าราชการประจำจึง ทำให้การปกครองส่วนท้องถิ่นในระยะเริ่มแรกไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร (ดู เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2550ก, 2550ข) อาจกล่าวได้ว่าการปกครองท้องถิ่นในระยะเริ่มต้นมี ลักษณะการดำเนินการที่สำคัญ 2 ประการ คือ 1. เป็นองค์กรที่ข้าราชการคิดและจัดตั้ง ข้าราชการจึงเป็นผู้ควบคุมเทศบาลนั้น 2. ประชาชนเป็นผู้รับเอา จะเข้าใจหรือไม่เข้าใจ ไม่สำคัญ เพราะข้าราชการเป็นผู้หยิบยื่นให้ (Devolution) โดยหวังที่จะเห็น ประชาธิปไตยมีขึ้นในบ้านเมือง การควบคุมโดยประชาชนก็เกือบจะไม่ปรากฏร่างขึ้น คงมีแต่การเลือกตั้งสมาชิกเทศบาลเป็นครั้งคราว นอกจากนั้นก็ปล่อยให้เป็นเรื่องของ เทศบาล คือ นายกเทศมนตรีและคณะรัฐมนตรีกับสมาชิก โดยมีพนักงานเป็นผู้รับ นโยบายไปดำเนินการ (ประหยัด หงส์ทองคำ, 2520 : 29)

การเลือกตั้งนายกฯ โดยตรงขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้ง 3 รูปแบบในปี พ.ศ. 2546 ทำให้ประชาชนสามารถเลือกตั้งนายกฯ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสมาชิกได้ ทำให้การบริหารเกิดความต่อเนื่อง และเพิ่มอำนาจการต่อรองของประชาชน ผ่านการเลือกตั้งไปด้วย จึงนับเป็นความก้าวหน้าอีกระดับหนึ่งขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของไทย

5. พื้นที่ทางการเมืองผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ความเปลี่ยนแปลงขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในช่วง 1 ทศวรรษที่ผ่านมาได้ทำให้เห็นความก้าวหน้าของท้องถิ่นในหลายมิติ อาทิ การศึกษาของ มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด (2555) ที่ชี้ให้เห็นความก้าวหน้าของ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ ที่สามารถดูแลป่าไม้ในพื้นที่ให้อุดมสมบูรณ์ หรือการดูแลชายฝั่งให้ เกิดความสมบูรณ์เพิ่มมากขึ้น แม้ว่าในด้านกฎหมายจะมีอุปสรรคอยู่ และองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นมีช่องทางในการเข้าไปจัดการน้อยมาก (ดูเพิ่มใน กอบกุล ราชะนาคร, 2555) แต่ด้วยที่ผู้บริหาร และสมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต่างเป็น คนในพื้นที่ ทำให้ใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวเข้าไปแก้ไขข้อพิพาทต่างๆ ได้ (ดู ชัยพงษ์ สำนึง และพิสิษฐ์ นาสี, 2557)

นอกจากนี้การขับเคลื่อนของภาคประชาชน เช่น สมัชชาคนจน สมาพันธ์เกษตรกรรายย่อยภาคเหนือ กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติชนิดต่างๆ เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในการสะท้อนปัญหา และหาหนทางในการแก้ไขปัญหา ทำให้ภาคประชาชนเข้มแข็ง และมีสำนึกของความเป็นพลเมืองมากขึ้น (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2541; เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2548) มีความต้องการปกครองตนเอง จัดการแก้ไขปัญหาของตนเองในระดับท้องถิ่น เพื่อให้คนในท้องถิ่นที่เข้าใจปัญหาเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารและกำหนดทิศทางของท้องถิ่น

พื้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นพื้นที่ที่กลุ่มต่างๆ เข้ามาสร้าง “อำนาจต่อรอง” เพื่อเรียกร้อง พิทักษ์รักษาสีทธิของกลุ่ม หรือผลประโยชน์ส่วนตนได้อย่างเต็มที่ โดยพื้นที่ทางการเมืองเป็น “พื้นที่เปิด” ที่ชาวบ้านแต่ละกลุ่ม แต่ละคนสร้างให้กลุ่มตน แต่ละกลุ่มต่างสร้างพื้นที่ และมีอำนาจแตกต่างกัน แล้วแต่ว่าคนหรือกลุ่มนั้นๆ มีฐานทรัพยากร และสามารถสร้างอำนาจต่อรองในกลุ่มได้มากน้อยแค่ไหน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังเป็นพื้นที่ต่อรองเชิงนโยบายระหว่างอำนาจรัฐส่วนกลาง และความต้องการของท้องถิ่น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2552 : 138 - 143) ส่วนกลุ่มที่เข้าถึงทรัพยากรมาก คือ ผู้ที่แปรทุนเครือญาติ พวกพ้อง เงิน ฯลฯ ให้เป็นฐานการเมืองได้ และจะเป็นผู้ที่สามารถเข้าไปใช้อำนาจปกครองส่วนท้องถิ่นได้มากกว่าคนกลุ่มอื่น ผ่าน “การเลือกตั้ง” ซึ่งเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน หรือการเข้าไปมีส่วนในการกำหนดทิศทางของท้องถิ่น เช่นการเข้าไปมีอำนาจในการออกเสียงประชามติ การอนุมัติโครงการต่างๆ การถอดถอนสมาชิก และผู้บริหาร องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใช้ “การเมืองแบบชาวบ้าน” เช่น การชูปชิตินินทา การใช้ความสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ เช่น เครือญาติ พวกพ้อง ฯลฯ ในการควบคุมนักการเมืองท้องถิ่นให้สามารถกำหนดทิศทางของท้องถิ่นได้ (ดูเพิ่มเติมใน พิสิษฐุ์ นาสี และชัยพงษ์ สำเนียง, 2556)

รูป3 สมัชชาคนจน

ที่มา <http://thaiesannews.blogspot.com/2010/10/2511-2514-27-2514-42-940-7.html>

รวมถึงการที่ผู้บริหาร และสมาชิกสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต่างได้รับเลือกตั้งจากประชาชนในพื้นที่ ซึ่งมีพันธะที่ต้องรักษาสัญญาตามที่ได้หาเสียงไว้ รวมถึงต้องรักษาฐานคะแนนเสียงไว้ในการเลือกตั้งครั้งต่อไป หรือไม่ก็เพื่อสร้างความร่วมมือของประชาชนในการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งถ้าปราศจากซึ่งความร่วมมือแล้วการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็เป็นไปได้ยากยิ่ง (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ 2554)

ในทศวรรษที่ผ่านมาพื้นที่ทางการเมืองนี้ได้เปลี่ยนผ่านจากการเมืองในรูปแบบต่างๆ เช่น ผ่านการเมืองระบบตัวแทน หรือการเมืองระดับชาติ การเคลื่อนไหวผ่านประชาสังคม หรือการเมืองผ่านชีวิตประจำวัน และในปัจจุบัน “องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น” ได้กลายเป็นพื้นที่ใหม่ในการเล่นการเมืองของชาวบ้าน ซึ่งมี 2 องค์ประกอบที่ทำให้พื้นที่นี้เป็นพื้นที่เปิดของประชาชน คือ (1) การเปิดช่องทางด้านกฎหมาย และ (2) การเปลี่ยนแปลงเชิงสังคมในมิติต่างๆ ของสังคมไทย ซึ่งปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงเชิงสังคมเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ผลักดันให้เกิดวิวัฒนาการของการ

ปรับเปลี่ยนกฎหมาย ในที่นี้จะกล่าวถึงการเปิดพื้นที่ผ่านการปรับปรุงกฎหมายให้สัมพันธ์กับบริบทที่ได้อธิบายมาก่อนหน้านี้

นอกจากนี้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็น “องค์กรทางการเมืองทางการ” (ดู ชัยพงษ์ สำเนียง และพิสิษฐ์ นาสี, 2557) คือ เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นตามกฎหมาย มีอำนาจตามกฎหมาย แต่คนที่ “เล่น” หรือกำหนดทิศทางขององค์กร คือ “คนในท้องถิ่น” (ชาวบ้าน) ที่ได้รับการเลือกตั้ง หรืออีกนัยยะหนึ่ง คือ ประชาชนที่เข้าไปใช้อำนาจแทนรัฐ ไม่ว่ารูปแบบใด (อนง เหล่าธรรมทัศน์ 2553) อาทิเช่น เทศบาลตำบลศรีเตี้ย ที่ผู้บริหาร สมาชิกเทศบาล มีหลายสถานะ เช่น ผู้บริหาร สมาชิกเทศบาล กลุ่มผู้ยึดที่ดิน ผู้ต้องหา แกนนำเกษตรกร หรือกลุ่มอื่นๆ ที่เห็นว่าการต่อสู้โดยไม่มีองค์กรของรัฐอื่นๆ หนุนหลังไม่สามารถทำได้ เพื่อขับเคลื่อน สะท้อนปัญหา ต่อรองกับรัฐ และแสวงหาความร่วมมือกับองค์กรอื่นๆ ซึ่งประสบความสำเร็จพอสมควรในการขับเคลื่อนประเด็นปัญหา (ดูเพิ่มใน, พิสิษฐ์ นาสี และชัยพงษ์ สำเนียง 2556)

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็น “พื้นที่ทางการเมืองภาคประชาชน” เพราะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้กลายเป็นพื้นที่ทางการเมืองที่ประชาชนเข้าไปช่วงชิงและกำหนดทิศทางได้มากกว่าองค์กรอื่น โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของคนในท้องถิ่นได้ เพราะอย่างไรก็ตาม สมาชิกผู้บริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นล้วนเป็นคนในพื้นที่ หรือไม่ก็มีความผูกพันกับคนในพื้นที่อย่างแน่นแฟ้น ทำให้การทำงานต้องรับผิดชอบต่อคนในพื้นที่ทั้งวิถีชีวิต และกฎหมายกำหนดให้สมาชิก และผู้บริหารต้องมาจากการเลือกตั้ง ถ้าผู้บริหาร หรือสมาชิก องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ตอบสนองต่อปัญหา หรือความต้องการของประชาชน ในสมัยต่อไปก็ไม่ได้รับการเลือกตั้งกลับเข้ามา ซึ่งประชาชนสามารถกำหนดตัว “ผู้เล่น” การเมืองได้ อาทิ เช่น การออกข้อบัญญัติท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะสอดคล้องตามความต้องการของคนในพื้นที่ เช่น การออกข้อบัญญัติป่าชุมชนที่กำหนดพื้นที่ การขอใช้ประโยชน์ และการลงโทษ ซึ่งจะเห็นว่าข้อบัญญัติป่าชุมชนของ อบต.แม่ทา และ อบต.ทาเหนือ อ.แม่อน จ.เชียงใหม่ สามารถรักษาพื้นที่ป่า และเอื้อประโยชน์ต่อชาวบ้านในการใช้ประโยชน์จากป่า หรือพูดอีกอย่างว่า “ให้ชาวบ้านเป็นเจ้าของป่า” ซึ่งไม่อาจหาได้จากกฎหมายของรัฐอื่นใด (พิสิษฐ์ นาสี และชัยพงษ์ สำเนียง 2556)

การเมืองท้องถิ่นจึงมีความสลับซับซ้อน การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์อย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียวไม่อาจประกันชัยชนะได้ ทำให้การใช้ “ทุน” ชนิดต่างๆ มีความสำคัญ เช่น เครือญาติ พวกพ้อง การทำกิจกรรมทางสังคมแบบต่างๆ อย่างไรก็ตามหนึ่งไม่สามารถทำให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งได้เป็น “นักการเมืองท้องถิ่นได้”

นักการเมืองในท้องถิ่นต้องประสานผลประโยชน์ระหว่างกลุ่ม เครือข่ายต่างๆ ให้ลงตัวทั่วถึง และเป็นธรรม เพราะการจะชนะเลือกตั้งไม่สามารถใช้เครือข่ายหรือกลุ่มเพียงชนิดเดียวได้นักการเมืองท้องถิ่นต้องสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มที่หลากหลาย เพื่อเป็นหลักประกันว่าจะสามารถชนะเลือกตั้งได้อย่างต่อเนื่อง กลุ่มหรือเครือข่ายในที่นี้จึงมีความสัมพันธ์ ยืดหยุ่น และควบคุมกันเอง ทำให้นักการเมืองท้องถิ่นต้องสร้างความสัมพันธ์ และสมดุลระหว่างกลุ่มต่างๆ อย่างหลากหลาย เพื่อรักษาสถานะความเป็นนักการเมืองผ่านการเลือกตั้งให้นานที่สุด

พื้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับต่างๆ จึงเป็น “สนาม” (field) หรือ “พื้นที่” (space) ที่คนชั้นกลางใหม่นี้ใช้ในการขับเคลื่อนเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมในมิติต่างๆ ที่น่าสนใจคือกลุ่มชนชั้นกลางใหม่ที่มีอาชีพที่หลากหลาย (ร้อยละ 50, กกด. เชียงใหม่, 2555) ซึ่งไม่ใช่ชนกลุ่มเดิมที่มีการผลิตในภาคเกษตรกรรม คนกลุ่มใหม่นี้สัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับเศรษฐกิจ และการเมืองในระดับชาติ ที่ล้วนแล้วแต่ส่งผลกระทบต่อไม่น้อยต่อเขา เช่น ถ้าเป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง เขาย่อมมีความสัมพันธ์กับความเติบโตของเศรษฐกิจในระดับมหภาค ถ้าเศรษฐกิจมีการเติบโตอย่างต่อเนื่องก็ทำให้เขามีงานทำ และสามารถ “หล่อเลี้ยง” แรงงานในเครือข่ายได้อย่างต่อเนื่อง ความเติบโตของเศรษฐกิจในระดับมหภาคอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

การเข้าสู่การเมืองท้องถิ่นของ “ผู้ประกอบการขนาดเล็ก” ที่ต่างเป็นผู้เล่น “หน้าใหม่” ที่เข้าสู่สนามการเมืองท้องถิ่นด้วยวัตถุประสงค์ที่ต่างกัน และสร้างสายสัมพันธ์ที่หลากหลาย เป็นความเปลี่ยนแปลงในการเมืองท้องถิ่นที่น่าสนใจ เพราะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นองค์กรขนาดเล็ก และสมาชิก ผู้บริหารขององค์กรก็ล้วนเป็นคนในพื้นที่ หรือไม่ก็มีความผูกพันกับคนในพื้นที่อย่างแน่นแฟ้น หรือแบบซึ่งหน้า¹⁶ ทำให้การทำงานต้องรับผิดชอบต่อกันในพื้นที่ หากผู้บริหาร หรือสมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่สามารถตอบสนองต่อปัญหา หรือความต้องการของประชาชนได้ ในสมัยต่อไปก็จะไม่ได้รับการเลือกตั้งกลับเข้ามา ดังจะพบว่ากลุ่มอดีตนายกา ไม่สามารถชนะการเลือกตั้งกลับเข้ามาบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กว่า 50 % และสมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเก่า (คนเดิม) ได้รับเลือกตั้งกลับเข้ามาเฉลี่ยแค่ 50 % เช่นกัน (ดูเพิ่มใน มติชน 2555; ไทยรัฐ 2555; เดลินิวส์ 2555) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าประชาชนในพื้นที่ขนาดเล็กสามารถกำหนดตัว “ผู้เล่น” ทางการเมืองได้

¹⁶ เป็นความสัมพันธ์ ที่เห็นหน้าค่าตา หรือรู้จักมิหลังของแต่ละฝ่าย มีความสัมพันธ์กันในช่องทางใด ช่องทางหนึ่ง เช่น เป็นญาติ เพื่อน ลูกจ้าง หรือนายจ้าง ฯลฯ

พื้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นพื้นที่ช่วงชิง ที่คนกลุ่มต่าง ๆ เข้าไปใช้อำนาจต่อรองภายใต้การใช้ทุนในรูปแบบต่าง ๆ ผ่านเครือข่ายความสัมพันธ์ที่หลากหลายในระบบการเลือกตั้ง พื้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงมิได้ถูกผูกขาดโดยคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่ได้เห็นปฏิสัมพันธ์ของความเปลี่ยนแปลงผ่านกลุ่มคนที่เข้าไปสู่การเมืองในระดับท้องถิ่น ทั้งในฐานะผู้เล่น และผู้กระทำการ การเมืองท้องถิ่นจึงเป็นภาพสะท้อนความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

6. สรุป

การปกครองส่วนท้องถิ่นในระยะเริ่มต้นเป็นการขยายอำนาจของรัฐส่วนกลาง โดยท้องถิ่นเป็น “ส่วนย่อย” “ส่วนย่อย” ของการบริหารส่วนภูมิภาค โดยมีการส่งข้าราชการ เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ ปลัดอำเภอ ปลัดจังหวัด เข้ามาเป็นผู้บริหาร เป็นการกระชับอำนาจของส่วนกลางโดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมน้อยมาก

การขยายตัวของระบบราชการจนไม่อาจสนองต่อความหลากหลายของท้องถิ่นต่างๆ นำมาสู่การแก้ไขกฎหมายของ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลง โดยจุดเปลี่ยนที่สำคัญของการปกครองส่วนท้องถิ่น คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่ร่างโดยประชาชน ได้เพิ่มสิทธิเสรีภาพของประชาชนให้กว้างขวางอย่างไม่เคยมีมา และได้กระจายอำนาจให้ท้องถิ่นมากขึ้น ทำให้เกิดความตื่นตัวของประชาชนในการปกครองตนเอง

ความเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญในการปกครองส่วนท้องถิ่น คือ “การเลือกตั้ง” อย่างต่อเนื่องได้เปิดโอกาสให้มี “ผู้เล่น” (actor) ที่หลากหลาย และทำให้ประชาชนได้เข้ามาเป็น “ผู้เลือก” ทำให้นักการเมืองต้องสร้างความยึดโยงกับประชาชนในท้องถิ่น และทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นผลดีต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย “การเมือง” ในท้องถิ่นจึงต้อง “เป็นธรรม” “เท่าเทียม” “เข้าถึง” “เป็นพื้นที่เปิด” รวมถึง “ตรวจสอบ ถ่วงดุล” ได้ ทำให้การเมืองในระดับท้องถิ่นเป็นพื้นที่ที่ “ชาวบ้าน” เข้าไป “เล่น” และกำหนดทิศทางได้ เช่น คำพูดที่ว่า “ไม่พอใจเราก็ไม่เลือก ถ้าแพ้ครั้งหน้าก็เลือกใหม่ได้”

นอกจากนี้การเมืองในระดับท้องถิ่นได้เปิดโอกาสให้ “คนหน้าใหม่” เข้าสู่พื้นที่ทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง ผ่านการเลือกตั้ง ทำให้นักการเมืองสามารถควบคุม สร้างพื้นที่ และมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง ทำให้นักการเมืองท้องถิ่นต้องต้องสร้างความยึดโยงกับฐานเสียง และประชาชนในท้องถิ่น เพื่อที่จะได้รับเลือกตั้งกลับเข้ามาในสมัยต่อไป นอกจากนี้ประชาชนก็อาจใช้ช่องทางทางกฎหมายที่เปิดโอกาสให้ตรวจสอบ

ควบคุมนักท่องเที่ยวท้องถิ่น หรือไม่ก็ใช้เครือข่ายความสัมพันธ์ในแบบอื่นๆ ในการควบคุมนักท่องเที่ยว

“การเมือง” ในสำนึกของคนชั้นใหม่นี้จึงต้อง “เป็นธรรม” “เท่าเทียม” “เข้าถึง” “เป็นพื้นที่เปิด” รวมถึง “ตรวจสอบ ถ่วงดุล” ได้ ทำให้การเมืองในระดับท้องถิ่นเป็นพื้นที่ที่ “ชาวบ้าน” เข้าไป “เล่น” และกำหนดทิศทางได้

รายการอ้างอิง

- กนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2530). **บทวิเคราะห์สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย : เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยชาวนายุคใหม่**. กรุงเทพฯ: โครงการหนังสือเล่ม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กอบกุล رایชนะนคร. (2555). **โครงการปฏิรูปกฎหมายเพื่อส่งเสริมประสิทธิภาพและนวัตกรรมของการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น**. เชียงใหม่: สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เกษียร เตชะพีระ. (2547). **บุขกับทักษิณ ระบอบอำนาจนิยมชาวไทย-อเมริกัน**. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- _____. (2553ก). **สงครามระหว่างสี : ก่อนถึงจุดที่ไม่อาจหวนกลับ**. กรุงเทพฯ : โอเพน บুকส์.
- _____. (2553ข). **สงครามระหว่างสี : ในคืนวันอันมืดมิด**. กรุงเทพฯ : โอเพน บุกส์.
- _____. (2555). **‘ไตรลักษณ์ของวาทกรรมปฏิวัติ’ (1). มติชนรายวัน, 31 สิงหาคม 2555.**
- แคเธอรีน เอ. เบาว์วี. (2555). **“การซื้อเสียงและความเดือดดาลของหมู่บ้านในการเลือกตั้งที่ภาคเหนือของไทย : การปฏิรูปกฎหมายในบริบททางประวัติศาสตร์”**. ใน ประจักษ์ ก้องกีรติ. [บรรณาธิการ]. **การเมืองว่าด้วยการเลือกตั้ง : วาทกรรม อำนาจ และพลวัตชนบทไทย**. กรุงเทพฯ : ฟ้ายเดี่ยวกัน.
- จามรี พิทักษ์วงศ์. (2530). **การเปลี่ยนแปลงของชาวนา : การผนวกเข้ากับระบบเศรษฐกิจนอกหมู่บ้าน (กรณีศึกษาการทำงานรับจ้างของหมู่บ้าน 4 หมู่บ้านในเชียงใหม่) : รายงานการวิจัย**. เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- จามรี เชียงทอง. และคณะ. (2554). **ชนบทไทย : เกษตรกรรมระดับกลางและแรงงาน
ไร้ที่ดิน**. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2553ก). **เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต**. พิมพ์ครั้งที่ 6.
กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- _____. (2553ข). **การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน**. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- ชัยพงษ์ สำเนียง. (2554). **องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กับการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสน
ศาสตร์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 (2554) คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____. (2555). **โครงการวิจัยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของภาคประชาชน
และการขยายพื้นที่ทางการเมืองของประชาชน**. กรุงเทพฯ : สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ชัยพงษ์ สำเนียง และพิสิษฐ นาสี. (2557). “องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: พื้นที่
การเมือง(กึ่ง)ทางการเมืองโดยคนที่ไม่เป็นทางการเมือง”. **มนุษยศาสตร์ศาสตร์ ปีที่
15**, (มกราคม – มิถุนายน).
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2545). **ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่**.
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- ดวงจันทร์ อภาวิฑูรณ์ เจริญเมือง. (2537). **การเติบโตของเมืองและสถานะ
แวดล้อมของเมืองเชียงใหม่** รายงานการวิจัยในภาคเหนือ : ศึกษากรณี
เมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: มิ่งเมือง.
- ธเนศวร์ เจริญเมือง. (2550). **100 ปี การปกครองท้องถิ่นไทย พ.ศ. 2440-2540**.
พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2540). **การปฏิวัติสยาม พ.ศ 2475**. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์.
_____. และคณะ. (2552). **รายงานผลการศึกษาคำแนะนำของการกระจาย
อำนาจในประเทศไทย โครงการเสริมขีดความสามารถขององค์กรปกครอง
ส่วนท้องถิ่นเพื่อสนับสนุนการกระจายอำนาจและธรรมาภิบาลท้องถิ่น**.
กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นันทวัฒน์ บรมานันท์. (2549). **การปกครองส่วนท้องถิ่นตามรัฐธรรมนูญแห่ง
ราชอาณาจักรไทย (2540)**. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.
- _____. (2552). **การปกครองท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : วิญญูชน.
- นิติ เอียวศรีวงศ์. (2532). **เชิงอรรถสังคมไทยในสายตานักวิเคราะห์**. กรุงเทพฯ:

มูลนิธิโกมลคีมทอง.

- _____. (2536). **บนหนทางสู่ออนาคต : รายงานประกอบการประชุม**. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____. (2541). **วัฒนธรรมความจน**. กรุงเทพฯ: แพรว.
- _____. (2549). **วัฒนธรรมคนอย่างทักษิณ**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- _____. (2552). **รากหญ้าสร้างบ้าน ชนชั้นกลางสร้างเมือง**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- _____. (2553). **การเมืองของคนเสื้อแดง**. กรุงเทพฯ : โอเพนบุ๊กส์.
- _____. (2554). **เบี้ยไล่ขุน**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- _____. (2555). **อนาคตทางการเมือง ของคนเสื้อแดง**. คอลัมส์ กระแสทรรศน์ หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน (3 กันยายน 2555).
- ประจักษ์ ก้องกีรติ. (2555ก). “นิทานสอนใจว่าด้วยความโง่งม เจ็บ ของผู้เลือกตั้งชนบท: มายาคติและอคติของนักรัฐศาสตร์ไทย”. ใน วสันต์ ปัญญาแก้ว. **การเมืองของราษฎรไทยยุคหลัง(หลัง)ทักษิณ**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____. (2555ค). [บรรณาธิการ]. **การเมืองว่าด้วยการเลือกตั้ง : วาทกรรมอำนาจ และพลวัตชนบทไทย**. กรุงเทพฯ : ฟ้ายเดียวัน.
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2541). **การเมืองบนท้องถนน: 99 วันสมัชชาคนจน และประวัติศาสตร์การเดินขบวนชุมนุมประท้วงในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: ต้นตำรับ.
- _____. (2551). **ก่อนภาคประชาชนล่มสลาย**. กรุงเทพฯ : way of book.
- _____. (2552). **กรอบการวิเคราะห์การเมืองแบบทฤษฎีขบวนการทางสังคม**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิไฮนริค เบิลล์ สำนักงานภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร. **ประชาธิปไตย ประชาสิทธิ ประชาธรรม**. ปาฐกถานำในการสัมมนาประจำปี ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 19 พฤศจิกายน 2546 ณ ห้องประชุมสารนิเทศ
- _____. และ คริส เบเคอร์. (2546). **เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ**. (พิมพ์ครั้งที่ 3 (ปรับปรุงเพิ่มเติม)). เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์ม.
- พิสิษฐ นาฮี และชัยพงษ์ สำเนียง. (2556). “การเลือกตั้ง: การสร้างเครือข่ายและสายใยความสัมพันธ์ในการเมืองระดับท้องถิ่น”. **วารสารสถาบันพระปกเกล้า ปีที่ 10 ฉบับที่ 3 กันยายน – ธันวาคม 2556**.

- มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด และคณะ. (2555). **โครงการสำรวจและการศึกษาระดับพื้นที่เกี่ยวกับข้อจำกัดของการบริหารจัดการที่ดีของ อปท..** เชียงใหม่: สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ.
- มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด และณัฐธราภรณ์ เลียมจรัสกุล. (2556). **ชีวิตคนไทยในสองทศวรรษของการพัฒนา. เชียงใหม่: แผนงานสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี (นสธ.) สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ ม.เชียงใหม่.**
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. (2555ก). “เงินไม่ใช่ปัจจัยชี้ขาดการเลือกตั้ง: มานุษยวิทยาการเมืองของ “การซื้อเสียง”. ใน **วสันต์ ปัญญาแก้ว. การเมืองของราษฎรไทยยุคหลัง(หลัง)ทักษิณ.** เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิเชิต ทวีกุล. **พลวัตการเมืองภาคประชาชน.** (2548). เชียงใหม่ : ธาราทองการพิมพ์.
- วีระศักดิ์ เครือเทพ. (2550). **เครือข่าย : นวัตกรรมการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- วุฒิสาร ตันไชย. (2542). **การมีส่วนร่วมของประชาชน ในการปกครองท้องถิ่น.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2544). **การกระจายอำนาจการปกครองส่วนท้องถิ่น .** กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาประชาธิปไตย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2547ก). **การกระจายอำนาจและการปกครองท้องถิ่น : ความก้าวหน้าหลังรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540.** กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า.
- _____. **และคณะ.** (2547ข). **แนวทางในการสร้างมาตรฐานในการจัดบริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.** นนทบุรี : วิทยาลัยพัฒนาการปกครองท้องถิ่น สถาบันพระปกเกล้า.
- _____. (2554). **การกระจายอำนาจการปกครองสู่ท้องถิ่น: ความสำเร็จ และความท้าทาย.** เชียงใหม่: สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ ม.เชียงใหม่.
- สกอตต์, เจมส์ ซี. (2539). “การเมืองในระบบอุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์ และการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.” ใน **อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทรพันธุ์. บรรณาธิการ. ระบบอุปถัมภ์.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมคิด เลิศไพฑูรย์. (2549). **กฎหมายการปกครองท้องถิ่น.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.
- _____. **และคณะ.** (2550). **ทิศทางการปกครองท้องถิ่นไทยในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่.** กรุงเทพฯ: เสมาธรรม.

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2548). **การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตย**
ไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.

อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา ควินทร์พันธ์. (2539). **บรรณาธิการ. ระบบอุปถัมภ์**.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อดิน รพีพัฒน์. (2527). **สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-**
2416. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ; มูลนิธิตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

_____. (2541). **รายงานการศึกษาและประเมินผลโครงการพัฒนา**
สภาพแวดล้อมชุมชนเมือง. กรุงเทพฯ : สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง การ
เคหะแห่งชาติ.

อภิชาติ สถิตนิรามัย. (2553). “เสื้อแดงคือใคร: มีอบตเงิน ไพร่ หรือชนชั้นกลาง
ใหม่กับทางแพร่งของสังคมไทย”. ใน **Red Why: แดงทำไม**.
กรุงเทพฯ : โอเพน บুকส์.

_____. (2553). **รัฐธรรมนูญ การกระจายอำนาจ และการมีส่วนร่วมของ**
ประชาชน. กรุงเทพฯ: สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

_____. และคณะ. (2556). **ทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย**. เชียงใหม่: แผนงาน
สร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี (นสธ.) สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ
ม.เชียงใหม่.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. และคณะ. (2547). **ระบบการเกษตรแบบไร่หมุนเวียน :**
สถานภาพและความเปลี่ยนแปลง : รายงานการวิจัย. เชียงใหม่
: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

_____. (2532). **บริบททางสังคมของการเร่งรัดออกโฉนดที่ดินของรัฐ กรณีศึกษา**
อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและ
มานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2536). **"มีอบมือถือ" ชนชั้นกลางและนักธุรกิจกับ**
พัฒนาการประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ : มติชน.

_____. (2549). **ทักษิณา-ประชานิยม**. กรุงเทพฯ: มติชน.

_____. (2552ก). **อภิวัฒน์ท้องถิ่น : สำรองทฤษฎีการเมืองเพื่อสร้างท้องถิ่นให้**
เป็นฐานใหม่ของประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ
สร้างเสริมสุขภาพ.

_____. (2552ข). **สองนคราประชาธิปไตย**. (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: คบไฟ.

_____. (2552ค). แปรถัน เปลี่ยนฐาน: สร้างการปกครองท้องถิ่นให้เป็นรากฐาน
ของประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Barber, Benjamin R. (2003). **Strong Democracy: Participatory Politics for
a New Age**. Los Angeles: University of California Press.

Blondel, J. (1995). **Comparative Government: An Introduction**. New
Jersey: Prentice Hall.

Bogdanor, Vernon. (1999). **Devolution in the United Kingdom**. London
: Oxford University Press.

Chomsky, Noam. (1999). **Profit Over People: Neoliberalism and Global
Order**. New York: Seven Stories Press.

การอ้างอิงอิเล็กทรอนิกส์

กกด. ลำพูน. (2555). [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2555. จาก
<http://www2.ect.go.th/about.php?Province=lamphun&SiteMenuID=3000>

กกด. เชียงใหม่. (2555). [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2555. จาก
<http://www2.ect.go.th/home.php?Province=chiangmai>

ชัยพงศ์ สำเนียง . (2555). การเมืองท้องถิ่นของคนชั้นกลาง (ใหม่) ในชนบท.

[ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2555

<http://www.siamintelligence.com/when-middle-class-from-rural-becomes-agency-politic/>

ประจักษ์ ก้องกีรติ. (2555ข). ประชาธิปไตยของฉัน ของท่าน และของเธอ.

[ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 11 กันยายน 2555. จาก

<http://www.rsu->

[cyberu.com/leadership/media/Leadership_Forum/PrajaK_democracy_essay_for_open_2011.pdf](http://www.rsu-cyberu.com/leadership/media/Leadership_Forum/PrajaK_democracy_essay_for_open_2011.pdf)

ไทยรัฐออนไลน์. (2555). ผลเลือกตั้ง ส.อบจ.สกลนคร ไม่เป็นทางการ กลุ่ม

จัดพรแพ้หลุดลุ่ย. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 3 กันยายน 2555

<http://www.thairath.co.th/content/pol/286464>

- มติชนออนไลน์. (2555). [ออนไลน์]. "รังสรรค์" ค่ายเพื่อไทยชนะขาด
"บรรจง" ปชป. คีกลือกตั้งซ่อมส.ส.ลำพูน. สืบค้นเมื่อ 26 สิงหาคม 2555
http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1345986816&groupid=03&catid&subcatid
- _____. (2555). [ออนไลน์]. เสื้อแดงสกลฯ-อีสาน ฮือต้าน "จตุพร" หยุด
เอี่ยวการเมืองท้องถิ่นขัดหลักประชาธิปไตย. สืบค้นเมื่อ 25 สิงหาคม 2555
http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1345901235&groupid=00&catid&subcatid
- ยุคติ มุกดาวิจิตร. (2555ข). [ออนไลน์]. ปฏิรูปการเมืองเรื่องประชาธิปไตย ฝ่าห้วง
มืด?ความขัดแย้ง แดง-เหลือง. สืบค้นเมื่อ 13 สิงหาคม 2555 จาก
http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1344825813&groupid&catid=02&subcatid=0207&fb_action_ids=479924932017628&fb_action_types=og.likes&fb_source=timeline_og&action_object_map=%7B

ความรัก... คือ...

© 1998 สยามทิวี่ จำกัด. All rights reserved.

siamtubby

กรรณิศา-ดำรง
กินอาหารค่ำ: 90 บาท

“รัก” ในกระแสความเปลี่ยนแปลงของ หนุ่มสาวชนบทไทยช่วงทศวรรษ 2520-2530*

ภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทคัดย่อ

ความเปลี่ยนแปลงของชนบทไทยในกระแสโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมาที่ส่งผลกระทบต่อมาถึงปัจจุบัน ส่งผลให้นักวิชาการไทย และต่างประเทศจากหลากหลายพื้นที่ทางการศึกษาได้พยายามอธิบายภาพดังกล่าว ผ่านมุมมองทางวิชาการของตน โดยมากมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อคนชนบท และทำให้การมีส่วนร่วมของคนกลุ่มนี้เข้ามาสู่ทางการเมืองเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตาม งานวิจัยจำนวนมากยังละเลยที่จะพิจารณาผลกระทบ และความเปลี่ยนแปลง ที่มีต่อวัฒนธรรมทางอารมณ์และความรู้สึกของคนชนบท ทั้งที่การเข้าใจในเรื่องดังกล่าว จะมองเห็นภาพอุดมคติและความคิดของคนชนบทที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาได้อย่างลึกซึ้ง

*บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท ภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์. ความเปลี่ยนแปลงของชีวิตและความรู้สึกนึกคิดของผู้หญิงชั้นกลางระดับล่าง ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2530 ถึงปัจจุบัน วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2556.

บทความนี้ จึงเป็นการพยายามตอบคำถามความเปลี่ยนแปลงด้านความรัก และการหาคู่ครองของคนชนบทไทยช่วงทศวรรษ 2520-2530 ท่ามกลางการอพยพย้ายถิ่นฐานและการเลื่อนสถานภาพ รวมไปถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจรอบตัวของกลุ่มคนเหล่านี้ ผ่านทางสื่อสิ่งพิมพ์ที่คนชนบทอ่าน และเป็นพื้นที่ในการแสดงออกทางความรู้สึกและความต้องการของตน อย่างนิตยสารคู่สร้างคู่สม ที่ถือว่าเป็นนิตยสารที่มีชื่อเสียง และได้รับความนิยมจากคนชนบทในยุคแรกเริ่มจนถึงปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง โดยคำถามหลักของบทความ คือ

1. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจไทยช่วงการพัฒนาในทศวรรษ 2520-2530 ส่งผลอย่างไรต่อชีวิตคนชนบท 2. การขยายตัวของนิตยสารในฐานะพื้นที่ในการเรียนรู้โลกของคนชนบท สัมพันธ์อย่างไรกับการเปลี่ยนแปลงภายในชนบท 3. ความเปลี่ยนแปลงในชนบทส่งผลต่อความรัก และการหาคู่ครองของหญิงชายชนบทอย่างไร เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมของไทยในช่วงทศวรรษ 2520-2530 ที่ส่งผลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ต่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัว โดยเฉพาะผู้หญิงและผู้ชาย รวมถึงรอยแยกของชนบทไทยอันเกิดมาจากการเลื่อนสถานภาพ และการศึกษาที่ทำให้เกิดกลุ่มคนที่แตกต่างกันหลากหลายมากขึ้น โดยทั้งหมดได้สะท้อนผ่านปรากฏการณ์ความนิยมของคอลัมน์และการหาคู่ครองผ่านทางจดหมาย

รูปที่ 1 (หน้าก่อน) นิตยสาร คู่สร้างคู่สม ปก จารุณี สุขสวัสดิ์ และทูน ทิรัญทรัพย์
ที่มา <http://www.sinkaonline.com/imageuser/2010-01-28/StorageImage-20100128033631-6787.jpg>

The Changing of “Love” in the Transition of Thai Rural People in the late 1977s-1987s.*

Pattarat Phantprasit

Abstract

The transformation of Thai rural life in the post-war period, which has been dramatically influenced by economic development, has attracted the concentrated attention of both Thai and foreigner scholars. Most researchers focus on the effects of economic development on the Thai rural population and try to answer the question of why and how this lead to increased participation by the Thai rural population in the political sphere, demanding improved living and economic conditions. However, these investigations have neglected the investigation of how economic development affected the mental life of rural people. An understanding of this will provide important insights into this group of people at a time of transformation in Thai society.

*This article comprises a part of the thesis **Transition of Life and Mentality of the Lower Middle Class Women from the late 1980s to the Present**, submitted by Pattarat Phantprasit in completion of a Master of Arts degree in History, Chiangmai University, 2013.

This paper therefore analyses changes in how love and the search for relationships were re-conceptualized by Thai rural people in the decade from the late 1970s, a period of migration and of changes in the social and economic environment in which the rural population moved. These changes were made evident in print media, in particular “Koo Saang Koo Som” magazine. The three questions addressed by this paper are therefore: (i) How did economic changes between 2520 and 2530 BE (1977-1987 CE) reshape the ways of life of rural people? (ii) What was the relationship between the increasing role of magazines as sources of knowledge for rural people and these changes in rural life? (iii) How were these changes related to changes in conceptualizations of love and in relationships between heterosexual partners. It is hoped that answers to these questions will lead to a better understanding both of these profound economic and social transitions and of fractures in and stratification of rural populations (through, for example, increasing access to higher education).

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชนบทไทย สืบเนื่องจากยุคพัฒนา 2500-2530

การพัฒนาตั้งแต่ทศวรรษ 2500 ทำให้บทบาทของรัฐบาลจากส่วนกลางและความเจริญได้กระจายลงสู่ชนบทไทยอย่างเข้มข้น ในด้านหนึ่ง คือ การพัฒนาด้านการคมนาคมโดยเฉพาะถนนที่ใช้เชื่อมกรุงเทพฯเข้ากับจังหวัดข้างเคียง ก่อนที่จะขยายไปยังภูมิภาคต่างๆเพื่อใช้ขนส่งสินค้าออกจากกรุงเทพฯ ขณะเดียวกันก็ขนส่งผลผลิตทางการเกษตรกลับเข้าสู่เมืองหลวงเช่นกัน โดยโรงงานที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ส่วนมากจะเน้นหนักไปที่โรงงานพลาสติก โรงงานทอผ้า โรงงานต่อเรือ โรงงานหลอมเหล็ก ทั้งหมดล้วนตั้งอยู่ในเขตลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีและเขตจังหวัดรอบกรุงเทพฯ¹ อีกประการหนึ่ง คือ การขยายตัวของบทบาทเกษตรจังหวัดและเกษตรอำเภอ ที่มีบทบาทสำคัญในการให้ความรู้ทางด้านการเกษตร เช่น ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง เครื่องสูบน้ำ รถไถ เมล็ดพันธุ์พืช แม้ว่าในแง่หนึ่งจะเป็นไปเพื่อการได้ผลผลิตเข้าไปป้อนโรงงานอุตสาหกรรมที่รัฐสนับสนุน แต่ในอีกแง่หนึ่งการพัฒนาเหล่านี้ได้เข้าไปเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตแบบเดิม และที่สำคัญอย่างยิ่ง คือทำให้ต้นทุนของการเกษตรกรรม ของเกษตรกรพุ่งสูงขึ้น เมื่อต้นทุนทางการผลิตสูงขึ้น จึงทำให้เกิดการตัดสินใจที่จะออกนอกภาคการเกษตรกรรมของเกษตรกร โดยเฉพาะเกษตรกรที่ไร้ที่ดินทำกินและเกษตรกรรายย่อยทั้งชายและหญิง โดยทางเลือกใหม่ในการประกอบอาชีพของกลุ่มคนเหล่านี้คือ การเข้าไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่กำลังขยายตัวในเขตจังหวัดใกล้เคียงกรุงเทพฯ เช่น นครปฐม สมุทรปราการ ฯลฯ เนื่องจากได้รับเงินค่าแรงเป็นรายวันและรายเดือน ซึ่งมีความสม่ำเสมอว่าการขายผลผลิตทางการเกษตรที่ผันผวนกว่ามาก เป็นที่สังเกตว่าในช่วงแรกของการอพยพย้ายถิ่นฐานของคนชนบท ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรที่ผันตัวเองไปเป็นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมระยะแรกนั้น มักเป็นเกษตรกรที่มีพื้นเพมาจากจังหวัดใกล้เคียงกรุงเทพฯเป็นส่วนใหญ่² แต่ในยุคต่อมา เริ่มมีการย้ายถิ่นฐานมาจากภูมิภาคอื่น ๆ มากขึ้นโดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากสถิติของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่า ในปี พ.ศ.2518 มีผู้อพยพย้ายถิ่นออกจากหมู่บ้านทั้งสิ้น 12,824 คน ที่น่าสนใจคือ ผู้หญิงในวัย 10-29 ปี มีจำนวนการย้ายถิ่นสูงกว่าผู้ชาย โดยมีจำนวน 16,082 คน ในขณะที่ผู้ชายมีจำนวน 10,035 คน ทั้งนี้ประชากรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีอัตราการย้ายถิ่นมากที่สุด คือ ผู้หญิงใน

¹ เสาวภา พรสิริพงษ์. พลวัตของชุมชนลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีมิติทางนิเวศวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย), 2541

² พอพันธ์ อูยานนท์. เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคกลาง (กรุงเทพฯ:สถาบันวิสิทธรณ์), 2546, น.73

วัย 10-29 ปี จำนวน 8,299 คน และผู้ชายในวัยเดียวกัน 6,089 คน ซึ่งเหตุผลของการย้ายถิ่นอันดับแรก คือ หางานทำเพราะว่างจากการเกษตร³ นอกจากนี้ในทศวรรษ 2510 มีอัตราการเพิ่มขึ้นของกำลังแรงงานในเมืองเพิ่มสูงขึ้น โดยระหว่างปี พ.ศ.2515-2516 มีการเพิ่มขึ้นสูงกว่าชนบทถึง 4 เท่า⁴

ช่วงทศวรรษต่อมา การเข้าสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (NICS) ของประเทศไทยในทศวรรษ 2520 ส่งผลให้รัฐบาลเน้นการพัฒนาและลงทุนด้านอุตสาหกรรม สาธารณูปโภค การท่องเที่ยวและการบริการเพื่อให้เกิดรายได้เข้าประเทศเพิ่มมากขึ้น การพัฒนาที่เน้นหนักในด้านเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อการเกษตรกรรมเป็นอย่างมากในส่วนเงินทุนสนับสนุน โครงการวิจัยเกี่ยวกับการปล่อยเงินกู้ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ชกส.) ในช่วงทศวรรษ 2520 เผยให้เห็นว่า โครงการของธนาคารมักจะปล่อยกู้ให้แก่เกษตรกรรายใหญ่มากกว่ารายเล็ก และข้อกำหนดในการกู้ยืมเงินก็ไม่เอื้อต่อการเกษตรแบบยังชีพของเกษตรกรรายย่อย⁵ นอกจากนี้ช่องว่างรายได้ของอาชีพนอกภาคการเกษตร โดยเฉพาะอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการอุตสาหกรรม การบัญชีและพาณิชย์ ตลอดจนรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มสูงขึ้นทุกปี ขณะที่รายได้ของภาคการเกษตรเต็มไปด้วยความผันผวน ไม่แน่นอนของราคาสินค้า ราคาของเทคโนโลยีการเกษตรเพิ่มสูงจนเกษตรกรยากจะแบกรับไหว โดยรายได้ต่อคนทำงานของเกษตรกรในปีพ.ศ.2519 อยู่ที่ 7,113 บาท ขณะที่สาขาอาชีพอุตสาหกรรมอยู่ที่ 44,215 บาท และพาณิชย์กรรมอยู่ที่ 70,339 บาท⁶ ส่งผลให้จำนวนของคนที่ยอพยพเข้าสู่เมืองและเปลี่ยนแปลงอาชีพจากการเกษตรกรรมไปสู่อาชีพอื่นยังคงเพิ่มสูงขึ้น หรือเลือกที่จะประกอบอาชีพอื่นเสริม โดยเฉลี่ยทั้งประเทศในปี พ.ศ.2521-2522 เกษตรกรมีรายได้เงินสดนอกการเกษตรครัวเรือนละ 8,963,550 บาท หรือคิดเป็นร้อยละ 32.58 ของรายได้ทั้งหมด⁷

³ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. สถานภาพปัจจุบันของสตรีไทย, (กรุงเทพฯ:สำนักงาน), 2523, น.45-47

⁴ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524), น. 95

⁵ วอลเดน เบลโล,เชียร์ คินนิงแฮม,ลี สวาน ปอห์. โศกนาฏกรรมสยาม:การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่ (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง), 2542, น.242

⁶ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524), น.96

⁷ กองวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร. รายได้รายจ่ายของเกษตรกรปีการเพาะปลูกในเขตชลประทานและนอกเขตชลประทาน,(กรุงเทพฯ : สำนักงาน), 2523, น.6

นอกจากการพยายามหารายได้นอกภาคการเกษตร ยังมีเกษตรกรและแรงงานส่วนหนึ่งที่ตัดสินใจเดินทางไปทำงานยังต่างประเทศ เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว โดยสถิติช่วงต้นทศวรรษ 2520 พบว่ามีคนไทยไปทำงานยังต่างประเทศ ประมาณ 200,000 คน และเงินตราต่างประเทศที่ส่งกลับมาถึงประเทศไทยสูงถึง 8,000 ล้านบาท⁸ เมื่อมาถึงช่วงปลายทศวรรษ 2520 จำนวนคนชนบทที่อพยพย้ายถิ่นฐานไปเป็นแรงงานต่างประเทศเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องจากทศวรรษ 2510 ในปีพ.ศ. 2528 พบว่ารายได้ของผู้ใช้แรงงานที่ไปทำงานตะวันออกกลางเฉพาะในเขตภาคเหนือเพียงภูมิภาคเดียว มีเงินโอนผ่านธนาคารพาณิชย์ในภาคเหนือทั้งสิ้น 4,999.5 ล้านบาท เพิ่มขึ้นจากปีพ.ศ.2527 ร้อยละ 7.1⁹ แม้แต่ผู้หญิงชนบทที่ไม่ได้ย้ายถิ่นฐานก็เริ่มหันมาประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรมากขึ้นผ่านทางกรรวมกลุ่มแม่บ้านและกลุ่มอาชีพที่รัฐบาลและท้องถิ่นให้การสนับสนุน แม้ว่าจะยังไม่เป็นระบบมากก็ตาม เช่น กองทุนอุตสาหกรรม มูลนิธิสัมมาชีวิศิลป์ ฯลฯ

การหันออกมาประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรได้ส่งผลให้คนชนบทนิยมส่งบุตรหลานให้มีการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายจนถึงอาชีวศึกษาเพิ่มมากขึ้น ตั้งแต่ปีพ.ศ.2525-2542 เป็นต้นมา พบว่าปริมาณแรงงานนอกภาคการเกษตรกรรมที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษาตอนต้นลดลงจนเหลือน้อยกว่าร้อยละ 50 ในขณะที่ปริมาณของแรงงานนอกภาคการเกษตรกรรมที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษาตอนปลายขึ้นไปมีมากขึ้นตามลำดับ¹⁰ งานวิจัยของ Jennifer Gray ชี้ให้เห็นว่ามีการขยายตัวของการศึกษาโดยเฉพาะระดับวิทยาลัยเทคนิค อาชีวและวิทยาลัยสารพัดช่าง ลูกหลานของคนชนบทเข้าถึงการศึกษาในระดับนี้และเข้าทำงานท่ามกลางการขยายตัวของโอกาสการประกอบอาชีพโดยเฉพาะผู้หญิง ที่ครอบครัวขานนามักจะสูญเสียให้ลูกคนสุดท้ายที่เป็นผู้หญิงได้เข้าเรียนเพื่อสอดรับกับการขยายตัวด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่ เช่น การประกอบอาชีพพนักงานขายของหน้าร้าน พนักงานบัญชี พนักงานในโรงแรม¹¹ เช่นเดียวกับกรณีของวิทยาลัยพยาบาลที่เริ่มเปิดรับนักศึกษาตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา เช่น วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี เชียงใหม่ วิทยาลัยบรมราชชนนี

⁸ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์. เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเก่า (เชียงใหม่ : ตรีสิริน), 2542, น.258

⁹ ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคเหนือ. รายงานสถิติการศึกษาออกโรงเรียนภาคเหนือ ปีงบประมาณ 2528, (ลำปาง : ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคเหนือ), ม.ป.ป., น.28

¹⁰ ประดิษฐ์ ขาสมนบัติ. ตลาดแรงงานอุตสาหกรรมภูมิภาค (กรุงเทพฯ : มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย), 2533, น.79

¹¹ Jennifer Gray. *The Road to the City: young women and transition in Northern Thailand* (Sydney, Australia : School of Behavioral Sciences, acquire University), 1992

รูปที่2 รถรับส่งนักเรียนในชนบท

ที่มา <http://www.siamintelligence.com/wp-content/uploads/2013/05/รถนักเรียนในชนบท.jpg>

นครลำปาง และวิทยาลัยพยาบาลทหารบก เป็นต้น ผู้หญิงชนบทยังคงมีทางเลือกในการประกอบอาชีพที่หลากหลายออกไปจากอดีต ไม่ว่าจะเป็นธุรกิจขายตรง พยาบาล เสมียน พนักงานขายของหน้าร้าน พนักงานโรงแรม ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นอาชีพที่สอดคล้องกับการขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยวที่รัฐบาลส่งเสริมทั้งสิ้น นอกจากนี้ จากข้อมูลการเรียนรู้การศึกษาผู้ใหญ่สายอาชีพพบว่าจำนวนผู้ชายที่เข้ารับการศึกษาคือผู้ใหญ่สายอาชีพในภาคเหนือปี พ.ศ.2527 สายอุตสาหกรรม มีจำนวน 5,117 คน ขณะที่ผู้หญิงมี 693 คน แต่ในสายคหกรรมและช่างทั่วไป มีผู้ชายจำนวน 2,864 คน และผู้หญิงจำนวน 25,908 คน¹²

ความเปลี่ยนแปลงในทศวรรษ 2530 ที่เห็นได้ชัด คือ พื้นที่ทำกินถูกเปลี่ยนมือจากเกษตรกรรายย่อยมาสู่เกษตรกรรายใหญ่หรือนายทุน ทำให้ชาวนาไร้ที่ดินทำกิน

¹² ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคเหนือ. รายงานสถิติการศึกษาออกโรงเรียนภาคเหนือ ปีงบประมาณ 2527 (ลำปาง : ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคเหนือ), ม.ป.ป., น.46

มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นและพร้อมที่จะออกนอกภาคการเกษตรอย่างเต็มตัว การวิจัยในปี พ.ศ.2530 พบว่า ผู้อพยพที่เข้ามาทำงานในกรุงเทพฯกว่าร้อยละ 66.4 ไม่เคยไปสมัครงานหรือหางานทำในเขตจังหวัดภูมิลำเนาของตนเองเลย มีเพียงร้อยละ 33.6 เท่านั้น ที่เคยไปสมัครงานหรือหางานทำ¹³ ตัวเลขดังกล่าวยืนยันได้ดีถึงความมุ่งหวังของคนชนบทส่วนใหญ่ที่ต้องการหางานทำในกรุงเทพฯซึ่งเป็นศูนย์กลางความเจริญที่คนชนบทต้องการจะเข้ามาสัมผัสและใช้ชีวิต

การศึกษายังคงเป็นจุดหมายสำคัญของคนชนบทที่จะส่งบุตรหลานไปถึงฝั่งให้ได้ รวมถึงเขียบกรอบของระดับการศึกษาจากระดับมัธยมศึกษาตอนปลายมาสู่ระดับปริญญาตรีในมหาวิทยาลัย ตัวอย่างของงานศึกษาโดยจามรี เชียงทองและคณะ พบว่า เกษตรกรขนาดกลางในพื้นที่ราบ เริ่มส่งบุตรหลานเรียนหนังสือเพิ่มมากขึ้นจากปีพ.ศ. 2530 เป็นต้นมา¹⁴ สอดคล้องกับจำนวนนักเรียน นักศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่มีจำนวนเพิ่มขึ้น ในปี พ.ศ.2537 มีจำนวน 1,727,942 คน ในปี พ.ศ.2538 มีจำนวน 2,059,239 คน และปี พ.ศ.2539 มีจำนวน 2,377,232 คน¹⁵ แตกต่างอย่างมากกับตอนต้นทศวรรษ 2530 ที่ตัวเลขของนักเรียนอายุตั้งแต่ 13 ปีขึ้นไปที่เรียนต่อในชั้นมัธยมศึกษายังมีอยู่เพียงร้อยละ 35-40 ในปี พ.ศ.2530¹⁶

การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวและการกระจายความเจริญทำให้การลงทุนและความสนใจของรัฐบาลในช่วงนี้ลงไปสู่ชนบทเพิ่มมากขึ้นรวมถึงการส่งเสริมอุตสาหกรรมในครัวเรือนให้กับชนบท แม้ในความเป็นจริง การพัฒนาด้านการเกษตรและอุตสาหกรรมที่ผ่านมาของรัฐ จะไม่สอดคล้องกับสถานะความต้องการในการทำงานของคนชนบทที่ไม่มีโอกาสได้เข้าทางด้านการศึกษาและแหล่งเงินทุน แต่โอกาสใหม่นี้กลับทำให้ช่องทางแห่งโอกาสด้านอื่นเปิดออก การที่รัฐจัดให้มีเงินทุนกู้ยืมแก่เกษตรกรผ่านทางธนาคารพาณิชย์โดยเน้นไปที่เกษตรกรที่มีที่ดินทำกิน ส่งผลให้กลุ่มคนเหล่านี้เข้าถึงเงินทุน และสามารถนำมาลงทุนในการศึกษาให้แก่บุตรหลานหรือประกอบธุรกิจขนาดเล็กได้มากยิ่งขึ้น

¹³ เกษมสันต์ จินฉนวนโส. การอพยพเข้ามาหางานทำของชาวชนบทช่วงภาวะฝนแล้ง ปี 2530 (กรุงเทพฯ: กองวางแผนทรัพยากรมนุษย์ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ), 2531, น.31

¹⁴ จามรี เชียงทอง และคณะ. **ชนบทไทย เกษตรกรระดับกลางและแรงงานไร้ที่ดิน** (เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2554, น.57

¹⁵ กระทรวงศึกษาธิการ, **รายงานสถิติการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ**, (กรุงเทพฯ:กระทรวง,2532) หน้า 1

¹⁶ บุชกร สุริยสาร และเบอร์นาเด็ตท์ รีเซอร์เรคชโยน. **มิติหญิงชายในระบบการพัฒนาฝีมือแรงงานในประเทศไทย:รายงานการวิจัย** (กรุงเทพฯ : สำนักงานแรงงานระหว่างประเทศ;กระทรวงแรงงาน;กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์), 2546, น.26

จะเห็นได้ว่า ตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ชนบทไทยพบกับความเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาลโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ ที่ส่งผลให้วิถีชีวิตของคนเหล่านี้เปลี่ยนไปจากเดิม เมื่อการเกษตรกรรมที่เต็มไปด้วยต้นทุนที่เกษตรกรต้องแบกรับ รวมถึงความผันผวนและนโยบายของรัฐที่เน้นการส่งเสริมด้านอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยวมากกว่าภาคการเกษตร ทำให้การเกษตรกรรมไม่ใช่ตัวเลือกเดียวที่เกษตรกรมีอยู่ แต่กระแสความเปลี่ยนแปลงนี้ก็กลับมาซึ่งหนทางอันหลากหลายของอาชีพนอกภาคการเกษตร เช่น การเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรมเพื่อเป็นแรงงาน การผันตัวเองไปเป็นพนักงานในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว การเดินทางไปต่างประเทศเพื่อเป็นแรงงานทั้งมีฝีมือและไร้ฝีมือ ทั้งยังรวมไปถึงการผลักดันให้บุตรหลานได้เข้าสู่อะบบการศึกษา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในสายตาคนชนบทเพื่อประกอบอาชีพในสายวิชาเฉพาะทางต่างๆ หรือแม้กระทั่งการเข้าถึงแหล่งเงินทุนของรัฐเพื่อหันมาประกอบธุรกิจขนาดย่อม ทั้งหมดนี้ได้ทำให้โลกชนบทเดิมที่มีแต่ทุ่งนาyard ลุกหลุกตา กลายมาเป็นชนบทแห่งความทันสมัยที่เชื่อมต่อกับเมืองและต่างประเทศผ่านสายตาของคนชนบทรุ่นใหม่ที่ไม่ได้ผูกติดชีวิตและความรู้สึกนึกคิดอยู่กับภูมิลำเนาเดิมของตนเพียงแห่งเดียวอีกต่อไป โดยภาพทั้งหมดนี้ได้มาจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ในชีวิตจริงของตนเอง พร้อมไปกับการแลกเปลี่ยนและจินตนาการผ่านทางสื่อสิ่งพิมพ์ อย่างนิตยสาร ที่จะเป็นที่สำคัญให้กับคนชนบทในยุคแรกเริ่มแห่งความเปลี่ยนแปลงสู่กระแสโลกาภิวัตน์

คนชนบทกับการอ่าน การเขียน และการใช้นิตยสารในฐานะสิ่งที่เชื่อมกับโลกใหม่

อาจกล่าวได้ว่าในยุคเริ่มแรกของวัฒนธรรมการอ่านของคนชนบทนั้น สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับการขยายตัวของ “ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน” ที่ได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาลโดยได้เริ่มดำเนินงานมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2515 และได้มีการขยายปริมาณการค้าเงินการอย่างรวดเร็ว โดยในปี พ.ศ.2527 มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านที่ได้รับการงบประมาณดำเนินการจากกรมการศึกษานอกโรงเรียนในเขตความรับผิดชอบของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือเป็นจำนวนถึง 2,136 แห่ง¹⁷ การขยายตัวของที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านเหล่านี้ ผนวกเข้ากับความรู้ความสามารถในการอ่านออกเขียนได้

¹⁷ การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาระบบบริหาร การประสานงาน และการสนับสนุนที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านในเขตภาคเหนือ, น.10

จากการศึกษาที่สูงขึ้น ทำให้ปริมาณการอ่านและเข้าถึงสื่อหนังสือพิมพ์และนิตยสารของ คนชนบทเพิ่มมากขึ้น และส่งผลให้จำนวนนิตยสาร สิ่งพิมพ์สำหรับคนชนบทและคนชั้น ล่างเพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน ซึ่งส่วนใหญ่แล้วมักจะเป็นนิตยสารบันเทิง ดารา ที่เริ่มจัดพิมพ์ มาตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2510 เช่น นิตยสาร*ภาพดารา* นิตยสาร*ศาลาคนเศร้า* นิตยสาร *ภาพยนตร์บันเทิง* และนิตยสาร*คู่สร้างคู่สม* หรือเป็นการดูเล่นเล็ก บาง ที่เรียกกันว่า การดูนิตยสารเล่มละบาท เป็นต้น

ในส่วนของนิตยสาร *คู่สร้างคู่สม* เป็นนิตยสารที่เกิดขึ้นช่วงปี พ.ศ. 2523 เป็น นิตยสารที่ได้รับความนิยมอย่างมาก โดยพัฒนาจากรายการโทรทัศน์และวิทยุ “คู่สร้างคู่สม” ที่ได้รับความนิยมจากผู้ฟังมาก่อน¹⁸ ส่วนใหญ่แล้วมีเนื้อหาที่หลากหลาย ไม่จำกัดเฉพาะเรื่องบันเทิงเท่านั้น เช่น คอลัมน์สัมภาษณ์นักธุรกิจ ผู้มีชื่อเสียงในสังคม หรือแม้แต่ชาวบ้านทั่วไป มีการรวบรวมเรื่องราวความรู้ทั่วไปทั้งจากในและต่างประเทศ การตอบปัญหาสุขภาพ แต่ที่ได้รับความนิยมอย่างมากคือคอลัมน์เกี่ยวกับการเขียนมา บอกเล่าเรื่องราวชีวิต ปัญหาความรัก ครอบครัวจากผู้อ่านทั้งชายและหญิง นิตยสาร ฉบับนี้จึงค่อนข้างได้รับความนิยมจากคนชนบท

จากการเก็บตัวอย่างการอ่านของคนชนบทโดยกัญญา ชมศิลป์ พบว่านิตยสาร คู่สร้างคู่สมเป็นนิตยสารที่ประจำอยู่ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน เช่นเดียวกับ หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ไทยนิวส์ นิตยสารดาราภาพยนตร์และหนังสือแฟชั่นทั่วไป¹⁹ ตัวอย่างหนึ่งจากผู้อ่านคู่สร้างคู่สมก็เป็นอีกหนึ่งการยืนยันถึงความนิยมของผู้อ่านได้เป็น อย่างดี โดยระบุว่าตนเองนั้นติดตามอ่านนิตยสารฉบับนี้มาตั้งแต่ปีพ.ศ.2528

“ที่บ้านของดิฉัน เมื่อสมัยเด็กจะมีที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน ดิฉัน ไปอ่านแล้วจะมีหนังสือสารพัดอย่าง หนังสือพิมพ์ก็เก่ามากและก็มีหนังสือ คู่สร้างคู่สมของคุณ ดิฉันได้รู้จักเล่มแรกไม่มีหน้าปก พ.ศ. 2528”²⁰

นิตยสารคู่สร้างคู่สมในสายตาของคนชนบทและคนชั้นล่างเป็นเสมือนแหล่ง ความรู้เรื่องราวรอบตัวและรอบโลกใหม่ที่พวกเขาได้สัมผัส ประการสำคัญที่สุด คือ

¹⁸ Magazinedee. “นิตยสารคู่สร้างคู่สม” เข้าถึงเมื่อ 13 มกราคม 2556 เข้าถึง

จาก <http://www.magazinedee.com/firstissue/firstissuepreview.php?id=542>

¹⁹ กัญญา ชมศิลป์. การจัดการข่าวสารความรู้ของคนชนบท (เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2538.

²⁰ “คำรองตอบจดหมาย” . คู่สร้างคู่สม, 29 : 590 (มกราคม 2551) : 72

รูปที่3 คูสร้างคู่สม ฉบับที่ 7 กรกฎาคม 2523

ที่มา http://khunmaebook.tarad.com/product.detail_841808_th_5066538#

นิตยสารได้เปิดโอกาสให้ผู้อ่านสามารถเขียนจดหมายบอกเล่าประสบการณ์ของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความรัก การทะเลาะเบาะแว้งภายในครอบครัว ปัญหาชีวิต หรือแม้แต่การเขียนมาขอคำแนะนำและซักถามปัญหา แม้ว่าจะยังมีจำนวนน้อยในช่วงทศวรรษ 2520 เช่น

“รายการคู่สร้างคู่สมของคุณดำรงน่าจะเปลี่ยนเป็นรายการนิทานพื้นบ้านไทย ถ้าจะเหมาะกว่า แต่คิดอีกทีก็ตีเหมือนกันที่ประชาชนคนธรรมดาอย่างดิฉันจะได้มีโอกาสระบายความในใจบ้าง ไม่ต้องเก็บอัดอั้นตันใจไปตลอดชีวิต เพราะการที่จะว่าผัวหรือเมียกับผู้อื่นก็เท่ากับอะไรนะ ถ้าดิฉันจะพูดว่า หยิกเล็บมันก็เจ็บเนื้อ เพราะถึงอย่างไรเราก็กต้องทนอยู่แล้ว”²¹

เมื่อถึงทศวรรษ 2530 ความเปลี่ยนแปลงในชีวิตของคนชนบทเพิ่มมากขึ้น ทำให้ผู้อ่านเริ่มสนใจเรื่องเล่าและข้อคิดในนิตยสารในฐานะของสื่อที่ทำให้ตนเองเรียนรู้และเข้าถึงข้อมูลต่างๆ โดยเฉพาะจากประสบการณ์การบอกเล่าของผู้อ่านคนอื่นที่มีประสบการณ์ร่วมกับตนเอง ในโลกที่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางของคนชนบท การเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ด้วยการศึกษาก็แม้ว่าจะมีเพิ่มมากขึ้นจากสมัยก่อนหน้า แต่ในบางครั้งการอ่านประสบการณ์และการแก้ปัญหาที่คล้ายคลึงกับชีวิตจริงดูจะเป็นทางเลือกที่ดีกว่า จึงพบว่าผู้อ่านจำนวนมากที่นิยมนิตยสารคู่สร้างคู่สม และต้องการให้นิตยสารเผยแพร่เรื่องราวของผู้อ่านคนอื่นต่อไป เช่น ตัวอย่างหนึ่งจากผู้อ่านในปีพ.ศ.2538 ที่เขียนมาแสดงความขอบคุณต่อทีมงานนิตยสารคู่สร้างคู่สม

“ฉันยอมรับทีมงานคู่สร้างคู่สมทำได้ดีมาก ทุกคอลัมน์ฉันพอจะรับรู้อะไรความเป็นไปของโลกที่อาศัยอยู่ใบนี้ เพราะมีคู่สร้างคู่สมเป็นครูคอยให้ความกระจ่างแก่ฉัน”²² หรืออีกตัวอย่างจากผู้อ่านในปีเดียวกัน ที่เสนอแนะให้นิตยสารเลือกเรื่องเล่าจากผู้อ่านทางบ้านมาลงให้มากขึ้น

“อยากให้ประสบการณ์จากผู้อ่านมากกว่าหลักการ วิธีการ เพราะเวลามีปัญหา น้อยคนนักที่จะคิดถึงหลักการวิธีการที่ดีมีน้อย เพราะมักจะจำไม่ได้ แต่ถ้าเป็นประสบการณ์ที่คล้ายคลึงกันจะจำได้แม่นยำกว่า”²³

²¹ “ดำรงตอบจดหมาย” . คู่สร้างคู่สม, 3 : 35 (พฤศจิกายน 2525) : 67

²² “ดำรงตอบจดหมาย” . คู่สร้างคู่สม, 16 : 257 (กันยายน 2538) : 74

²³ เรื่องเดียวกัน

พว ทนุเมว

กรรมผู้ถนุที่กรรม

เล่มที่ 7 แล้วนะละ ที่ท่านกำลังอ่านอยู่นี้...สมเป็นคนมีเพื่อนมาก (แต่สนิทกับเจ้าพวท่าชายาครัน) เพื่อนบางคนบอกว่าเล่ม 2 ก็ไป (ไป แปลว่า ขอยไม่ได้) พอเวลาจะถึงเล่ม 4 เพื่อนคนนี้ก็ว่า "เล่ม 6 มันก็อด" (อดไม่ได้แปลว่า ขึ้นอีกเหมือนสห แต่หมายถึง ขายไม่ได้) ความจริงกลับเป็นไปว่าทั้งเล่ม 5 เล่ม 6 เอ็นต์ที่ทั่วประเทศส่งออกทั้งหมดนะว จนเราก็อ่านมาถึงเล่ม 7 คือเล่มนี้

เมื่อวานเจอเพื่อนคนนี้อีกเพื่อนออกปากอ้อมใจ ผมก็รีบให้อ้อมด้วยความอันดี ลากเพื่อนออกจากคันลิสให้ผมก็พาไปดี.เจ.ลิสให้ที่โรงแรมชาลิส เลี้ยงจนเพื่อนผมบ่นบ่นว่าเลือกเพื่อนมาไปส่งที่โรงแรมผมกระวีกระวาดนวิการเพื่อนแม่ผมจะเป็นคนช่วยผมจะไม่มีความยุ่งเหยิงสำหรับเพื่อนคนนี้ผมก็คือแค้นที่ กับเขาเพราะเขาคิดว่าใจดีจึงผมตลอดมา เมื่อเจอเพื่อนสร้างมาก็โทรมาอ้อมกับผมอีกแม่เพื่อนจะวิ่งไว เพื่อนก็ไม่ได้มารักและเต็มใจไปด้วยการให้กำลังใจ...เพื่อนกรอกมาในหูโทรศัพท์ว่า... "เสียดายที่หนังสือเล่มที่ 4 นะ อ้อมคงก็อยู่ได้ปีเดียวละ"

หนังสือของเราก็ออขายได้บ้างนั้น นอกจากผู้อ่านท่านกรุณาให้ความกรุณา มา แล้วยังมีคนอื่นที่หรือแทนจำหน่ายทั่วประเทศยังเป็นผู้ให้ความ เมตตา ปรานี โอบอ้อมและให้การสนับสนุนเป็นอย่างดี อาจจะเล่นเรื่องความเมตตาของเธอนี้ให้ดูท่านหนึ่ง จากจังหวัดฉะเชิงเทรา ชื่อ เจมีอ ยานคงจะรักผมเหมือนลูกเหมือนหลาน...ท่านไปอ่านหนังสือพิมพ์ฝรั่งพบคนแต่งชาวฟิลิปปินส์คนหนึ่งซึ่งกำลังมีชื่อเสียงหอมหวานมากเพราะเธอเป็นผู้พิพากษาการันตีกับปิ่นสีจากชาวฟิลิปปินส์อีกหลายคนเป็นเจ้าโรมาหาศาล...เจมีอก็ดูสาวที่สง่างามอยู่นั้นมาให้ผมอ่าน เมื่อผมได้รับหนังสือและทราบข้อความที่จิตใจดีและชื่นชมมา ก็รู้สึกดีอย่างไรก็กลบกลอกไม่ถูก...เจอกันผมก็ไม่เคยพบไม่เคยคุยกันแต่มีความหวังดีต่อผมเช่นนี้ ผมและพรรคพวกในกองบก....ขอกราบขอบพระคุณอย่างสูง (ผมเอารูปที่เจมีอมาลงในบล็อกนี้ด้วย.ม.แล้วครับ)

ผ่นตกแล้ว...รุ่นนี้...รุ่นนี้...ขอฝากให้มันกร่วมอีกสักปีละดู

tho noo

khunmaebook.com

รูปที่ 4 คู่สร้างคู่สม ฉบับที่ 3 มีนาคม 2523 จดหมายที่ดำรงเขียนถึงผู้อ่านที่มา http://www.khunmaebook.com/product.detail_646347_th_5066545

ทั้งนี้ด้วยลักษณะการตอบคำถามในคอลัมน์ดำรงตอบจดหมาย ที่มีลักษณะเฉพาะตัว ไม่อ้อมค้อมและมักจะตอบปัญหาที่เกิดขึ้นโดยวางอยู่บนพื้นฐานความเป็นจริงที่สามารถนำไปแก้ปัญหาในชีวิตได้จริง ส่งผลให้มีผู้นิยมติดตามอ่านและเขียนเข้ามาสอบถามและปรึกษาปัญหาจำนวนมากทั้งหญิงและชาย ไม่ว่าจะปัญหาเกี่ยวกับการทำงาน การสอบถามเกี่ยวกับความรู้ทั่วไป หรือแม้กระทั่งขอร้องให้ดำรง พุฒตาลหาผู้หรือหางานยังต่างประเทศให้

จะเห็นได้ว่านิยายสารคู่สร้างคู่สม เป็นพื้นที่สำคัญอย่างยิ่งในการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงของคนชนบทและสังคมที่แวดล้อม เมื่อโลกใหม่ที่ตนเองต้องเผชิญนั้นไม่ใช่สังคมเล็กในหมู่บ้านที่ประกอบไปด้วยคนจำนวนไม่มากอีกต่อไป ทั้งยังรวมไปถึงปัญหาและโอกาสใหม่ๆที่ถาโถมเข้ามาเปลี่ยนชีวิตของคนชนบทและคนชั้นล่าง ทำให้การเรียนรู้ทั้งผ่านระบบการศึกษา และการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริงจำเป็นต้องทวีความเข้มข้นขึ้น บทบาทของนิยายสารจึงได้กลายมาเป็นพื้นที่ที่ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้ได้พบเห็นว่าในกระแสโลกาภิวัตน์ที่กำลังซัดสาดเข้ามา ยังมีผู้ร่วมชะตากรรมที่ต้องพบพานกับวิกฤติของการปรับเปลี่ยนตัวเองออกนอกภาคการเกษตร รวมถึงการย้ายถิ่นฐานออกจากหมู่บ้านไปสู่เมืองใหญ่ หรือแม้แต่ข้ามประเทศ เช่นเดียวกับตน การได้อ่านเรื่องราวของคนที่แตกต่างกันแต่มีประสบการณ์ที่ต้องพบพานร่วมกันจึงเป็นทางออกในการปรับตัวและมุมมองของตนเองที่มีต่อโลกใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมไปถึงใช้เป็นพื้นที่ในการแสวงหาโอกาสให้กับตัวเอง ทั้งหมดได้ส่งผลให้คนชนบทไทยในทศวรรษ 2520-2530 เกิดความเชื่อมั่นและพร้อมที่จะเดินหน้าเข้าสู่ความเปลี่ยนแปลงที่พวกเขาต้องทำตัวให้คุ้นเคยต่อไปข้างหน้าไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการประกอบอาชีพ การไต่เต้าสู่ความสำเร็จหรือแม้แต่การจัดการกับปัญหาในชีวิตรักและการหาผู้ครอง

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อชีวิต ครอบครัว และความสัมพันธ์ของคนชนบท

เป็นที่น่าสังเกตถึงความเปลี่ยนแปลงภายในชนบทจากปัจจัยทางเศรษฐกิจดังที่กล่าวไปข้างต้น ที่สุดท้ายแล้วได้ส่งผลให้คนชนบทเริ่มรับเอาอิทธิพลและความเจริญจากเมืองและการพัฒนาต่างๆเข้ามา ก่อให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนชนบทและชนชั้นล่างในเมืองผ่านการติดต่อราคาถูกอย่างการเขียนจดหมาย การเกิดขึ้นของคอลัมน์มิตรชายแดน ดูจะยืนยันได้ดีถึงอัตราการอ่านออกเขียนได้ที่มาจากระดับการศึกษาที่สูงขึ้นจากอดีตและความกระตือรือร้นของกลุ่มคนเหล่านี้ โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อเรียนรู้ชีวิตที่แตกต่างและสร้างปฏิสัมพันธ์กับคนแปลกหน้าที่ตนเองไม่เคยพบ

มีตัวอย่างมากมายระหว่างช่วงต้นทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ถึงการติดต่อผ่านจดหมายของชนชนบทและชนชั้นล่าง ที่แม้แรกเริ่มเดิมทีจะมาจากการเขียนจดหมายเพื่อให้กำลังใจทหารที่อยู่ตามชายแดนไทยอันเนื่องมาจากสงครามอินโดจีนก็ตาม เช่น ผู้อ่านคนหนึ่งจากนิตยสารคู่สร้างคู่สม ที่เขียนมาเล่าถึงการติดต่อระหว่างตนเองกับสามีในปี พ.ศ.2527 ว่า “หลานรู้จักกับพี่ ย.ทางจดหมายหามิตรชายแดน เราติดต่อกันได้สัก 20 ฉบับ พี่ ย.ก็ขอมาพบน้องที่กรุงเทพฯ”²⁴

และยังมีอีกหลายกรณีที่ผู้อ่านจากทางบ้านโดยเฉพาะผู้หญิงเขียนมาเล่าถึงประสบการณ์การติดต่อกันระหว่างตนเองกับสามีที่อยู่คนละจังหวัดจนในที่สุດก็ได้แต่งงาน เช่น กรณีของผู้หญิงคนหนึ่งในปี พ.ศ.2527 เล่าว่าตนเองนั้นเป็นคนภาคเหนือ แต่ได้ติดต่อกับแฟนหนุ่มที่อยู่ภาคใต้ จนในที่สุດก็ตกลงปลงใจแต่งงานกันโดยมีจดหมายเป็นสื่อรัก²⁵ และกรณีของผู้หญิงอีกคนหนึ่งที่เขียนมาเล่าว่าสามีของตนเองนั้นมักจะเขียนจดหมายติดต่อกับผู้หญิงคนอื่น โดยให้หัวหน้าให้ตนเองเป็นผู้เขียนจดหมายให้ สุดท้ายตนเองจึงต้องใช้ชีวิตติดเงินกับสามีทุกครั้งที่ต้องเขียนจดหมาย เพื่อเป็นการแก้แค้นที่สามีคุยกับผู้หญิง²⁶

ดังที่ได้อธิบายไปข้างต้นถึงความสำคัญของนิตยสารคู่สร้างคู่สมในฐานะพื้นที่การเรียนรู้และแลกเปลี่ยนเรื่องราวของชนชนบท อีกสิ่งหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่งที่อาจจะเรียกได้ว่าสืบทอดและปรับเปลี่ยนมาจากการเขียนจดหมายให้กำลังใจทหารและหาเพื่อนใหม่นอกภูมิลำเนา คือ การที่คนชนบทและคนชั้นล่างในช่วงทศวรรษ 2530 ได้หันมาใช้พื้นที่ของนิตยสารคู่สร้างคู่สมเป็นใบเบิกทางในการหาเพื่อนใหม่ คนรัก หรือแม้กระทั่งคู่ครองให้กับตนเอง อาจเรียกได้ว่าเป็น คอลัมน์หาคู่ผ่านทางจดหมายที่เกิดขึ้นและได้รับความนิยมอย่างล้นหลามทั้งจากหญิงชายชนบทเป็นครั้งแรก ก่อนจะมีการรวมเล่มเฉพาะเป็นหนังสือชื่อว่า “คู่สร้าง-อุ้มสม” ที่ทำการรวบรวมผู้ประกาศหาคู่จำนวน 500 คนจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มและเปิดให้ส่งจองจากผู้ที่สนใจในเวลาต่อมา

การเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ที่น่าสนใจดังกล่าว เห็นได้ชัดเจนว่าสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เข้าสู่หมู่บ้านชนบทไทยสืบเนื่องมาตั้งแต่ทศวรรษ 2500 ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจไม่ได้นำพาความเจริญเข้ามาเท่านั้น แต่ยังสามารถปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ของคนในสังคม รวมถึงการเลื่อนสถานภาพอันเนื่องมาจากฐานะและการศึกษาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นอกจากนี้ เทคโนโลยี ข่าวของ

²⁴ “หนุ่มจับสาว สาวจับหนุ่ม” . คู่สร้างคู่สม, 5 : 54 (มิถุนายน 2527) : 15

²⁵ เรื่องเดียวกัน

²⁶ “ผัวเมียละเหี่ยใจ” . คู่สร้างคู่สม, 4 : 43 (กรกฎาคม 2526) : 78

เครื่องใช้ต่างๆกลายมาเป็นสิ่งของที่ต้องแลกมาด้วยเงินตรา ไม่ใช่การแลกเปลี่ยนแรงงานดังที่เคยเป็นมาในอดีต จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้เงินทองกลายมาเป็นสิ่งจำเป็นในชีวิตของคนชนบท และส่งผลกระทบต่อเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย เนื่องจากผู้ชายชนบทและชนชั้นล่างกลายเป็นคนกลุ่มแรกที่ได้ออกนอกภาคการเกษตรไปทำงานหาเงิน เมื่อเงินถูกผูกติดกับสถานภาพทางสังคมที่เพิ่มขึ้นจากสังคมที่พัฒนาทางเศรษฐกิจ จึงเป็นสาเหตุให้กลไกการคานอำนาจ และจัดความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายชนบทจากอดีตเปลี่ยนไปเช่นกัน แรงงานในบ้านอย่างผู้หญิงจึงเป็นแรงงานที่ด้อยสถานะกว่าเนื่องจากไม่สามารถทำเงินให้กับครอบครัว หรือหากออกไปทำงานนอกบ้าน รายรับของผู้หญิงก็จะมีน้อยกว่าจากอดีตที่ว่าผู้หญิงอ่อนแอกว่าผู้ชาย จึงมีศักยภาพการทำงานที่น้อยกว่าเช่นกัน ขณะที่แรงงานของฝ่ายชายกลับได้รับรายได้สม่ำเสมอจากการจ่ายเงินเดือนของโรงงานอุตสาหกรรมหรือการประกอบอาชีพอื่นนอกภาคการเกษตร ดังนั้นผู้หญิงชนบทจึงเริ่มต้องการที่จะมีอำนาจในการจัดการเงินทองภายในครอบครัว จากการที่ผู้ชายเป็นฝ่ายหาเลี้ยง ภาพของการต่อรอง ผ่อนปรนระหว่างหญิงชายในเรื่องปัญหาเงินๆทองๆและการใช้จ่าย จึงปรากฏขึ้นอย่างมากมาย ผ่านทางการบอกเล่าในนิยายสารคดีสร้างคู่สมตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา เช่น ผู้หญิงคนหนึ่งที่ระบุว่าตนเองยินยอมให้สามีมีผู้หญิงคนอื่นได้ トラบโดที่ให้ตนเองเป็นผู้เก็บเงิน “ดิฉันทำเฉยไม่สนใจ บอกเขาว่าจะไปมีเล่นๆก็ได้ แต่อย่าให้จริงจัง และเงินที่หามาได้ ต้องให้ดิฉันครบ”²⁷ เช่นเดียวกับกรณีของผู้ชาย ที่ใช้ความรู้ของตนเองในการประกอบอาชีพสร้างรายได้มาแสดงให้เห็นฝ่ายหญิงพอใจว่าตนเองสามารถสร้างครอบครัวที่มั่นคงได้

“พอพ่อของเธอทราบว่ามีผมชอบลูกสาวเขา ก็ไม่ขัดข้องเพราะฝีมือเจียรไนพลอยของผมไม่ใช่ย่อย ถ้าได้ผมเป็นลูกเขยก็จะช่วยทางด้านการค้าไปด้วย”²⁸

เมื่อมาถึงทศวรรษ 2530 ปัญหาเรื่องเงินทองระหว่างหญิงชายดูจะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น จำนวนของผู้อ่านที่เป็นหญิงที่เขียนนาระบายในนิยายสารคดีสร้างคู่สมล้วนเป็นเรื่องเกี่ยวกับความคับแค้นใจของตนที่ต้องแบมือรับเงินจากผู้ชายทั้งสิ้น เช่นกรณีของผู้หญิงคนหนึ่งที่ตั้งครรภ์กับสามี แต่ตนเองกลับพบกับความยากลำบากที่ฝ่ายชายไม่รับผิดชอบ

²⁷ “ผิวเมียละเหียวใจ” . คู่สร้างคู่สม, 4 : 43 (กรกฎาคม 2526) : 82

²⁸ “ผิวเมียละเหียวใจ” . คู่สร้างคู่สม, 3 : 35 (พฤศจิกายน 2526) : 11

“ตลอดเวลาที่ฉันอยู่กับนาย ฉันต้องเป็นฝ่ายเจ็บตลอดเวลา เขาจะไม่เคยให้ฉันใช้เงินเลย ตรงกันข้ามฉันกลับเป็นฝ่ายให้เขา ทั้งที่ฉันไม่ได้ทำงาน ฉันต้องเป็นฝ่ายเจ็บตลอดเวลา จนกระทั่งฉันคิดว่าฉันคงหนีไปจากเขา แต่ตอนนี้ยังตัดสินใจอะไรไม่ได้ เพราะท้องฉันก็โตขึ้นทุกวัน”²⁹

หรืออีกกรณีหนึ่งของผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว แต่ตัดสินใจที่จะแยกทางกับสามี ก็ได้บรรยายว่าตนเองนั้น “หัวใจแทบสลาย” เนื่องจากสามีจะเป็นผู้ดูแลลูก โดยอ้างว่าตนเองมีฐานะมั่งคั่งกว่าฝ่ายหญิง

“พอดิฉันเรียนจบก็ตัดสินใจแยกทางกับสามี แม้ว่าตอนนั้นหัวใจดิฉันแทบสลาย เพราะดิฉันไม่ได้ลูกไว้ดูแล เพราะสามีอ้างว่าเขาเป็นข้าราชการ มีความมั่งคั่ง”³⁰

จะเห็นได้ชัดเจนว่าสถานภาพของผู้หญิงชนบทในช่วงทศวรรษ 2530 เปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิงจากอดีต เมื่อเงินทองได้เข้ามาเป็นตัวแปรสำคัญต่อความมั่นคงทั้งในครอบครัวและต่อจิตใจของผู้หญิง การชวนขวายเป็นแต่ทำให้ได้รับการศึกษาเพื่อประกอบอาชีพที่สร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัวจึงเป็นทางออกที่สำคัญประการหนึ่ง ด้วยปัจจัยการขยายตัวทางการศึกษาและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและบริการที่ภาครัฐให้การสนับสนุน ส่งผลให้ผู้หญิงชนบทและผู้หญิงชั้นล่างในช่วงเวลานี้ มีความหลากหลายทางชีวิตและอาชีพมากขึ้นตามที่งานวิจัยของ Gray ได้อธิบายไปในข้างต้น และมีจำนวนมากที่เขยิบฐานะออกนอกชนบทอย่างเต็มตัว ดังที่สะท้อนในนิตยสารคู่สร้างคู่สมว่าผู้หญิงเหล่านี้หันไปประกอบอาชีพ เช่น “ดิฉันจบปอหกแล้วก็ออกมาทำงานเป็นช่างเย็บเสื้อผ้าอยู่แถวเจริญนคร”³¹ ด้วยโอกาสที่เปิดกว้างมากขึ้น พร้อมกับประสบการณ์อันเลวร้ายจากปัญหาเรื่องเงินทองในครอบครัว ทั้งหมดส่งผลให้ผู้หญิงเรียนรู้ที่จะยอมรับว่าโลกแห่งความเป็นจริงที่กำลังเปลี่ยนแปลง ไม่ใช่เส้นทางที่ตนเองสามารถเดินทางได้อย่างราบรื่นอีกต่อไปเช่นในอดีต หากจำเป็นต้องต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งความสุขและความสำเร็จ ทั้งหมดนี้เป็นแรงผลักดันให้ผู้หญิงที่ประสบปัญหา หรือมองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นนี้เป็นเสมือนวิกฤติที่ทำให้ตนเองต้องออกมาทำงานหาเลี้ยงครอบครัวและ “ยืนด้วยลำแข้ง” มากยิ่งขึ้น

²⁹ “ขุมทางปัญหารัก” . คู่สร้างคู่สม, 10 : 117 (กันยายน 2532) : 56

³⁰ “แฉคิดจากประสบการณ์ผู้่าน” . คู่สร้างคู่สม, 16 : 257 (กันยายน 2538) : 27

³¹ “หนุ่มจีบสาว สาวจีบหนุ่ม” . คู่สร้างคู่สม, 12 : 141 (พฤศจิกายน 2533) : 77

การที่ผู้หญิงเริ่มตระหนักถึงการหารายได้ด้วยตนเอง ไม่พึ่งพาผู้อื่น ไม่เพียงส่งผลกระทบต่อในด้านความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิง แต่ผู้หญิงชนบทและผู้หญิงชั้นกลางระดับล่างเริ่มไม่พอใจกับคุณสมบัติอันไม่พึงปรารถนาของผู้ชาย เช่น การพนัน ดื่มสุรา ความรุนแรงและความสัมพันธ์กับผู้หญิงอื่น ที่ทั้งหมดจะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทั้งทางจิตใจและเศรษฐกิจภายในครอบครัว จึงไม่ลังเลที่จะเดินออกมาจากความสัมพันธ์นั้นหากตนเองไม่พอใจ อันเนื่องมาจากต้นทุนทางการศึกษาที่มีติดตัวทำให้พวกเขาต้องการที่จะยืนหยัดด้วยตัวเองมากกว่าที่จะอดทนกับความเลวร้ายในชีวิต

อย่างไรก็ตาม เส้นทางชีวิตของผู้หญิงชนบทและชนชั้นล่างไม่อาจตัดสินอย่างผิวเผินได้ว่า มุ่งเน้นความสำคัญไปที่เรื่องของการหาเลี้ยงปากท้องในครอบครัวเพียงอย่างเดียวจนถึงกับต้องต่อสู้ทุกวิถีทางเพื่อความร่ำรวย ในทางตรงกันข้าม กลับมีแง่มุมของความเป็นมนุษย์ที่เกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้งไปกับเหตุผลทางเศรษฐกิจเช่นกัน ซึ่งในตัวของผู้หญิงย่อมประกอบไปด้วยความสัมพันธ์และความรู้สึก โดยเฉพาะความรู้สึกรักและต้องการหาผู้ชายที่เข้าใจตนเอง และสร้างครอบครัวที่มีความมั่นคงทั้งทางเศรษฐกิจและจิตใจ ทั้งนี้ ความคิดและรู้สึกเหล่านี้ได้วางอยู่บนพื้นฐานความเป็นจริงที่ผู้หญิงกลุ่มนี้ยอมรับได้ว่าไม่อาจสวยงามเหมือนกับนวนิยายเสมอไป

ด้วยเหตุนี้ จากปัจจัยการย้ายถิ่นฐานออกจากภูมิลำเนาและลักษณะเฉพาะตัวของชนบทและชนชั้นล่างในยุคสมัย 2520-2530 ที่เปิดกว้างต่อความเปลี่ยนแปลงและพร้อมจะสร้างความสัมพันธ์กับคนแปลกหน้าเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นพร้อมกับการขยายตัวของทางจดหมายและนิตยสารคู่สร้างคู่สม ส่งผลให้ผู้หญิงมีความกระตือรือร้นเป็นอย่างยิ่งต่อช่องทางทางการหาคู่ครอง ที่ตนเองสามารถเป็นผู้กำหนดได้เองว่าต้องการผู้ชายในฝันที่มีคุณสมบัติเช่นไร เช่นเดียวกับผู้ชายที่ยึดกุมสถานภาพทางเศรษฐกิจในครอบครัว และต้องการหาผู้หญิงในแบบฉบับที่ตนเองต้องการเช่นกัน ทั้งหมดได้นำไปสู่กระแสความนิยมที่พุ่งขึ้นอย่างสุดขีดของคอลัมน์หาคู่ทางจดหมาย โดยเฉพาะในนิตยสารคู่สร้างคู่สมในช่วงเวลาดังกล่าว

รจนาหาคู่

เมื่อพิจารณาคอลัมน์หาคู่ทางจดหมายผ่านทางนิตยสารคู่สร้างคู่สม ซึ่งเป็นข้อมูลที่สำคัญอย่างยิ่งในการชี้ให้เห็นถึงคุณสมบัติของ “สามีที่ดี” ที่ผู้หญิงชนบทและชนชั้นล่างต้องการ คุณสมบัติที่ได้รับความนิยมในการประกาศ คือ รักเด็ก ชอบอ่านหนังสือ ไม่เจ้าชู้ ไม่เล่นการพนัน รับผิดชอบ มีความเป็นผู้นำ มีความจริงใจและพูดคุยก็นรู้เรื่อง ทั้งนี้วัยของผู้หญิงที่เขียนเข้ามา ก็เต็มไปด้วยความหลากหลาย เริ่มจากวัยรุ่น วัยทำงาน

จนไปถึงสาวแก่แม่ม่าย โดยเฉพาะกลุ่มหลังที่เขียนเข้ามาเป็นสัดส่วนเกือบครึ่งหนึ่งของ ผู้หญิงทั้งหมด น่าสังเกตว่าบรรดาแม่ม่ายที่เขียนจดหมายเข้ามานั้นมักจะมีลูกติดมาด้วย ดังนั้นคุณสมบัติเด่นที่ต้องการ คือ การหาผู้ชายที่สามารถเข้ากันได้และพร้อมจะยอมรับ ลูกของตน การชอบอ่านหนังสือ แสดงให้เห็นถึงความรักในความรู้และการชวนช่วยที่จะเรียนรู้อยู่เสมอ เพราะแม้ว่าการศึกษาระบบจะเป็นสิ่งที่คนชนบทและชนชั้นล่างทั้งหญิงและชายใฝ่ฝัน ทว่าในความเป็นจริงกลับไม่เป็นอย่างที่ตั้งใจไปหมดทุกอย่าง การเรียนรู้ผ่านการอ่านหนังสือด้วยตนเอง จึงเป็นสิ่งที่ผู้หญิงปรารถนาจะพบในตัวคู่ครองในอนาคตของตน

นอกจากนี้คุณสมบัติของผู้ชายที่ไม่เจ้าชู้ ไม่เล่นการพนันและดื่มสุรา มีความรับผิดชอบ เป็นผู้นำ ก็เป็นคุณสมบัติที่ผูกอยู่กับสถานภาพทางเศรษฐกิจและความมั่นคงภายในครอบครัว เนื่องจากการพนันและการดื่มสุราส่งผลกระทบโดยตรงต่อรายได้ที่ควรจะได้นำมาใช้จ่ายในครอบครัว ขณะที่พฤติกรรมเจ้าชู้จะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์สามีภรรยา ขณะที่การรับผิดชอบต่อครอบครัวและการเป็นผู้นำของผู้ชาย จะทำให้ครอบครัวมีความมั่นคงและอยู่กันอย่างราบรื่นมากขึ้น และคุณสมบัติอีกประการหนึ่ง คือ ความจริงใจและพูดคุยกันรู้เรื่อง เนื่องจากผู้หญิงถึงครึ่งหนึ่งที่เขียนมาเป็นแม่ม่ายที่ผ่านการแต่งงานมาก่อน พวกเขาจึงกังวลว่าความสัมพันธ์ครั้งใหม่อาจเป็นไปชั่วคราวไม่จริงจัง และไม่นำไปสู่การสร้างครอบครัวที่มั่นคง หากจะพูดในลักษณะของการลงทุนก็เป็นการลงทุนที่เต็มไปด้วยความเสี่ยง ดังนั้นหากได้รู้จักกับผู้ชายที่จริงใจและพูดคุยกันรู้เรื่องก็ย่อมจะดีกว่า

นอกเหนือไปจากคุณสมบัติทั่วไป อีกสิ่งที่มีนัยยะสำคัญอย่างยิ่งในการสะท้อนผู้ชายและความรักในอุดมคติของผู้หญิงชนบทและผู้หญิงชั้นล่าง คือ ต้องการผู้ชายที่มีอาชีพมั่นคง โดยเฉพาะผู้ชายที่ประกอบอาชีพข้าราชการและค้าขาย จะถูกระบุจากผู้หญิงที่เขียนเข้ามาในคอลัมน์หาคู่อย่างชัดเจน เช่น ตัวอย่างของผู้หญิงโสไควย 24 ที่ต้องการ “ติดต่อกับชายโสไควยอายุ 26-38 สะอาด ศึกษาไม่ต่ำกว่าอนุฯ สูงเกิน 165 ไม่มีหนี้สิน รับราชการหรือรัฐวิสาหกิจ”³² หรือกรณีของแม่ม่ายวัย 31 ที่ต้องการ “ติดต่อกับชายใจเย็น มีอายุ 36-38 ขึ้นไป สะอาด เป็นคนทำมาหากิน ถ้าค้าขายต้องมีร้านเอง ข้าราชการก็ได้ ต้องไม่เจ้าชู้ ไม่ดื่ม ไม่สูบนอกจากเข้าสังคม”³³ แม้ว่าจะมีความแตกต่างกันอยู่บ้างในน้ำเสียงระหว่างผู้หญิงที่ยังโสดและผู้หญิงที่ผ่านการแต่งงานมาก่อน ในส่วนของผู้หญิงกลุ่มแรก จะมีข้อกำหนดหรือรายละเอียดเกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้ชายที่

³² คูสร้างคู่สม, 10 : 117 (กันยายน 2532) : 73

³³ เรื่องเดียวกัน

ตนเองต้องการมากกว่า โดยเฉพาะในกรณีของผู้หญิงที่ตระหนักว่าตนเองมีต้นทุนทางสังคมพอสมควร เช่น ตัวอย่างของข้าราชการสาวที่แนะนำตัวเองมาว่า

“ข้าราชการสาวโสดวัย 24 หน้าตาพาไปวัดไปวาได้ นิสัยเรียบร้อยแต่ก็ติดตลก จบปริญญาตรี ยังไม่เคยมีแฟน มองโลกในแง่ดี ไม่ซีเรียส ชอบเขียนจดหมาย ประสงค์จะติดต่อกับหนุ่มอายุไม่ต่ำกว่า 24 ไม่จู้จี้ ขริมหน่อยก็ได้ มีเชื้อจีนนิดๆ ยิงดี รักเดียวใจเดียว และเป็นโสด พอม่ายไม่สนคะ ต้องชอบเขียนจดหมายด้วย มี่งานทำเป็นหลักเป็นฐาน”³⁴

เช่นเดียวกับข้าราชการสาวอีกคนในวัย 24 เช่นกัน

“ข้าราชการสาววัย 24 ผอมบาง สูง 148 ร่าเริง คุยก่ง โกรธง่ายหายเร็ว อยากรมีเพื่อนชายผิวขาวอายุ 28 ปีขึ้นไป ใจเย็นสุขุม รับราชการ หรือรัฐวิสาหกิจ ระดับซี 3 เป็นอย่างน้อย ยกเว้นทหารตำรวจ ถ้าเป็นนักธุรกิจก็ได้ ชัดซึ้ง คนไทยหรือต่างชาติก็ได้”³⁵

ขณะที่แม่ม่ายที่เข้าใจว่าต้นทุนของตนเองนั้นลดน้อยไปก็บอญและการมีลูกติดที่อาจทำให้ตัวเลือกของตนเองจำกัดมากขึ้น กลับมีน้ำเสียงของการเปิดกว้างและมีเงื่อนไขที่น้อยกว่าผู้หญิงที่ยังโสด เช่น “ม่ายสาววัย 26 บอกมาว่าไม่มีคุณสมบัติ คือต้องทั้งความรู้และฐานะ แต่ก็อยากจะเลี้ยงดู ต้องการมีผู้ปกครอง และส่งเสียให้เรียนเสริมสวยหรือแม่บ้าน”³⁶ และแม่ม่ายวัย 34 ที่ต้องการแค่ผู้ชายที่ “นิสัยไม่ต้องเพียบพร้อมนัก แค่พูดกันรู้เรื่องก็พอและไม่เล่นการพนัน”³⁷ หรือถ้าหากจะมีข้อจำกัดเพิ่มขึ้น ก็จะมาพร้อมกัต้นทุนทางสังคมที่แม่ม่ายเหล่านี้มีอยู่ เช่น

“แม่ม่ายสาวใหญ่วัย 40 อาชีพช่างเสริมสวย รูปร่างหน้าตาไม่แพ้วสาวฯนะ จะบอกให้ ใจเย็น อ่อนหวาน รักเด็ก ทำอาหารเป็น มีร้านเสริมสวยเป็นของตนเอง ลูกติดหนึ่ง ยังมีไฟแรงเต็มหัวใจ...ฮ่า! ชายไทยหรือต่างชาติที่พูด

³⁴ คู่สร้างคู่สม, 8 : 87 (มีนาคม 2530) : 68

³⁵ เรื่องเดียวกัน

³⁶ เรื่องเดียวกัน

³⁷ คู่สร้างคู่สม, 10 : 117 (กันยายน 2532) : 73

ภาษาไทยรู้เรื่องจะติดต่อก็ได้ ถ้าเป็นฝ่ายต้องมีลูกติดไม่เกินสอง อายุ 40-50
สูง 170 ขึ้นไป ชอบไว้หนวดด้วย”³⁸

จะเห็นได้ว่าแม่เงื่อนไซ่ ข้อจำกัดที่ผู้หญิงชนบทและชนชั้นล่างต้องการจาก
ผู้ชายจะมีความแตกต่างหลากหลาย แต่จุดร่วมที่สำคัญ คือ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ
และจิตใจที่จะส่งผลต่อความสัมพันธ์ในครอบครัว อันเป็นเรื่องหลักที่ผู้หญิงเน้นย้ำเป็น
อย่างมาก และเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจที่จะเลือกทางเดินของตนเองโดย
ไม่หวังพึ่งพาชะตากรรมหรือการหาคู่ผ่านครอบครัวและคนรู้จักดังเช่นในอดีต ผู้หญิง
ที่มาจากหลากหลายอาชีพ อย่าง ชาวสวน แม่บ้าน ช่างเสริมสวย ข้าราชการ จึงมีความ
กระตือรือร้นและจริงจังอย่างยิ่งต่อการหาผู้ชายที่เหมาะสม และพูดคุยกันรู้เรื่องเพื่อ
พัฒนาความสัมพันธ์จากหน้าจดหมายไปสู่ความสัมพันธ์ในชีวิตจริง

ขณะเดียวกัน การหาคู่ผ่านทางคอลัมน์ในนิตยสารคู่สร้างคู่สมสำหรับผู้ชาย
กลับดูจริงจังน้อยกว่ามาก ผู้ชายในอาชีพครู พนักงานบริษัท เจ้าของสวน หรือแม้แต่
แรงงานมีฝีมือที่เดินทางไปทำงานยังต่างประเทศ ดูจะตระหนักถึงสถานภาพทาง
เศรษฐกิจที่มั่นคงและการมีภาษีที่ดีในสายตาของผู้หญิงพอสมควร การประกาศหาของผู้
ชาย จึงสะท้อนภาพ “ผู้หญิงที่ดี” ที่มีคุณสมบัติเพียง น่ารัก มีอารมณ์ขัน รักเด็ก ร่าเริง
สะอาดเรียบร้อย มีอยู่เพียงจำนวนน้อยที่เน้นไปในเรื่องของหน้าที่การงาน หากสิ่งที่
สำคัญที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือ ผู้ชายชนบทและชนชั้นล่างต้องการหาผู้หญิงที่มีความรู้
ในระดับที่สามารถพูดคุยกับตนเองได้รู้เรื่องเข้าใจ เช่น กรณีของข้าราชการชาย วัย 35
ที่ “ประสงค์จะรู้จักสุภาพสตรีอายุไม่เกิน 30 อยู่ในกทม. ขอให้เป็นคนดีเรียบร้อย ความรู้
ปริญญาตรีอย่างน้อย หน้าตา รูปร่างดี”³⁹ เช่นเดียวกับ นักศึกษาว่างงานอายุ 26 ที่
ต้องการ “เพื่อนหญิงสาวโสดอายุ 18-20 กำลังเป็นนักเรียนนิสิตหรือทำงานแล้วก็ได้
ขอให้มัวผิวขาว.เป็นอย่างน้อย ร่าเริง ขาว โปรง หน้าตาพอไปวัดไปวาได้ก็แล้วกัน”⁴⁰
หรือ ข้าราชการชายที่อายุถึง 32 ปี และจบการศึกษาระดับปริญญาโทที่ต้องการ
“ติดต่อสาวอายุ 23 ขึ้นไป ปริญญา มัธยมศึกษา สูงเกิน 150 เรียบร้อย ไม่จำเป็นต้องสวย
มาก ขอเป็นเพื่อนกันก่อน แต่แม่แรงให้แต่งเร็วๆ”⁴¹

³⁸ คู่สร้างคู่สม, 8 : 87 (มีนาคม 2530) : 68

³⁹ คู่สร้างคู่สม, 10 : 117 (กันยายน 2532) : 73

⁴⁰ คู่สร้างคู่สม, 8 : 87 (มีนาคม 2530) : 68

⁴¹ คู่สร้างคู่สม, 10 : 117 (กันยายน 2532) : 73

แม้แต่ผู้ชายที่เป็นม่าย กลับไม่ได้คิดว่าตนเองมีข้อจำกัดเช่นเดียวกับผู้หญิง ตรงกันข้าม กลับใช้ความมั่นใจในหน้าที่การงาน โดยเฉพาะการรับราชการ แสดงความมั่นคงของสถานะทางเศรษฐกิจของตน เช่น

“พ่อม่ายวัย 55 เป็นข้าราชการ ไม่สูบบุหรี่ ตี๋มสุราเล็กน้อย ชอบเล่นกีฬา เทนนิส เกลียดการพนัน อยากได้แม่บ้านเป็นคนจีนหรือเชื้อจีน หน้ารูปไข่ อายุ 35-40 ปี จบปริญญา โสด ถ้าเป็นม่ายต้องไม่มีพันธะใดๆ อาชีพ ครู พยาบาล หรือธนาการ ต้องมีฐานะดี อีสระ รุปร่างสมส่วน”⁴²

อย่างไรก็ตาม จำเป็นต้องกล่าวด้วยว่าไม่ใช่ผู้ชายทั้งหมดที่สามารถจะมีต้นทุนทาง เศรษฐกิจและสังคมที่เหนือกว่าผู้หญิง เนื่องจากยังมีผู้ชายบางส่วนที่ตระหนักดีว่าด้วย ข้อจำกัดของฐานะและความรู้ ทำให้ไม่อาจที่จะระบุดคุณสมบัติที่ตนเองต้องการหาในตัว ผู้หญิงได้มากนัก เช่น กรณีของหนุ่มชาวสวนวัย 27 ปี ที่ระบุว่า

“อยากติดต่อกับสตรีวัย 18-28 ไม่จำกัดน้ำหนัก และส่วนสูง รวมทั้งความรู้ ขอให้ชอบทำสวนหรือค้าขาย เรียบง่าย จริงใจ มองโลกในแง่ดี”⁴³

การปรากฏตัวและการชวนชวายเป็นเพื่อหาคู่ชีวิตใหม่ของคนชนบท ในคอลัมน์หา คู่ จึงเป็นภาพที่สอดคล้องกับการที่ช่วงเวลาระหว่างทศวรรษ 2520-2530 เป็นยุคสมัย แห่งการย้ายถิ่นฐาน เหยิบฐานะและเปลี่ยนแปลงสถานภาพของคนชนบทอย่างมาก ทำให้รสนิยมและทัศนคติของหญิงชายเริ่มไม่สอดคล้องกันในบางเรื่อง โดยเฉพาะผู้หญิง หรือผู้ชายที่ได้รับการศึกษาสูงขึ้นและประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตร งานศึกษาของ Gray ได้แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในภาคเหนือช่วงเวลาดังกล่าว และพบว่า ผู้หญิงชนบทเริ่มได้รับการส่งเสริมให้เข้าสู่ระบบการศึกษาเพิ่มมากขึ้นและไป ประกอบอาชีพในเมือง เช่น พนักงานขายของหน้าร้าน พยาบาล ครู เสมียน ผู้หญิง เหล่านี้มีแนวโน้มที่จะแต่งงานกับผู้ชายในเมืองที่มีฐานะมั่นคงกว่าที่จะกลับมาแต่งงาน กับผู้ชายในหมู่บ้านเดิม ขณะที่ผู้ชายชนบทมักจะแต่งงานกับผู้หญิงในหมู่บ้าน⁴⁴

ด้วยความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ส่งผลให้ภาพแทนหรือภาพในอุดมคติของ หญิงชายชาวชนบท หรือชนบทใหม่ที่บางส่วนได้ขยับขึ้นมาเป็นชนชั้นกลางระดับล่าง

⁴² คู่สร้างคู่สม, 8 : 87 (มีนาคม 2530) : 68

⁴³ คู่สร้างคู่สม, 10 : 117 (กันยายน 2532) : 73

⁴⁴ Jennifer Gray. *The Road to the City: young women and transition in Northern*

Thailand(Sydney (Australia : School of Behavioral Sciences, acquire University), 1992

เปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน สำหรับผู้หญิง ผู้ชายที่ตีแม่เหล้า เล่นการพนัน มีความสัมพันธ์กับผู้หญิงคนอื่น รวมถึงการไม่รับผิดชอบและไม่สามารถทำให้พวกเขาเชื่อมั่นคงทางจิตใจ และเศรษฐกิจได้ ได้กลายมาเป็นผู้ชายประเภทที่ไม่พึงปรารถนา เช่นเดียวกับผู้ชายที่มีต้นทุนทางสังคมและภูมิอำนาจทางเศรษฐกิจในระดับหนึ่ง กลับคิดว่าตนเองต้องการเพียงผู้หญิงที่สามารถเป็นแม่บ้าน ดูแลบ้านและสามีได้ดี แต่ที่สำคัญคือ การมีการศึกษาที่ทำให้ผู้หญิงคุยกับตนเองรู้เรื่อง สิ่งเหล่านี้กลับตรงข้าม หรือเป็นไปได้น้อยกว่าสำหรับทั้งชายและหญิงที่ปราศจากต้นทุนทางการศึกษาและอาชีพ

รอยแยกในชนบทไทยในช่วงกระแสโลกาภิวัตน์ จึงไม่ได้เกิดขึ้นในด้านของเศรษฐกิจและสังคมเท่านั้น หากยังได้ลงรากลึกไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายในชนบท ระหว่างกลุ่มคนที่สามารถใช้การศึกษาและการประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรมาเป็นปัจจัยสำคัญในการเลื่อนสถานภาพของตนเอง ขณะเดียวกันก็มีคนชนบทบางส่วนที่ไม่สามารถเอื้อมไปถึงฝั่งฝันที่ตนเองต้องการได้ จุดบรรจบของความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จึงสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนในคอลัมน์หาคุณิณิตยสาร *คู่สร้างคู่สม* ที่ทั้งผู้หญิงและผู้ชายต่างทั้งนำเสนอและค้นหาสิ่งที่เหมาะสมหรือคิดว่าเหมาะสมสำหรับตนเอง โดยวางอยู่บนพื้นฐานของความมั่นคงทางเศรษฐกิจและจิตใจ การมองคนชนบทและชนชั้นล่าง ในฐานะกลุ่มคนที่อยู่รั้งท้ายขบวนรถไฟแห่งการพัฒนาทางเศรษฐกิจของไทยช่วงทศวรรษ 2520-2530 และภาพของหมู่บ้านที่ยังเต็มไปด้วยทุ่งนาสีทองอันแสนสุข จึงเป็นภาพที่ลวงตาอย่างยิ่ง เพราะในความเป็นจริง คนชนบทได้ปรับตัว และรับเอาสิ่งใหม่ที่ตนเองเผชิญเข้ามาหลอมรวมกับชีวิตของตนเองได้อย่างน่าสนใจเท่าที่โอกาสและความรู้อันจำกัดจะส่งเสริมให้เป็น ความเปลี่ยนแปลงด้านความรักและการหาคู่ครองที่เริ่มจากปฏิสัมพันธ์กับคนแปลกหน้า มาสู่ความสัมพันธ์ในชีวิตจริงที่พบเห็นในนิตยสารคู่สร้างคู่สม จึงเป็นการสะท้อนที่ตืออย่างถึงความสัมพันธ์อันลึกซึ้งเกี่ยวพันอย่างแยกไม่ออก ระหว่างความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจต่อวัฒนธรรมทางอารมณ์ ความรู้สึก และความสัมพันธ์ระหว่างเพศในชนบทไทยอย่างแท้จริง

รายการอ้างอิง

เอกสารทั่วไป

กัญญา ชมศิลป์. การจัดการข่าวสารความรู้ของคนชนบท, เชียงใหม่:บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2538.

กองวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร. รายได้รายจ่ายของเกษตรกรปีการเพาะปลูกในเขต **ชลประทานและนอกเขตชลประทาน**, กรุงเทพฯ : สำนักงาน, 2523.

กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานสถิติการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, กรุงเทพฯ : กระทรวง, 2532.

เกษมสันต์ จินณวาโส. การอพยพเข้ามาหางานทำของชาวชนบทช่วงภาวะฝนแล้ง **ปี 2530**, กรุงเทพฯ : กองวางแผนทรัพยากรมนุษย์ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2531.

จามรี เชียงทอง และคณะ. **ชนบทไทย เกษตรกรระดับกลางและแรงงานไร้ที่ดิน**, เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2554.

บุษกร สุริยสาร และเบอร์นาเด็ทท์ รีเซอร์เรคชโยน. **มิติหญิงชายในระบบการพัฒนาฝีมือแรงงานในประเทศไทย:รายงานการวิจัย**, กรุงเทพฯ : สำนักงานแรงงานระหว่างประเทศ ; กระทรวงแรงงาน ; กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2546.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์. **เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ**, เชียงใหม่ : ดรีสวีนิ, 2542.

พอพันธ์ อูยานนท์. **เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคกลาง**, กรุงเทพฯ : สถาบันวิสิทธรรศน์, 2546.

ประดิษฐ์ ชาสสมบัติ. **ตลาดแรงงานอุตสาหกรรมภูมิภาค**, กรุงเทพฯ : มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2533.

วอลเดน เบลโล, เชียร์ คันนิงแฮม, ลี สวาน ปอท. **โศกนาฏกรรมสยาม : การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่**, กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกลด์คิมทอง, 2542.

เสาวภา พรศิริพงษ์. **พลวัตของชุมชนลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีมิติทางนิเวศวัฒนธรรม**, กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **สถานภาพปัจจุบันของสตรีไทย**, กรุงเทพฯ : สำนักงาน, 2523.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524)

ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคเหนือ. รายงานสถิติการศึกษาออกโรงเรียนภาคเหนือ
ปีงบประมาณ 2528, ลำปาง : ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคเหนือ,
ม.ป.ป.

ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคเหนือ. รายงานสถิติการศึกษาออกโรงเรียนภาคเหนือ
ปีงบประมาณ 2527, ลำปาง : ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคเหนือ,
ม.ป.ป.

ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคเหนือ ฝ่ายพัฒนาวิชาการ. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ
พัฒนาระบบบริหาร การประสานงาน และการสนับสนุนที่อ่านหนังสือ
ประจำหมู่บ้านในเขตภาคเหนือ, ลำปาง : ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน
ภาคเหนือ, 2530.

Jennifer Gray. The Road to the City: young women and transition in
Northern Thailand, Sydney, Australia : School of Behavioral
Sciences, acquire University, 1992.

นิตยสาร

คู่สร้างคู่สม, 3 : 35 (พฤศจิกายน 2525)

คู่สร้างคู่สม, 4 : 43 (กรกฎาคม 2526)

คู่สร้างคู่สม, 3 : 35 (พฤศจิกายน 2526)

คู่สร้างคู่สม, 5 : 54 (มิถุนายน 2527)

คู่สร้างคู่สม, 8 : 87 (มีนาคม 2530)

คู่สร้างคู่สม, 10 : 117 (กันยายน 2532)

คู่สร้างคู่สม, 12 : 141 (พฤศจิกายน 2533)

คู่สร้างคู่สม, 16 : 257 (กันยายน 2538)

คู่สร้างคู่สม, 29 : 590 (มกราคม 2551)

การอ้างอิงอิเล็กทรอนิกส์

Magazinedee. “นิตยสารคู่สร้างคู่สม” เข้าถึงเมื่อ 13 มกราคม 2556 เข้าถึงจาก
<http://www.magazinedee.com/firstissue/firstissuepreview.php?id=542>

ความรักคือยา

เรื่องเล่าความรักที่อบอุ่นและโรแมนติก

ความรักคือยา
ที่ช่วยให้เรา
ลืมความเศร้า
และมีความสุข
ได้ตลอดเวลา
ความรักคือยา
ที่ช่วยให้เรา
ลืมความเศร้า
และมีความสุข
ได้ตลอดเวลา
ความรักคือยา
ที่ช่วยให้เรา
ลืมความเศร้า
และมีความสุข
ได้ตลอดเวลา

ภาคสอง : บทความวิจัย

เกษตรพันธสัญญา : ระบบความสัมพันธ์ ความเสี่ยง การปรับตัว อำนาจและการต่อรอง กรณีศึกษากลุ่มเกษตรกรในจังหวัดลำปาง*

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เพ็ญศิริ พันพา

อาจารย์ประจำวิทยาลัยสหวิทยาการ

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง “เกษตรพันธสัญญา : ระบบความสัมพันธ์ ความเสี่ยง การปรับตัว อำนาจและการต่อรอง” กรณีศึกษากลุ่มเกษตรกรในจังหวัดลำปาง” เป็นบทความที่ปรับปรุงมาจากงานวิจัยโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมา รูปแบบการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา ระบบความสัมพันธ์ทางการผลิต การปรับตัวและการตั้งรับความเสี่ยงของเกษตรกร สวมในการศึกษาคือพื้นที่จังหวัดลำปาง โดยทำการศึกษาผ่านกลุ่มเกษตรกรในระบบพันธสัญญาของ จ.ลำปาง ได้แก่กลุ่มผู้ปลูกสับปะรดบ้านเสด็จ อ.เมือง กลุ่มผู้ปลูกเมล็ดพันธุ์ฝัก อ.แจ้ห่ม และกลุ่มผู้ปลูกอ้อย อ.เกาะคา โดยมีบริษัทคู่สัญญาได้แก่ โรงงานผลิตผลไม้กระป๋อง บริษัทเจียไต๋ และโรงงานน้ำตาลเกาะคาตามลำดับ

ดังที่เราทราบกันดีว่า ระบบการเกษตรแบบพันธสัญญาเริ่มเข้าสู่จังหวัดลำปางและแพร่หลายมาเป็นระยะเวลาไม่ต่ำกว่า 50 ปี ทั้งนี้รูปแบบเกษตรพันธสัญญาแต่ละรูปแบบต่างมีเงื่อนไขที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิถีการผลิต กระบวนการผลิต และการตลาดเป็นหัวใจสำคัญ นอกจากนี้ยังพบว่ารูปแบบ และระบบความสัมพันธ์ตามที่คนส่วนใหญ่ทั่วไปเข้าใจว่าเกษตรกรจะถูกควบคุม ผูกมัดโดยตัวสัญญาที่เป็นลายลักษณ์อักษรนั้น กลับมิได้เป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการควบคุมเกษตรกรตามสัญญา

*บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เพ็ญศิริ พันพา. เกษตรพันธสัญญา : กรณีศึกษากลุ่มเกษตรกรในจังหวัดลำปาง, วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง, 2555.

ในทางตรงข้าม จากการศึกษาพบว่า การควบคุมเกษตรกรของบริษัทคู่สัญญา มีการออกแบบมา เพื่อให้มีการควบคุมที่ซับซ้อนมากกว่านั้น คือผ่านระบบความสัมพันธ์ทางการผลิต ไม่ว่าจะเป็น การควบคุมตลาด ปัจจัยการผลิต การควบคุมคุณภาพ หรือแม้แต่การควบคุมระบบ ความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่บริษัทใช้ในการควบคุม เกษตรกรผ่านเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรอย่างมาก

แต่ในขณะเดียวกันก็พบว่าภายใต้ภาวะการณ์เสียเปรียบ และขาดอำนาจต่อรองนั้น จึงเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรมีการปรับตัวสร้างกลยุทธ์ในการผลิต มีการรับมือ และ ต่อรองกับอำนาจของทุนอยู่ด้วย ทั้งนี้เพื่ออ้างวิธีการผลิตของตนไว้ นอกจากนี้ยังพบว่า การ ต่อสู้ของเกษตรกรได้มีการใช้กลยุทธ์ทั้งในระดับครัวเรือน และระดับกลุ่ม ที่มีการรวมตัวกันทั้ง ในแง่การจัดการในระบบไร่ นา กระบวนการผลิต และการรวมกลุ่มทางการเมือง หรือตามการ ผลักดันของรัฐ ทั้งนี้การรวมกลุ่มในการต่อรองจะมีความเข้มแข็งหรือไม่นั้นเกี่ยวข้องกับต้นทุน ในการรวมตัวกัน หรือในกรณีการรวมกลุ่มเพื่อเป็นกลไกของรัฐ ที่ทำการจัดตั้งเพื่อกำกับ เกษตรกรเข้าสู่ระบบพบว่า จะขาดความเข้มแข็งในการจัดการและสร้างอำนาจในการต่อรอง

รูปที่ 1 ไร่ลับประรด

ที่มา <http://tolonnews.blogspot.com/2011/01/blog-post.html>

Contract Farming : Production System, Risk, Power and Negotiation

Assistant Professor Pensiri Punpa
College of Interdisciplinary Studies,
Thammasat University, Lampang Center

Abstract

This research studies contract farming in terms of its production systems, risks, power relations and systems of negotiation through the use of a case study of agricultural groups in Lampang province. The research also studies the histories and patterns of contract farming through which farmers have struggled.

The study shows that the written contracts which are designed to control farmers are not actually enforced. Instead, the system of control is exercised through more sophisticated production relations, for instance input, market or even social relationship control systems. These systems show the significant power that private companies are able to exert over farmers and their economic conditions and ways of life.

However, the researcher found that their lack of negotiating power was one of the conditions that led the farmers to change. Farmers formed production strategies in order to meet the power of capital and to retain their modes of production. It was also found that their strategies could be observed at both household and group levels. Farmers gathered to set up groups to manage work in the fields, production and political integration, and some of these systems were supported by the Thai government. The power of these groups depends on their starting costs. In cases where there was government support, it was found that the groups lacked management expertise and negotiating power.

1. บทนำ

ในปัจจุบันการทำเกษตรแบบพันธสัญญากำลังแพร่หลาย และเป็นทางเลือกที่มีแรงดึงดูดสำหรับเกษตรกรที่ประสบปัญหาขาดทุนซ้ำซากจากการทำเกษตรแบบอิสระที่ทำกันมาแต่เดิม ซึ่งนับเป็นแรงผลักดันให้เกษตรกรไทยพยายามแสวงหาทางเลือกใหม่ ๆ ที่ให้รายได้พอเพียงและมั่นคงกว่าอดีต เมื่อพิจารณาถึงหลักการที่แท้จริงของธุรกิจแบบเกษตรพันธสัญญา พบว่ามีหลักการที่สำคัญได้แก่ การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตรทั้งมีการปรับปรุงคุณภาพสินค้า เพื่อให้ต้นทุนการผลิตต่อหน่วยลดลง โดยการบริหารจัดการ การใช้เทคโนโลยีมาใช้ในการผลิตเพื่อก่อให้เกิดการประหยัดต่อขนาด มีการวางแผนการผลิตเพื่อสอดคล้องกับความต้องการของตลาดโลกในภาวะที่มีการแข่งขันอย่างรุนแรง ฯลฯ สำหรับงานศึกษาที่สะท้อนภาพบวกของเกษตรพันธสัญญาของไทยได้แก่ งานของ สุดใจ จงวรกิจวัฒนา (สุดใจ จงวรกิจวัฒนา, 2549 : 26) ศึกษาเรื่อง เกษตรพันธสัญญาเพื่อบรรเทาความยากจน กรณีศึกษา จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่าการใช้ระบบสัญญาทำให้รายได้เกษตรกรเพิ่มขึ้น และมีรายได้ที่มั่นคงสม่ำเสมอซึ่งเป็นสิ่งจูงใจให้เกษตรกรทำการเกษตรแบบพันธสัญญา นอกจากนี้ระบบเกษตรพันธสัญญาเมื่อถูกนำไปใช้ภายใต้เงื่อนไขที่ต่างกันย่อมส่งผลต่างกัน การวางแผนทางการส่งเสริมระบบเกษตรพันธสัญญาให้ได้ผลจำเป็นต้องมีการวางแผนรองรับและการจัดการที่เหมาะสมด้วย

งานศึกษาวิจัยที่น่าสนใจอีกชิ้นที่มีผลไปในทิศทางเดียวกันในการนำเสนอข้อดีของระบบเกษตรพันธสัญญา คือ งานวิจัยเรื่อง “การเกษตรแบบมีสัญญาผูกพันในภาคกลาง: กรณีศึกษากลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่ง จังหวัดนครปฐม” โดยชัชรี นฤทุม (ชัชรี นฤทุม, 2543) เป็นการศึกษารูปแบบการจัดการระบบการเกษตร รวมถึงการรวมตัวของกลุ่มเกษตรกรในระบบฟาร์มสัญญาที่ปลูกหน่อไม้ฝรั่งแบบออร์แกนิก ที่มีลักษณะการทำสัญญาผูกพันเป็นกลุ่ม ระหว่างกลุ่มเกษตรกรกับผู้รับซื้อ ข้อดีของการทำสัญญาเป็นกลุ่มคือ สามารถตกลงราคาใหม่ทุกปี ทำให้ลดความเสี่ยงจากความผันผวนของราคา รวมทั้ง ได้รับความรู้และเทคโนโลยีใหม่ ๆ จากผู้รับซื้อ และหน่วยงานของรัฐ ส่วนงานศึกษาจุฑาธร พรสุวรรณ (จุฑาธร พรสุวรรณ, 2546) ทำการศึกษาเรื่อง “การเกษตรแบบมีสัญญาผูกพันของอุตสาหกรรมมันฝรั่งทอดกรอบในประเทศไทย” ซึ่งพบว่าเกษตรพันธสัญญาที่ใช้กันอย่างแพร่หลายคือ อุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับอาหาร เกษตรพันธสัญญาจึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการรวมตัวในแนวตั้ง (Vertical Intergration) ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ก่อให้เกิดความร่วมมือและการปรับตัวอย่างมีประสิทธิภาพของระบบการผลิต การทำเกษตรพันธสัญญา ค่อนข้างจะประสบความสำเร็จในการประสานงานระหว่างการผลิตกับความต้องการของผู้บริโภคได้อย่าง

รวดเร็ว และยังมีประสิทธิภาพในเชิงเศรษฐกิจ นอกจากนี้เงื่อนไขในตัวสัญญาถือได้ว่ามีความยุติธรรมแก่เกษตรกร

ในขณะที่ความเป็นจริง อีกด้านจากการศึกษาผลกระทบของเกษตรระบบพันธะสัญญาพบว่า เป็นระบบความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียม และมีความไม่เป็นธรรมอยู่มาก เช่นในงานศึกษาของจตุพล หวังสู่วัฒนาและชลธิ วัฒนเวทวิจิตร (จตุพล หวังสู่วัฒนา และชลธิ วัฒนเวทวิจิตร, 2550) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “รูปแบบความสัมพันธ์ทางกฎหมายของเกษตรกรในระบบเกษตรพันธะสัญญา (Contract Farming)” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบความสัมพันธ์ทางกฎหมายของเกษตรกร ในระบบเกษตรพันธะสัญญา (Contract Farming) และการหาแนวทางของกฎหมายในการคุ้มครองเกษตรกร ในระบบเกษตรพันธะสัญญา (Contract Farming) รวมทั้งศึกษาเปรียบเทียบการใช้กฎหมายคุ้มครองของต่างประเทศและไทย ผลการศึกษาพบว่า การคุ้มครองเกษตรกรที่อยู่ในระบบเกษตรพันธะสัญญาโดยกฎหมายนั้น เป็นการคุ้มครองตามกฎหมายสัญญาจ้างทำของคู่สัญญาหรืออาจจะเป็นกฎหมาย ซื้อขาย และแนวทางของกฎหมายที่ควรมีเพื่อคุ้มครองเกษตรกรในระบบเกษตรพันธะสัญญาควรมีลักษณะควบคุมสัญญา โดยการกำหนดรายละเอียดที่เป็นสาระสำคัญของสัญญา อย่างเช่น ค่าตอบแทนที่เป็นธรรม ปริมาณและคุณภาพของผลผลิต การขนส่ง ระยะเวลาในการผลิต หรือส่งมอบ รวมทั้งการเปิดเผยข้อมูลที่เกี่ยวข้องในส่วนของปัจจัยการผลิต

ในขณะที่การศึกษาของ โครงการศึกษาและปฏิบัติการงานพัฒนา (ไฟกัส) ซึ่งเป็นองค์กรที่เน้นการเคลื่อนไหวในประเด็นด้านผลกระทบ ที่เกิดจากระบบเกษตรอุตสาหกรรม ที่เชื่อมโยงกับระบบตลาดโลกเป็นหลัก ได้นำเสนอนำประเด็นผลเสียของระบบเกษตรพันธะสัญญา ด้านปัญหาเรื่องสิทธิของเกษตรกร การถูกเอารัดเอาเปรียบ และการสร้างระบบการคุ้มครองและหลักประกัน ความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม โดยเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาว่า ต้องมีการระดมพนักงานกฎหมาย นักวิชาการ ศึกษาข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเกษตรพันธะสัญญาทั้งหมด และร่วมกันวิเคราะห์ว่ามีประเด็นไหนที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งอาจจะแก้ไขปรับปรุงในมาตรการการบริหารเชิงกลไก การสร้างอำนาจการต่อรอง การรวมกลุ่มของเกษตรกรพันธะสัญญาเพื่อสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรให้มากขึ้น เพื่อก้าวสู่เป้าหมายการพัฒนาเป็นนโยบายสาธารณะ มีกฎหมายและสวัสดิการที่เหมาะสมให้กับเกษตรกรไทยผู้ผลิตอาหารเลี้ยงคนทั่วประเทศ

นอกจากนี้ในมุมมองของ กมล กมลตระกูล (กมล กมลตระกูล, 2550) ได้นำเสนอตีแผ่การเกษตรแบบพันธะสัญญาว่าเป็นการเกษตรแบบตีตรวน โดยยกกรณีตัวอย่างของบริษัท ไทเส้นฟู้ด เป็นบริษัททางด้านเกษตรอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ กิจการของไทเส้นฟู้ด มีลักษณะเหมือนกับกิจการ ของ บริษัท ซี.พี.หรือเครือเจริญโภคภัณฑ์ใน

ไทย เป็นธุรกิจเกี่ยวกับอาหารอย่างครบวงจร ทั้งการเลี้ยงไก่ หมู เนื้อ ปลา ห้างเย็น
ชำแหละ และบรรจุส่งขายทั่วอเมริกา ปัญหาของไทยเส้นที่พบคือ เกษตรกรส่วนใหญ่
ได้รับค้ำประกันสัญญาว่า การเข้าร่วมโครงการของบริษัทเปรียบเสมือนการสร้างอาชีพที่
มั่นคงสำหรับการเกษียณอายุ โดยที่ไม่รู้ว่าเมื่อเกษียณแล้วจะอย่างไร สิ่งตอบแทนและผลที่
ได้รับคือค่าแรงขั้นต่ำ แต่ส่วนใหญ่จบลงด้วยการมีหนี้สินล้นพ้นตัว หลังจากที่ต้อง
ทำงานอย่างหนัก ในขณะที่ขายผลผลิตได้ในราคาต่ำ โดยผู้รับซื้อใช้ข้ออ้างเรื่องความ
ไม่ได้มาตรฐาน โดยเกษตรกรต้องแบกรับต้นทุนความเสี่ยงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

จากการทบทวนงานศึกษาที่เกี่ยวข้องจะเห็นว่า การทำเกษตรแบบพันธะ
สัญญา (Contract Farming) มีการดำเนินงานมานานแล้วและถือเป็นแนวทางหนึ่ง
ที่ทำให้ภาคผลิตนี้ ในที่นี้ คือ เกษตรกร สามารถปรับตัวเพื่อสนองต่อความต้องการของ
ตลาดได้รวดเร็วยิ่งขึ้น โดยผ่านการทำสัญญาผูกพันกับกิจการที่ทำธุรกิจอุตสาหกรรม
การเกษตร ซึ่งกิจการเหล่านี้ยังได้ประโยชน์จากการลดความเสี่ยงในการจัดหาวัตถุดิบ
อย่างไรก็ตามการทำสัญญาอาจเกิดความไม่ยุติธรรม เนื่องจากมีแนวโน้มที่กิจการผู้ขอ
ทำสัญญาซึ่งมีอำนาจต่อรองมากกว่า และมีฐานข้อมูลที่ดีกว่าจะอาศัยความได้เปรียบ
เบียดบังผลประโยชน์ที่กลุ่มเกษตรกรควรจะได้ โดยภาพรวมของงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง
พบว่า มี ลักษณะแบ่งตามกลุ่มประเด็นศึกษาได้ 4 กลุ่มใหญ่ๆด้วยกันคือ ประเด็น
รูปแบบ กระบวนการ การพัฒนาศักยภาพเกษตรกร ซึ่งผู้ศึกษาส่วนใหญ่จะมีแนวคิด
โน้มเอียงในการสนับสนุนรูปแบบการผลิตดังกล่าว กลุ่มที่สองจะเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
กับความเป็นธรรม สวัสดิการ การผูกขาด และผลกระทบเชิงลบของเกษตรพันธะ
สัญญา รวมถึงการสร้างพลังชุมชน

กลุ่มที่สามเป็นงานศึกษาในประเด็นพันธะทางกฎหมาย ความเป็นธรรมอัน
เนื่องมาจากความผูกพันในข้อสัญญาต่างๆ และสุดท้ายงานศึกษาเกี่ยวกับการปรับตัว
และการต่อรองของเกษตรกรภายใต้เงื่อนไขเกษตรพันธะสัญญา ซึ่งงานศึกษาประเด็น
สุดท้ายยังมีผู้ศึกษาน้อยมาก และมักเจาะจงศึกษาเพียงรูปแบบเดียว พื้นที่เดียว จึงเป็น
จุดเริ่มต้นที่ผู้ศึกษาสนใจเกี่ยวกับการปรับตัวและการต่อรองของเกษตรกรแต่ละรูปแบบ
ว่ามีความแตกต่างหรือไม่ มีเงื่อนไข ปัจจัยใดที่ทำให้ศักยภาพในการปรับตัวของเกษตรกร
แต่ละรูปแบบมีความแตกต่างกัน และเหตุใดการนำระบบเกษตรพันธะสัญญา
(Contract Farming) มาใช้ ซึ่งได้ก่อให้เกิดปัญหาหลายๆ ประการแก่เกษตรกร อาทิ
เช่น การใช้ข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม การรับภาระความเสี่ยงในการผลิต การเกิดภาวะ
หนี้สินจากการลงทุนทั้งทางด้านปัจจัยและกระบวนการผลิต ค่าตอบแทนคงที่ที่ไม่เป็น
ธรรม แต่ทำไมเกษตรกรจำนวนมากยังตัดสินใจที่จะเข้าสู่ระบบและคงอยู่ในระบบ

มีเหตุปัจจัยใดที่ทำให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนแบบแผนวิธีการผลิตจากเกษตรกรรายย่อยมาเป็นเกษตรกรอุตสาหกรรม รูปแบบการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธะสัญญา ความสัมพันธ์ระหว่างคู่สัญญา ผลของการทำเกษตรพันธะสัญญาที่ส่งผลต่อการปรับตัวและการต่อรองความเสี่ยงเพื่อการอยู่รอด รวมถึงแนวทางการพัฒนาระบบที่เอื้อประโยชน์ต่อเกษตรกร ซึ่งผู้เขียนหวังว่างานศึกษาชิ้นนี้น่าจะทำให้คำตอบที่ชัดเจนขึ้น และมีความแตกต่างไปจากงานศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับเกษตรระบบพันธะสัญญา อันจะนำไปสู่การทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ และสามารถพัฒนาระบบที่เอื้อประโยชน์ต่อเกษตรกรในจังหวัดลำปางอย่างแท้จริงต่อไป

2. กรอบการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยที่เน้นการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ ของกลุ่มเกษตรกรในชุมชนที่มีการนำเอาระบบเกษตรพันธะสัญญามาใช้ในการผลิตเชิงอุตสาหกรรมเกษตร หน่วยการวิเคราะห์ครั้งนี้เพื่อให้เห็นความหลากหลายของรูปแบบของกระบวนการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธะสัญญา การจัดการ ระบบความสัมพันธ์ และการปรับตัวของเกษตรกร รวมทั้งผลที่ได้รับ ข้อดี ข้อเสีย ของการทำเกษตรแบบพันธะสัญญา ผู้ศึกษาจึงทำการคัดเลือกกลุ่มเกษตรกรที่มีความแตกต่างหลากหลายในด้านบริบทชุมชน และ รูปแบบการดำเนินกิจกรรมเกษตรพันธะสัญญาภายใต้คู่สัญญาที่ต่างหน่วยงานกัน โดยกลุ่มเกษตรกรและคู่สัญญาที่ทำการคัดเลือกขึ้นมาศึกษา มี 3 กลุ่ม 3 พื้นที่ ด้วยกันคือ กลุ่มผู้ปลูกสับปะรด อ.เมือง จ.ลำปาง คู่สัญญาคือบริษัทผลิตสับปะรดกระป๋อง กลุ่มผู้ปลูกเมล็ดพันธุ์ผักบ้านม่วง อ.แจ้ห่ม จ.ลำปาง คู่สัญญาคือบริษัทเจียไต๋จำกัด กลุ่มผู้ปลูกอ้อยชุมชนบ้านนาแก้ว อ.เกาะคา จ.ลำปาง คู่สัญญาคือโรงงานน้ำตาลเกาะคา จ.ลำปาง ทั้งนี้กลุ่มประชากรที่ศึกษาจะต้องเข้าสู่กระบวนการทำเกษตรพันธะสัญญามาไม่ต่ำกว่า สามปี และมีที่ดินที่ใช้ในการเกษตรพันธะสัญญาตั้งแต่ 3 ไร่ขึ้นไป

สำหรับกรอบในการนำเสนอผลการศึกษา ผู้เขียนจะอาศัยกรอบคิดสองเรื่องใหญ่ในการวิเคราะห์กระบวนการ ปฏิสัมพันธ์ และการปรับตัวในระบบเกษตรพันธะสัญญา 2 แนวคิดด้วยกันคือ แนวคิดว่าด้วยวิธีการผลิตและการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิต (Mode of Production) และแนวคิดการดำรงชีพ (Livelihood) โดยแนวคิดวิธีการผลิต (Mode of production) โดยมองผ่านพลังการผลิตของสังคม ความสัมพันธ์ทางการผลิต และระบบกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิต รวมถึงการผลิต การแบ่งปันผลผลิต การแลกเปลี่ยน และการบริโภค อันเป็นส่วนประกอบที่มีความเกี่ยวพันกัน และมีความสัมพันธ์กันและกัน โดยวิธีการผลิต ประกอบด้วย พลังการผลิต และ

ความสัมพันธ์การผลิต เนื่องจากในกระบวนการผลิตส่วนใหญ่จะถูกกำหนดโดยผู้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ระบบกรรมสิทธิ์ ดังนั้นความสัมพันธ์ทางการผลิตจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับอย่างโดดเดี่ยว หากแต่มีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับพลังการผลิต โดยการพัฒนาพลังการผลิตจะเป็นตัวผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิตจะเป็นตัวกำหนดที่สำคัญในการยับยั้งหรือการผลักดันความก้าวหน้าของพลังการผลิตเช่นกัน (ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์ และคณะ, 2543 : 7-8)

ส่วนแนวคิดการดำรงชีพ (Livelihood) ผู้ศึกษาใช้ในการอธิบายความสัมพันธ์อันสลับซับซ้อน จากการพัฒนา และการปรับตัวของชาวนา โดยให้ความสำคัญกับการกระทำของปัจเจกบุคคลและครัวเรือน โดยพิจารณาความสามารถในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดภายใต้โครงสร้างในรูปแบบต่างๆ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจที่เข้าสู่ทุนนิยมเสรีในประเทศกำลังพัฒนา ทั้งนี้ ได้ใช้แนวคิดของโรเบิร์ต แฮมเบอร์ เป็นผู้นำเอาแนวคิดดำรงชีพมาพัฒนาเป็นแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable livelihoods) โดย แฮมเบอร์ (Chamber, R., and G. C. Conway, 1992) ได้นิยามความหมายและองค์ประกอบของการดำรงชีพไว้คือ ความสามารถ (Capability) ชุดทางเลือกในการเป็นอยู่ และกระทำหน้าที่ จนสามารถบรรลุคุณลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม จากคุณสมบัติส่วนตัว ทรัพยากร (Assets) ทุนทางธรรมชาติ กายภาพ คน เงิน สังคม กิจกรรม (Activities) ควบคุมและกำกับโดยสถาบัน และความสัมพันธ์ทางสังคม โดยองค์ประกอบเหล่านี้ เป็นความจำเป็นต่อวิถีการดำรงชีพ การดำรงชีพจะยั่งยืนยาวนานได้ ก็ต่อเมื่อคนสามารถที่จะรับมือกับสภาพการณ์ความตึงเครียดได้ นอกจากนี้ยังมีแนวคิดของ เอลลิส ได้เสนอให้พิจารณาเงื่อนไขที่กำหนดการตัดสินใจ การดำรงชีพอย่างหลากหลาย จากปัจจัยหลายประการ เช่น ฤดูกาล ความเสี่ยง พฤติกรรมการจัดการปัญหา ตลาดแรงงาน และการอพยพแรงงาน ความล้มเหลวของตลาดเงินกู้ และการจัดการทุน ในแง่ของฤดูกาล มีนัยยะสำคัญ ต่อการจัดการแรงงาน และการบริโภคในครัวเรือน เพราะเป็นที่มาของความไม่แน่นอนและความเสี่ยง ซึ่งสามารถแยกแยะองค์ประกอบได้แก่

- 1.การจัดการความเสี่ยง (Risk Strategies/Management) คือ การจัดการรายได้ การวางแผนการผลิต การกระจายความเสี่ยง

- 2.การรับมือ (Coping) การจัดการบริโภคในครัวเรือนยามวิกฤติ การปรับตัว (Adaptation) คือกระบวนการอันต่อเนื่องของการเปลี่ยนแปลงในการดำรงชีพ โดยการลดความเปราะบางของสภาวะวิกฤติ เช่น การสร้างความหลากหลายของทางเลือก

3. การปรับตัวเพื่อลดความเสี่ยง (Davies and Hossain, 1997 : 5 อ้างใน Ellis, 2000 : 63)

ซึ่งจากแนวคิดดังกล่าวผู้ศึกษาจะนำมาใช้เป็นกรอบในการอธิบายประเด็น ผลของการทำเกษตรพันธะสัญญาต่อครัวเรือนเกษตรกรและชุมชน รวมถึงกระบวนการปรับตัว การต่อรองของเกษตรกรและชุมชนในการดำรงวิถีการผลิต

3. ผลการศึกษา

โดยการนำเสนอผลการศึกษาผู้เขียนจะนำเสนอเป็นรายกรณีศึกษา จำนวน 3 กรณี ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรไร่อ้อย กลุ่มผู้ปลูกเมล็ดพันธุ์ผัก และกลุ่มผู้ปลูกสับปะรด ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 กรณีศึกษากลุ่มปลูกเมล็ดพันธุ์ผัก อำเภอแจ้ห่ม คู่สัญญาบริษัทเจียไต๋

ในกรณีกลุ่มผู้ปลูกเมล็ดพันธุ์ผักชุมชนบ้านม่วง อ.แจ้ห่ม จ.ลำปาง พบว่าบริษัทเจียไต๋ได้เริ่มเข้ามาทำการสำรวจชุมชนบ้านม่วงตั้งแต่ปี 2527 และทำการส่งเสริมเกษตรกรให้ทำการปลูกเมล็ดพันธุ์ให้แก่บริษัท เนื่องจากชุมชนบ้านม่วงมีลักษณะทางกายภาพที่เหมาะสม พืชที่ส่งเสริมเป็นพืชชนิดเดียวกับที่เกษตรกรปลูกอยู่ คือ แตงโม และแคนตาลูป โดยรูปแบบการผลิตมีลักษณะไม่เป็นทางการหรือทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร แต่จะเป็นรูปแบบการให้ปัจจัยการผลิตแก่เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ มีการประกันราคาผลผลิต และรับซื้อผลผลิตทั้งหมด ซึ่งเกษตรกรต้องรับผิดชอบเรื่องที่ดิน แรงงาน เมื่อชาวบ้านขายผลผลิตให้กับทางบริษัท ก็จะมีการหักต้นทุนปัจจัยการผลิตที่ให้ไปในตอนแรก ต่อมาในปี พ.ศ.2533 บริษัทได้นำโควตาการปลูกเมล็ดพันธุ์ที่ส่งเสริมใน จ. เชียงใหม่ มาส่งเสริมการปลูกในชุมชนอย่างเต็มรูปแบบ โดยมีเกษตรกรลงชื่อเข้าร่วมโครงการ 57 ครอบครั้ว เหตุผลที่เกษตรกรตัดสินใจเข้าร่วมโครงการเนื่องจากเห็นว่ามีความประกันที่สูง และไม่ต้องลงทุนเอง มีแหล่งรับซื้อแน่นอน

ระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตในกรณีการปลูกพืชเมล็ดพันธุ์

ในประเด็นความสัมพันธ์ทางการผลิตว่าด้วยเรื่องกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตจากการศึกษาพบว่ารูปแบบเกษตรพันธะสัญญาของชุมชนบ้านม่วงงามที่ทำการผลิตเมล็ดพันธุ์ให้แก่บริษัทเจียไต๋ได้นั้นมีเงื่อนไขที่สำคัญ ในการกำหนดรูปแบบการผลิต และการเข้าสู่ระบบการผลิตแบบพันธะสัญญาคือข้อจำกัดของการเข้าถึงทุน และเทคโนโลยีนั้นหมายความว่า การปลูกพืชเมล็ดพันธุ์ในชุมชนบ้านม่วงงาม ระหว่างเกษตรกรผู้ปลูก

เมล็ดพันธุ์และบริษัทชนม์เจริญฟาร์มจำกัด (เจียไต๋) นั้น ทางบริษัทได้ทำการควบคุมการจัดสรรเมล็ดพันธุ์เอง เนื่องจากการปลูกพืชเมล็ดพันธุ์จะต้องอาศัยเทคโนโลยีทั้งหมดของทางบริษัทเท่านั้น ซึ่งลักษณะเด่นของเมล็ดพันธุ์ที่ถูกทำการตัดต่อพันธุกรรมแล้วก็คือ เป็นพืชที่มีความต้านทานโรคและแมลงต่ำ มีการเจริญเติบโตได้ดีเมื่อมีการใช้ปุ๋ยและสารเคมี การที่บริษัททำการควบคุมการผลิตของเกษตรกรนั้น ทางบริษัทได้อาศัยข้อจำกัดในการเข้าถึงทุนที่ให้ในการผลิต และเครือข่ายความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์เป็นกลไกสำหรับควบคุมเกษตรกรในรูปแบบของระบบเกษตรแบบมีพันธะสัญญาเพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากค่าตอบแทนของการเป็นผู้ควบคุมปัจจัยในเรื่องของทุนซึ่งเป็นระบบคิดที่ว่า “ออกให้ก่อนหักทีหลัง” โดยในระยะเริ่มแรกของการผลิตทางบริษัทจะเป็นผู้ออกทุน และเทคโนโลยีที่ใช้สำหรับการผลิตให้ก่อน ซึ่งทางบริษัทจะเป็นตัวควบคุมการผลิตทั้งหมด อันได้แก่ การอบรมเกษตรกร การแจกจ่ายเมล็ดพันธุ์ อุปกรณ์สำหรับการทำแปลงเพาะปลูกพืชเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดศัตรูพืช อันเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญที่อยู่นอกเหนือจากการควบคุมของเกษตรกร เมื่อเงื่อนไขในการนำเกษตรกรเข้าสู่ระบบการเกษตรแบบมีพันธะสัญญาและได้ผลผลิตตามระยะเวลาที่กำหนด เกษตรกรจะต้องนำเมล็ดพันธุ์ที่ได้มาขายคืนให้กับบริษัทเท่านั้น ซึ่งทางบริษัทจะทำการกำหนดมาตรฐานในการรับซื้อเอง และเงินที่ได้จากการขายเมล็ดพันธุ์ทางบริษัทจะทำการหักต้นทุนค่าใช้จ่ายที่เกษตรกรใช้ในรูปสินเชื่อไปในการผลิต นอกจากนี้ การศึกษาพบว่า ธนาคารสินเชื่อเพื่อการเกษตรยังมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการเป็นแหล่งสินเชื่อปัจจัยการผลิต โดยร่วมมือกับบริษัท ทั้งนี้เป็นเพราะทางบริษัทไม่ต้องการแบกรับความเสี่ยงในเรื่องของเงินทุน และปัญหาความไม่ซื่อสัตย์ของเกษตรกรที่ไม่ขายผลผลิตให้ตามสัญญาโดยลักลอบขายผลผลิตให้กับพ่อค้ารายอื่น รวมถึงการจัดการต่างๆ ที่ตามมาจากการให้สินเชื่อปัจจัยการผลิต ถึงแม้จะมีการตกลงซื้อขายผลผลิตล่วงหน้าแล้วก็ตาม ในด้านการแบ่งปัน และการกระจายผลผลิตพบว่าถูกผูกขาดอยู่กับบริษัทในรูปแบบการขายผลผลิตทั้งหมดให้แก่บริษัทภายใต้เงื่อนไขการประกันราคา ผลผลิต รายได้ของเกษตรกรจะมาจากการขายเมล็ดพันธุ์ให้แก่บริษัท โดยรายได้จะถูกหักค่าใช้จ่ายในส่วนของปัจจัยการผลิตของบริษัท ทั้งนี้เมล็ดพันธุ์จะต้องผ่านค่ามาตรฐานที่บริษัทตั้งไว้ด้วย

การปรับตัวของเกษตรกรในระบบเกษตรพันธะสัญญา

สำหรับประเด็นการศึกษาเรื่องการปรับตัวของเกษตรกรผู้ปลูกเมล็ดพันธุ์จากการศึกษาพบว่า การปรับตัวในด้านการผลิตในระบบพันธะสัญญาของการปลูกเมล็ดพันธุ์พบว่ามีการปรับตัวใน 4 องค์ประกอบหลัก ได้แก่การพัฒนาความรู้ ซึ่งส่วนใหญ่

เป็นความรู้ทางการเกษตรสมัยใหม่ที่บริษัทนำมาถ่ายทอดในระบบการผลิตแบบฟาร์ม ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยี ระบบการจัดการฟาร์ม โดยเป็นความรู้ที่มาพร้อมกับเงื่อนไขที่ทางบริษัทวางไว้โดยมีเจ้าหน้าที่ของบริษัทเป็นผู้ส่งไปถ่ายทอดความรู้ให้กับชาวบ้าน ดังนั้นการปรับตัวในด้านการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ภายใต้เงื่อนไขด้านการผูกขาด เทคโนโลยีกับทางบริษัท เกษตรกรได้มีการยอมรับและนำมาใช้ในไร่ของตนตามเงื่อนไขเรื่องมาตรฐาน โดยเฉพาะเรื่องเทคโนโลยีการเพาะปลูก ซึ่งเทคโนโลยีดังกล่าวชาวบ้านจำต้องมีความรู้เฉพาะ หรือมีความเชี่ยวชาญระดับหนึ่งในเรื่องเทคโนโลยีชีวภาพ เช่นการคัดสายพันธุ์ การผสมพันธุ์พืช ฯลฯ เป็นต้นทุนเดิมในการยอมรับเทคโนโลยีสมัยใหม่กับทางบริษัท อีกทั้งการที่เมล็ดพันธุ์ที่เกษตรกรที่นำมาใช้เพาะปลูกนั้น ไม่สามารถที่จะทำการเก็บหรือคัดเมล็ดพันธุ์เพื่อไว้เพาะปลูกเองได้ เหมือนกับพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นๆ ที่เป็นพืชดั้งเดิมของเกษตรกรที่ได้เคยเพาะปลูกกัน แต่เมล็ดพันธุ์นำมาเพาะปลูกนั้นจะเป็นพืชที่เกิดจากการตัดต่อปรับปรุงสายพันธุ์ โดยนักวิทยาศาสตร์ของทางบริษัทผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ ซึ่งลักษณะเด่นของเมล็ดพันธุ์ที่ถูกทำการตัดต่อพันธุกรรมแล้วก็คือ เป็นพืชที่มีความต้านทานโรคและแมลงต่ำ มีการเจริญเติบโตได้ดีเมื่อมีการใช้ปุ๋ยและสารเคมี จึงนำไปสู่การยอมรับการนำสารเคมีมาใช้ในไร่ของตนอย่างเข้มข้นนั่นเอง

นอกจากนี้จากระบบการผลิตแบบพันธะสัญญายังนำไปสู่การปรับตัวของการจัดการแรงงานในชุมชนกล่าวคือ เดิมทีระบบการผลิตแบบดั้งเดิมจะอาศัยแรงงานในครัวเรือนและกลุ่มเครือญาติเป็นหลัก ต่อมาระบบการผลิตเปลี่ยนแปลงไปโดยเป็นการผลิตเชิงพาณิชย์มากขึ้นนำไปสู่การขยายพื้นที่การเพาะปลูก ในขณะเดียวกันวัยแรงงานในชุมชนมีจำนวนลดลงเนื่องจากอพยพเข้าสู่เมืองใหญ่ ทำให้ชุมชนต้องมีการจัดการแรงงานที่เป็นระบบมากขึ้น ในกรณีของการปลูกพืชเมล็ดพันธุ์ในระบบฟาร์ม แรงงานมีความจำเป็นอย่างมากและต้องมีจำนวนมากพอ เพื่อใช้ในการผสมเกสร โดยเฉพาะหากเป็นพืชที่ผสมเกสรยากอย่างเช่นมะเขือเทศ ดังนั้นเกษตรกรที่จะเข้าสู่ระบบการผลิตต้องมีเงินทุนมากพอในการจ้างแรงงาน จากการขาดแคลนแรงงานทำให้เกษตรกรเลือกวิธีการรวมกลุ่มกันผลิต และหมุนเวียนกันไปตามที่นาของสมาชิกโดยอาศัยแรงงานของสมาชิกในกลุ่มเป็นหลัก และจ้างแรงงานเพิ่มเติม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานหญิงในชุมชน นอกจากนี้การแก้ปัญหาเรื่องแรงงานของเกษตรกรเพื่อให้การผลิตทันต่อระยะเวลาของสัญญาในการส่งมอบผลผลิต จึงทำการกำหนดเวลางานให้ยาวนานขึ้นในการอยู่ในไร่ รวมถึงการจัดการรอบการผลิตให้มีเวลาสั้นขึ้น และมีการจัดการระบบแรงงานที่ดี แต่ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นแรงงานในไร่หรือการปลูกเมล็ดพันธุ์ ล้วนแล้วแต่ทำให้เกษตรกรต้องใช้แรงงานในไร่อย่างเข้มข้นนั่นเอง

การรับมือกับความเสี่ยง

ประเด็นการรับมือกับความเสี่ยงพบว่า ตลาด แรงงาน และรายได้หลังจากที่เกษตรกรเข้าสู่ระบบเกษตรแบบมีพันธะสัญญา จะถูกบริษัทกำหนดเงื่อนไขต่างๆเพื่อควบคุมการผลิตและการตลาด แต่ในขณะเดียวกันก็ช่วยแก้ปัญหาพื้นฐานของเกษตรกรในเรื่องการลดข้อจำกัดในการเข้าถึงตลาด ในด้านความเสี่ยงเรื่องแรงงานจากการศึกษาพบว่าจัดการแรงงาน จากเดิมก่อนการเข้าสู่ระบบการเกษตรแบบมีพันธะสัญญา เกษตรกรส่วนใหญ่นิยมการทำนาปลูกข้าวเป็นหลัก และปลูกพืชไร่อายุยาวปีละครั้งในช่วงที่ว่างจากการทำนา แต่หลังจากการเข้าสู่ระบบการเกษตรแบบมีพันธะสัญญา เกษตรกรจะมีการทำนาปลูกข้าว และปลูกพืชไร่อายุสั้นในระบบปีละ 2-3 ครั้ง โดยการปลูกพืชเมล็ดพันธุ์ในระบบจะมีเวลาการผลิตกำหนดไว้แน่นอนซึ่งเป็นการใช้แรงงานในไร่กันอย่างเข้มข้นขึ้นจากรอบการผลิตที่มากขึ้น นอกจากนี้ยังมีการจ้างแรงงานในการผลิตพืชเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมดิน ในกรณีที่ครอบครัวของเกษตรกรมีแรงงานน้อย จำเป็นที่จะต้องจ้างแรงงานในการเปลี่ยนแปลงพืชเตรียมดินด้วยรวมทั้งต้องจ้างแรงงานในการผสมเกสรพืชเมล็ดพันธุ์ โดยเฉพาะมะเขือเทศเป็นพืชที่ต้องจ้างแรงงานในการผสมเกสรอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะมะเขือเทศเป็นพืชที่ดอกตกผสมเกสรยาก และการที่จะผสมเกสรให้ทันเวลาที่กำหนดไว้ในเงื่อนไขสัญญาต้องจ้างแรงงานอย่างน้อย 5 คนขึ้นไป/พื้นที่ปลูก 1 งาน สวนพืชชนิดอื่นในครอบครัวที่มีแรงงาน 2-3 คนก็สามารถผสมเกสรเองได้ทันกำหนดเวลาโดยไม่ต้องจ้างแรงงานเพิ่ม ซึ่งจะเห็นได้ว่า เกษตรกรต้องมีการปรับตัวทั้งในด้านการจัดการแรงงานให้เพียงพอในฤดูผสมพันธุ์ มากกว่าช่วงฤดูเก็บเกี่ยวซึ่งมักเป็นช่วงที่มีปัญหาการขาดแคลนแรงงานและมีต้นทุนแรงงานที่สูง อีกทั้งต้องใช้แรงงานจากคนในครอบครัวเข้มข้นมากขึ้น

การกำกับ และการต่อรอง

ในประเด็นการกำกับและการต่อรองของเกษตรกรผู้ปลูกเมล็ดพันธุ์ผักชุมชนบ้านม่วง จากการศึกษาพบว่า การควบคุมและการกำกับระบบการผลิต บริษัทกระทำผ่านการควบคุมปัจจัยการผลิต และการตลาด โดยการควบคุมจะเป็นลักษณะของการส่งเสริมการผลิตวัตถุดิบทางการเกษตร และการตั้งแหล่งรับซื้อในท้องถิ่น ทั้งนี้จากการศึกษาเราจะพบว่า รูปแบบของการควบคุมเกษตรกรในระบบการผลิตแบบพันธะสัญญาของการผลิตเมล็ดพันธุ์ผักในชุมชนบ้านม่วง จะเกี่ยวข้องกับนโยบายรัฐ ในการส่งเสริมการเกษตร ผ่านเกษตรกรอำเภอ และ ธนาคารสินซื้อเพื่อการเกษตรเป็นหลัก ในระบบการปลูกเมล็ดพันธุ์เพื่อส่งให้กับบริษัทเจียไต๋นั้น รัฐและบริษัทได้พยายามส่งเสริมให้เกิดระบบการปลูกพืชแบบครบวงจร เมื่อได้ผลผลิตออกมาแล้ว บริษัทจะเป็น

ผู้รับซื้อเมล็ดพันธุ์ทั้งหมดเพื่อขายสู่ตลาดต่อไป ความสัมพันธ์ทางการผลิตที่เกิดขึ้นระหว่างเกษตรกรกับบริษัทเป็นความสัมพันธ์แบบพันธะสัญญาทั้งในด้านการผลิตและด้านการตลาด กล่าวคือ บริษัทเป็นผู้ครอบครองปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือ เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยเคมี และสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ทั้งยังเป็นเจ้าของตลาดรับซื้อเมล็ดพันธุ์ แรงงานเกษตรกรผู้ปลูกเมล็ดพันธุ์ ต้องเข้ามาอยู่ในระบบเกษตรพันธะสัญญาจึงจะได้รับสิทธิในการเข้าถึงปัจจัยการผลิตและตลาดที่บริษัทเป็นผู้ควบคุมไว้

ในด้านการควบคุมการผลิต ทางบริษัทไม่ได้กระทำการทำสัญญากับเกษตรกรโดยตรงเท่านั้น แต่จะทำสัญญาผ่านคนกลาง หรือ โบรกเกอร์ในท้องถิ่น ในกรณีของ ตำบลแจ้ห่ม จะมี โบรกเกอร์อยู่ประมาณ 2-3 ราย ในการปลูกเมล็ดพันธุ์แบบพันธะสัญญา เกษตรกรบางรายจะรับการสนับสนุนปัจจัยการผลิตคือ เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย และสารเคมีกำจัดศัตรูพืชจากบริษัท หรือ ผ่านโบรกเกอร์ แล้วขายผลผลิตให้โบรกเกอร์อีกทอดหนึ่งก่อนถึงบริษัท ดังนั้นโบรกเกอร์จะทำหน้าที่เป็นคนกลางประสานงานระหว่างบริษัทและเกษตรกร จะเป็นผู้รวบรวมรายชื่อเกษตรกรและจำนวนพื้นที่ที่จะปลูกในแต่ละปีให้กับบริษัทเพื่อที่บริษัทจะทำเรื่องสั่งเมล็ดพันธุ์ ส่งให้โบรกเกอร์กระจายแก่เกษตรกรไปปลูกต่อไป นอกจากนี้โบรกเกอร์ยังทำหน้าที่รวบรวมผลผลิตจากเกษตรกรในกลุ่มส่งให้กับบริษัทด้วย

3.2 กรณีศึกษากลุ่มเกษตรกรปลูกอ้อยบ้านนาแก้ว คู่สัญญา โรงงานน้ำตาลเกาะคา

ลักษณะชุมชนบ้านนาแก้วตะวันออก ก่อนที่มีทำการเกษตรแบบพันธะสัญญา คนชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำสวน เก็บของป่าขาย และมีระบบแลกเปลี่ยนผลผลิตกับหมู่บ้านใกล้เคียง ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2480 ทางบริษัทโรงงานน้ำตาลลำปาง ได้เข้ามาในชุมชน เพื่อทำการส่งเสริมการปลูกอ้อยให้แก่ชาวบ้าน มีการแจกเชื้ออ้อยที่เป็นพันธุ์ที่ดีต่อผู้คนในพื้นที่จังหวัดปาง การเข้ามาของโรงงานน้ำตาลจึงถือเป็นจุดเริ่มต้นของการทำการเกษตรแบบพันธะสัญญาของหมู่บ้านนาแก้วตะวันออกในยุคแรก เมื่อเริ่มมีการก่อตั้งโรงงานน้ำตาล (โรงงานอุตสาหกรรมน้ำตาลแม่วังปัจจุบัน) ขึ้นทำให้กลุ่มเกษตรกรนั้นเริ่มมีการสนใจที่จะทำการผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น เนื่องจากรัฐบาลให้การสนับสนุนเพื่อช่วยเหลือราษฎรในเรื่องรายได้ ต่อมาเมื่อปี 2541 ได้มีการแปรรูปกิจการบริหารโรงงานน้ำตาลจากรัฐวิสาหกิจมาเป็นเอกชน โดยใช้ชื่อโรงงาน ว่า โรงงานอุตสาหกรรมน้ำตาลแม่วังโดยอ้อยที่เข้าหีบมีทั้งอ้อยในเขตส่งเสริมของโรงงานฯ และอ้อยจากนอกพื้นที่ เมื่อมีการจัดตั้งโรงงานขึ้น จึงมีการ

ส่งเสริมให้เกษตรกรหันมาปลูกอ้อยมากขึ้นและขยายพื้นที่ออกไป โดยเกษตรกรจะไปรับซื้ออ้อยจากโรงงานมาปลูก และเริ่มเป็นชาวไร่คู่สัญญากับโรงงานน้ำตาลตั้งแต่นั้นมา ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวเกษตรกรในหมู่บ้านนาแก้วตระวันออกได้หันมาทำไร่อ้อยเป็นจำนวนมาก แต่ยังคงเป็นการทำเกษตรแบบพันธะสัญญาแบบปากเปล่าไม่มีเอกสารเป็นลายลักษณ์อักษร ต่อมาในปี 2545 จึงเริ่มมีการทำสัญญาแบบลายลักษณ์อักษร ซึ่งมีระบบมากขึ้น

ระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตในไร่อ้อยและโรงงานน้ำตาล

จากการศึกษาพบว่ารูปแบบเกษตรพันธะสัญญาของชุมชนบ้านนาเส่ง ที่ทำการผลิตอ้อยให้แก่ โรงงานน้ำตาลเกาะคา มีระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตในด้านปัจจัยการผลิตคือเมื่อเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการในช่วงแรกของการเข้าสู่ระบบจะต้องซื้ออ้อยจากโรงงานน้ำตาลเกาะคามาปลูก และเริ่มเป็นชาวไร่คู่สัญญากับโรงงานน้ำตาล ซึ่งมีเกษตรกรปลูกอ้อยร้อยละ 90 ของหมู่บ้านที่เข้าสู่โครงการ หลังจากนั้นเมื่อขายผลผลิตให้กับโรงงานจะทำการหักค่าพันธะอ้อยตอนเกษตรกรนำอ้อยมาส่งโรงงาน แต่ต่อมามีในช่วงปี 2523 เริ่มมีการทำสัญญาแบบลายลักษณ์อักษร ซึ่งเป็นระบบมากขึ้นสามารถป้องกันการขายอ้อยจากแหล่งรับซื้อที่อื่นได้โดยเป็นชาวไร่คู่สัญญากับโรงงานน้ำตาล โดยมีคู่สัญญาที่เป็นลายลักษณ์อักษรเป็นสื่อกลางระกวางโรงงานกับชาวไร่ ซึ่งทำให้คนในชุมชนหันมาทำไร่อ้อยกัน เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้มากขึ้นพร้อมทั้งต้องการให้ครอบครัวนั้นได้อยู่ด้วยกันพร้อมหน้าโดยไม่ต้องไปรับจ้างหรือเป็นแรงงานรับจ้างพื้นที่อื่น ในด้านการให้สินเชื่อปัจจัยการผลิต โรงงานน้ำตาลจะมีสินเชื่อปัจจัยการผลิตให้บริการแก่เกษตรกรทุกอย่าง โดยการให้สินเชื่อจะใช้รูปแบบการค้ำประกันกลุ่ม ดังนั้นต้นทุนในการปลูกอ้อยทั้งหมดของ เกษตรกร โดยส่วนใหญ่ใช้บริการสินเชื่อของโรงงานน้ำตาล ทั้งนี้เนื่องจากการปลูกอ้อยอาศัยการลงทุนหลายด้าน เกษตรกรส่วนใหญ่ที่ไม่มีเงินทุนส่วนตัวในการลงทุน จึงต้องอาศัยสินเชื่อจากโรงงาน โดยโรงงานจะลงบันทึกหนี้สินเชื่อไว้ แล้วจะหักออกจากผลผลิตอ้อยที่เกษตรกรส่งให้โรงงาน

ประเด็นการแบ่งปันและการกระจายผลผลิต จากการศึกษพบว่าระบบผลประโยชน์ต่างๆ ในกรณีเกษตรพันธะสัญญาของเกษตรกรไร่อ้อยพบว่า เมื่ออ้อยเข้าสู่ฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิต ในการนำผลผลิตป้อนเข้าสู่โรงงาน จะใช้ลักษณะการจัดเป็นระบบคิว ซึ่งแนวทางในการจัดคิวส่งอ้อยมี 2 แนวทาง ด้วยกันคือ จัดคิวส่งอ้อยโดยกำหนดรถบรรทุกอ้อย จัดคิวส่งอ้อยตามปริมาณอ้อยที่ทำสัญญา ซึ่งทั้งนี้ขึ้นอยู่กับข้อตกลงในการทำสัญญาระหว่างเกษตรกร และโรงงานน้ำตาล การจ่ายเงินค่าอ้อยจะเป็น 2 งวด คือ อ้อยเข้าหีบตั้งแต่วันที่ 1- 15 ของเดือน กำหนดจ่ายค่าอ้อยวันที่

22 ของเดือนและอ้อยที่เข้าหีบตั้งแต่วันที่ 16- ถึงสิ้นเดือน กำหนดจ่ายค่าอ้อยวันที่ 7 ของเดือนถัดไป โดยโรงงานจะจ่ายเงินโอนเข้าบัญชีเงินฝากธนาคารตามที่ชาวไร่ได้แจ้งหมายเลขไว้ ในการกำหนดราคาอ้อย จะทำการก่อนเริ่มการเข้าหีบในปีหนึ่ง ๆ นั้น คณะกรรมการบริหารมีหน้าที่ที่จะต้อง จัดทำประมาณการรายได้จากการจำหน่ายน้ำตาลทรายที่คาดว่าจะผลิตได้ในฤดูนั้น เพื่อกำหนดราคาอ้อยขึ้นต้น

รูปที่ 2 ไร่อ้อย

ที่มา <http://tirapat1995.blogspot.com/2011/09/blog-post.html>

การปรับตัวของวิสาหกิจการผลิต

เมื่อเกษตรกรเข้าสู่ระบบการปลูกอ้อยในระบบสัญญา เพื่อให้เกิดความคุ้มทุน เกษตรกรส่วนใหญ่จึงมีความจำเป็นในการเช่าที่ดินเพิ่มเติม จากการศึกษาพบว่าอย่างน้อยทุกครัวเรือนที่มีที่ดินต่ำกว่า 10 ไร่ จะทำการเช่าที่ดินเพิ่มเติม อีกราว 20 ไร่ ซึ่งอาจเป็นที่ดินที่อยู่ในชุมชนหรือนอกชุมชน หรือบางกรณีจะมีการแผ้วถางเข้าไปยังเขตป่าเสื่อมโทรมซึ่งไม่มีเอกสารสิทธิ์ เงินทุนที่ใช้ในการทำไร่อ้อยนั้นกลุ่มเกษตรกรมีการปรับตัวเพื่อให้ลดต้นทุนในการทำเกษตรให้มากที่สุด โดยไม่ซื้ออ้อยจากโรงงาน เนื่องจากชุมชนมีความคิดที่ว่า ลงทุนน้อย แต่ได้ผลที่ดี ซึ่งกลุ่มเกษตรกรใช้วิธีการเช่ามือเอารวันกันภายในกลุ่ม และซื้ออ้อยนั้นเอามาจากเก็บส่วนหนึ่งในไร่เพื่อไว้เป็นซื้ออ้อยของปีต่อไป หรืออ้อยปลูก 1 ครั้งสามารถเก็บได้ 3-4 ครั้งต่อจำนวนการปลูก 1

ครั้ง ซึ่งลักษณะดังกล่าวทำให้เกษตรกรลดต้นทุนได้ นอกจากนี้เมื่อทำการผลิตเป็นไร่ขนาดใหญ่ จึงจำเป็นต้องมีการนำเอาเทคโนโลยีเข้าใช้ในการผลิตมากขึ้น ส่วนการตัดอ้อยยังใช้แรงงานคนเช่นเดียวกับการปลูก

การรับมือกับความเสี่ยง

ด้านความเสี่ยงของตลาดและรายได้ ดังที่กล่าวมาข้างต้นที่กลุ่มเกษตรกรต้องการลดต้นทุนเพื่อให้ได้ผลกำไร ในระยะหลังจึงมีเกษตรกรจำนวนมากหันมาทำการผลิตแบบรายย่อยมากขึ้น เริ่มจากการลดจำนวนการใช้แรงงาน มาเป็นระบบการเอามือเอววัน ตามกลุ่มที่ได้ตั้งกันไว้ โดยหมุนเวียนกันไป และการใช้เทคโนโลยีจากทางโรงงานแนะนำมาเพื่อสอดคล้องกับวิถีแบบดั้งเดิมควบคู่กันไป หรือ อาจมีอาชีพเสริมจากการปลูกอ้อยได้ เช่น เก็บของป่าขาย การรับจ้างหลังจากว่างจากการทำไร่อ้อย การทำนาในฤดูทำนาเพื่อตั้งรับความเสี่ยงของรายได้จากการขายอ้อยเพียงอย่างเดียว จากการศึกษาพบว่าในปัจจุบันมีเกษตรกรปลูกอ้อยมีจำนวนลดลงเนื่องจากไม่กล้าเสี่ยงต่อภาวะการขาดทุน และต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ในด้านแรงงานเนื่องจากการปลูกอ้อยแบบการเกษตรแบบพันธะสัญญาเป็นการปลูกเพื่อให้ได้โควต้าตามที่โรงงานกำหนด ซึ่งมีเงื่อนไขและข้อตกลงที่เป็นลายลักษณ์อักษรอยู่ ทำให้กลุ่มเกษตรกรต้องทำตามเงื่อนไขและข้อตกลงนั้นๆ ดังนั้นเพื่อลดภาวะความเสี่ยงในเรื่องแรงงาน และการจัดการในไร่ จึงทำให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มขึ้น เพื่อจัดการแรงงานได้อย่างเหมาะสม และสามารถส่งอ้อยได้ตรงตามเวลาที่ทางโรงงานนั้นกำหนดนอกจากนี้การศึกษายังพบว่า เมื่อเกิดกรณีเกิดไฟไหม้ไร่อ้อยของสมาชิกในกลุ่ม กลุ่มจะต้องรับผิดชอบร่วมกัน กล่าวคือ ถ้าหากเกิดไฟไหม้ป่าและลุกลามมายังไร่อ้อยจะทำให้ทางโรงงานหักค่าความหวานของอ้อยตันละ 20 บาท เพราะค่าความหวานลดลง และต้องรีบส่งอ้อยเข้าโรงงานให้เร็วที่สุด ดังนั้นการที่ส่วนต่างที่ถูกโรงงานน้ำตาลหักไปและสมาชิกต้องจ่ายค่าเสียหายร่วมกัน ทำให้ทางกลุ่มจะต้องช่วยกันระมัดระวังเรื่องไฟไหม้ไร่ของสมาชิกในกลุ่มตนเองมากขึ้น

การกำกับ และการต่อรอง

ในแง่มุมของการกำกับควบคุม เกษตรกร จากโรงงานน้ำตาลพบว่า เกษตรกรชาวไร่ส่วนใหญ่ พบว่านอกจากสัญญาที่เป็นรายลักษณ์อักษรแล้ว ทางโรงงานยังได้มีความพยายามออกแบบระบบความสัมพันธ์ เพื่อควบคุมเกษตรกรผ่านการควบคุมปัจจัยการผลิต และการตลาด จากการศึกษาพบว่า ทางโรงงานน้ำตาลจะเป็นผู้ให้สินเชื่อการผลิตในรูปของตัวเงิน ผ่านกระบวนการทำสัญญากับทางโรงงาน โดยลักษณะการกู้ยืมจะ

ใช้การค้ำประกันเป็นกลุ่ม เพื่อป้องกันการเบี้ยวหนี้ของสมาชิก ในกระบวนการทำสัญญาผู้มีส่วนเกี่ยวข้องคือ ฝ่ายไร่ ทีมสำรวจไร่จากโรงงานเข้ามา ติดต่อชาวไร่รายใหม่ และรายเก่าที่มีพื้นที่ปลูกอ้อยเพิ่ม ในพื้นที่เป้าหมายส่งเสริมการปลูกอ้อย และเสนอต่อโรงงานเพื่อนอนุมัติให้ดำเนินการติดตามชาวไร่ให้ขึ้นทะเบียนกับบริษัท จากนั้น ฝ่ายไร่นักสำรวจไร่ติดตามชาวไร่ที่ได้รับการอนุมัติให้ติดตาม โดยการเรียกมาประชุมและติดตามความคืบหน้าของการปลูกอ้อย เมื่อมีการลงนามครบถ้วนแล้วจะส่งแบบใบสมัครเข้าเป็นชาวไร่คู่สัญญา ให้แก่ชาวไร่เพื่อไปขอขึ้นทะเบียนชาวไร่กับสมาคมชาวไร่อ้อยสำหรับชาวไร่อ้อยที่ต้องการเงินกู้เงินมาใช้ในการลงทุนจะต้องมีการค้ำประกันแบบกลุ่มใช้สมาชิก 3 คนขึ้นไป หรือการใช้หลักทรัพย์ค้ำประกัน การผูกมัดชาวไร่ในรูปแบบนี้ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์แก่โรงงานน้ำตาลอย่างแน่นอน แต่เมื่อพิจารณาให้ลึกลงไปก็จะพบว่าเกษตรกรจะได้รับผลดีอยู่ประการหนึ่ง เช่นกัน คือ เกษตรกรจะมั่นใจว่าผลผลิตของตน เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวจะมีตลาดรองรับที่แน่นอน เพราะอ้อยเป็นพืชที่ใช้ระยะเวลาในการปลูกยาวนานถึง 1 ปี และเมื่อเก็บเกี่ยวแล้วจะเก็บทิ้งไว้นานเกิน 3-4 วันไม่ได้ เพราะค่าน้ำตาลจะลดลง และเน่าเสีย ต้องรีบขายทันที เพราะหากค่าความหวานต่ำลงทางโรงงานจะไม่รับซื้ออ้อยจากเกษตรกร หรือจะหักเงินซึ่งอาจทำให้เกษตรกรนั้นไม่คุ้มทุนที่ลงไปในแต่ละปี จึงนับว่าในการผลิตอ้อยถูกผูกขาดด้วยโรงงานน้ำตาลเพียงอย่างเดียว ดังนั้นการควบคุมด้วยเงื่อนไข และกระบวนการจัดส่งผลผลิต จึงเป็นการควบคุมที่สำคัญ และเป็นที่มาของความเสี่ยงต่อราคาขายอ้อยของเกษตรกรเป็นอย่างมาก นอกเหนือจากการควบคุมผ่านมาตรฐานความหวานที่ต้องขนส่งอ้อยเข้าโรงงานแข่งกับเวลาแล้ว

การควบคุมของโรงงานน้ำตาลยังปฏิบัติการผ่านการยึดโยงความสัมพันธ์ทางสังคม กล่าวคือการควบคุมเกษตรกรโดยตั้งโครงสร้างในการกำกับดูแลการผลิต เพื่อให้โรงงานแน่ใจว่าชาวไร่อ้อย จะสามารถผลิตอ้อยส่งโรงงานน้ำตาลได้เต็มกำลังการผลิตและไม่สามารถ "เบี้ยว" สัญญาได้ ดังนั้นสัญญาที่โรงงานจัดทำขึ้นนั้น จะเป็นลักษณะการทำสัญญามากับกลุ่มบุคคล กลุ่มหนึ่ง ที่เรียกว่า "หัวหน้าโควตา" หรือทางภาคเหนือจะเรียกว่า "แกไร่" หัวหน้าโควตาหรือแกไร่ส่วนใหญ่จะเป็นชาวไร่อ้อยที่มีที่ดินขนาดใหญ่ ซึ่งจะเป็นผู้ติดต่อกับโรงงาน และรับจัดสรรโควตาคือปริมาณอ้อยที่จะส่งมอบให้กับโรงงานในฤดูที่อ้อยต่อไป โดยโควตาที่ได้รับนั้นหากเกินกำลังการผลิตของหัวหน้าโควตา จะนำส่วนต่างของโควตาไปทำสัญญากับลูกไร่รายเล็ก อื่นๆ ที่ตนรู้จักอีกทอดหนึ่ง เพื่อให้ชาวบ้านผลิตอ้อยให้ตามที่หัวหน้าต้องการ ดังนั้นรูปแบบนี้ทางโรงงานจะทำสัญญากับหัวหน้าโควตาไม่กี่คน และหัวหน้าโควตาแต่ละคนก็จะทำสัญญากับชาวไร่ที่ตนรู้จักไม่กี่คน ซึ่งเป็นการทำคู่สัญญาในสองระดับ และสามารถไว้วางใจกัน

ได้ ในการจัดการปริมาณผลผลิตในการป้อนโรงงานได้ ดังนั้นบทบาทที่สำคัญของหัวหน้าโควตาที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การเป็นคนกลางระหว่างโรงงานน้ำตาล และเกษตรกรชาวไร่อ้อยรายย่อย บทบาทในฐานะตัวแทนโรงงานน้ำตาล หัวหน้าโควตาเหล่านี้จะเป็นผู้ดูแลให้เกษตรกรปฏิบัติตามสัญญา และติดต่อกับโรงงานในการรับจัดสรรโควตาการปลูก รวมถึงการเจรจากับโรงงานน้ำตาล หากเกิดปัญหา เช่นการจัดคิวรถบรรทุกอ้อยเข้าโรงงานน้ำตาล การเจรจากักค่าความหวาน ฯลฯ

ในด้านการต่อรองของเกษตรกรไร่อ้อย จากการศึกษาพบว่า มีประเด็นที่น่าสนใจอยู่หลายประการด้วยกัน ทั้งนี้เนื่องจากด้วยรูปแบบการผลิตที่ถูกควบคุมด้วยระบบตลาดอย่างใกล้ชิด อีกทั้งการมีประวัติศาสตร์อันยาวนานในระบบความสัมพันธ์พบว่าบทบาทของ กลุ่ม มีอิทธิพลอย่างมากในการต่อรอง ด้วยระบบการผลิตอ้อยเพื่อป้อนอุตสาหกรรมน้ำตาล ซึ่งเป็นตลาดทางเลือกเดียวในระบบนี้ อาจนำไปสู่การเอารัดเอาเปรียบ หรือการกดราคาจากโรงงานน้ำตาล แต่จากการศึกษากลับพบว่า จากสาเหตุนี้เองที่ทำให้เกิดแรงกดดันจนนำไปสู่การรวมตัวกันของชาวไร่อ้อย ในลักษณะสมาคมชาวไร่อ้อยเขลางค์นคร โดยมีบทบาทเพื่อทำการเจรจากับโรงงานหีบอ้อยในเรื่องการตกลงราคา ซึ่งสมาคมชาวไร่อ้อยถือเป็นประวัติศาสตร์ของเกษตรกรไทยในการรวมกลุ่มกันเจรจาต่อรอง แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีชาวไร่อ้อยจำนวนหนึ่งมองว่า การเจรจาดังกล่าวเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของคนเฉพาะกลุ่ม กล่าวคือในทางโครงสร้างกลุ่มหรือองค์กร ผู้ที่เข้าเป็นสมาชิกส่วนใหญ่เป็นเจ้าของไร่อ้อยขนาดใหญ่ ในระดับหัวหน้าโควตาเท่านั้น ซึ่งไม่ได้เอาใจใส่ต่อผลประโยชน์ของเกษตรกรรายย่อยอย่างแท้จริง ถึงอย่างไรก็ตามในหลักความจริงก็คือ ได้มีการรวมกลุ่มของเกษตรกรในการเจรจาต่อรองแล้ว หากวิเคราะห์ให้ลึกลงไปจะพบว่า สถานการณ์ในอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาล เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดแรงผลักดัน และกลุ่มก็มีโครงสร้างที่ชัดเจน มีบทบาทที่แน่นอน เพราะบทบาทถูกกำหนดมาจากเงื่อนไขระบบตลาดทั้งสิ้น ทำให้แตกต่างจากกลุ่มชาวนา หรือสหกรณ์อื่นๆ ที่มีอยู่ในสังคมไทย

3.3 กรณีศึกษากลุ่มเกษตรกรปลูกสับปะรด ชุมชนบ้านทรายทอง ต.เสด็จ อ.เมือง จ.ลำปาง

ในด้านพัฒนาการการประกอบอาชีพปลูกสับปะรดของชุมชนบ้านทรายทอง เริ่มจากในปี 2514 ชาวบ้านเริ่มที่จะให้ความสนใจในการทำสวนสับปะรดอย่างกว้างขวาง ทำการผลิตสับปะรดเพื่อขายผลสดให้แก่พ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อถึงในชุมชน ต่อมาในปี 2519 เป็นช่วงที่บทบาทพ่อค้าคนกลางและโรงงานสับปะรดเริ่ม

เข้ามา ชาวสวนสับปะรดเริ่มเปลี่ยนจากการปลูกพืชเกษตรอื่นๆ รวมไปถึงการปลูก อ้อยมาทำสวนสับปะรดเพียงอย่างเดียว เนื่องจากผลผลิตมีราคาดีผลตอบแทนมากกว่า พืชชนิดอื่นที่เคยที่เคยทำมา ในปี พ.ศ. 2525 ได้เริ่มมีบริษัทเอกชนในรูปบริษัทผลิต อาหารกระป๋องและผลไม้กระป๋อง คือ บริษัทอาหารสากล จำกัด จังหวัดลำปาง ซึ่ง ทางบริษัทได้เข้ามาให้ความช่วยเหลือทางด้านการเกษตรกับชาวสวนสับปะรด ทาง บริษัทจึงจัดส่งเจ้าหน้าที่ไปชี้แจงความประสงค์ว่าจะรับซื้อผลผลิตป้อนโรงงานสับปะรด กระป๋อง พร้อมทั้งทางบริษัทจะจ่ายเงินล่วงหน้าให้ราษฎรตามที่ได้ตกลงกันไว้คือ นอกจากนีทางบริษัทยังให้คำแนะนำเกี่ยวกับการปลูกตามแบบแผนใหม่ที่จะสามารถ ปลูกได้มาก และมีขนาดของตามที่โรงงานต้องการด้วย แต่ทางโรงงานต้องประสบ ปัญหาตลอดมา เมื่อพบว่าเกษตรกรในสัญญาเบี้ยวสัญญาโดยการนำสับปะรดไปขายผล สดซึ่งได้ราคาดีกว่าที่โรงงานตั้งไว้ ผลคือโรงงานไม่มีสับปะรดป้อนเข้าระบบการผลิต ตามกำลังการผลิต จนในที่สุดบริษัทจึงต้องปิดกิจการลง เนื่องจากคู่แข่งในการรับซื้อ สับปะรดมีมากมายทั้งพ่อค้าคนกลางในพื้นที่ พ่อค้าคนกลางต่างถิ่น โรงงานสับปะรด นอกพื้นที่ ทำให้โรงงานไม่สามารถควบคุมเกษตรกรได้ เพราะมีช่องทางตลาดหลาย ช่องทางให้เกษตรกรสามารถขายผลผลิตได้ เมื่อโรงงานในพื้นที่ปิดตัวลง เกษตรกรผู้ ปลูกจึงเน้นการขายผลสดให้แก่พ่อค้าคนกลางเพียงอย่างเดียว ซึ่งในกรณีศึกษานี้ทำให้ มองเห็นกรณีของความพ่ายแพ้ของทุนในการทำเกษตรพันธะสัญญาในการควบคุม เกษตรกร และระบบการผลิต ซึ่งผู้ศึกษาจะอธิบายเงื่อนไขในหัวข้อการควบคุมและ ต่อรอง

ระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตในตลาดสับปะรด

ในตลาดสับปะรด การซื้อสินค้ามักซื้อขายกันด้วยเงินสด การรับซื้อโดยที่ พ่อค้าคนกลางมาเปิดที่จุดรับซื้อ เมื่อได้ทำการต่อรองตกลงราคาสินค้ากันเป็นที่ เรียบร้อย คนกลางที่รับซื้อก็จะทำการชำระเป็นเงินสดให้แก่เกษตรกรเพื่อนำไปใช้จ่าย ในครอบครัว และลงทุน การผลิต จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยการผลิตต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ที่ดิน ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ฯลฯ จะเป็นเกษตรกรเอง หรือจัดหาเองทั้งหมด ในด้าน ความสัมพันธ์ทางการผลิตด้านสินเชื่อปัจจัยการผลิตของเกษตรกรผู้ปลูกสับปะรดนั้น ส่วนใหญ่เกษตรกรจะทำการกู้ยืมกับสหกรณ์การเกษตรเป็นหลัก เนื่องจากสหกรณ์ การเกษตรจะปล่อยสินเชื่อที่เน้นไปในทางสิ่งของ เช่น ปุ๋ยเคมี ยากำจัดศัตรูพืช หรือแม้ กระทั่งเงินลงทุนในการปลูกสับปะรด ดังนั้นเมื่อเกษตรกรมีความต้องการในเรื่องของ เงินทุน จึงได้ทำให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ผู้ปลูกสับปะรดขึ้น หน้าที่หลักของสหกรณ์คือ จัดหาสินค้ามาจำหน่าย ได้แก่ ปุ๋ย เคมีภัณฑ์ วัสดุการเกษตร เป็นต้น รวมถึงมีการรับ

ข้อสับปะรดจากสมาชิกเพื่อนำไปจำหน่ายยังตลาดผู้บริโภค (ผลสด) และตลาดภาคอุตสาหกรรม (ส่งโรงงาน) โดยผ่านการให้สินเชื่อแก่เกษตรกร ซึ่งการให้สินเชื่อแก่สมาชิกเป็นสินเชื่อระยะสั้นไม่เกิน 1 ปี และระยะปานกลางไม่เกิน 5 ปี ในวงเงินตามชั้นลูกหนี้ของสมาชิกและตามมติคณะกรรมการดำเนินการ จะเห็นได้ว่าสหกรณ์มีบทบาทสำคัญในการเป็นแหล่งสินเชื่อ และปัจจัยการผลิต แต่ด้วยข้อจำกัดของวงเงิน ทำให้ต่อมาธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์เพื่อการเกษตร (ธกส.) ได้เข้ามาปล่อยสินเชื่อให้แก่เกษตรกรไปใช้ในการทำสวนสับปะรด

ปัจจุบันเกษตรกรได้กู้เงินเพื่อในมาใช้ในการทำสวนสับปะรดมากกว่าใช้เงินลงทุนของตนเอง โดยกู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์เพื่อการเกษตร (ธกส.) มากที่สุด รองลงมาคือ กู้ยืมจากกองทุนหมู่บ้าน สหกรณ์ผู้ปลูกสับปะรด จำกัด จะเห็นได้ว่าเกษตรกรในระบบการปลูกสับปะรด จะมีอิสระมากพอสมควรในการเลือกเข้าถึงแหล่งสินเชื่อปัจจัยการผลิต โดยมีได้ถูกผนวก หรือถูกผูกมัดด้วยระบบสัญญา กับโรงงานอุตสาหกรรม หรือบริษัทหนึ่ง บริษัทใด เหมือนเช่น ระบบการเกษตรสองกรณีแรก คือ เมล็ดพันธุ์ และอ้อย เหตุผลหนึ่งที่พอจะสามารถอธิบายได้ ว่าเหตุใดชาวสวนสับปะรดจึงไม่ได้ถูกผูกมัดด้วยระบบสัญญากับโรงงานสับปะรด เฉกเช่นเดียวกับอ้อย และโรงงานน้ำตาล หากเราย้อนกลับไปดูพัฒนาการในระบบตลาดสับปะรดก็จะพบว่า ระบบตลาดสับปะรดสดมีความสำคัญอยู่มาก และเพราะตลาดผลสดนี้เองที่ทำให้โรงงานสับปะรดกระป๋องไม่สามารถครอบงำเกษตรกรได้ เช่นกรณีของอ้อย เพราะพบว่าทุกครั้งที่โรงงานพยายามที่จะทำสัญญากับเกษตรกร และให้สินเชื่อแก่เกษตรกร โดยหวังว่าเกษตรกรจะขายผลผลิตให้กับตน แต่เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยว โรงงานต้องพบกับความผิดหวัง เพราะเกษตรกรต่างเบียดสัญญา และเบียดหนี้ โดยขายสับปะรดให้กับตลาดสด หรือพ่อค้าคนกลางรายอื่นที่ให้ราคาดีกว่า ซึ่งสาเหตุนี้เองที่ทำให้ประวัติศาสตร์โรงงานสับปะรดกระป๋องใน จ.ลำปาง ต้องล้มลุกคลุกคลานปิดตัวไปก็หลายโรง หรือบางโรงก็ปิดเปิดหลายรอบ ซึ่งในส่วนนี้ผู้ศึกษาจะอธิบายเพิ่มเติมในส่วนของ การปรับตัวและการต่อรองของระบบการตลาดสับปะรด

การปรับตัวของวิถีการผลิต

ดังที่กล่าวไปในข้างต้นว่าระบบการตลาดของสับปะรด มีลักษณะแตกต่างไปจาก ตลาดของอ้อยอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือโรงงานแปรรูปของสับปะรด คือโรงงานสับปะรดกระป๋อง ถึงแม้จะมีส่วนคล้ายโรงงานน้ำตาลตรงที่ว่า เป็นกิจการที่ต้องลงทุนสูงมาก และผู้ลงทุนก็จำต้องชวนขวญหาวัตถุดิบป้อนเข้าโรงงานอย่างสม่ำเสมอ ตลอดเวลา แต่ผลสำเร็จที่โรงงานน้ำตาลสามารถผูกมัดเกษตรกรให้อยู่ และปฏิบัติตาม

ในระบบสัญญา แต่บทเรียนดังกล่าวไม่สามารถนำมาใช้ได้กับโรงงานสับปะรดกระป๋อง
ทั้งนี้เหตุผลง่าย ๆ ประการเดียว ตลาดอ้อยมีอยู่ประเภทเดียวคืออุตสาหกรรมน้ำตาล
ตลาดอ้อยสดแทบมากจนแทบไม่มีทางเลือก แต่สำหรับสับปะรด ตลาดสับปะรดสดยังม
มีความสำคัญอยู่มาก และก็เพราะตลาดสับปะรดสดนี้เองที่ทำให้โรงงานสับปะรด
กระป๋องไม่มีทางครอบงำเกษตรกรได้ เหมือนกรณีของอ้อย เพราะจากการศึกษาพบว่า
ทุกครั้งที่โรงงานพยายามที่จะทำสัญญากับเกษตรกร และให้สินเชื่อกับเกษตรกร โดย
หวังว่าชาวสวนจะขายผลผลิตให้แก่ตน แต่เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยว โรงงานต้องประสบกับ
ความผิดหวัง เมื่อพบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ “เบี้ยว” สัญญา และ “เบี้ยว” นี้ ชาว
สับปะรดส่งให้ตลาดสดแทน และเก็บเงินไว้ใช้สอยเอง จนโรงงานสองโรงงานคือโรงงาน
อาหารสากลฟู้ด และ บริษัทเทสตีฟู้ด ต้องปิดกิจการลงชั่วคราว เพราะไม่มีผลผลิต
ป้อนเข้าโรงงาน จากปรากฏการณ์ดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่า พิษพันธะสัญญาไม่ใช่ทุก
ชนิดไปที่จะสามารถผูกมัดเกษตรกรที่อยู่ในระบบได้ หรือมีการเอาเปรียบส่วนเกิน
เพียงฝ่ายเดียว หากแต่ข้อผูกมัดสัญญายังขึ้นอยู่กับตลาด และความหลากหลายของ
ช่องทางตลาดด้วยเช่นกัน สำหรับในปัจจุบัน คือ ผู้ที่ประกอบอาชีพปลูกสับปะรดของ
บ้านทรายทองเริ่มที่จะหาอาชีพเสริมเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว หรือเพิ่ม
ความหลากหลายทางการผลิต ไม่ว่าจะเป็นวัยหนุ่มสาวที่ออกไปทำงานที่อื่น เหตุที่คน
กลุ่มนี้ออกไปทำงานต่างจังหวัดเพราะว่าเป็นการสร้างรายได้ให้กับครอบครัวเป็นอย่างมาก
คือ สามารถที่จะส่งเงินกลับมาให้ที่บ้านได้ใช้ด้วยกัน และสำหรับอาชีพเสริมอีก
ประเภทหนึ่งก็คือ ปลูกพืชชนิดอื่นแทนหรือเป็นอาชีพเสริม เช่น รับจ้าง ทำสวน
ลำไย เป็นต้น และในส่วนของการทำงานสับปะรดนั้น ชาวสวนก็ยังทำการปลูกกันอยู่
เพราะว่าเป็นอาชีพที่ทำกันมานานแล้ว และก็ยังเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ให้กับชาวสวน
อยู่ คือหลังจากที่รัฐและเอกชนเข้ามาช่วยเหลือชาวสวน ทำให้รายได้ของชาวสวนนั้น
อยู่ในระดับพออยู่พอกิน บางครอบครัวก็มีฐานะที่ดี เพราะว่าลูก หลานส่งเงินมาให้ใช้
จ่าย

ในขณะที่เดียวกันปัญหาสำคัญของผู้ปลูกสับปะรดบ้านเสด็จประการหนึ่ง คือ
ความผันผวนของราคาขายผลสด เนื่องจากผู้ปลูกสับปะรดไม่ได้จำหน่ายโดยตรงกับ
โรงงานแต่มีพ่อค้าคนกลางหรือ นายหน้าเป็นผู้มารับซื้อ โดยนายหน้าเหล่านั้นจะเป็น
ผู้ทำสัญญากับโรงงานเอง บางครั้งกลุ่มนายหน้าหรือพ่อค้าคนกลางก็ใช้กลยุทธ์
แทรกแซงราคาเพื่อกดราคาให้ต่ำลง ในขณะที่กลุ่มผู้ปลูกสับปะรดเองก็มีปัญหาการ
รวมกลุ่มที่เป็นปึกแผ่นในการช่วยเหลือกัน และจัดการผลผลิต ซึ่งส่งผลให้โรงงานยังไม่
มั่นใจว่าเกษตรกรจะสามารถส่งสับปะรดได้ตามที่ตกลงหรือไม่จึงยังไม่มีการทำสัญญา
เพราะที่ผ่านมาเคยมีปัญหาคือ เมื่อกลุ่มนายหน้าเข้าแทรกแซงราคาโดยให้ราคาสูงกว่า

โรงงานเกษตรกรบางกลุ่มก็นำผลผลิตไปขาย ทำให้ไม่สามารถส่งผลผลิตได้ตามจำนวน จนในที่สุดโรงงานต้องหยุดการผลิตไปในที่สุด อย่างไรก็ตามด้วยปัญหาความผันผวนของราคาทำให้ชาวสวนเริ่มมาให้ความสนใจในเรื่องของตลาดโดยเริ่มมีการรวมกลุ่มกัน แต่จำนวนชาวสวนในการรวมกลุ่มยังมีไม่มากนัก โดยได้รวมกลุ่มกันเพื่อช่วยกันหาตลาดของสับปะรด โดยได้ขอให้ทางพัฒนากรมาเสนอแนวทางในการเปิดตลาด รวมไปถึงในเรื่องของการต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลาง เพื่อเป็นการช่วยชาวสวนในการเปิดเป็นช่องทางการระบายสินค้า และลดปัญหาการเน่าเสียของสับปะรด นอกจากนี้หลังจากที่ชาวสวนประสบกับวิกฤตเศรษฐกิจ ทำให้ชาวสวนหาวิธีกระจายสินค้าใหม่ โดยการนำไปขายเองหรืออาจจะนำไปแปรรูป โดยการแปรรูปสับปะรดนั้นจะดำเนินการในรูปแบบของการรวมกลุ่มกันทำ ผลิตไวน์ แยม สับปะรดกวน กระดาศใยสับปะรด ออกจำหน่าย ซึ่งพอช่วยในปัญหาผลผลิตล้นตลาดได้

การรับมือกับความเสี่ยง

จากการศึกษาพบว่า เกษตรกรชาวไร่สับปะรดมีหนี้สินจำนวนมาก เนื่องมาจากต้นทุนในการผลิตสับปะรดเริ่มแรกค่อนข้างสูง ประกอบกับเกษตรกรไม่มีเงินทุนเพียงพอต่อการทำสวนสับปะรด ทำให้เกษตรกรหันไปกู้เงินทุนจากแหล่งต่างๆ เช่น ธนาคารกรุงเทพ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์เพื่อการเกษตรกร (ธกส.) สหกรณ์ผู้ปลูกสับปะรดลำปาง จำกัด หรือแหล่งเงินทุนต่างๆ ที่ปล่อยเงินกู้หรือที่เรียกว่าเงินกู้นอกระบบ เป็นต้น นอกจากนี้ในด้านความเสี่ยงในการขาดแคลนแรงงานในปัจจุบันการทำสวนสับปะรดของเกษตรกรประสบปัญหาขาดแคลนแรงงานในการผลิต กล่าวคือแต่เดิมแรงงานหลักในการทำสวนสับปะรดคือคนในครอบครัว เมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจขึ้นในปี 2540 ทำให้แรงงานหลักเหล่านั้นเปลี่ยนไปกอบอาชีพอื่นหรือศึกษาต่อ ทำให้มีการจ้างแรงงานเกิดขึ้น ซึ่งก็ถือว่าเป็นการเพิ่มต้นทุนในการผลิตให้สูงยิ่งขึ้นโดยเฉพาะในช่วงฤดูการออกผล ต้องรีบทำการเก็บเกี่ยวมิเช่นนั้นจะสุกเน่าเสียคาต้น ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวเกษตรกรต้องประสบปัญหาขาดแคลนแรงงานทันที จนต้องใช้วิธีจัดระบบเอามือเอารันเวียนกันเก็บในกลุ่มญาติหรือเพื่อนกัน ปัญหาเรื่องแรงงานมิใช่ปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะกับเกษตรกรเท่านั้น จากการศึกษพบว่า โรงงานผลิตสับปะรดกระป๋องก็ประสบปัญหาการขาดแคลนแรงงานในโรงงานเช่นกัน เนื่องจากโรงงานสับปะรดกระป๋องการขึ้นตอนการผลิตต้องใช้แรงงานมากกว่าเกษตรกรอุตสาหกรรมอื่น เช่น โรงงานน้ำตาล เป็นต้น ในด้านความเสี่ยงต่อคุณภาพผลผลิตสำหรับคุณภาพมาตรฐานสับปะรดคือสับปะรดเป็นผลไม้ที่เน่าเสียเร็วเมื่อเก็บเกี่ยวขึ้นมาจำต้องรีบระบายผลผลิตออกสู่ตลาดอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ยังพบว่าพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อผัก

ใช้ระบบการเชื่อคือจ่ายเงินภายหลัง รวมถึงกรราคาสับปะรดของเกษตรกรในช่วงที่ผลผลิตล้นตลาด

การกำกับ ควบคุมและการต่อรอง

ดังที่กล่าวในข้างต้นว่า ระบบของการตลาดสับปะรดของชุมชนบ้านทรายทอง มีความแตกต่างจากระบบตลาดของอ้อย และเมล็ดพันธุ์ที่มีตลาดแคบและผูกขาดมากกว่า ในขณะที่ตลาดผลสดสับปะรดกลับมีความหลากหลายและเป็นทางเลือกให้แก่เกษตรกร รวมถึงการต่อรองที่มีการรวมกลุ่มกันในรูปของสหกรณ์ จากการศึกษาพบว่า การกำกับในฐานะสับปะรดเป็นพืชเศรษฐกิจรัฐจึงมีบทบาทเข้ามากำกับผ่านนโยบายต่างของทางราชการ เช่นเกษตรจังหวัด เกษตรตำบล เพราะปัญหาจากการผลิตสับปะรดออกสู่ตลาดไม่สามารถไปกำกับหรือควบคุมปริมาณให้อยู่ในดุลยภาพได้ และส่งผลให้กำลังการผลิตของโรงงานที่สร้างขึ้นทำได้ยากเนื่องจากปัจจัยการตลาดของสับปะรดที่มีช่องทางหลากหลายช่องทางโดยเฉพาะตลาดสับปะรดสด ดังนั้นในการกำกับควบคุมกระบวนการผลิต รัฐจึงเลือกใช้นโยบายแก้ปัญหาการเรียกร้องของเกษตรกรเมื่อเกิดปัญหาสับปะรดล้นตลาด เช่น มาตรการบริหารจัดการ และควบคุมพื้นที่เพาะปลูกสับปะรด เพื่อป้องกันการขยายพื้นที่เพาะปลูกของเกษตรกร อันจะส่งผลให้มีผลผลิตมากขึ้นจนล้นตลาด ดังนั้นจึงควรควบคุมพื้นที่เพาะปลูก โดยรัฐจะมีเงื่อนไขคือหากรายได้ลดพื้นที่การปลูกรัฐจะส่งเสริมให้ปลูกยางพาราแทน โดยสนับสนุนกล้าอย่างสำหรับเกษตรกรที่มาลงทะเบียนแทน ดังนั้นการกำกับผ่านกลุ่มสถาบันซึ่งจากการศึกษาพบว่าผู้ที่เข้ามาทำหน้าที่เป็นสถาบันในการดูแลเกษตรกรผู้ปลูกสับปะรดก็คือสหกรณ์การเกษตร โดยการจัดตั้งสหกรณ์ผู้ปลูกสับปะรดจังหวัดลำปาง มีหน้าที่ในการพัฒนาความรู้ และข้อมูลการเกษตร แต่ในขณะที่เดียวกันก็ทำหน้าที่เป็นคนกลางในการรวบรวมปัจจัยการผลิต การให้สินเชื่อ และการขายสับปะรดให้แก่โรงงาน โดยจะมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมเกษตรกรคอยกำกับดูแลกระบวนการผลิต และปริมาณผลผลิตให้ตอบรับกับตลาดและโรงงาน ดังนั้นการกำกับโดยระบบอุปถัมภ์จะพบว่าการผลิตสับปะรดของชุมชนบ้านทรายทอง พ่อค้าคนกลางมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดราคาสินค้า ภายใต้การใช้เกณฑ์มาตรฐานของสับปะรดในการพิจารณาและตีราคารับซื้อ เพราะฉะนั้นสายสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรผู้ปลูกสับปะรดจึงใช้ความคุ้นเคย และไว้วางใจที่จะผลิตสับปะรดให้แก่กัน โดยพ่อค้าเหล่านี้อาศัยการกินส่วนต่างของราคาสับปะรดที่ขายเข้าโรงงาน หรือผู้ค้าปลีก และด้วยความเสี่ยงเรื่องตลาดและความไม่แน่นอนของราคา ทำให้เกษตรกรแก้ปัญหาด้วยการรวมกลุ่มและการสร้างอำนาจต่อรอง

กับภายนอก นับเป็นการปรับตัวให้เข้ากับสภาพการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทั้งนี้เกษตรกรได้มีการรวมกลุ่มต่างๆ ภายในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นการรวมตัวกันเพื่อเรียนรู้แก้ปัญหาพร้อมกันและบางกลุ่มก็เพื่อใช้ในการต่อรองเรื่องราคาเป็นกลุ่มต่างๆ จะทำให้กลุ่มหลอมรวมกันเป็นเสียงเดียวกันที่มีน้ำหนักและมีพลังในการต่อรองกับบุคคลภายนอก โดยเฉพาะในการซื้อขายกับพ่อค้าคนกลาง ซึ่งเมื่อก่อนพ่อค้าคนกลางจะเป็นผู้กำหนดราคาเอง ชาวบ้านเป็นเพียงผู้ผลิตเพื่อป้อนผลผลิตให้กับพ่อค้าคนกลางเท่านั้น แต่เมื่อเกิดปัญหาขึ้นจะคอยพึ่งพาภาครัฐเข้ามาช่วยเหลือกลุ่มต่างๆ ภายในหมู่บ้าน ซึ่งกลุ่มต่างๆ ที่ยังดำเนินการอยู่คือ กลุ่มอมมทรัพย์ กลุ่มสหกรณ์ผู้ปลูกสับปะรด กลุ่มแปรรูปผลผลิต แต่ถ้าจะพูดถึงความช่วยเหลือจากรัฐนั้นรัฐได้มีนโยบายในการชำระหนี้สินของเกษตรกร และโครงการกองทุนหมู่บ้านนอกจากนี้ในการซื้อปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช สารเคมีที่ใช้ในการเพาะปลูก อุปกรณ์ในการทำสวน เป็นต้น

3. บทสรุปการศึกษา

จากทั้ง 3 กรณีศึกษา ในด้านพัฒนาการของระบบเกษตรแบบพันธะสัญญา แสดงให้เห็นว่า เกษตรกรเข้าสู่ระบบเกษตรเชิงพาณิชย์มานานแล้ว โดยพบว่าภายใต้เงื่อนไขข้อจำกัด ปัญหาที่พบบ่อยได้สร้างการเรียนรู้แก่เกษตรกรในการต่อรอง และปรับตัวเพื่อการอยู่รอดของตนเอง การปรับรูปแบบการผลิต การสร้างระบบความสัมพันธ์แบบใหม่ สิ่งเหล่านี้เกิดจากการเรียนรู้จากระบบที่ได้ประสบมา ในระบบความสัมพันธ์นอกจากการเอาเปรียบ จึงมีทั้งการต่อรองอยู่ในที่ รวมถึงการตั้งรับสถานะความเสี่ยงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นภายใต้ระบบเงื่อนไขที่มีข้อจำกัดมากมาย ซึ่งลักษณะการเข้ามาของเกษตรกรพันธะสัญญาแต่ละรูปแบบต่างก็มีเงื่อนไขที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิธีการผลิต กระบวนการผลิต และการตลาดเป็นหัวใจสำคัญ จึงไม่น่าแปลกใจหากพบว่าการประวัติศาสตร์การตลาดของอ้อย สับปะรด และเมล็ดพันธุ์จึงมีรูปแบบวิธีการที่แตกต่างกัน ในด้านรูปแบบการเข้าสู่ระบบพันธะสัญญา และความสัมพันธ์ทางการผลิต สรุปได้ว่าเกษตรกรพันธะสัญญาของเมล็ดพันธุ์ และอ้อย เป็นลักษณะการทำสัญญาที่เป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งนี้พบว่าในกรณีอ้อยและโรงงานน้ำตาล เป็นกิจการขนาดมที่มาก ต้องใช้เงินทุนเป็นจำนวนมาก ฉะนั้นโรงงานจะต้องมีความมั่นใจว่าโรงงานของตนจะมีวัตถุดิบ คืออ้อยป้อนเข้าโรงงานเต็มตามอัตรากำลังการผลิต และจะต้องมั่นใจว่าชาวไร่ อ้อยจะผลิตอ้อยได้พอดีกับกำลังการผลิต ไม่น้อยไปและมากไป เพราะหากน้อยไป โรงงานก็จะขาดวัตถุดิบในการป้อนโรงงานและเกิดปัญหาต้องปิดโรงงานลง แต่ในขณะเดียวกันหากอ้อยมีปริมาณมากเกินความต้องการของโรงงานชาวไร่อ้อยก็จะขาย

อ้อยไม่ได้ เพราะไม่มีตลาดรองรับทำให้ต้องขาดทุน และส่งผลให้ปีต่อไปลดจำนวนการผลิตลง หรือไม่ก็เลิกผลิต โรงงานก็จะไม่มีอ้อยมาป้อนเข้าโรงงาน ด้วยเงื่อนไขของระบบการผลิต ทำให้โรงงานน้ำตาล และชาวไร่ต้องมีการวางแผนการผลิตที่ดี ผ่านวิธีการที่เรียกว่า “การให้โควตาการปลูก” จากโรงงานน้ำตาล เพื่อควบคุมปริมาณอ้อย วิธีการที่ว่านี้จะนำไปสู่ข้อผูกมัด นั่นก็คือระบบการทำสัญญาปีต่อปีเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งเป็นลักษณะการทำสัญญาซื้อขายล่วงหน้ากับโรงงานน้ำตาล ดังนั้นโรงงานจะไม่รับซื้ออ้อยจากชาวไร่ที่ไม่ได้เซ็นสัญญาไว้กับตนก่อน ฉะนั้นเมื่อชาวไร่อ้อยตัดสินใจเซ็นสัญญาล่วงหน้าไว้กับโรงงานแล้ว จะไม่มีทางเลือกย้ายนำอ้อยไปขายให้กับโรงงานอื่นได้เลย เพราะโรงงานอื่นก็รับซื้อแต่เฉพาะชาวไร่ที่ทำสัญญาไว้กับตน ซึ่งรูปแบบนี้ส่วนใหญ่จะมองว่าโรงงานเอาเปรียบชาวไร่ แต่ในทางกลับกัน ข้อดีของระบบนี้คือเกษตรกรจะมั่นใจว่าผลผลิตของตนจะมีตลาดรองรับแน่นอนเมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยว เพราะอ้อยเป็นพืชไร่ที่มีอายุยาว แต่เมื่อเก็บเกี่ยวแล้วจะปล่อยให้วางไว้ไม่ได้ เพราะคุณภาพจะลดลงต้องรีบส่งเข้าโรงงานความมั่นใจดังกล่าว คือเหตุผลสำคัญที่ทำให้ชาวไร่อ้อยจำนวนมากยังคงอยู่ในระบบนี้มาอย่างยาวนานต่อเนื่อง แต่ในขณะที่เดียวกันก็พบว่าชาวไร่อ้อยที่จะอยู่ในระบบได้จะต้องมีเงินทุนหนา และมีพื้นที่การผลิตขนาดใหญ่ จึงจะทำการผลิตได้คุ้มทุน

ในขณะที่ระบบพันธะสัญญาของพืชเมล็ดพันธุ์กลับแตกต่างกัน จากการศึกษาพบว่าการทำสัญญาในลักษณะลายลักษณ์อักษรถึงมี แต่เป็นเพียงพิธีกรรมบนกระดาษ เพราะเราพบว่าผู้ที่ถือคู่สัญญาคือบริษัทรับซื้อเมล็ดพันธุ์ แต่การบังคับตามสัญญาทำได้อย่างไร นั่นก็คือกระทำการให้สินเชื่อปัจจัยการผลิต และด้วยข้อจำกัดของตลาดที่มีลักษณะผูกขาด นอกจากนี้ยังมีการใช้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมควบคุมผ่านระบบโบรกเกอร์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชน สามารถพูดคุยกันได้ ในการเข้าสู่ระบบเริ่มจากฝ่ายส่งเสริมของบริษัทเข้ามาหาสมาชิกผ่านหัวหน้าใน หมู่บ้าน โดยเกษตรกรแจ้งความจำนงแก่บริษัทผ่านหัวหน้า ในหมู่บ้าน บริษัทจะส่งเจ้าหน้าที่มาตรวจพื้นที่ ความเหมาะสมของดิน ความพร้อมด้านแรงงาน ในส่วนของปัจจัย การผลิตที่มาจากเกษตรกร ได้แก่ ที่ดิน แรงงาน ส่วนปัจจัย การผลิตอื่นๆ ถูกกำหนดโดยบริษัททั้งหมด โดยบริษัทจะเตรียมการให้ทั้งหมดแต่ให้มาในรูปของ สินเชื่อ บางรายก็มีรายการค่าใช้จ่ายให้ จะพบว่าบางรายก็ไม่ทราบกระบวนการผลิตต้องใช้ปุ๋ยและฉีดยา ตามที่บริษัทกำหนด ผลผลิตเมล็ดพันธุ์เกษตรกรเป็นเจ้าของ แต่ไม่มีสิทธิจะใช้ประโยชน์หรือ จำหน่าย ต้องส่งให้แก่บริษัทที่มีสัญญาผูกพันทั้งหมด โดยมีการตรวจสอบคุณภาพเมล็ดพันธุ์ และทำการปรับปรุงสายพันธุ์ด้วยกระบวนการเทคโนโลยี อีกทอดหนึ่ง ส่วนกรณีสืบประเด็นนี้จากการศึกษาทำให้ค้นพบว่า รูปแบบการสร้างพันธะสัญญาของอ้อยนั้น ไม่สามารถนำมาใช้กับโรงงานสับประดได้ ทั้งที่เป็นกระบวนการผลิต

ที่มีโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่รองรับ และมีการลงทุนสูง และต้องชวนขายหา
วัตถุดิบป้อนโรงงานให้พอดีกับกำลังการผลิตเหมือนกัน แต่จากประวัติศาสตร์
พัฒนาการระบบพันธสัญญาของโรงงานสับปะรดในจังหวัดลำปาง พบว่าต้องล้มลุก
คลุกคลาน โรงงานต้องปิดกิจการไปชั่วคราวหลายต่อหลายครั้งเนื่องจากไม่มีวัตถุดิบ
ป้อนโรงงาน ทั้งนี้เป็นเพราะว่าตลาดของอ้อยสดมีขนาดเล็กหรือแทบไม่มีเลย แต่
ในขณะที่สับปะรดตลาดขายผลสดกลับมีบทบาทสำคัญยิ่ง และเพราะตลาดผลสดนี้เอง
ที่ทำให้โรงงานไม่สามารถครอบงำเกษตรกรได้ด้วยระบบสัญญาเหมือนอย่างกรณีโรงงาน
น้ำตาล เพราะฉะนั้นทุกครั้งที่โรงงานเคยพยายามที่จะทำสัญญากับเกษตรกรผู้ปลูก
สับปะรด แต่ก็ประสบกับความผิดหวังทุกครั้งเมื่อพบว่า เวลาถึงฤดูการเก็บเกี่ยว เกษตร
กลับเบี้ยวสัญญาไม่ส่งสับปะรดเข้าโรงงาน แต่กลับนำไปขายให้กลับพ่อค้าคนกลางที่ให้
ราคาดีกว่า หรือขายผลสดเมื่อราคาผลสดดี จุดนี้เองที่ทำให้ปริมาณสับปะรดเข้าสู่
โรงงานมีปริมาณไม่แน่นอนสม่ำเสมอ บางครั้งไม่มีวัตถุดิบป้อนโรงงานเลย จนโรงงาน
ต้องปิดตัวลงไปหลายโรง

ในกรณีประเด็นความเสี่ยง การปรับตัว การรับมือและการต่อรอง หากทำการ
พิจารณา ประเด็นปัจจัยความเสี่ยงพบว่า ถึงแม้เหตุผลประการหนึ่งที่เกษตรกรเลือกเข้า
สู่ระบบสัญญา นั่นก็คือเหตุผลในเรื่องความมั่นคงทางตลาด ที่เกษตรกรเชื่อว่าจะมีตลาด
รองรับผลผลิตที่แน่นอน แต่ในความเป็นจริงกลับพบว่าภายใต้การประกันราคาผลผลิต
หรือการประกันรายได้แก่เกษตรกรถึงแม้จะทำให้เกิดตลาดรองรับผลผลิตที่แน่นอน แต่ใน
ขณะเดียวกัน การประกันดังกล่าวมิได้นำไปสู่การรับประกันความเสี่ยงอื่นๆ ที่อาจจะ
เกิดขึ้นได้ตลอดกระบวนการผลิต ที่จะส่งผลต่อราคาที่ได้รับตามสัญญาที่ตกลงกันได้
ด้วยเหตุผลเพราะผลผลิตไม่เป็นไปตามคุณภาพมาตรฐานที่ผู้รับซื้อเป็นผู้กำหนด ที่เห็น
ได้ชัดคือกรณีของชาวไร่อ้อย กลไกและเงื่อนไขในการผลิตอ้อย และการรับซื้ออ้อยจะ
อยู่ภายใต้สิ่งๆที่เรียกว่า “ค่ามาตรฐานความหวาน” ปัญหาสำคัญที่เกษตรกรชาวไร่อ้อย
ต้องประสบและถือเป็นความเสี่ยงอยู่มากคือการรักษาคุณภาพความหวานของอ้อย
ซึ่งในการควบคุมระดับความหวานนี้มีผลต่อความเสี่ยงของเกษตรกรในการถูกหักราคา
ค่าอ้อยอยู่มาก เนื่องจากหากการส่งอ้อยเข้าโรงงานล่าช้า นอกจากจะเสียค่าปรับล่าช้า
ยังต้องถูกหักราคาค่าความหวานที่เสียไปตามระยะเวลาที่ตัดอ้อย และค้างส่งโรงงาน
หรือกรณีไฟไหม้ไร่อ้อย ที่จะมีผลต่อระดับความหวานและคุณภาพน้ำตาล ทำให้ชาวไร่
อ้อยต้องระมัดระวังเรื่องไฟไหม้อ้อยอย่างหนัก โดยต้องจัดเวรสมาชิกกลุ่มในการดูแล
ป้องกันไฟที่อาจเกิดใหม่ได้ โดยเฉพาะหน้าแล้ง และเป็นช่วงการเก็บเกี่ยวอ้อยพอดี
หรือในกรณีชาวไร่บางคนต้องการลดต้นทุนค่าแรงในการเก็บอ้อยก็จะเลือกใช้วิธีการเผา
เพื่อง่ายต่อการเก็บถึงแม้จะรู้ดีว่าจะต้องถูกหักเงินเมื่อส่งอ้อยเข้าโรงงาน แต่ก็อาจจะคุ้ม

กว่าการจ้างแรงงานตัดนั่นเอง ในขณะที่กรณีของเมล็ดพันธุ์กลับพบว่ามีความเสี่ยงสูงในเรื่องของโรค และแมลง เนื่องจากเมล็ดพันธุ์ที่ทำกรปรับปรุงสายพันธุ์ที่เกษตรกรได้รับมาทำการเพาะปลูก เป็นพืชที่มีการตัดต่อพันธุกรรม โดยออกแบบมาให้อ่อนไหวง่าย โตเร็ว ต้องมีการดูแลเป็นพิเศษที่ต้องใช้สารเคมี และเทคโนโลยีที่ทางบริษัทกำหนด เพื่อให้ผลผลิตได้ตามมาตรฐานที่บริษัทต้องการ

นั่นหมายถึงบริษัทได้ใช้วิธีการแทรกแซงสองประการ คือ การแทรกแซงควบคุมเรื่องปัจจัยการผลิต ได้แก่ปุ๋ย ฮอริโมน ยากำจัดศัตรูพืช ประการที่สองคือการใช่วิธีการทางพันธุวิศวกรรมในการปรับปรุงสายพันธุ์ซึ่งเป็นความรู้ที่ผูกขาดโดยบริษัท โดยเฉพาะการผสมพันธุ์พืชบางชนิด ต้องใช้แรงงานจำนวนมาก และมีความเสี่ยงต่อการติดผล ทำให้เกษตรกรต้องประสบปัญหาทุกครั้งในเรื่องของแรงงานผสมเกสร และมักเป็นพืชบังคับที่บริษัทกำหนดให้ปลูกก่อนได้รับโควตาการปลูกพืชชนิดอื่น ด้วยเหตุนี้ทำให้เกษตรกรต้องแบกรับคือเรื่องต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ในขณะที่การประกันการรับซื้อเป็นราคาที่คงที่ ในด้านสับปะรดพบว่าความเสี่ยงที่เกษตรกรมักพบเจอคือเรื่องปัญหาความเสี่ยงด้านตลาดและราคา เพราะปัญหาและอุปสรรคในการจัดจำหน่ายและการกระจายสินค้าสับปะรดนั้น จะต้องผ่านระบบพ่อค้าคนกลาง โดยที่มีได้ผูกเรื่องราคารายได้ และตลาดไว้กับโรงงาน ดังนั้นปัญหาความเสี่ยงของสับปะรดก็คือความผันไหวของราคา ถึงแม้จะมีการประกันราคา หรือการแทรกแซงจากรัฐบาลตลอดเวลาาก็มิได้ช่วยให้เกษตรกรลดความเสี่ยงต่อความผันผวนของราคาสับปะรดในตลาดสับปะรดลงได้ บทบาทพ่อค้าคนกลางจึงมีส่วนอย่างมากในการรับซื้อและกระจายผลผลิต แต่จากการศึกษาก็พบว่ามีเกษตรกรชาวสวนได้มีการใช้ระบบซื้อสินค้ากับพ่อค้าที่มารับซื้อ มีพ่อค้าหลายรายที่ไม่จ่ายค่าสับปะรด เกษตรกรบางรายก็อาจจะขาดทุนจากการจำหน่ายสับปะรดก็เป็นได้ นอกจากนี้ยังพบว่าพ่อค้าคนกลางบางรายเริ่มเปลี่ยนแหล่งซื้อสับปะรดใหม่ เนื่องจากในปัจจุบันจังหวัดลำปางมีแหล่งปลูกสับปะรดที่มีคุณภาพตรงตามความต้องการของตลาด คือ สับปะรดของอำเภอห้างฉัตร ซึ่งถือเป็นแหล่งผลิตที่เป็นคู่แข่งที่สำคัญ นอกจากนี้ตัวสับปะรดเองเนื่องจากเป็นผลไม้สดที่เน่าเสียได้ง่ายย่อมมีความเสี่ยงต่อคุณภาพผลผลิต

ดังนั้นจากเงื่อนไขสภาวะความเสี่ยงต่างๆ ที่เกษตรกรได้รับ เราจึงพบว่ายังมีกระบวนการปรับตัวและรับมือของเกษตรกร กับความเสี่ยงเหล่านี้อยู่ด้วยภายใต้ระบบการผลิต เช่นการหันมาสร้างการผลิตที่หลากหลายมากขึ้นเพื่อลดปัญหาเรื่องความเสี่ยงของตลาด ในระดับครัวเรือน จะมีแรงงานในครอบครัวจำนวนหนึ่งไปทำงานในเมือง และส่งเงินกลับมายังครอบครัว เพื่อนำเงินที่ได้ไปใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน และพุงการผลิตของครอบครัวไว้ การรับมือกับความเสี่ยงเรื่องแรงงาน ที่พบได้ในระบบพันธะ

สัญญาทุกชนิด โดยการนำเอาระบบความสัมพันธ์ในชุมชนมาใช้ เช่นการเอามือ เอวเว้น การจัดแบ่งแรงงานในกลุ่มการผลิตของตน นอกจากนี้ภายใต้ภาวะการณ์เสียเปรียบ และขาดอำนาจต่อรอง พบว่าสินค้าเกษตรกรรมบางชนิดเปิดช่องทางให้มีการได้เปรียบ เสียเปรียบเกิดขึ้นได้ เพราะรูปแบบการผลิตสินค้าบางชนิด อำนวยให้มีระบบตลาดที่ จำเป็นต้องมีการสร้างพันธะให้แก่เกษตรกร แต่เมื่อระบบตลาดอำนวยให้โรงงาน หรือ บริษัท มีอำนาจมากเกินไป ก็จะเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่เป็นชนวนให้มีการรวมตัวของ เกษตรกรได้สำเร็จ เช่นกรณีของชาวไร่อ้อย จุดเด่นประการหนึ่งของรูปแบบการผลิต อ้อย ผู้ผลิตมักอยู่ในโซนพื้นที่ใกล้เคียงกัน และมีการรวมตัวกันในลักษณะการจัดการ ผลิตอยู่แล้ว ทำให้ต้นทุนในการรวมตัวกันไม่สูงและสามารถทำได้ไม่ยาก เพียงแต่ว่า การรวมตัวนั้น เป็นการรวมตัวกันเฉพาะเกษตรกรรายใหญ่หรือไม่ คำตอบคือใช่ แต่คำถามที่ตามมาคือการรวมตัวกันในลักษณะแบบนี้ จะสามารถ หรือมีกำลังมาก พอที่จะซบกำไรรส่วนเกิน ออกจากมือของโรงงานน้ำตาลได้มากเท่าไร และกำไร ส่วนเกินที่ซบได้ กระจายลงสู่เกษตรกรรายย่อยด้วยหรือไม่ จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษา ในรายละเอียดต่อไป หรือในความเป็นจริงสมาคมชาวไร่อ้อยเป็นเพียงแค่ตัวแทนของ นายทุนเพื่อใช้เจรจากับโรงงานน้ำตาล หรือเป็นแค่กลไกรัฐที่ทำการจัดตั้งเพื่อเป็น ตัวแทนภาครัฐในการกำกับเกษตรกรเข้าสู่ระบบ ซึ่งหากเป็นเหตุผลประการหลังก็จะทำ ให้กลุ่มมีพลังไม่มากพอในการสร้างอำนาจต่อรอง เมื่อพิจารณาจากผู้ปลูกสับปะรด กลับพบว่าถึงแม้จะมีการรวมตัวกันจริงในรูปของสหกรณ์ผู้ปลูกสับปะรด แต่กลับไร้ อำนาจในการต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง หรือกับรัฐในการรับประกันความเสี่ยง เมื่อย้อนกลับไปดูที่ที่มาที่ไปของกลุ่มเราจะพบว่าจุดเริ่มต้นเริ่มมาจากการส่งเสริมของ ภาครัฐมาก่อนแต่กลุ่มในระยะแรกกลับไม่เข้มแข็งพอที่จะทำการต่อรองสิ่งใดได้ นอกจากรอรับนโยบายจากภาครัฐมาปฏิบัติ หรือเป็นเครื่องมือ กลไกของนักการเมือง ท้องถิ่น สหกรณ์เริ่มเป็นรูปเป็นร่างมากขึ้นเมื่อชาวสวนต้องประสบปัญหาราคาสับปะรด ตกต่ำอย่างหนัก จนนำไปสู่การเคลื่อนไหว ชุมนุมเรียกร้องของเกษตรกรที่ศาลากลาง จังหวัด หลังจากนั้นสหกรณ์เริ่มมีความชัดเจน และมีบทบาทมากขึ้น ในการแก้ไขปัญหา ราคาสับปะรด รวมทั้งมีบทบาทเป็นผู้รวบรวมผลผลิตในชุมชน ส่งขายให้แก่โรง แต่ก็ยัง ต้องพัฒนาไปอีกมากในเรื่องของการสร้างอำนาจต่อรองกับตลาด ในขณะที่กลุ่มผู้ปลูก เมล็ดพันธุ์พบว่า การรวมกลุ่มของเกษตรกรเป็นเพียงแค่การรวมกลุ่มเพื่อจัดการแรงงาน และจัดการปัจจัยการผลิตที่ได้จากทางบริษัทเท่านั้น ลักษณะการต่อรองของเกษตรกร กลุ่มนี้จึงอาศัยการต่อรองผ่าน ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมผ่านตัวแทนที่เรียกว่า “โบรกเกอร์” เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่าง โบรกเกอร์ เกษตรกร และบริษัทแล้วจะ พบว่ามีความสัมพันธ์ที่มีได้ขึ้นอยู่กับหลักการทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ยังคงอยู่

กับมิติของตรรกะทางวัฒนธรรมในสังคมด้วย กล่าวคือ โบรกเกอร์ต้องทำหน้าที่ที่เอื้อประโยชน์กับบริษัท ขณะเดียวกันก็ต้องรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนในชุมชน เมื่อโบรกเกอร์เป็นคนในท้องถิ่นที่มีฐานะดี มีเครือข่ายดีมาก เป็นที่นับหน้าถือตาในชุมชนและสามารถช่วยเหลือเกษตรกรในการกู้ยืมเงินไปใช้ทั้งในการเพาะปลูกและใช้ในชีวิตประจำวัน ขณะเดียวกัน โบรกเกอร์กับเกษตรกรก็มีความเป็นพี่น้องหรือเครือญาติกันหรือเป็นคนบ้านเดียวกัน ความสัมพันธ์ระหว่างโบรกเกอร์กับเกษตรกรจึงเป็นความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ เมื่อเกิดกรณีความขัดแย้งในการเพาะปลูกหรือการขายเกษตรกรกับบริษัทจึงมิได้เผชิญหน้ากันโดยตรงแต่จะมีการเจรจาต่อรองผ่านคนกลางคือโบรกเกอร์ ซึ่งจะเป็นผู้ไกล่เกลี่ยผลประโยชน์ทั้งสองฝ่าย เมื่อพิจารณาเช่นนี้จะเห็นว่าบริษัทได้ใช้ความสัมพันธ์ในสังคมคือระบบอุปถัมภ์มาใช้ในการควบคุมเกษตรกรอีกชั้นหนึ่ง

ดังนั้นตามที่คนส่วนใหญ่ทั่วไปเข้าใจว่าเกษตรกรจะถูกควบคุมโดยระบบเกษตรกรพันธะสัญญาที่เกษตรกรทำกับทางบริษัท กล่าวคือ เกษตรกรถูกควบคุมโดยสัญญาและข้อกำหนดบังคับตามสัญญา(เอกสารสัญญาไม่มีความหมาย หรืออำนาจบังคับที่แท้จริง) ที่ทำกับบริษัท เพราะในความเป็นจริงต่อให้ข้อสัญญาที่เป็นเอกสารอยู่หรือไม่อยู่ในมือเกษตรกรแต่ก็ได้มีผลต่ออย่างไรในการควบคุมตามสัญญา เพราะจากผลการศึกษาดังกล่าวกลับชี้ให้เห็นว่าในทางปฏิบัติแล้ว แม้ว่าเกษตรกรจะละเมิดสัญญาแต่บริษัทก็ไม่มีการฟ้องร้องหรือดำเนินการเอาผิดกับเกษตรกรตามข้อตกลงในสัญญา การดำเนินการลงโทษเกษตรกรผู้ละเมิดสัญญามีเพียงการไม่ทำสัญญากับเกษตรกรรายนั้นในปีต่อไปเท่านั้น แต่ในขณะเดียวกัน กลับแสดงให้เห็นว่าการควบคุมเกษตรกรของบริษัทมีการออกแบบมาเพื่อให้มีการควบคุมที่ซับซ้อนผ่านระบบความสัมพันธ์ทางการผลิต มากกว่าการบังคับใช้อำนาจตามสัญญาลายลักษณ์อักษรที่ทางบริษัทจัดทำขึ้นเสียอีก ซึ่งไม่ว่าจะเป็นการควบคุม ตลาด ปัจจัยการผลิต การควบคุมคุณภาพ “เมล็ดพันธุ์” หรือแม้แต่การควบคุมความสัมพันธ์ทางสังคม จึงมิได้เป็นเรื่องของคุณภาพสินค้า หรือแรงงาน หรือปริมาณผลผลิต ที่เป็นไปตามเอกสารสัญญาเพียงอย่างเดียว แต่ได้แสดงให้เห็นนัยถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่บริษัทฯ ใช้ในการควบคุมเกษตรกรผ่านเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ในฐานะแรงงานของบริษัทนั่นเอง สรุปจากสิ่งที่อธิบายมาทั้งหมดในช่วงต้น ผู้ทำการศึกษาพยายามมองผ่านระบบความเป็นเหตุเป็นผล บนระบบความสัมพันธ์ทางการผลิต เพื่อที่จะหลุดจากกรอบคิด หรือสิ่งที่รับรู้มาจนกลายเป็นอคติในเรื่องเกษตรกรพันธะสัญญา ที่พบว่าไม่ได้เป็นสิ่งที่เลวร้ายทั้งหมดหรือดีงามทั้งหมด ทั้งนี้เกษตรกรพันธะสัญญาแต่ละชนิดเกี่ยวข้องกับพัฒนาการประวัติศาสตร์ และรูปแบบเงื่อนไขที่ออกแบบขึ้นมาภายใต้การเรียนรู้ระหว่างกัน ดังนั้น

ในอนาคตหากเราหลีกเลี่ยงไม่ได้ในการเข้าสู่ระบบ เนื่องจากนโยบายการพัฒนาประเทศก็เป็นไปในทิศทางกระแสหลัก ที่นับวันจะผูกมัด และผนึกเป็นส่วนหนึ่งของระบบการผลิตโลก ดังนั้นการทำความเข้าใจในปรากฏการณ์ เพื่อเท่าทัน และตั้งรับกับการเปลี่ยนแปลงนั้นได้ ก็จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาระบบเกษตรของไทยต่อไปในอนาคต

รายการอ้างอิง

- กมล กมลตระกูล. (2550). “การเกษตรแบบตีตรวน” ใน **แสงสว่างปลายอุโมงค์ เพื่อการศึกษาและทำความเข้าใจ**, มหาสารคาม : มหาวิทยาลัย มหาสารคาม.
- จตุพล หวังสุวรรณ และชลธิ์ วัฒนเวชวิจิตร. (2550). **แรงงานนอกระบบภาคเกษตร สิทธิและสวัสดิการของเกษตรกรพันธะสัญญาและรับจ้าง**, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จุฑาธร พรสุวรรณ. (2546). **การเกษตรแบบมีสัญญาผูกพัน ของอุตสาหกรรมมันฝรั่ง ทอดกรอบในประเทศไทย**, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชัชรี นฤทุม. (2543). **การเกษตรแบบมีสัญญาผูกพันในภาคกลาง: กรณีศึกษากลุ่ม เกษตรกรผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่ง จังหวัดนครปฐมนครปฐม** :มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์วิทยาเขตกำแพงแสน.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ. (2543). **วิถีใหม่แห่งการพัฒนา : วิถีวิทยาศึกษา สังคมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุดใจ จงวรกิจวัฒนา. (2549). **เกษตรกรพันธสัญญา เพื่อบรรเทาความยากจน : กรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่**, กรุงเทพฯ : สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร.
- Chamber, R., and G. C. Conway. (1992). “Sustainable Livelihoods : Practical Concepts for the Twenty-First Century.” Vol. 296. IDS Discussion Paper.
- Davies, Susanna, and Naomi Hossain. (1997). "Livelihood adaptation, public action and civil society: a review of the literature."

กมยันตี

คู่รัก รรรม

พิมพ์ครั้งที่ ๑๕

Sunset at Chaophraya

ชั่วชีวิตของคนเรา หากจะเลือกรักใครสักคน ด้วยหัวใจทั้งหมด
ผมก็ได้เลือกแล้ว และถ้าเราจะต้องได้รับความทุกข์ ความทรมาน
เพราะรักใครสักคนหนึ่ง ผมก็ยินดี

“อนาคตะ โอ อาอิชิ มาสุ...ผมรักคุณ ฮิเดโกะ รักเสมอ”

กระบวนการสร้างอุดมการณ์รักชาติไทย ด้วยกลวิธีทางภาษาในนวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ ของวิมล ศิริไพบุลย์*

สุพรรณษา ภัคตรนิกร

อาจารย์สาขาวิชาภาษาไทย

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง “กระบวนการสร้างอุดมการณ์รักชาติไทยด้วยกลวิธีทางภาษาในนวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของ วิมล ศิริไพบุลย์” มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ กระบวนการสร้างอุดมการณ์รักชาติไทยด้วยกลวิธีทางภาษาในนวนิยายของวิมล ศิริไพบุลย์ จำนวน 6 เรื่อง คือ คู่กรรม ร่มฉัตร ทวิภพ อตีตาทักษิตรียา และอธิราชา โดยใช้แนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ตามแนวภาษาศาสตร์ของนอร์แมน แฟร์คลาฟ

ผลการศึกษาพบว่า นวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของวิมล ศิริไพบุลย์ มีการผลิตสร้างอุดมการณ์รักชาติไทย โดยการใช้คำและการผูกประโยคแบบต่างๆ และกลวิธีทางวรรณศิลป์ ซึ่งปรากฏในข้อความบรรยาย หรือบทสนทนาของตัวละคร อุดมการณ์รักชาติไทยในนวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของวิมล ศิริไพบุลย์ ประกอบไปด้วยการยกย่องความเป็นไทยด้วยการแสดงให้เห็นถึง “คุณค่าความเป็นไทย”

*บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง อุดมการณ์รักชาติไทยในนวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของวิมล ศิริไพบุลย์ ได้รับทุนอุดหนุนงานวิจัยจากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง พ.ศ. 2557

และยังทำให้ไทยมีสถานะเป็นผู้ถูกระทำที่น่าเห็นใจ โดยมีประเทศคู่สงครามมีสถานะเป็นผู้กระทำที่โหดร้าย นอกจากนี้ยังทำให้จุดบกพร่องในด้านการปกครองของผู้นำประเทศในอดีต กลายเป็นสิ่งที่สมเหตุสมผล อุดมการณ์รักชาติไทยนี้สอดคล้องกับอุดมการณ์กระแสหลักในสังคมไทย จึงทำให้นวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของวิมล ศิริไพบูลย์เป็นที่ยอมรับในสังคมไทย

คำสำคัญ : กระบวนการสร้างอุดมการณ์รักชาติไทย, กลวิธีทางภาษา, นวนิยายอิงประวัติศาสตร์, วิมล ศิริไพบูลย์

The Procedure to Construct Thai Nationalism Ideology by Linguistic Strategies in Wimol Siripaiboon's Historical Novels

Supansa Pagtaranigone

Lecturer, Thai Language Department ,

Faculty of Humanities and Social Sciences, Udon Thani Rajabhat University

Abstract

This research aims to analyze the construction of a Thai nationalist ideology in Wimol Siripaiboon's six historical novels: Khukam, Romchat, Thawibhop, Atita, Kasatriya and Atiraja. This will be done through the use of Norman Fairclough's conception of critical discourse analysis

The results show that the texts build nationalist ideologies through lexis and syntax in the novels' narration and dialogue. The nationalist ideologies are built through the praising of the values of the Thai nation and nationality and in portraying Thais as the victims of foreign aggression and so worthy of sympathy. In addition, the failures of historical leaders are defended and justified. This nationalist ideology is in accordance with major currents in Thai society, resulting in the novels' acceptance by the broader society.

Keyword

Procedure to Construct, Thai Nationalism Ideology, Linguistic Strategies, Historical Novels, Wimol Siripaiboon

บทนำ

นวนิยายเป็นสื่อที่สังคมจัดให้เป็น “วรรณกรรมเพื่อความบันเทิง” มักใช้ “อ่านเล่น” เพื่อความสนุกสนานหรือผ่อนคลายจิตใจ แม้ว่าจะมีนวนิยายเชิงสร้างสรรค์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาติไทยโดยตรง อย่างนวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ แต่ผู้อ่านมักให้ความสำคัญกับองค์ประกอบทางวรรณกรรม ที่ทำให้นวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์มีความแปลกเด่นกว่านวนิยายแนวอื่นๆ เช่น ประเด็นด้านช่วงเวลา สถานที่ทางประวัติศาสตร์ ภาษา การแต่งกายของตัวละคร หรือสนใจโครงเรื่อง การดำเนินเรื่อง หรือเรื่องราวเกี่ยวกับตัวละครที่ทำให้ความสนุกสนาน หากสนใจประเด็นประวัติศาสตร์ชาติไทย ก็มักจะคล้อยตามทัศนะทางประวัติศาสตร์ของผู้ประพันธ์ในฐานะ “ผู้บอกข้อมูลความรู้” ปัจจัยเหล่านี้ทำให้อ่านนวนิยายอิงประวัติศาสตร์มองไม่เห็นอุดมการณ์รักชาติไทยในฐานะสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้น และซ่อนเร้นอยู่ในรูปของคำและประโยคจากบทบรรยาย หรือบทสนทนาของตัวละคร

การที่อุดมการณ์รักชาติไทยเป็นอุดมการณ์กระแสหลัก ที่คนไทยทุกคนได้รับการปลูกฝังจากรุ่นสู่รุ่นจากสถาบัน และสื่อกระแสหลักในสังคมไทยมาเป็นเวลานาน จวบจนปัจจุบัน ทำให้อุดมการณ์นี้กลายเป็น “ธรรมชาติ” หรือ “เป็นความปกติธรรมดา” ที่คนในชาติยอมรับว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง และต้องปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับความรักชาติขึ้นด้วยการทำประโยชน์และเสียสละเพื่อชาติ และการที่ผู้ประพันธ์นวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์เป็นสมาชิกในสังคมไทย ย่อมได้รับการถ่ายทอดอุดมการณ์นี้จากสถาบันและสื่อกระแสหลัก จึงได้ถ่ายทอดอุดมการณ์รักชาตินี้ผ่านตัวบททางภาษาในนวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ที่ตนประพันธ์ขึ้น อาจจะได้ตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตามทำให้อ่านนวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ได้รับการต่อยอดอุดมการณ์รักชาติมากยิ่งขึ้น

เครื่องมือสำคัญที่จะช่วยให้มองเห็นกระบวนการสร้างอุดมการณ์รักชาติในนวนิยายเหล่านี้ได้คือ แนวคิด วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของแฟร์คลาฟ เนื่องจากเป็นแนวคิดที่มุ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาษา อุดมการณ์ และบริบททางสังคมและวัฒนธรรม แนวคิดนี้ยังนำไปสู่การวิเคราะห์ตัวบททางภาษาอย่างเป็นรูปธรรมทั้งในระดับเสียง คำ และประโยค การพิจารณาการจัดเรียงองค์ประกอบของตัวบท และการเชื่อมโยงกับข้อความที่มีอยู่แล้วในสังคมไทย การใช้แนวคิดนี้ในการวิเคราะห์นวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์จึงช่วยให้เข้าใจกระบวนการสร้างอุดมการณ์รักชาติไทยที่มีความสัมพันธ์กับชุดวาทกรรมความรักชาติที่มีอยู่ แล้วในสังคมไทยด้วย

สำหรับนักเขียนที่เลือกศึกษาคือ วิมล ศิริไพบูลย์ ซึ่งใช้นามปากกาว่า “ทมยันตี” เนื่องจากเป็นนักเขียนที่มีผลงานประเภทนวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ไทยจำนวนมาก และ นวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของวิมล ศิริไพบูลย์ยังมีเนื้อหาสอดคล้องกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ทั้งบุคคล เหตุการณ์ สภาพสังคมที่เกิดขึ้นจริงในประวัติศาสตร์ไทย ประกอบกับมีคุณค่าทางวรรณศิลป์และมักเน้นในเรื่องการทำเพื่อชาติที่สอดคล้องกับแนวคิดกระแสหลักในสังคมไทย วิมล ศิริไพบูลย์ จึงได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ (นวนิยาย) พุทธศักราช 2555 นอกจากนี้เมื่อพิจารณาในด้านประวัติผู้เขียนจะพบว่าวิมล ศิริไพบูลย์นั้นได้แสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์รักชาติไทย เห็นได้จากการพูดโน้มน้าวให้ประชาชนรักชาติ เสียสละเพื่อชาติ และยึดมั่นในชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และยังได้เคยปราศรัยโจมตีขบวนการนักศึกษาที่เรียกร้องประชาธิปไตยว่า เป็นผู้ทำลายความสัมพันธ์อันดีที่มีต่อประเทศสหรัฐอเมริกา ส่งผลให้วิมล ศิริไพบูลย์ได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลทหารให้เป็นสภาพัฒนาการปกครองแผ่นดิน (วิกิพีเดีย, 2557) การแสดงบทบาททางการเมืองเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าวิมล ศิริไพบูลย์มี “อุดมการณ์รักชาติแบบกระแสหลัก” ตามที่ผู้นำประเทศกำหนด

สำหรับนวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของวิมล ศิริไพบูลย์ ที่เลือกศึกษามีจำนวน 6 เรื่อง คือ *คู่กรรม* *ร่มฉัตร* *ทวิภพ* *อดีตา* *กษัตริยา* และ *อิริราช* ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยต่างยุคสมัย สามารถเรียงลำดับตามช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ คือ *กษัตริยา* และ *อิริราช* เป็นนวนิยายที่อิงประวัติศาสตร์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา นับตั้งแต่ช่วงเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 จนถึงช่วงที่พระนเรศวรมหาราชสามารถกอบกู้เอกราชคืนจากพม่าได้สำเร็จ ลำดับที่สองคือ *อดีตา* เป็นนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ไทย ตอนที่ชาวบ้านบางระจันช่วยกันสู้รบกับพม่าในช่วงการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ลำดับที่สามคือ *ทวิภพ* ที่อิงประวัติศาสตร์ไทยในช่วงที่ประเทศไทยได้รับผลกระทบ จากลัทธิล่าอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจฝรั่งเศส ในช่วง ร.ศ. 112 ซึ่งตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลำดับที่สี่คือ *ร่มฉัตร* ที่แสดงช่วงเหตุการณ์ใน 5 แผ่นดิน ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ลำดับสุดท้ายคือ *คู่กรรม* ที่อิงประวัติศาสตร์ไทยในช่วงในช่วงที่จอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ช่วงนี้ยังตรงกับเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่สองที่ไทยเข้าร่วมกับประเทศญี่ปุ่นซึ่งเป็นกลุ่มประเทศฝ่ายอักษะสู้รบกับประเทศสัมพันธมิตรคือ อังกฤษและสหรัฐอเมริกาอีกด้วย

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่านวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ไทยของวิมล ศิริไพบุลย์ เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมในการต่อยอดอุดมการณ์รักชาติ ซึ่งเป็นอุดมการณ์กระแสหลักของสังคมไทย เนื่องจากมีองค์ประกอบต่าง ๆ ของความเป็นนวนิยายทั้งด้าน โครงเรื่อง การดำเนินเรื่อง ตัวละคร แนวเรื่อง วรรณศิลป์ ที่สามารถปลุกบั้งอุดมการณ์รักชาติไทย เพื่อให้ผู้อ่านรับอุดมการณ์รักชาติได้อย่างแนบเนียนโดยไม่รู้ตัว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะใช้แนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของแฟร์คลาฟเพื่อค้นหากระบวนการสร้างอุดมการณ์รักชาติโดยพิจารณาตัวบททางภาษาเป็นสำคัญเพื่อให้เข้าใจกระบวนการสร้างอุดมการณ์รักชาติไทยที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในนวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของวิมล ศิริไพบุลย์ ที่มีความสัมพันธ์กับบริบทในสังคมไทย

วัตถุประสงค์

วิเคราะห์กระบวนการสร้างอุดมการณ์รักชาติไทยด้วยกลวิธีทางภาษาในนวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของวิมล ศิริไพบุลย์

นิยามศัพท์เฉพาะ

อุดมการณ์รักชาติไทย (Thai Nationalism Ideology) หมายถึง ชุดความคิดเกี่ยวกับชาติไทยที่ถูกประกอบสร้างขึ้นและเข้าไปอยู่ในความรู้สึกนึกคิดของคนไทย ทำให้คนไทย เกิดการตระหนักรู้ถึงความสำคัญและหน้าที่ที่มีต่อชาตินำไปสู่การปฏิบัติภารกิจเพื่อชาติไทย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

เข้าใจกระบวนการสร้างอุดมการณ์รักชาติไทยที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในนวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของวิมล ศิริไพบุลย์ ที่มีความสัมพันธ์กับบริบทในสังคมไทย

วิธีการศึกษาวิจัย และแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์

วิธีการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ในประเด็นความรักชาติ พบว่ามีงานวิจัยเรื่อง *นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนา : ภาพสะท้อนทางการเมืองและสังคม (2547)* ของ นัยนา ครุฑเมื่อง ผลการวิจัยพบว่า มีการนำเสนอภาพความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในอาณาจักรล้านนากับสยาม พม่า และมหาอำนาจตะวันตก โดยผู้ประพันธ์ที่เป็นคนนอกวัฒนธรรมล้านนา แสดงความเห็นด้วยกับการรวมล้านนาเข้ากับสยาม แต่ผู้ประพันธ์ที่เป็นคนล้านนา แสดงทัศนคติตรงกันข้าม แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า คนนอกวัฒนธรรมล้านนาจะ

ได้รับอิทธิพลจากอุดมการณ์รักชาติจากส่วนกลาง จึงเห็นว่าการนำดินแดนส่วนหนึ่งมาผนวกรวมเป็นชาติไทยนั้นเป็นสิ่งที่เหมาะสม

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยเรื่อง *กลวิธีการนำเสนอภาพชาติตินารีในนวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์* (2550) ของ ทรงภพ ขุนมธูรส ผลการวิจัยพบว่า คุณลักษณะที่ตีความของชาติตินารีมี 6 ด้าน คือ ด้านความมีสติปัญญา ด้านความกล้าหาญ ด้านความอดทนอดกลั้น ด้านความเสียสละ ด้านความเมตตากรุณา และด้านความรักชาติบ้านเมือง อีกทั้งยังมีงานศึกษาวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับ นวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ คือ เรื่อง *การศึกษาวิเคราะห์นวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา* ของ วรรัตน์ สุขวัจฉ์ (2551) มีผลการศึกษามีลักษณะร่วมกันคือ นวนิยายอิงประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยามีแนวคิดในเรื่อง การเชิดชูวีรบุรุษและการเชิดชูวีรภักดิ์ การเสียกรุงศรีอยุธยาและการกอบกู้เอกราช ความกตัญญู ความเสียสละและความจงรักภักดี งานวิจัยทั้งสองเรื่องนี้จึงแสดงให้เห็นว่า “ความรักชาติและการทำเพื่อชาติ” ได้ถูกกำหนดให้เป็นคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของชนชั้นกษัตริย์ทั้งชายและหญิง และแนวคิดเรื่องการยกย่องบุคคลที่ทำเพื่อชาติยังเป็นแนวคิดสำคัญในนวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์

งานวิจัยอีกเรื่องหนึ่งคือ งานศึกษาวิจัยเรื่อง *มิติสถานที่ในนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ศึกษาจากงานประพันธ์ของ "ทมยันตี"* ของ วรมน เจริญสุวรรณ (2552) ซึ่งเป็นงานวิจัยที่ศึกษานวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์โดยมุ่งเน้นไปที่ประเด็นสถานที่ทางประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญต่อการกำหนดโครงเรื่องและการดำเนินเรื่อง

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า ยังไม่มีงานวิจัยที่ศึกษานวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของวิมล ศิริไพบูลย์ โดยมุ่งเน้นไปที่อุดมการณ์รักชาติโดยตรง และยังไม่มีงานวิจัยที่ใช้กรอบคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของ นอร์แมน แฟร์คลาฟ ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษานวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของวิมล ศิริไพบูลย์โดยใช้แนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของแฟร์คลาฟ

เมื่อได้ศึกษาแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของแฟร์คลาฟ ทำให้พบว่าแนวคิดนี้เป็นแนวคิดที่ช่วยทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวบททางภาษาในนวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ วาทกรรม และบริบทในสังคมไทยได้ชัดเจน โดยนอร์แมน แฟร์คลาฟ (Norman Fairclough, 1989) ได้อธิบายภาษาตามแนววาทกรรมว่า ภาษาเป็นวิถีปฏิบัติทางสังคม แฟร์คลาฟได้เสนอการวิเคราะห์ภาษาตามแนววาทกรรมว่า ควรพิจารณาองค์ประกอบของภาษาและชนบททางภาษา ฌ็อง-ปอล โป็ทอง (2556) แสดงให้เห็นว่า แฟร์คลาฟ มีวิธีการวิเคราะห์ภาษาในตัวบทอย่างเป็นรูปธรรม คือ

การวิเคราะห์ภาษาระดับเสียง ระดับคำศัพท์ และระดับประโยค นอกจากนี้ยังเสนอให้วิเคราะห์ภาษาระดับตัวบทคือ การวิเคราะห์การเชื่อมระหว่างประโยค การวิเคราะห์โครงสร้างการจัดเรียงองค์ประกอบของตัวบท รวมถึงการวิเคราะห์สหบท คือ ระเบียบทางวาทกรรม ถ้อยคำที่ยกมากล่าวใหม่ สมมติฐาน หรือที่นักวิจัยปฏิบัติศาสตร์เรียกว่า มุลบท/ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนแล้ว การวิเคราะห์ในระดับนี้จัดเป็นการวิเคราะห์วาทกรรมในระดับการบรรยาย (Description) ทำให้เห็นโครงสร้างทางภาษาที่สื่อให้เห็นถึงอุดมการณ์หรือลักษณะทางสังคมของผู้ใช้ภาษานั้น

ระดับต่อมาคือการตีความ (Interpretation) ระดับนี้เป็นการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างภาษาในฐานะผลผลิตทางวาทกรรมและแหล่งข้อมูลในการตีความกับปฏิบัติการทางวาทกรรมในสังคม นอกจากนี้ยังสามารถพิจารณาตัวบททางภาษาที่เกิดขึ้นมาก่อนและได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของตัวบทที่วิเคราะห์ กล่าวได้ว่า เป็นการนำตัวบททางภาษาที่มีอยู่แล้วมาผลิตซ้ำในบริบทใหม่เพื่อสร้างความหมายใหม่ในรูปของสัมพันธ์บท (intertextuality)

ระดับสุดท้ายคือการวิเคราะห์วาทกรรมในระดับการอธิบาย (Explanation) การวิเคราะห์ในระดับนี้เป็นการแสดงให้เห็นว่าตัวบททางภาษานั้นเป็นภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ถูกกำหนดโดยโครงสร้างทางสังคม หรือแบบแผนปฏิบัติทางสังคม เช่น การใช้ภาษาในลักษณะต่าง ๆ กล่าวชื่นชมผู้ที่ทำเพื่อประเทศชาติ แสดงให้เห็นว่า ภาษาที่ใช้เพื่อการกล่าวชื่นชมนี้เป็นตัวบท มีฐานะเป็นภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมซึ่งถูกกำหนดโดยโครงสร้างทางสังคมหรือวิถีปฏิบัติทางสังคมที่ให้ความเคารพยกย่องต่อสถาบันชาติ เป็นต้น วาทกรรมจึงเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางสังคม ถูกกำหนดโดยโครงสร้างทางสังคม ในขณะเดียวกัน การผลิตซ้ำหรือผลิตซ้ำวาทกรรมก็มีผลต่อโครงสร้างสังคมอีกด้วย

จึงกล่าวได้ว่าแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของแฟร์คลาฟเป็นแนวคิดที่มุ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาษา อุดมการณ์ และบริบททางสังคมและวัฒนธรรม และยังมีแนวทางด้านการวิเคราะห์ภาษาเพื่อให้เห็นอุดมการณ์ที่ซ่อนแฝงอยู่ในระบบภาษา ผู้วิจัยจึงสนใจนำแนวคิดนี้มาใช้วิเคราะห์นวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์เพื่อแสดงให้เห็นว่านวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ไทยของวิมล ศิริไพบุลย์ นอกจากจะให้ความบันเทิงแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นตัวบททางภาษาที่ผลิตซ้ำหรือต่อยอดอุดมการณ์รักชาติไทยให้แก่คนในสังคมด้วย

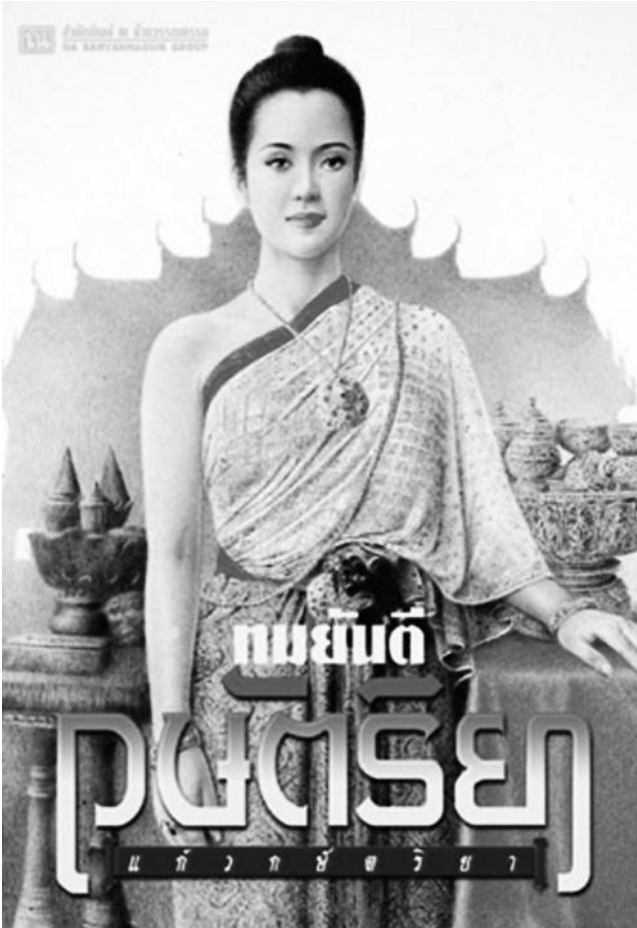
1. นวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของ วิมล ศิริไพบุลย์ : กลวิธีการใช้ภาษาเพื่อยกย่องความเป็นไทย

กลวิธีการใช้ภาษาเพื่อยกย่องความเป็นไทยนี้มีทั้งประเด็นในด้านศิลปะการแสดง ศิลปะด้านอาหาร การแต่งกาย เอกราชไทย และแผ่นดินไทย สำหรับในเรื่อง *กษัตริยา* นั้นได้ยกย่องความเป็นไทยในประเด็นด้านการแสดง สำหรับตอนที่ยกมานี้เป็นตอนที่พม่าเข้ายึดครองกรุงศรีอยุธยาได้สำเร็จ และเก็บทรัพย์สินของอยุธยาไป ผู้แต่งได้กล่าวข้อความแสดงความสามารถของคนไทยในการสร้างสรรค์งานศิลปะ แทรกเข้ามาในตอนี้ เพื่อแสดงว่าเป็นความไม่ชอบธรรมที่พม่าจะมายึดครองศิลปะของไทยไป ดังตอนที่ว่า

ช่างหล่อของไทยฝีมือเป็นเลิศ และนกรกระเรียนก็เคยมีอยู่ในประเทศไทย
กล่าวกันว่ารูปหล่อต่าง ๆ ในพม่า คือรูปหล่อที่ได้ไปจากประเทศไทยทั้งสิ้น
แม้แต่การพ้อนรำที่พม่าเรียก ‘พ้อนโยเดีย’ ก็คือการพ้อนแบบอยุธยา บาง
คราเรียก ‘อโยธยา’ หรือ ‘โยเดีย’ นั้นเอง

(*กษัตริยา*, 2547 : 361)

วิธีการทางภาษาคือ เริ่มจากการกล่าวถึง ช่างหล่อของไทย และใช้คำคุณศัพท์ในเชิงบวกขยายช่างหล่อของไทยว่า “ฝีมือเป็นเลิศ” และใช้ประโยคที่ว่า “นกรกระเรียนก็เคยมีอยู่ในประเทศไทย” การใช้คำว่า “เคยมี” เป็นการแสดงให้เห็นถึงสิทธิโดยชอบธรรมของคนไทยที่จะเป็นเจ้าของรูปหล่อนกรกระเรียนที่พม้ายึดไป ผู้แต่งยังได้ใช้ประโยคในเชิงสรุปว่า “รูปหล่อต่าง ๆ ในพม่า คือรูปหล่อที่ได้ไปจากประเทศไทยทั้งสิ้น” ประโยคนี้นี้ยังมี นัยยะทำหน้าที่สื่อความว่า พม่าไม่มีช่างฝีมือเพื่อหล่อรูปต่าง ๆ ด้วยตนเอง จึงสื่อถึงความด้อยกว่าทางด้านวัฒนธรรม ประโยคนี้นี้จึงเป็นวิธีการยกย่องไทยและกดทับพม่าในประเด็นทางวัฒนธรรมไปพร้อมกัน

รูปที่ 2 ปกนวนิยาย กษัตริย์, 2547

นอกจากนี้ผู้แต่งยังใช้โครงสร้างประโยคว่า *แม่แต่.....ก็.....* ข้อความที่ตามหลังคำว่า *แม่แต่* มักจะเป็นสิ่งที่ไม่สำคัญ และหลังคำว่า *ก็* มักเป็นข้อความที่ต้องการเน้นความสำคัญ ในที่นี้ ข้อความที่อยู่หลังคำว่า *แม่แต่* คือ *การฟ้อนรำที่พม่า* เรียก *‘ฟ้อนโยเดีย’* และข้อความที่อยู่หลังคำว่า *ก็* คือ *คือการฟ้อนรำแบบอยุธยา* รวมประโยคได้ว่า *แม่แต่การฟ้อนรำที่พม่าเรียก ‘ฟ้อนโยเดีย’ ก็คือการฟ้อนรำแบบอยุธยา* จึงเป็นการสื่อว่า การฟ้อนรำแบบโยเดียของพม่าไม่ได้มีคุณค่าสูงส่ง แต่สิ่งที่มีคุณค่าคือ การฟ้อนรำแบบอยุธยา และการที่ผู้แต่งแสดงว่าการฟ้อนแบบอยุธยาและ

โยเดียนั้นเป็นการพอนรำชนิดเดียวกันโดยใช้คำว่า “ก็คือ” เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจว่าพม่า
รับศิลปะการแสดงไปจากไทย จึงกล่าวได้ว่าจากข้อความนี้ถือว่าไทยมีความรุ่งเรืองทาง
วัฒนธรรม แต่พม่าไม่มีความรุ่งเรืองทางวัฒนธรรม

การยกย่องความเป็นไทยในประเด็นด้านวัฒนธรรมนี้ยังเห็นได้จากนวนิยาย
เรื่อง *ร่มฉัตร* ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับตัวละครแม่นวดในวัยชราได้นึกย้อนถึงเรื่องราวชีวิต
ที่มีความสุขของตนในวัยเด็ก ซึ่งเป็นช่วงรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ประเด็นหนึ่ง
ที่นวดกล่าวถึงคือ วิธีการแต่งกายของแม่ซึ่งเคยเป็นนางข้าหลวงในวัง ดังตอนที่ว่า

ผ้านุ่งผ้าห่มของแม่ทุกผืน หลังจากซักแล้วต้องนำมาแช่ในน้ำต้มลูก
ชัด ใบส้มป่อยและเตยหอมอีกพักใหญ่จึงนำไปตากและขัดให้ขึ้นมัน จากนั้น
จึงพับอัดด้วยก้อปี่ แล้วอบร่ำไว้ในหีบไม้ใบใหญ่ก่อนนำออกมาใช้

(*ร่มฉัตร*, 2534 : 29)

ข้อความนี้มีโครงสร้างการบรรยายดังนี้

.....หลังจาก.....แล้วต้อง.....จึง.....
จากนั้นจึง.....ด้วย.....แล้ว.....

การใช้โครงสร้างข้อความเช่นนี้เพื่อให้เห็นว่า การดูแลเครื่องแต่งกายของแม่มี
หลายขั้นตอนเป็นอย่างยิ่ง เห็นได้จากการใช้คำเชื่อมเพื่อแสดงขั้นตอนแบบต่าง ๆ
การดูแลเครื่องแต่งกายหลายขั้นตอนนี้ยังสื่อนัยยะทางสังคม คือ ความพิถีพิถัน
ละเอียด และประณีต อีกทั้งยังมีการเลือกใช้กลุ่มคำศัพท์ในด้านกรรมวิธีดูแลเครื่อง
แต่งกายเพื่อแสดงให้เห็นความละเอียด ประณีต คือ *ขัดให้ขึ้นมัน* *พับอัด* *อบร่ำ*
ลักษณะพิเศษ อีกประการหนึ่งคือการกล่าวถึงพืชสมุนไพรชนิดต่าง ๆ คือ *ลูกชัด* *ใบ*
ส้มป่อย และ *เตยหอม* เพื่อแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของคนไทยที่สามารถนำพืชชนิด
ต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

นอกจากในด้านการแต่งกายแล้ว นวนิยายเรื่อง *ร่มฉัตร* ยังแสดงว่าอาหารไทย
เป็น “อาหารแห่งศิลปะ” เห็นได้จากตอนที่ว่า

ตะโก้กระทงเล็กเท่าหัวแม่มือ หอมกลิ่นใบเตยกรุ่น ถั่วกวนอยู่ใน
ภาดลีเหลี่ยมแคคียบ ขนมเรไรอบควั่นเทียนเสียวหอมฟุ้ง แบบฉบับเหล่านี้เป็น
แบบฉบับเดียวกับที่แม่ลูกออปรมา เป็นแบบฉบับที่ทำให้คนทุกคนละม้าย

คล้ายคลึงกันได้อย่างน่าอัศจรรย์ และบัดนี้ว่าดั่งกำลังจะถูกหล่อหลอมให้เข้าสู่
พิมพ์อันนี้ พิมพ์ซึ่งมีจักรกลดำเนินไปประดุจลูกโซ่

(ร่มฉัตร, 2534 : 210)

ข้อความที่ยกมานี้มีโครงสร้างการใช้ภาษาโดยเริ่มจากการกล่าวถึงการทำขนม
ไทยหลายชนิดเพื่อเป็นสัญลักษณ์สื่อถึงวิถีชีวิตแบบไทย คือ ตะโก้ ถั่วกวน रेไร โดยใช้
คำคุณศัพท์เชิงบวกที่สื่อถึงความประณีตของไทยคือ ขนาดที่เล็ก กลิ่นหอมที่ได้มา
จากพืชโดยมีวลี เป็นแบบฉบับเดียวกับที่แม่อบรมมา เพื่อแสดงว่าวิถีชีวิตแบบไทยเป็น
วิถีชีวิตที่ถูกต้อง เพราะได้รับการยอมรับและปลูกฝังต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น และการใช้
คำขยายวิถีชีวิตแบบไทยว่า *น่าอัศจรรย์* จึงเป็นการเพิ่มคุณค่าให้กับวิถีชีวิตแบบไทย
และยังมีการใช้ภาษาเชิงอุปสรรคเพื่อแสดงว่าวิถีชีวิตไทยดั้งเดิมคือเบาหลอมที่ยิ่งใหญ่
โดยการเปรียบเทียบว่า วิถีไทยคือ แบบพิมพ์ ส่วนแม่้นวด คือ วัตถุที่จะใช้หลอม และ
ยังแสดงว่าตัวละครแม่้นวดมีความภาคภูมิใจกับการที่ได้ “ถูกหล่อหลอม” ด้วย
แบบพิมพ์แห่งความเป็นไทย

สำหรับนวนิยายเรื่อง *อิริราชา* ได้แสดงให้เห็นการยกย่องความเป็นไทยใน
ประเด็นความภาคภูมิใจในเอกราชของชาติไทย สำหรับตัวอย่างที่ยกมานี้เป็นตอนที่
สมเด็จพระนเรศวรได้ชัยชนะจากศึกชนช้างกับพระมหาอุปราชาของพม่า มีการยกโคลง
สี่สุภาพซึ่งมีนัยยะของการนำเคราพยาเกรงดังนี้

อิสระแลกด้วยเลือด	เผ่าพันธุ์
เมื่อดินคือธุลีอัน	จากร่าง
สายน้ำปนจาบัลย์	หยาดหยด
อย่าจงอย่าเร็ดร้าง	ทิ้งศักดิ์แห่งไทย

...ตั้งแต่สมเด็จพระนเรศวรมีชัยชนะครั้งนี้แล้ว ก็มีได้มีข้าศึกกล้า
มาเบียดเบียนเมืองไทยแต่ ณ ทิศใดอีกต่อไปจนตลอดกาลนาน ส่วนการ
สงครามก็เริ่มต้นที่ไทยจะกลับเป็นฝ่ายปราบปรามข้าศึกศัตรูถึงต่างประเทศ
แต่จะไป จนมีอำนาจแผ่อำณาเขตสยามประเทศให้กว้างขวางถึงที่สุด

(อิริราชา, 2551 : 466)

การที่ผู้ประพันธ์ใช้โคลงสี่สุภาพนี้ เนื่องจากโคลงสี่สุภาพมักใช้แต่งเพื่อการยกยอเกียรติยศเกียรติยศ ความไพเราะจากฉันทลักษณ์และวรรณศิลป์ของโคลงสี่สุภาพนี้ยังทำให้ผู้อ่านเชื่อมโยงคุณค่าเข้ากับความดีงามในด้านเอกราชของชาติไทย กลวิธีทางภาษาที่ช่วยสื่อความหมายในโคลงบทนี้คือการใช้คำตายเพื่อเน้นน้ำหนักเสียงคือ *เลือด หยาด หยด คักดี* เพื่อกระตุ้นให้เกิดความภาคภูมิใจในเอกราชของชาติ ความโดดเด่นด้านการใช้คำอีกประการคือ การใช้คำแสดงความละเอียดคือ *เม็ดดิน* แทนคำว่า แผ่นดิน และใช้คำว่า *ธุลี* ซึ่งหมายถึงส่วนเล็ก ๆ โดยใช้สื่อความหมายร่วมกับร่างกายของบรรพบุรุษ อีกทั้งใช้มนต์สนับแบบอุปลักษณ์ เปรียบเทียบว่าเม็ดดินที่คนไทยเหยียบอยู่ทุกวันนี้คือธุลีหรือส่วนเล็ก ๆ ส่วนหนึ่งของบรรพบุรุษ และแสดงว่าสายน้ำที่ไหลอยู่ในตอนนี้มาจากความสูญเสียและความโศกเศร้าของบรรพบุรุษ กลวิธีทางภาษาที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ต่างร่วมกันสื่อความหมายให้คนไทยภูมิใจในอิสรภาพที่พระนเรศวรทรงกู้มาได้ด้วยความยากลำบาก และปิดท้ายด้วย คำกล่าวแบบสั่งห้าม คือ *อย่าจงอย่าเร็ดร้าง ทั้ง คักดีแห่งไทย* เป็นการแสดงให้เห็นถึงแนวการปฏิบัติที่มีอยู่แล้วคือ คนไทยยุคใหม่ไม่เห็นคุณค่าความเป็นไทย ผู้แต่งจึงใช้คำกล่าวแบบสั่งห้ามเพื่อเป็นการย้ำเตือนว่า เอกราชหรืออิสรภาพคือคักดีศรีที่คนไทยต้องภาคภูมิใจ

หลังจากยกโคลงสี่สุภาพเพื่อยกยอเอกราชของชาติไทยแล้ว ผู้แต่งได้บรรยายแบบร้อยแก้วประกอบด้วยโดยใช้ประโยคบอกช่วงเวลาคือ ...*ตั้งแต่สมเด็จพระนเรศวรมีชัยชนะครั้งนี้แล้ว* การอ้างอิงเหตุการณ์ในช่วงสมเด็จพระนเรศวรชนช้างชนะพระมหาอุปราชาเป็นการแสดงให้เห็นถึงคุณค่าหรือความสำคัญของเหตุการณ์นี้ อีกทั้งการใช้โครงสร้างประโยคว่า *ตั้งแต่.....ก็.....* ทำให้ข้อความหลังคำว่า *แต่* เป็นเหตุการณ์สำคัญ และหลังคำว่า *ก็* คือเหตุการณ์ที่ตามมาหลังจากเกิดเหตุการณ์แรก ในที่นี้เหตุการณ์ที่ตามมาคือ *มิได้มีข้าศึกกล่าวเบียดเบียนเมืองไทยแต่ ณ ทิศใดอีก* และยังใช้วลีเสริมความว่า *ต่อไปจนตลอดกาลนาน* เพื่อเป็นการสื่อว่าชัยชนะครั้งนี้ยิ่งใหญ่มาก นอกจากนี้ยังมีการใช้คำเชื่อมว่า *ส่วน* เพื่ออธิบายประเด็นในด้านการสงครามเพิ่มเติมโดยใช้ข้อความที่แสดงว่าไทยเป็นผู้กระทำ ใช้คำกริยาคือ *ปราบปราม* และเข้าศึกศัตรูเป็นผู้ถูกระทำโดยใช้คำขยายกริยา *ปราบปราม* คือ *ถึงต่างประเทศแต่นี้ไป* ต่อด้วยข้อความที่เริ่มคำเชื่อมว่า *จน* เพื่อบอกผลลัพธ์ของประโยคก่อนหน้า ผลลัพธ์นั้นคือ *มีอำนาจแผ่อณาเขตสยามประเทศให้กว้างขวางถึงที่สุด* เพื่อแสดงให้เห็นถึงอำนาจที่ยิ่งใหญ่ของชาติไทยหลังจากได้รับเอกราช

อีกทั้งนวนิยายเรื่อง *อติตา* ยังมีกลวิธีการใช้ภาษาเพื่อยกยอแผ่นดินไทยเห็นได้จากคำกลอนว่า

... จากแผ่นดินรวมชาติเป็น...คนไทย
จากคนไทย...กลายเป็นดินสิ้น
ฝากไว้กับพื้นแผ่นดิน
ภาคหน้า...จักเกิดแผ่นดินที่เป็นไทย...

(อติตา, 2555 : 574)

กลอนบทนี้เป็นคำกลอนที่กล่าวแทรกในตอนที่ว่าละครศิโรจน์ข้ามมิติไปช่วยชาวบ้านบางระจันรบกับพม่า กลอนบทนี้มีลักษณะเด่นด้านการใช้ภาษาคือใช้โครงสร้างประโยคคือ จาก.....เป็น.....ซ้ำกันถึง 2 ครั้ง โดยข้อความที่ต่อจากคำว่า จาก นี้มักเป็นข้อความที่แสดงถึงแหล่งกำเนิด บ่อเกิดหรือที่มาและหลังคำว่า เป็น คือข้อความที่แสดงถึงภาวะในปัจจุบัน ในที่นี้หลังคำว่า จาก คือ แผ่นดินรวมชาติ และหลังคำว่า เป็น คือ คนไทย เพื่อแสดงว่า “คนไทยมาจากแผ่นดินรวมชาติ” และการนำคำว่า คนไทย ซึ่งอยู่หลังคำว่า เป็น ในบาทแรกมาอยู่หลังคำว่า จาก ในบาทที่สอง เพื่อแสดงให้เห็นถึงความหมายที่ต่อเนื่องกัน ส่วนหลังคำว่า เป็น ในบาทที่สอง คือคำว่า ดิน เพื่อสื่อความหมายว่า ดินนั้นมาจากคนไทย กล่าวได้ว่ากลวิธีการใช้ภาษาเช่นนี้แสดงความสัมพันธ์ในเชิงที่มาและผลลัพธ์ระหว่างแผ่นดินกับคนไทย เมื่อผู้อ่านเข้าใจว่าแผ่นดินกับคนไทยมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นแล้ว จึงกล่าวด้วยประโยคกริยาในบาทที่สามว่า ฝากไว้กับพื้นแผ่นดิน โดยละประธานคือ คนไทย และจบด้วยบาทสุดท้ายด้วยประโยคแบบแสดงความมุ่งหวัง คือ ภาคหน้า...จักเกิดแผ่นดินที่เป็นไทย ... การมีเครื่องหมายอัศเจรีย์นี้เป็นการเน้นย้ำให้เห็นถึงความมุ่งมั่นอย่างแรงกล้าของคนไทยที่ยอมตายเพื่อชาติและยังต้องการเกิดบนแผ่นดินไทยอีกครั้ง ลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่ง การใช้ภาษาในกลอนบทนี้สอดคล้องกับความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดในศาสนาพุทธซึ่งเป็นความเชื่อกระแสหลักในสังคมไทย ทำให้การใช้กลอนบทนี้สื่อความหมายที่สมเหตุสมผลในบริบทของสังคมไทย

2. นวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของ วิมล ศิริไพบูลย์ :

กลวิธีการใช้ภาษาที่สื่อความหมายเชิงลบเพื่อแสดงให้เห็นว่าพม่าเลวร้าย

นวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของวิมล ศิริไพบูลย์มีกลวิธีการใช้ภาษาในเชิงลบเพื่อทำให้พม่าเป็นผู้กระทำและไทยมีสถานะเป็นผู้ถูกกระทำ เพื่อให้เกิดความสลดหดหู่ เศร้าเสียใจจากการสูญเสียเอกราช ส่งผลให้เกิดการมีสำนึกรักชาติ ดังตอนที่ว่า

ไทย...เคยถูกไล่ฆ่า

ไทย...เคยถูกจับอย่างไฟให้บอกที่ซ่อนทรัพย์สิน

ไทย...เคยถูกเจาะร้อยหวายเป็นพวง เป็นชलयตีต้อนไป เช่นนี้ผิดหรือที่ไทย
จะเป็นฝ่ายไล่ฆ่าบ้าง

(อิริราชา, 2551 : 120)

จากข้อความนี้จะเห็นว่าในเรื่อง *อิริราชา* ได้แสดงว่าเมื่อพม่าเข้ามายึดกรุงศรีอยุธยา นั้น ไทยเป็นถูกรกระทำอย่างเด่นชัด ด้วยการให้เริ่มประโยคว่า *ไทยเคยถูก.....* ซ้ำกันถึงสามครั้ง แล้วตามด้วยการทรมานด้วยวิธีต่าง ๆ คือ *ไล่ฆ่า จับอย่างไฟ เจาะร้อยหวาย* และได้ใช้ประโยคแสดงสภาพของคนไทยคือ *เป็นชलयตีต้อนไป* การที่พม่าเป็นผู้กระทำที่โหดร้าย นี้ส่งผลให้คนไทยสามารถใช้คำบริภาษในเชิงตัดสินพม่าว่าเลว คือ *จังไร อเวจี* เพื่อสื่อว่าพม่าโหดร้ายเช่นเดียวกับสัตว์นรกได้อย่างสมเหตุสมผล และสามารถใช้เป็นข้ออ้างแบบ “ยุติธรรม” คือ ไทยจะเป็นฝ่ายไล่ฆ่าบ้าง โดยผู้แต่งใช้กลวิธีแบบคำถามเชิงวรรณศิลป์ว่า “*ผิดหรือที่ไทยจะเป็นฝ่ายไล่ฆ่าบ้าง*”

นวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของวิมล ศิริโพบูลย์มีกลวิธีการใช้ภาษาในเชิงลบเพื่อทำให้พม่าในฐานะผู้รุกรานชาติไทยมีความเลวร้ายในประเด็นต่าง ๆ เห็นได้จากในเรื่อง *กษัตริยา* ในตอนที่ว่านวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของวิมล ศิริโพบูลย์มีกลวิธีการใช้ภาษาในเชิงลบเพื่อทำให้พม่าในฐานะผู้รุกรานชาติไทยมีความเลวร้ายในประเด็นต่าง ๆ เห็นได้จากในเรื่อง *กษัตริยา* ในตอนที่ว่า

พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองนั้นเมื่อจะขึ้นเป็นใหญ่ต้องปราบปรามหัวเมืองทั้งหลาย โดยเฉพาะรามัญ เป็นการปราบปรามอย่างขนานใหญ่ บุเรงนองเข้าที่ใด ชอบเผาเมือง ประชาชนยากเข็ญ แค้นเคืองสาหัสสมเด็จพระมหาจักรพรรดิอ่อนโยนให้พิจารณาในทศพิธราชธรรม หงสาวดีในขณะนั้นนั้นทุกหัวเมืองหวาดหวั่น แต่มีรามัญ พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเป็นกษัตริราชผู้ยิ่งใหญ่

เหตุใดไม่มีช้างเผือกมาสู่โพธิสมภาร?

(กษัตริยา, 2547 : 10)

นวนิยายเรื่องนี้ได้ใช้กลวิธีทางภาษาเพื่อแสดงว่ากษัตริย์พม่าเป็นผู้ที่ไม่มีทศพิธราชธรรม หรือคุณธรรมสำคัญสำหรับการเป็นนักรบครอง โดยใช้ประโยคแบบแสดงเวลา คือ *เมื่อจะขึ้นเป็นใหญ่* แล้วต่อด้วยสิ่งที่พระเจ้าบุเรงนองต้องทำคือ

ปราบปรามหัวเมืองทั้งหลาย การใช้คำว่า *ต้อง ขนานใหญ่* เพื่อแสดงว่าหากไม่ใช้กำลังเป็นอย่างมากในการปราบปรามหัวเมืองทั้งหลาย พระเจ้าบุเรงนองจะไม่สามารถขึ้นเป็นเจ้าปกครองได้ และยังใช้ประโยคเพื่อแสดงว่าพม่าเป็นผู้กระทำว่า *บุเรงนองเข้าที่ใดชอบเผาเมือง* ผู้แต่งเลือกใช้คำว่า *ชอบ* เพราะสื่อความหมายได้สองความหมาย คือ สื่อถึงลักษณะนิสัยชอบความรุนแรงของพระเจ้าบุเรงนอง กับ *ชอบ* ที่มีความหมายว่า *มักจะ* แต่ไม่ว่าจะสื่อในความหมายใด ก็เป็นการแสดงให้เห็นความโหดร้ายของพระเจ้าบุเรงนองทั้งสิ้น และยังเสริมด้วยประโยคแสดงผลของการกระทำ คือ *ประชาชนได้รับความเดือดร้อน* โดยใช้คำคุณศัพท์เพื่อแสดงความเดือดร้อนของประชาชน คือ *ยากเข็ญ แค้นเคือง สาทัส* ซึ่งมีความหมายถึงความเดือดร้อนมาเรียงต่อกัน และยังใช้คำคุณศัพท์แสดงความรู้สึกด้านลบที่ประชาชนมีต่อพระเจ้าบุเรงนองคือ *หวาดหวั่น มิรมเย็น* เพื่อให้ผู้อ่านเห็นถึงความโหดร้ายของกษัตริย์บุเรงนอง

นอกจากนี้ยังใช้กลวิธีเปรียบเทียบทางอ้อมกับสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ โดยกล่าวว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เป็นผู้ทำกริยา *ย่อนยอก* ให้พิจารณาในทศพิธราชธรรม จึงเป็นการสื่อว่า พระเจ้าบุเรงนองไม่มีทศพิธราชธรรม แต่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิมีทศพิธราชธรรม และ คำว่า *ย่อนยอก* เป็นกริยาที่สื่อความหมายว่า พระมหาจักรพรรดิต้องการให้พระเจ้าหงสาวดีรู้สึกผิดที่ไม่มีทศพิธราชธรรมในการปกครองบ้านเมือง อีกทั้งยังมีการใช้การกล่าวในเชิงประชดประชัน ด้วยการใช้อย่างยอกย่องว่าพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเป็นกษัตริราชผู้ยิ่งใหญ่ เพื่อให้ขัดแย้งกับประโยคต่อไปคือ *“เหตุใดไม่มีช้างเผือกมาสู่โพธิสมภาร ?”* ซึ่งเป็นการตั้งคำถามเชิงวาทศิลป์เพื่อแสดงการประชดประชัน และเป็นประโยคประเภทแนะนำความให้ผู้อ่านคิดคำตอบเองว่าเป็นเพราะพระเจ้าบุเรงนองไม่มีทศพิธราชธรรม

นอกจากนี้ในเรื่อง *กษัตริยา* ยังแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าบุเรงนอง กษัตริย์พม่า ไม่มีความความสามารถในการรบ เห็นได้จากตอนที่ว่า

ยี่อ่าน จะยิ่งรู้ว่า อันพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองนั้น ฝีมือไม่เท่าไร’ จะดีก็แต่ ‘ปาก’ กับความคิดเจ้าเล่ห์เจ้ากล ยกพลมาถึงห้าแสน (ตอนนี้คงเหลือไม่ครบแล้วละ เพราะเอาศพไปถมจอมถนนเสียก็มาก) ช่องกำแพงเมืองตรงมุมเกาะแก้วก็โหว่ ยังไม่มีปัญญาข้ามอีกเลย

(กษัตริยา, 2547 : 328)

ตอนนี้เป็นตอนที่พม่ากำลังจะเข้ายึดกรุงศรีอยุธยาผู้แต่งใช้กลวิธีทางภาษา โดยเริ่มจากข้อความว่า *ยี่อ่าน จะยิ่งรู้ว่า* การซ้ำคำว่า *“ยี่อ่าน”* เป็นการเน้นย้ำ

ความหมายในสิ่งที่อ่านหรือสิ่งที่จะรู้คือ พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองนั้นรบไม่เก่ง โดยใช้คำคุณศัพท์ว่า *ฝีมือไม่เท่าไร ไม่มีปัญหา* นอกจากนี้ยังใช้ประโยคแบบนัยยะผกผัน คือ การกล่าวในเชิงบวก แต่ให้ความหมายในเชิงลบ ในที่นี้คือ การกล่าวว่าพระเจ้าบุเรงนองมีข้อดีในเรื่องปากกับความคิดเจ้าเล่ห์ จะเห็นว่า คำว่า *ปากดี* กับ *ความคิดเจ้าเล่ห์* นั้น เป็นลักษณะเชิงลบ แต่กลับกล่าวว่าเป็นข้อดี อีกทั้งแสดงการเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นว่าพม่ามีจุดแข็งในด้านการรบตรงข้ามกับไทยที่มีจุดอ่อน

แต่พม่าไม่สามารถข้ามมายึดกรุงศรีอยุธยาได้ การกล่าวเช่นนี้จึงมีนัยของการดูถูกความสามารถของกษัตริย์พม่า อีกทั้งยังมีการเขียนนัยยะเชิงประชดประชันวลีที่ว่า *ยกพลมาถึงห้าแสน* ด้วยการเขียนข้อความไว้ในรูปวงเล็บเพื่อขยายความว่า (ตอนนี้คงเหลือไม่ครบแล้วละ เพราะเอาศพไปถมจอมถนนเสียก็มาก) เป็นการลดทอนความยิ่งใหญ่ในการดำเนินกำลังพลของพม่า และยังแสดงให้เห็นถึงการความโหดร้ายรุนแรงที่นำศพทหารไปจอมถนน นอกจากนี้จะเห็นได้ว่าผู้แต่งใช้ภาษาปากในการบรรยายลักษณะของพระเจ้าบุเรงนอง และการใช้วงเล็บอธิบายแทรกเพื่อให้ดูไม่เป็นทางการ ส่งผลให้คำว่าพระเจ้าบุเรงนองถูกลดทอนความน่าเชื่อถือน่าศรัทธา นวนิยายเรื่อง *อิริราชา* ยังเป็นนวนิยายที่มีกลวิธีการใช้ภาษาเพื่อแสดงว่าพม่าสมควรได้รับผลกระทบทำไว้กับไทย ดังตอนที่ว่า

*‘รอยกรรม’ ของพระเจ้าหงสาวดีนั้นทพุเรงย่อนกลับมาสนองท่าน
จนได้ เผ่าไทย...เราได้รับใช้ทุกหยดเลือดและน้ำตา
พระแม่เจ้า...หยดพระโลหิตจากอูรา
พระมหาอุปราชา...พระเจ้าหงสาวดีคืนถวาย
พระมหาธรรมราชา พระวิสุทธิกษัตริย์...ได้ทอดพระเนตรวาระ
สุดท้ายของผู้ทำให้ชายพระพักตร์ถ้ายัง
พระสุพรรณกัลยาอย่าเศร้าสร้อยน้อยพระทัย
หงสาวดีเคยกักขังทุกอย่างไว้ทุกอย่าง...พึงกินที่!
ท้ายสุดหงส์ก็บินจากหงสาวดี!*

(อิริราชา, 2551 : 651)

ข้อความนี้แสดงว่าการที่เมืองหงสาวดีถูกเผาในท้ายที่สุดนั้นเกิดจากกรรมที่พม่าได้ทำกับไทยไว้ การใช้คำว่า *กรรม* ซึ่งเป็นคำที่มาจากวาทกรรมหลักของสังคัมคือ วาทกรรมพุทธศาสนาอธิบายความสูญเสียของพม่านี้ทำให้ผู้อ่านเห็นว่า การที่ได้รับผลเช่นนี้เป็นสิ่งที่ถูกต้องสมควรแล้ว โดยผู้แต่งเลือกใช้คำว่า *สนอง* ให้อารมณ์

ความรู้สึกว่า พม่าได้รับผลตอบแทนในด้านลบที่รุนแรงมาก หลังจากนั้นได้กล่าวถึง เหตุการณ์ที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่ไทยต้องสูญเสีย คือสมเด็จพระศรีสุริโยทัย กับ ผลที่พม่าได้รับ คือ สูญเสียพระมหากษัตริย์เช่นกัน นอกจากนี้ผู้แต่งยังใช้กลวิธี เสมือนว่าตนเองได้พูดคุยกับบุคคลในประวัติศาสตร์ที่ต้องประสบกับการสูญเสียครั้ง ยิ่งใหญ่คือ พระมหาธรรมราชา พระวิสุทธิกษัตริย์ และพระสุพรรณกัลยา สำหรับวิธีการ พุดคุยนั้นมีทั้งการใช้คำถามแบบวาทศิลป์ว่า “พระมหาธรรมราชา พระวิสุทธิกษัตริย์... ได้ทอดพระเนตรวาระสุดท้ายของผู้ทำให้ชายพระพักตร์ถ้ายัง” เพื่อเป็นการแสดงให้ทั้งสองพระองค์เห็นถึงผลกระทบที่พม่าได้รับและใช้คำพูดแบบบอปปอใจว่า “พระสุพรรณกัลยา อย่าเศร้าสร้อยน้อยพระทัย” และปิดท้ายข้อความช่วงนี้ด้วยการแสดงการสื่อความหมายว่าการเรื่องอำนาจของพม่ากลายเป็นอดีต เห็นได้จากการใช้คำว่า เคย ในประโยคที่ว่า หงสาวดีเคยกักขังทุกอย่างไว้ พร้อมกับบอกรให้เห็นสภาพปัจจุบันคือ “ทุกอย่าง... พังภินท์!” และกลวิธีทางภาษาที่โดดเด่นอีกประการหนึ่งของข้อความตอนนี้ คือการเล่นคำพ้องเสียงระหว่างคำว่า หง (หงสาวดี) กับ หงส์ ที่หมายถึง นก ในตระกูลสูง ซึ่งเป็นคำที่สื่อถึงสิ่งที่สวยงาม เป็นมงคล หรือทรงคุณค่า โดยกล่าวว่า “ท้ายสุดหงส์ก็บินจากหงสาวดี!” เพื่อเป็นการแสดงว่าสิ่งที่สวยงาม เป็นมงคล หรือทรงคุณค่าได้หายไปจากเมืองหงสาวดี การมีเครื่องหมายอัฒจันทร์ท้ายประโยคยังเป็น การตอกย้ำผลกระทบที่พม่าได้รับอีกด้วย

3. นวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของ วิมล ศิริไพบุลย์ :

กลวิธีการใช้ภาษาเพื่อแก้ต่างให้บุคคลหรือช่วงเวลาในประวัติศาสตร์

3.1 การแก้ต่างให้บุคคลในประวัติศาสตร์

นวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของวิมล ศิริไพบุลย์มีกลวิธีการใช้ภาษาเพื่อแก้ต่างให้บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ของไทย ดังบทสนทนาระหว่างบทสนทนาระหว่างพระมหาธรรมราชากับพระวิสุทธิกษัตริย์

“อนิจจา นี่ถาขุนศึก อนิจจานี้ถาบุรุษที่เราคิดว่าเป็นผู้กล้าแห่งแผ่นดิน มีที่นั้ไรจะคิดหาทางรอด”

“ สวัสดิราช! อย่าทรงหมิ่นเรา! ขุนศึกนั้นมิใช่รู้จักแค่ ชัยยะหรือพ่ายศึก ขุนศึกต้องรู้จักถนอมลูกศึก รู้จักถนอมกำลัง รู้จักถอยหนึ่งก้าว รอเวลารุกใหม่ ผู้บ้ำจะบั้น ดาบที่คมร่อยจะใช้ประโยชน์ดีหรือ เราต้องรู้ว่า

เมื่อใดจักช้อนคม เราจะปล่อยในเมืองทลายพินาศ ไพร่เมืองถูกฆ่าฟันลาญ
แหลกได้อย่างไร วันนี้อัยศ แต่วันหน้า เรามีเวลาล้างอาย แต่ถ้าพินาศหมด
จะเรียกคืนได้ไฉน ?”

(กษัตริยา, 2547 : 132-133)

บทสนทนาตอนนี้มีลักษณะการแก้ต่างให้พระมหากษัตริย์ที่ได้รับภารกิจ
กล่าวหาจากผู้วิพากษ์ประวัติศาสตร์ไทยว่า พระมหากษัตริย์เจ้าเมืองพิษณุโลกยอม
เข้ากับพม่าเพื่อต้องการความเป็นใหญ่เมื่อครั้งที่พม่าเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1
สำหรับวิธีการแก้ต่าง คือ ใช้รูปแบบของบทสนทนายกษัตริย์ซึ่งเป็นที่
ตัวแทนของฝ่ายกล่าวหา โดยให้พระวิสุทธิกษัตริย์ใช้คำพูดเชิงสลดสังเวช คือ *อนิจจา*
และใช้การตั้งคำถามแบบประชดประชัน ดูหมิ่น ว่า *นี้ถุ* แล้วตามด้วยคำและวลีที่แสดง
แสดงความตึงตัวของกษัตริย์ คือ *ขุนศึก ผู้กล้าแห่งแผ่นดิน* เพื่อเป็นการสื่อความว่า
พระมหากษัตริย์ไม่มีสิ่งเหล่านี้

ผู้แต่งได้กำหนดให้พระมหากษัตริย์ตอบโต้ข้อความนี้ด้วยการเรียก
พระวิสุทธิกษัตริย์ว่า *สวัสดิราช* ซึ่งเป็นชื่อที่ใช้เรียกเป็นการส่วนพระองค์ และใช้
ประโยคแบบสั่งห้ามพระวิสุทธิกษัตริย์ให้หยุดการกล่าวหา โดยใช้คำว่า *อย่า* ขึ้นต้น
ประโยคว่า *อย่าทรงหมิ่นเรา* แสดงให้เห็นถึงความไม่พอใจ การที่พระมหากษัตริย์ไม่
พอใจนี้ยังเป็นการสื่อความด้วยว่า สิ่งที่พระวิสุทธิกษัตริย์กล่าวไม่เป็นความจริง แต่เป็น
เพียง “การดูหมิ่น” พร้อมทั้งอธิบายเหตุผลที่ตนต้องเข้ากับฝ่ายพม่าด้วยการนิยามคำว่า
ขุนศึก ใหม่ เนื่องจาก พระวิสุทธิกษัตริย์ เข้าใจความหมายของ *ขุนศึก* ว่า นักรบผู้กล้า
สู้รบต่อข้าศึกแบบตาต่อตาฟันต่อฟันโดยมีผล 2 ประการ คือ ชนะ กับ แพ้ แต่พระมหา
กษัตริย์ได้นิยามคำว่า *ขุนศึก* ใหม่ว่า คือ ผู้รู้จักถนอมลูกศึก รู้จักการประนีประนอม
ยอมหยุดเพื่อรอคอยจังหวะรุกที่เหมาะสม จะเห็นได้ว่า การนิยามใหม่นี้เป็นนิยามที่เข้า
กับการกระทำของพระมหากษัตริย์ และยังเป็นสื่อความได้ว่า พระองค์ยังคงเป็น
ขุนศึก อยู่ แต่เป็น*ขุนศึก*ในนิยามใหม่ ประกอบกับการแสดงให้เห็นข้อเสียของนิยาม*ขุน
ศึก*แบบพระวิสุทธิกษัตริย์ว่ามีข้อเสีย โดยใช้คำพูดเชิงอุปลักษณ์เปรียบเทียบให้คู่สนทนา
เห็นข้อเสียของ*ขุนศึก*ที่สู้แบบตาต่อตาฟันต่อฟันจนพ่ายแพ้ว่าเหมือนดาบที่บิ่น และดาบ
ที่คมร่อย ดาบเหล่านี้ใช้ประโยชน์ไม่ได้ เช่นเดียวกับ*ขุนศึก*ที่จะไม่มีวันชนะได้อีก และ
ยังอุปลักษณ์ตนเองว่า เป็นดาบที่ช้อนคม เพื่อสื่อให้เห็นว่าการยอมเข้ากับพม่าของ
พระองค์นั้นเป็นการรอเพื่อทำลายพม่าในภายหลัง และยังสื่อให้เห็นถึงความฉลาดแบบ
คมในฝัก ของตนอีกด้วย ในช่วงท้ายของข้อความนี้ ผู้แต่งได้กำหนดให้พระมหากษัตริย์

ราชาใช้คำถามเชิงวรรณศิลป์ว่า “เราจะปล่อยในเมืองหลายพินาศ ไพร่เมืองถูกฆ่าฟัน ลากยแหลกได้อย่างไร ถ้าพินาศหมด จะเรียกคืนได้ไหน ?” เพื่อแสดงว่าพระองค์ไม่สามารถปล่อยให้บ้านเมืองพินาศได้ และยังเป็นข้อความที่แนะนำให้คู่สนทนาคิดตาม และยังคงกล่าวเสริมการกระทำของตนเองด้วยว่า “วันนี้้อปยศ แต่วันหน้า เรามีเวลาล้างอาย ” เพื่อแสดงว่าแนวคิดของตนนั้นให้ผลดีกว่าแนวคิดของพระวิสุทธิกษัตริย์

หลังจากที่พระมหากษัตริย์ราชากลับมาตอบโต้เช่นนี้แล้ว ผู้แต่งได้แสดงว่า พระวิสุทธิกษัตริย์มีอาการนิ่งงัน จึงเป็นอวัจนภาษา แสดงให้เห็นถึงการยอมจำนนด้วยเหตุผลของพระมหากษัตริย์ราช ผู้แต่งยังแสดงว่าพระวิสุทธิกษัตริย์เปลี่ยนประเด็นไป โกรธพระมหากษัตริย์ราชในฐานะสามีที่พุดจารุนแรงกับภรรยาแทน การเปลี่ยนประเด็นความโกรธในครั้งนี้ จึงเป็นการเน้นย้ำว่าพระวิสุทธิกษัตริย์ไม่สามารถโต้แย้งประเด็นที่พระมหากษัตริย์ราชอธิบายให้ฟังได้

นวนิยายเรื่อง กษัตริยา ยังได้แก้ต่างให้พระยาจักรี บุคคลที่ประวัติศาสตร์ไทย จารึกไว้ว่าเป็น “ไส้ศึกให้พม่า” ในครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 ดังตอนที่ว่า

หากที่คิดเล่น ๆ คือพระยาจักรีมีนิสัยแบบขามูไร ขามูไรจะซื่อสัตย์ เฉพาะนายคนเดียว ถ้านายตาย...จะไปเป็นนินจา ไม่ยอมขึ้นต่อใครอีก พระยาจักรีคงรัก...นายคนเดียว...คือพระรามศวร

เมื่อสิ้นพระรามศวร ท่านจึง...ย่อนรอยตอบแทนให้สาสม พระยาจักรี ‘ควร’รู้ชะตากรรมตน คนไทย ‘ควร’รู้ พระนิตย์พระเจ้าหงสาวดี เลี้ยงไว้จะลำบากใจ ฆ่าทิ้งเสียสบายใจกว่า ใครไปช่วยหงสาวดีไว้ ระวังตัวเอาเอง (กษัตริยา, 2547 : 362)

จากข้อความนี้จะเห็นว่าผู้แต่งแนะนำประเด็นให้ผู้อ่านคิดด้วยวลีว่า หากที่คิดเล่น ๆ คือ วลีนี้เป็นการสื่อความหมายสองประการคือ ผู้แต่งต้องการเสนอว่าสิ่งที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นความคิดของตน และยังเป็นวลีที่ผู้แต่งมุ่งให้สื่อความหมายตรงกันข้ามคือ ต้องการให้ผู้อ่านได้ลองคิดวิเคราะห์ในประเด็นนี้ดู จึงไม่ได้มีความหมายว่า “เล่น ๆ” ตามความหมายตรง สำหรับข้อความที่ผู้แต่งแนะนำให้คิดนี้ล้วนเป็นข้อความที่แสดงข้อดีหรือเข้าข้างพระยาจักรีทั้งสิ้น เห็นได้จากการใช้คำคุณศัพท์แสดงลักษณะของพระยาจักรีว่า ขามูไร โดยเปรียบเทียบให้ผู้อ่านเห็นลักษณะที่สอดคล้องกันในเชิงบวกระหว่างพระยาจักรีกับขามูไร คือ ซื่อสัตย์ต่อนายคนเดียว เมื่อไม่มีนายแล้วขามูไรจะไปเป็นนินจา เช่นเดียวกับพระยาจักรีที่ซื่อสัตย์ต่อพระรามศวร เมื่อพระรามศวรสิ้นชีวิตแล้ว จึงเป็นอิสระ ทำตามความต้องการของตนเองได้ นอกจากนี้ผู้แต่งได้แสดงการ

ตีความใหม่ที่ต่างจากพงศาวดาร กล่าวคือในพงศาวดารแสดงเหตุ คือพระยาจักรีเป็นไส้ศึกให้พม่าเพื่อเอาตัวรอด ผลคือ ถูกพม่าฆ่าตาย เนื่องจากพม่าเห็นว่าแม่นายของตนยังทรยศได้ ในภายหน้าพระยาจักรีอาจจะเป็นภัยต่อพม่าได้ แต่ผู้แต่งได้ตีความโดยอธิบายว่าพระยาจักรีรู้ผลของการเป็นไส้ศึก ว่าต้องถูกพม่าฆ่าตายในท้ายที่สุดอยู่แล้ว เห็นได้จากประโยคที่ว่าพระยาจักรี ‘ควร’ รัฐะตากรมตน การใช้ถ้อยประภาศเดี่ยวนั้น คำว่า ควร ยังเป็นการเสริมความหมายว่าพระยาจักรีรัฐะตากรมตนอย่างแน่นอน แต่การที่เป็นไส้ศึกนั้นเนื่องจากต้องการแก้แค้น จากประโยคที่ว่า *ท่านจึง... ย้อนรอยตอบแทนให้สาสม* กล่าวคือ พระยาจักรีมีความแค้นพระมหินทราธิราชกษัตริย์อยุธยาที่ยอมให้พระรามศวรและตนไปเป็นตัวประกันของพม่าและการเป็นไส้ศึกยังทำให้พระเจ้าหงสาวดีไม่ได้ชัยชนะเพราะฝีมือรบของตนเอง

ข้อความนี้ยังแสดงการเบี่ยงประเด็นความสนใจจากเรื่องของพระยาจักรีไปยังประเด็นลักษณะนิสัยที่โหดร้ายของพระเจ้าหงสาวดี แม้ผู้แต่งจะไม่ได้ใช้คำสื่อโดยตรง แต่การกล่าวว่า คนไทย ‘ควรรัฐ’ พระนิสัยพระเจ้าหงสาวดี เป็นแสดงให้เห็นว่าผู้แต่งมั่นใจว่าตนได้ให้ข้อมูลแสดงความโหดร้ายของพระเจ้าหงสาวดีแก่ผู้อ่านมากพอแล้ว จนไม่ต้องกล่าวซ้ำอีก และยังนำเหตุการณ์ที่พระยาจักรีถูกพม่าประหารโดยทำให้ผู้อ่านเข้าใจว่า พระเจ้าหงสาวดีใช้ความสบายใจของตนมาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินฆ่าคน เพื่อเป็นการแสดงว่าพระเจ้าหงสาวดีมีความโหดร้ายเป็นอย่างมาก เลี้ยงไว้จะลำบากใจ ฆ่าทิ้งเสียสบายใจกว่า จบท้ายด้วยประโยคว่า *“ใครไปช่วยหงสาวดีไว้ ระวังตัวเอาเอง”* เพื่อเป็นการสื่อความหมายว่า ทุกคนที่ช่วยหงสาวดีไว้ จะต้องได้รับผลตอบแทนที่เลวร้าย การเน้นการสื่อความหมายเรื่องความโหดร้ายของพระเจ้าหงสาวดีนี้ เป็นกลวิธีทางภาษาที่ใช้เพื่อลดทอนความเลวร้ายในการเป็นไส้ศึกของพระยาจักรี

3.2 การแก้ต่างให้ช่วงเวลาในประวัติศาสตร์

นวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของวิมล ศิริไพบุลย์มีการแก้ต่างให้กับสถานการณ์ที่ผู้แต่งเห็นว่าเป็น “จุดต่างพริ้ว” ของประวัติศาสตร์ไทย คือช่วงที่ไทยยอมเสียดินแดนให้ฝรั่งเศส ดังปรากฏในนวนิยายเรื่อง*ทวิภพ*ในตอนที่ว่า

“ผลประโยชน์ของแผ่นดิน ไม่ใช่ของใคร อังกฤษรบกับฝรั่งเศส พร้อมเสมอที่จะฆ่าเราเป็นสองซีก เหมือนผ่าชมพู เมื่ออังกฤษพ่วงถึง ผลประโยชน์ในพม่า ก็ต้องกลัวว่า หากฝรั่งเศสมีอำนาจในไทย จะกระทบ ผลประโยชน์ฝ่ายเขา ฝรั่งเศสต้องการคืบคลานจากญวน มาลาว เขมร ที่เขารัฐ

ว่าไทยมีอำนาจเหลืออยู่ เขาก็ต้องตัดทอนอำนาจไทย หากก็เกรงใจอังกฤษ
เรามีช่องนิดเดียวที่จะเอาตัวรอดได้”

อันความรู้นี้ใครเถียงได้ มณีจันทร์ออกจะอัศจรรย์ใจ การสูญเสียที่
เธอเคยซัดใจว่า...ทำไมยอมเขาง่าย ๆ บัดนี้ก็ภูมิใจในความจริงอยู่เบื้องหน้า

การต่อสู้เพื่อแผ่นดินทำกันเงียบ ๆ ลับ ๆ

(ทวีภาพ, 2551 : 571)

ผู้แต่งกำหนดให้ตัวละครมณีจันทร์ซึ่งเป็นตัวแทนของคนยุคใหม่ กล่าวถึง
ข้อมูลที่ทูตไทยในยุครวิเคราะห์ว่าเป็นข้อมูลที่ถูกต้องตรงกับข้อเท็จจริงทาง
ประวัติศาสตร์ โดยการกล่าวว่า *อันความรู้นี้ใครเถียงได้* และยังกำหนดให้มณีจันทร์
ประเมินค่าคำพูดของทูตไทยท่านนี้เป็นเรื่อง *อัศจรรย์ใจ* เนื่องจากทำให้เธอเข้าใจถึง
สาเหตุที่ไทยยอมเสียดินแดน และยังเปรียบเทียบแบบอุปลักษณ์ว่าคำพูดของทูตท่านนี้
เหมือนบุญแจ เนื่องจากสามารถ *ไซ* หรือทำให้เธอพบความจริงว่าไทยได้พยายามรักษา
ดินแดนอย่างสุดความสามารถแล้วเสริมด้วยประโยคว่า *การต่อสู้เพื่อแผ่นดินทำกัน
เงียบ ๆ ลับ ๆ* ซึ่งทำหน้าที่สื่อความได้ 2 ประการ ประการแรก มีการต่อสู้เพื่อแผ่นดิน
ในสมัย ร.ศ. 112 และการต่อสู้ในครั้งนี้เป็นการต่อสู้ที่คนยุคใหม่ไม่ทราบ อีกทั้งผู้แต่ง
ยังกำหนดให้ตัวละครมณีจันทร์แสดงความรู้สึกในเชิงบวกเมื่อได้ทราบ “ข้อเท็จจริง
เกี่ยวกับการต่อสู้เพื่อแผ่นดินในสมัยร.ศ. 112 “ ในตอนที่ว่า

“...ฉันภูมิใจ ในอดีตทั้งหมดของ...สยามประเทศของเราไม่มีข้อ
ตำหนิ ไม่มีข้อโต้แย้ง”

คนพุดรู้สึกปลอดภัยอย่างประหลาด...หาก 'ใคร' ในภายหน้า
เธอจะได้แย้งเช่นเธอ จะซัดแค้น จะโถมนี้สูญเสีย เธอยินดีที่จะยอมรับผิดชอบ
ร่วมอย่างภาคภูมิใจ

เอกราชมีค่ากว่าล้ำสมบัติทั้งปวง

(ทวีภาพ, 2551 : 652)

รูปที่ 3 ปกนวนิยาย ทวิภพ, 2554

จากข้อความตอนนี้จะเห็นว่าตัวละครมณีจันทร์ได้ทำหน้าที่ประเมินค่าประวัติศาสตร์ไทยโดยใช้คำคุณศัพท์เชิงบวกขยายประวัติศาสตร์ไทยว่า *ไม่มีข้อตำหนิ ไม่มีข้อโต้แย้ง* แต่การใช้คำว่า *ไม่มี* ก็เป็นการยอมรับไปด้วยว่า มีข้อตำหนิและข้อโต้แย้งในประวัติศาสตร์ช่วงนี้อยู่จริง จึงทำให้เกิดประโยชน์ปฏิเสธเช่นนี้ขึ้น นอกจากนี้ยังใช้วลี *อย่างประหลาด* ขยายคำว่า *ปลอดภัย* สื่อความหมายว่าเป็นความปลอดภัยอย่างยิ่งมากจนไม่สามารถอธิบายได้ อีกทั้งยังมีการใช้คำว่า *หาก* เพื่อสื่อความหมายในเชิงเงื่อนไข ตามด้วยข้อความที่แสดงการกระทำหรือความรู้สึกเชิงลบต่อประวัติศาสตร์คือ *โต้แย้ง ขัดแย้ง โทมนัส* เป็นการสื่อความว่าหากเงื่อนไขเช่นนี้เกิดขึ้น ตัวละคร

มณีจันทร์ได้แสดงว่าเธอยินดีที่จะยอมรับผิดชอบอย่างภาคภูมิใจ วลีนี้มีความโดดเด่นทางภาษาคือ มีคำที่มีความหมายเชิงลบและบวกมาอยู่ร่วมกัน คือ คำว่า *ยอมรับผิดชอบ* มาอยู่ร่วมกับคำบอกความรู้สึกเชิงบวก คือ *ยินดีและภาคภูมิใจ* จึงเป็นการสื่อว่า การที่ไทยยอมเสียดินแดนนี้ เป็นเรื่องไม่ผิด เพราะมีผู้ที่ยินดี และภาคภูมิใจกับการสูญเสียครั้งนี้ และการที่ตัวละครมณีจันทร์ใช้คำว่า *ร่วมรับผิดชอบ* แสดงว่าเธอได้แสดงการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับช่วงเวลาในอดีตอย่างชัดเจน อีกทั้งมีการปิดท้ายข้อความนี้ด้วยประโยคที่ว่า เอกราชมีค่ากว่าสำสมบัติทั้งปวง ด้วยตัวอักษรที่มีขนาดใหญ่มาก เพื่อแสดงเหตุผลสำคัญที่ไทยต้องยอมเสียดินแดนคือ เพื่อรักษาเอกราชที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อคนไทย

ลักษณะเช่นนี้ยังปรากฏในนวนิยายเรื่อง *คู่กรรม* ในตอนที่แม่พูกกับอังศุมาลิน เพื่อให้เห็นความดีงามของตัวละครโกโบริซึ่งเป็นทหารญี่ปุ่นว่า

“...ถูกละทิ้งสงครามทำให้เราเดือดร้อน แต่หนุกก็อย่าลืมนึกว่าไม่ใช่ความผิดของพ่อดอกมะลิแก แกเองพลัดที่นาคาที่อยู่เข้ามาเพราะผลของสงคราม แกไม่รู้ไม่เห็นอะไรด้วยนอกจากมาทำตามหน้าที่ หนุกจะโทษว่าเป็นความผิดของแกไม่ได้ ที่แกเล่าถึงประเทศของแก แกก็คงไม่ได้ตั้งใจจะรอดถึงความวิเศษวิโสของบ้านเมืองแก แกอาจจะอยากพูดถึงประเทศของแกให้คลายความคิดถึงบ้านลงเท่านั้นเอง คนคนนี้เป็นคนดี แกพยายามเข้ามาผูกมิตรกับเราแทนที่จะข่มขู่อย่างพวกอื่น ๆ เขาโดนกัน...”

(คู่กรรม, 2556 : 652)

จะเห็นว่าในเรื่อง *คู่กรรม* นั้นผู้แต่งได้แก้ต่างจุดบกพร่องทางประวัติศาสตร์ ในตอนที่ไทยยินยอมให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศในสมัยที่จอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ทำให้ไทยต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับสงครามโลกครั้งที่ 2 มากยิ่งขึ้น และได้ประกาศสงครามกับฝ่ายพันธมิตรคือสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ ส่งผลให้ประเทศไทยถูกโจมตีจากฝ่ายสัมพันธมิตรได้รับความเสียหายเป็นอย่างมาก โดยการกำหนดให้ตัวละครอังศุมาลินเป็นผู้ที่มีแนวคิดแบบชาตินิยม ไม่ยินดีที่ให้ญี่ปุ่นเข้ามาในประเทศไทย กล่าวได้ว่าผู้แต่งต้องการให้ ตัวละครอังศุมาลินเป็นตัวแทนของกลุ่มบุคคลที่ไม่เห็นด้วยกับการตัดสินใจให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศ โดยผู้แต่งได้แสดงว่าการที่ตัวละครอังศุมาลินมีความคิดเช่นนี้เนื่องจาก “การมีสิทธิ” “ความดีอัน” หรือ “การไม่เข้าใจโลกและชีวิต” จึงต้องมีตัวละครหลายตัวที่ทำหน้าที่เป็นผู้อบรมสั่งสอนเพื่อให้เธอลดทิฐิ ความดีอัน และเข้าใจโลกและชีวิตที่แท้จริง การยอมรับในความดีของตัวละครโกโบริซึ่งเป็น

นายทหารญี่ปุ่น จึงสื่อถึงการยอมรับประเทศไทยญี่ปุ่น หรือยอมรับการตัดสินใจของผู้นำที่อนุญาตให้ญี่ปุ่นผ่านประเทศได้ ส่งผลให้ประวัติศาสตร์ไทยในช่วงนี้ไม่มีจุดต่างพร้อย เพราะได้ใช้ตัวละครอังศุมาลินเป็นตัวแทนของการยอมรับและทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาดังกล่าว

ในด้านกลวิธีการใช้ภาษาเพื่อทำให้เห็นว่าคนญี่ปุ่นเป็นคนคตินั้น ผู้เขียนได้กำหนดให้ตัวละครที่มีนัยยะเชิงอำนาจเป็นผู้กล่าวอบรมสั่งสอนอังศุมาลิน คือ แม่ จากข้อความที่ยกมานี้ผู้แต่งได้กำหนดให้แม่อร แม่ของอังศุมาลินกล่าวในเชิงอบรมสั่งสอนลูกเกี่ยวกับคนญี่ปุ่น โดยเริ่มจากประโยคว่า ถูกละที่สงครามทำให้เราเดือดร้อน เป็นการเริ่มประโยคที่แสดงความคิดเดียวกับผู้ฟังคืออังศุมาลินก่อน เพื่อให้อังศุมาลินยอมรับฟังคำพูดต่อไป ซึ่งเป็นประโยคที่ไม่ตรงกับความคิดความเชื่อของอังศุมาลิน คือ การกล่าวหาว่าโกโบริไม่ผิดในประเด็นต่างๆ เห็นได้จากคำพูดของแม่อรว่า *ไม่ใช่ความผิด... แก่ไม่รู้ไม่เห็นอะไรด้วย... แก่ก็คงไม่ได้ตั้งใจ...* จะเห็นได้ว่าตัวละครแม่อรใช้ประโยคปฏิเสธ โดยมีคำว่า *ไม่* เมื่อกล่าวถึงโกโบริ เพื่อเป็นการสื่อความหมายว่า ประเด็นเหล่านั้นเป็นประเด็นที่อังศุมาลินคิดกล่าวโทษโกโบริ แม่อรจึงใส่คำว่า *ไม่* เพื่อปฏิเสธว่าโกโบริไม่ได้เป็นอย่างที่อังศุมาลินคิด และยังใช้ประโยคปฏิเสธเป็นเชิงสั่งห้ามว่า *หนูจะโทษว่าเป็นความผิดของแก่ไม่ได้* และยังให้เหตุผลประกอบการกระทำต่าง ๆ ของโกโบริคือมาอยู่ที่ประเทศไทยเพราะสงคราม และเพื่อทำหน้าที่ทหาร อีกทั้งใช้ประโยคเชิงคาดคะเนในเชิงบวกว่าโกโบริน่าจะพูดถึงประเทศญี่ปุ่นเพราะคิดถึงบ้าน และได้ประเมินค่าโกโบริว่า เป็นทหารที่ดี พร้อมกับเปรียบเทียบโกโบริกับทหารญี่ปุ่นกลุ่มอื่น ๆ ที่มีพฤติกรรมไม่เหมาะสม เพื่อให้เห็นความดีของโกโบริมากขึ้น อีกทั้งการที่แม่เรียกโกโบริตามชื่อที่ตั้งให้ใหม่เหมาะกับการออกเสียงของคนไทยว่า ดอกมะลิ เป็นการแสดงว่าแม่ยอมรับโกโบริในฐานะนายทหารญี่ปุ่นที่เป็นคนดี

นอกจากตัวละครแม่แล้ว ยังมีตัวละครนายทหารอังกฤษผู้ศึกษาด้านมานุษยวิทยาได้กล่าวข้อความเชิงอบรมสั่งสอนอังศุมาลินในประเด็นการไม่ยอมรับทหารญี่ปุ่นด้วยว่า

“คุณเป็นคนกล้า คงหัวแข็งด้วย ตัดสินใจเด็ดขาดแบบผู้ชาย ฉะนั้น บางทีคุณอาจจะตัดสินชีวิตของคุณง่าย ๆ ประเภทลูกชาติเสือ บางทีแม่จะผิดคุณก็ดันทุรังไปทั้ง ๆ ที่ผิด ถ้าเป็นผู้ชายก็เข้าประเภทหัวหรือบ้าบิ่น ทหารหลายคนมีนิสัยแบบนี้ได้เหรียญกล้าหาญไปเยอะแล้ว แต่ที่คุณเป็นผู้หญิง อย่าใช้หัวใจอย่างเดียว ใช้สมองด้วย อย่าตัดสินใจง่าย ๆ พยายาม

ใช้เหตุผลให้มาก ชีวิตภายหน้าคุณจะรุ่งโรจน์ แต่ถ้าคุณ...ดันทุรัง สักวันหนึ่ง
คุณจะรู้ว่า สิ่งที่คุณต้องการนั้นได้เลื่อนลอยหายไปเพราะตัวคุณเอง”

(คูกรรม, 2556 : 389)

จากข้อความนี้จะเห็นว่าตัวละครนายทหารอังกฤษ ได้กล่าวในเชิงสั่งสอนแนะนำ
อังกุมาลิน หลังจากที่เขารู้ว่าโกโบริรักอังกุมาลิน แต่อังกุมาลินไม่ยอมรับความรักนั้น
โดยการแสดงให้อังกุมาลินเห็นข้อเสียของตนเองและแนะนำให้ปรับปรุงตัวเอง โดยมี
จุดประสงค์ให้อังกุมาลิน ยอมรับความรักจากโกโบริ การที่ผู้แต่งกำหนดให้นายทหาร
อังกฤษซึ่งเป็นชาวตะวันตกและเป็นนักมานุษยวิทยากล่าวคำพูดนี้ เพื่อให้คำกล่าวนี้
น่าเชื่อถือ เพราะสอดคล้องกับข้อเท็จจริงทางสังคมที่ว่า ชาวตะวันตกให้ความสำคัญกับ
สิทธิเสรีภาพ ประกอบกับการเรียนด้านมานุษยวิทยาทำให้เขาให้ความสำคัญกับความ
เป็นสิทธิมนุษยชนมากกว่าเชื้อชาติ

ในด้านกลวิธีการใช้ภาษานี้ ผู้แต่งได้กำหนดให้นายทหารอังกฤษเริ่มต้น
กล่าวถึงลักษณะความเป็นชาตินิยมและมีทิฐิมานะของอังกุมาลินโดยใช้คำคุณศัพท์
ขยายว่า *กล้า หัวแข็ง ตัดสินใจเด็ดขาด* และยังเปรียบเทียบแบบอุปลักษณ์ว่า
อังกุมาลินเป็น *ลูกชาติเสือ* เพราะรักศักดิ์ศรีของตนเองมาก การกล่าวเช่นนี้เป็น
การเปิดประเด็นที่ดูเหมือนจะเป็นการชื่นชม แต่ต่อมานายทหารอังกฤษ ได้แสดงให้เห็น
ข้อเสียของการมีคุณสมบัติดังกล่าว คือ *แม้จะผิดคุณก็ดันทุรังไปทั้ง ๆ ที่ผิด* การใช้คำ
ว่า *ดันทุรัง* เป็นการสื่อให้เห็นว่าการมีทิฐิอย่างแรงกล้าในทางที่ผิดซึ่งในที่นี้ก็คือความคิด
ชาตินิยม ไม่ยอมรับความดีของคนญี่ปุ่น อีกทั้งยังใช้ประโยคเงื่อนไขว่า ถ้าเป็นผู้ชายก็
เข้าประภท้าวหรือบ่าบั้น ทหารหลายคนมีนิสัยแบบนี้ได้เหรียญกล้าหาญไปแยะแล้ว
การใช้ประโยคเช่นนี้เพื่อให้ดูเหมือนว่าเป็นการชื่นชม แต่การที่อังกุมาลินไม่ใช่ผู้ชาย
จึงกล่าวได้ว่าเธอไม่ได้รับการชื่นชมแต่ประการใด สอดคล้องกับพูดของนายทหาร
อังกฤษในประโยคต่อมาว่า *แต่นี้คุณเป็นผู้หญิง* เพื่อเป็นการแสดงว่าคุณลักษณะที่เธอ
กำลังเป็นอยู่นี้ไม่เหมาะสมกับการเป็นผู้หญิง อีกทั้งยังใช้คำพูดแบบสั่งไม่ให้ทำ คือ *อย่า
ใช้หัวใจอย่างเดียว อย่าตัดสินใจง่าย ๆ* และแบบสั่งให้ทำ คือ *พยายามใช้เหตุผลให้
มาก* ข้อความนี้ยังเป็นการสื่อสั้นๆ วิถีคิดแบบชาตินิยมหรือการมีทิฐิมานะในเรื่องเชื้อ
ชาติเป็นการตัดสินใจง่าย ๆ และเป็นความคิดที่ไม่มีเหตุผล

บทสรุป

นวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์เรื่อง *กษัตริยา อธิราชา อติดา รมฉัตร ทวิภพ* และ *คู่กรรม* ของ วิมล ศิริไพบูลย์ ผลิตสร้างอุดมการณ์รักชาติไทยโดยใช้กลวิธีทางภาษาแบบต่าง ๆ ทั้งในด้านการใช้คำ รูปประโยคแบบต่าง ๆ และกลวิธีทางวรรณศิลป์ ในการยกย่องในความเป็นไทยทั้งด้านศิลปะและการแสดง ด้านการแต่งกาย เอกရာชไทย และแผ่นดินไทย เพื่อให้คนไทยภาคภูมิใจและมีสำนึกรักชาติ และยังแสดงให้เห็นว่าในเหตุการณ์การเสียกรุงศรีอยุธยา คนพม่าเลวร้าย คือ การขาดคุณธรรม และขาดความสามารถ เพื่อให้พม่ากลายเป็นอื่น นอกจากนี้ยังมีกลวิธีการใช้ภาษาเพื่อแก้ต่างให้บุคคลคือ พระมหาธรรมราชาที่ได้รับการกล่าวหาเรื่องการเข้ากับฝ่ายพม่า เพื่อต้องการความเป็นใหญ่ หรือพระยาจักรีที่เป็นไส้ศึกให้พม่าในช่วงเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 และยังมีกลวิธีการใช้ภาษาเพื่อแก้ต่างให้ช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ที่แสดงจุดบกพร่อง และได้รับคำวิพากษ์วิจารณ์จากคนรุ่นหลังในสังคมไทย คือ ช่วงเวลาที่ประเทศไทยยอมเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้ฝรั่งเศสในช่วงร.ศ.112 และเหตุการณ์ที่รัฐบาลไทยยินยอมให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศไทยในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เพื่อให้คนไทยมองประวัติศาสตร์ไทยในเชิงบวก หรือมองประวัติศาสตร์ไทยเป็นภาพที่สมบูรณ์แบบ นวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของวิมล ศิริไพบูลย์มีบทบาทหน้าที่เป็นปฏิบัติการทางวาทกรรมเนื่องจากเป็นกลุ่มข้อความที่สามารถหยิบยื่นภาษารักชาติให้คนในสังคมไทย โดยประเทจนวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของวิมล ศิริไพบูลย์นี้เป็นพื้นที่ในการในการผลิตซ้ำหรือต่อยอดอุดมการณ์รักชาติ ซึ่งเป็นอุดมการณ์กระแสหลักในสังคมไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่สามารถนำเสนอภาพเชิงบวกของประวัติศาสตร์ไทยโดยใช้คำ และการผูกประโยคในรูปแบบต่าง ๆ อุดมการณ์รักชาติในนวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของวิมล ศิริไพบูลย์นี้มีความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจใหญ่ในสังคม คือ กลุ่มอำนาจรัฐที่มักผลิตสร้างวาทกรรมรักชาติในรูปแบบของปฏิบัติการต่าง ๆ อยู่เสมอ เช่น บทเพลงของทางราชการ คำขวัญวันเด็ก แบบเรียน เป็นต้น และการที่นวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของวิมล ศิริไพบูลย์ได้ใช้ภาษาภายใต้กรอบของอุดมการณ์รักชาติ สอดคล้องกับปฏิบัติการทางวาทกรรมเหล่านี้ ส่งผลให้นวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ของวิมล ศิริไพบูลย์สามารถดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับในสังคมไทยได้

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ. 2544 ก.การศึกษาสื่อมวลชนด้วยทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory): แนวคิดและตัวอย่างงานวิจัย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.
_____. 2544 ข.ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพฯ : เอดิชั่นเพรส
โปรดักส์.
- ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช. 2545. อ่าน (ไม่) เอาเรื่อง. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2551. ภาษากับการเมือง/ ความเป็นการเมือง. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
_____. 2545. วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง
เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : วิชาษา.
- ณัฐพร พานโพธิ์ทอง. 2556. วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ตามแนวภาษาศาสตร์: แนวคิด
และการนำมาศึกษาวาทกรรมในภาษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ทรงภพ ขุนมธูรส. 2550. ชัตติยานารีในนวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- นพพร ประชากุล. 2552 ก. ยอกอักษร ย้อนความคิด เล่ม 1 ว่าด้วยวรรณกรรม. กรุงเทพฯ
: อ่าน.
_____. 2552 ข. ยอกอักษร ย้อนความคิด เล่ม 2 ว่าด้วยสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์. กรุงเทพฯ : อ่าน.
- นฤมล ทับจุมพล. 2531. การใช้สื่อในการสร้างอุดมการณ์ทางการเมือง : ศึกษาจากบทเพลง
ของทางราชการ (พ.ศ. 2475 – พ.ศ. 2530). วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นัทธนาย ประสานนาม. 2550. อยู่กับกังของ หยก บูรพา : การถ่ายทอดอุดมการณ์การ
ผนวกรวมในบริบทสังคมไทย. รายงานการวิจัยทุนสนับสนุนการวิจัย
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- นัยนา ครุฑเมือง. 2547. นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนา : ภาพสะท้อนทางการเมืองและ
สังคม. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิติ เอียวศรีวงศ์. 2538. ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียน และอนุสาวรีย์ : ว่าด้วยวัฒนธรรม,
รัฐและรูปการจิตสำนึก. กรุงเทพฯ : มติชน.
- นุจรี ใจแก้ว. 2551. “ระลึกชาติในแบบเรียนภาษาไทย”. ใน อ่าน, 1(2) กรกฎาคม-กันยายน,
20-53.

- บรรจง บรรเจิดศิลป์. 2517. ศิลปวรรณคดีกับชีวิต. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- มานิตย์ จุ่มปา. 2546. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พ.ศ. 2540). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นิติธรรม.
- วรมน เจริญสุวรรณ. 2552. มติสถานที่ในนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ศึกษาจากงานประพันธ์ของ "ทมยันตี". รายงานการวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต.
- วรรัตน์ สุขวักนี. 2551. การศึกษาวิเคราะห์นวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วรุณญา อัจฉรบดี. 2554. สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติและนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ไทย : เรื่องเล่าและภาพแทน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วศินี สุทธิวิภากร. 2552. วาทกรรมของมิเชล ฟูโกต์ต่อสถานภาพและบทบาทสตรีไทย ตามที่นำเสนอในนวนิยายของคุณหญิงวิมล ศิริไพบูลย์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิมล ศิริไพบูลย์. 2555. อติดา. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : ณ บ้านวรรณกรรม.
 _____ . 2534. ร่มฉัตร. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : ณ บ้านวรรณกรรม.
 _____ . 2547. กษัตริยา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ณ บ้านวรรณกรรม.
 _____ . 2556. คู่กรรม. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพฯ : ณ บ้านวรรณกรรม.
 _____ . 2551. อธิราชา. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : ณ บ้านวรรณกรรม.
 _____ . 2551. ทวิภพ. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ : ณ บ้านวรรณกรรม.
- วิสันต์ สุขวิสิทธิ์. 2554. ความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์กับภาษาในหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503 -2544 : การศึกษาตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริพร ภัคติผาสุก. 2553. โครงการวาทกรรม “ความเป็นผู้หญิง” ในนิตยสารสุขภาพและความงามของไทย. ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สรณี วงศ์เบ็ญสัจจ์, ทัทยา จันทรมังกร และศตวรรษ เปียงบุญทา. 2547. หนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กของไทยที่ได้รับรางวัล : การวิเคราะห์เชิงวรรณกรรมและวาทกรรม. เชียงใหม่ : ภาควิชาภาษาอังกฤษ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุรเดช โชติอุดมพันธ์. 2548. วาทกรรม ภาพแทน และอัตลักษณ์ วรรณคดีศึกษาในบริบทสังคมและวัฒนธรรม 2. เอกสารประกอบการบรรยาย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อมร รัชกาลส์ตย์. 2541. รัฐธรรมนูญฉบับประชาชนพร้อมบทวิจารณ์. กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด.

อัลดูแซร์, หลุยส์. 2529. อุดมการณ์และกลไกของรัฐทางอุดมการณ์. แปลโดย กาญจนา แก้วเทพ. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

Althusser, Louis. 1984. **Essay on Ideology**. London : Thetfort Press.

Blommaert, Jan. 2005. **Discourse : A Critical Introduction**. New York : Cambridge University Press.

Eagleton, Terry. 1996. **Literary Theory An Introduction**. Oxford : Blackwell Publishers.

Fairclough, N. 1989. **Language and power**. London: Longman.

Fairclough, N. 1992. **Discourse and social change**. Cambridge: Polity.

Fairclough, N. 1995. **Critical discourse analysis: the critical study of language**. London: Longman.

Foucault, Michel. 1980. **Power/knowledge : Selected Interviews and Other Writings,1972-1977**. Brighton, Sussex : Harvester Press.

_____. 1972. **The Archaeology of Knowledge**. London : Routledge.

Hall, Stuart (ed.). 1997. **Representation : Cultural Representations and Signifying Practices**. London : Sage.

Wolfeys, Julian. 2004. **Critical Keywords in Literary and Cultural Theory**. Hampshire : Palgrave Macmillan.

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.2556.คำประกาศเกียรติคุณ คุณหญิงวิมล ศิริไพบูลย์.(ออนไลน์).

แหล่งที่มา:<http://www.culture.go.th/subculture8/attachments/article/260/vimol.pdf>. ค้นเมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2556.

แพง ชินพงศ์. 2556. **ชาตินิยม อุดมการณ์ที่ควรปลูกฝังให้กับคนไทย**.(ออนไลน์).แหล่งที่มา :

<http://www.manager.co.th/qol/viewnews.aspx?NewsID=9560000142945>.

ค้นเมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2556.

วิกิพีเดีย.2557. **วิมล เจียมเจริญ**.(ออนไลน์). แหล่งที่มา: [http://th.wikipedia.org/wiki/](http://th.wikipedia.org/wiki/วิมล_เจียมเจริญ)

วิมล_เจียมเจริญ. ค้นเมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2557.

กมยันตี

คู่กรรม

พิมพ์ครั้งที่ ๑๕

Sunset at Chaophraya

ชีวิตคือสงคราม เราทุกคนจะมีใครสักคน ด้วยหัวใจที่ห่อหุ้ม
ผมก็ได้เสียไปแล้ว และนี่แหละ จุดที่ใคร่จำด้วย เหตุที่... ของผมตรงนั้น
เพราะรักใคร่ด้วยคนนั้น... ผมก็ชนะ

"อนาตะ โอ อาอิชิ มาสุ... ผมรักคุณ ฮิเดโกะ รักเสมอ"

๓๗๗ ถนนพหลโยธิน กรุงเทพฯ ๑๐๑๑๐

มาตรการป้องกันความรุนแรง

อย่างไม่เป็นทางการ :

การมีส่วนร่วมในการป้องกันความรุนแรงของแฟนบอลไทย*

อาจินต์ ทองอยู่คง

นักวิจัยอิสระ

บทคัดย่อ

บทความนี้เสนอว่า แม้ฟุตบอลไทยถูกมองว่ามีความรุนแรงเกิดขึ้นมากและแฟนบอลมักจะถูกกล่าวถึงในแง่ของการเป็นผู้ก่อความรุนแรง แต่ในอีกด้านหนึ่งนั้นแฟนบอลไทยก็สามารถมีส่วนร่วมในการป้องกันความรุนแรงได้ผ่าน “มาตรการป้องกันความรุนแรงอย่างไม่เป็นทางการ” อันได้แก่ การกำหนด “ธรรมนูญแฟน” หรือระเบียบข้อปฏิบัติของแฟนบอล, บทบาทของผู้นำเชียร์ในการผ่อนคลายอารมณ์ของแฟนบอล, และกิจกรรมที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ระหว่างแฟนบอลต่างสโมสร มาตรการดังกล่าวทำงานผ่านความสัมพันธ์ระหว่างแฟนบอล โดยมีการรวมตัวกันได้เป็นชุมชนแฟนเป็นปัจจัยสำคัญ ซึ่งการที่แฟนบอลมีส่วนร่วมในการป้องกันความรุนแรงนั้นนับเป็นมาตรการป้องกันความรุนแรงในฟุตบอลที่เป็นลักษณะเฉพาะของสังคมไทย

*บทความนี้ปรับปรุงมาจากส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “แอลกอฮอล์ ความรุนแรง และมาตรการป้องกันในฟุตบอลไทย” โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และ ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา (ศวส.)

Measure of Informal Violence Prevention : Fan Participation in the Prevention of Violence in Thai Football

Arjin Thongyuukong
Independent researcher

Abstract

This article argues that, although Thai football leagues are permeated with violence and fans are often stigmatized as offenders, football fans could play a role reducing this violence through “measure of informal violence prevention”. For example, many fan groups have enacted “football fan’s code of conduct” to curb violent behavior. Chant-leaders can also play a constructive role in toning down violent emotions and increased contact between fan clubs could strengthen relationships. These informal measures operate through relationships between fans, so solidarity within fans' communities is an important factor in their success and the participation of fans generally is important in preventing football violence.

รูปที่ 1 (รูปหน้าก่อน) ผู้นำเชียร์
ที่มา อาจิ้นด์ ทองอยู่คง

บทนำ

ปัจจุบันการแข่งขันฟุตบอลสโมสรไทยได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ในฤดูกาลแข่งขัน 2556 เฉพาะการแข่งขันระดับไทยพรีเมียร์ลีกมีผู้เข้าชมการแข่งขันที่สนามรวมตลอดทั้งปี 1,657,887 คน¹ และหากรวมถึงการแข่งขันระดับดิวิชั่น 1 และ 2 ด้วยแล้ว คาดว่าในแต่ละสัปดาห์จะมีผู้เข้าชมการแข่งขันที่สนามทั่วประเทศรวมแล้วมากกว่า 100,000 คน เรียกได้ว่าทุกวันนี้การแข่งขันฟุตบอลกลายเป็นหนึ่งในกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจของผู้คนจำนวนมาก

ภายใต้กระแสความนิยมของฟุตบอลไทยนี้เอง ก็ได้มีการก่อตั้งสโมสรฟุตบอลในจังหวัดต่างๆทั่วประเทศ² เกิดการแข่งขันฟุตบอลมากถึงประมาณ 50-60 นัดต่อสัปดาห์ จากปริมาณการแข่งขันและจำนวนผู้ชมที่มากขึ้นก็เริ่มปรากฏเหตุการณ์ความรุนแรงที่เกี่ยวข้องกับฟุตบอล (football-related violence) มากขึ้นไปด้วย³ นับตั้งแต่เหตุการณ์ความรุนแรงครั้งสำคัญ ที่ก่อให้เกิดความตื่นตัวแก่สังคมไทยในการแข่งขันฟุตบอลซึ่งถ้วยพระราชทานถ้วย ก. ระหว่างสโมสรเมืองทอง หนองจอก ยูไนเต็ด กับการทำเรือไทย เอฟซี เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2553 และในการแข่งขันระหว่างสโมสรนครปฐม เอฟซีกับศรีสะเกษ-เมืองไทย เอฟซีเมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2553 ที่ทั้ง

¹ บริษัทไทยพรีเมียร์ลีกจำกัด. “ดร.วิชิต แย้มบุญเรือง แลกสรุปลิติการณ์การแข่งขันประจำปี 2013 ในงาน Meet the Press” เข้าถึงได้จาก www.thaipremierleague.co.th/news_detail.php?nid=00464 (1 กรกฎาคม 2557), 7 พฤศจิกายน 2556.

² ปัจจุบันเกือบทุกจังหวัดในประเทศไทยมีสโมสรฟุตบอลอย่างน้อยหนึ่งสโมสร ยกเว้นจังหวัดแม่ฮ่องสอนและบึงกาฬ

³ แม้ว่าภาพลักษณ์ของฟุตบอลไทยนั้นมักจะถูกมองว่ามีความรุนแรงอยู่มาก แต่จากผลการศึกษาอีกส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยนี้ก็พบว่าความรุนแรงในฟุตบอลไทยยังไม่เกิดขึ้นมากนักโดยเฉพาะเมื่อเปรียบกับต่างประเทศ จากสถิติการลงโทษการทำผิดข้อบังคับการแข่งขันของบริษัทไทยพรีเมียร์ลีก จำกัดในฤดูกาล 2556 พบว่าเหตุการณ์ความรุนแรงที่ส่งผลให้เกิดความเสียหายแก่ร่างกายและทรัพย์สินโดยตรงนั้นไม่ได้เกิดขึ้นบ่อยครั้งหรือก่อให้เกิดความเสียหายมากนัก การแข่งขันในระดับพรีเมียร์ลีกและดิวิชั่น 1 ที่มีทั้งหมด 578 นัดนั้น มีการกระทำผิดข้อบังคับในลักษณะดังกล่าวทั้งหมด 12 นัด คิดเป็น 2.1 % ของการแข่งขันทั้งหมด และยังไม่มียูฟ่าที่ได้รับบาดเจ็บสาหัสหรือเสียชีวิต นอกจากนี้แล้ว เหตุการณ์ความรุนแรงในฟุตบอลไทยแต่ละครั้งก็มักเกิดขึ้นในการแข่งขันที่มีบริบทเฉพาะบางลักษณะคือ 1. เป็นการแข่งขันที่มีผลสำคัญ 2. แฟนบอลเกิดความไม่ไว้วางใจต่อการทำหน้าที่ของผู้ตัดสิน 3. มีผู้ชมจำนวนมาก และ 4. เกิดความบกพร่องในการรักษาความปลอดภัย, ดูรายละเอียดเกี่ยวกับสถิติและตัวอย่างของกรณีความรุนแรงที่เกิดขึ้นในฟุตบอลไทยได้ที่ อาจินต์ ทองอยู่คง. “แฟนบอล แอลกอฮอล์ และความรุนแรงในฟุตบอลไทย” ใน วสันต์ ปัญญาแก้ว, พงศกร สงวนศักดิ์, และจตุพร ทรัพย์ปัญญาญาณ (บรรณาธิการ). **ฟุตบอลไทย: ประวัติศาสตร์ อำนาจ การเมือง และความเป็นชาย** (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาปัญหาการพนัน), 2557, หน้า 153-210.

สองเหตุการณ์ทำให้มีผู้บาดเจ็บจำนวนหลายสิบคน รวมถึงเหตุการณ์ปิดล้อมสนามแข่ง โดยแฟนบอลที่ไม่พอใจการทำงานของคณะผู้ตัดสินก็เริ่มมีให้เห็นมากขึ้น⁴

ในเหตุการณ์ความรุนแรงที่เกี่ยวข้องกับฟุตบอลนั้น “ตัวละคร” สำคัญที่มักจะถูกกล่าวถึงอยู่เสมอคือแฟนบอล ในแง่ที่เป็นผู้ก่อความรุนแรง งานศึกษาทางสังคมศาสตร์เกี่ยวกับฟุตบอลในต่างประเทศช่วงแรกก็เริ่มมาจากการศึกษาปรากฏการณ์แฟนบอลอันธพาล (football hooliganism) โดยเฉพาะความพยายามอธิบายถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดแฟนบอลอันธพาล เช่นคำอธิบายว่าความรุนแรงที่เกี่ยวข้องกับฟุตบอลในอังกฤษเกิดมาจากกลุ่มแฟนบอลที่เป็นชนชั้นแรงงาน, ในไอร์แลนด์เหนือและเมืองกลาสโกว์ของสกอตแลนด์เป็นผลมาจากความขัดแย้งของลัทธิทางศาสนา, ในสเปนเป็นผลมาจากความขัดแย้งทางเชื้อชาติ, ในอิตาลีที่มาจาก การแบ่งแยกระหว่างภูมิภาคเหนือ-ใต้⁵, หรือในกรณีของแฟนบอลไทยที่มักจะถูกอธิบายโดยทั่วไปในลักษณะที่ว่า “บอลแพ้คนไม่แพ้” หรือเป็นผลมาจากการบริโภคนแอลกอฮอล์ของแฟนบอล ซึ่งทั้งหมดนั้นล้วนวางอยู่บนฐานคิดที่มองแฟนบอลในฐานะผู้ก่อความรุนแรง

ในด้านหนึ่ง มุมมองดังกล่าวเป็นการพยายามทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้น แต่ในอีกด้านหนึ่งนั้น มันก็เป็นการสร้างตราบาปจนทำให้แฟนบอลถูกมองในแง่ลบอยู่เสมอ ผลทางลบของตราบาปดังกล่าวแสดงออกมาผ่านกรณีโศกนาฏกรรมที่ฮิลส์โบโร (Hillsborough disaster)⁶ โดยรายงานการสืบสวนเหตุการณ์นี้หรือที่เรียกว่า Taylor report ซึ่งเปิดเผยในปีค.ศ. 1989-1990 ระบุว่าสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากพฤติกรรมก้าวร้าวของแฟนบอล ความมีเมมาจากการดื่มแอลกอฮอล์ และการลักลอบเข้าชมการแข่งขันโดยไม่มีตั๋ว จนกระทั่งในช่วงหลังมานี้ที่ความตื่นตระหนกต่อปรากฏการณ์แฟนบอลอันธพาลลดลงก็ได้มีการรื้อฟื้นการพิจารณาคดีดังกล่าวขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง และในปีค.ศ. 2012 ก็มีการประกาศว่า Taylor report นั้นเป็นผลมาจากการสืบสวนที่ผิดพลาดและจงใจบิดเบือนโยนความผิดไปที่แฟนบอล จนนายกรัฐมนตรีของอังกฤษและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องออกมาแสดงความขอโทษต่อสาธารณชน

⁴ ทั้ง 4 สโมสรที่กล่าวถึงในย่อหน้านี้ ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็น เอสซีจี เมืองทอง ยูไนเต็ด, สิงห์ท่าเรือ เอฟซี, นครปฐม ยูไนเต็ด, และศรีสะเกษ เอฟซี ตามลำดับ

⁵ Eric Dunning, “The Social Roots of Football Hooliganism: A Reply to the Critics of the ‘Leicester School’” in Richard Giulianotti, Norman Bonney and Mike Hepworth (eds.), **Football, Violence and Social Identity** (London: Routledge), 2005[1994], p.147.

⁶ โศกนาฏกรรมที่ฮิลส์โบโรเกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1989 ในการแข่งขันฟุตบอลเอฟเอคัพอังกฤษรอบรองชนะเลิศระหว่างลิเวอร์พูล เอฟซีกับออตติงแฮม ฟอเรสต์ ที่สนามฮิลส์โบโร ซึ่งเกิดการแตกตื่นของฝูงชน (human stampede) ในช่วงเริ่มต้นของการแข่งขันผู้ชมจำนวนมากกรูกันเข้ามาในสนามจนเบียดอัดผู้ชมด้านหน้าให้ติดกับรั้วเหล็ก ทำให้มีผู้เสียชีวิตจำนวนมากถึง 96 คน และบาดเจ็บอีก 766 คน

ถึงกระนั้นก็ตาม กรณีดังกล่าวก็ทำให้แฟนบอล (ที่เป็นผู้เสียหายในเหตุการณ์นั้นด้วย) ต้องถูกมองว่าเป็นฝ่ายกระทำผิดมากกว่ายี่สิบปี⁷

Anthony King มองว่าภาพของแฟนบอลอันธพาลที่ถูกสร้างขึ้นมาในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1960 นั้นเป็นผลมาจากภาวะตื่นตระหนกทางศีลธรรม (moral panic) ที่สังคมมีต่อแฟนบอลมากจนเกินเหตุ โดยเฉพาะบทบาทของสื่อมวลชนที่ทำให้แฟนบอลดูเป็นกลุ่มคนที่ก่อความรุนแรงอยู่เสมอ⁸ การผลิตซ้ำภาพลักษณ์ดังกล่าวไม่เพียงแต่จะสร้างตราบาป แต่ยังมีส่วนทำให้สถานการณ์ความรุนแรงยิ่งลุกลามมากขึ้นด้วย ดังที่ Stuart Hall ศึกษาการรายงานข่าวเกี่ยวกับความรุนแรงในฟุตบอลอังกฤษและเสนอว่า การที่สื่อมวลชนเสนอข่าวเกี่ยวกับความรุนแรงโดยซ้ำเน้นอารมณ์จนเกินจริงนั้นอาจทำให้เกิดความรุนแรงมากขึ้นได้ เพราะยังมีการนำเสนอที่ดูรุนแรงมากขึ้น ก็จะส่งผลให้ฝ่ายรักษาความปลอดภัยทำหน้าที่อย่างเข้มงวดเกินจริงจนมีโอกาสเกิดการกระทบกระทั่งระหว่างแฟนบอลกับเจ้าหน้าที่ได้มากขึ้น⁹

ด้วยลักษณะดังกล่าว บทความนี้จึงพยายามมองแฟนบอลไทยในมิติที่มากกว่าการเป็นผู้ก่อความรุนแรง โดยเสนอว่า แม้ในด้านหนึ่งนั้นแฟนบอลไทยจะมีส่วนที่ก่อให้เกิดความรุนแรงในฟุตบอล แต่ในอีกด้านหนึ่งนั้นพวกเขาก็สามารถที่จะมีส่วนร่วมในการป้องกันความรุนแรงในฟุตบอลได้ด้วย ผ่านกลไกที่บทความนี้เรียกว่าเป็น “มาตรการป้องกันความรุนแรงอย่างไม่เป็นทางการ”

โดยสรุปแล้ว บทความนี้จะชี้ให้เห็นถึงบทบาทของแฟนบอลไทยในการป้องกันความรุนแรง โดยใช้ข้อมูลจากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของแฟนบอลไทยและการสัมภาษณ์แกนนำผู้มีบทบาทสำคัญในแฟนบอลกลุ่มต่างๆ ในช่วงฤดูกาลแข่งขัน 2556 (มีนาคม – ธันวาคม 2556)

⁷ ดุราเยลเยียดในกรณีนี้ได้ที่ ปิติเทพ อยู่ยี่นียง. “ผลจากโคกนาฏกรรมฮิลส์โบโร ค.ศ. 1989 ต่อกฎหมายกีฬาอังกฤษ: มองจากอดีต ปัจจุบันและอนาคต” **ประชาไท**. เข้าถึงได้จาก

www.prachatai.com/journal/2012/09/42654 (3 กรกฎาคม 2557), 15 กันยายน 2555.

และ พลพงษ์ จันทร์อัมพร. “ความจริงเปิดเผย!! ตำรวจและเจ้าหน้าที่ปิดเบี่ยงโคกนาฏกรรมฮิลส์โบโรห์” **Goal**. เข้าถึงได้จาก www.goal.com/th/news/4256/ฟุตบอลอังกฤษ/2012/09/13/3373580/ความจริงเปิดเผย (3 กรกฎาคม 2557), 13 กันยายน 2555.

⁸ Anthony King. “The Postmodernity of Football Hooliganism” **The British Journal of Sociology**, 48(4), 1997, p. 576-593.

⁹ Stuart Hall. “The Treatment of Football Hooliganism in the Press” in Roger Ingham (ed.), **Football Hooliganism: The Wider Context** (London: Inter-Action Imprint), 1978, p. 15-36.

แฟนบอล ความรุนแรง และวัฒนธรรมแฟน

Desmond Morris เสนอว่าการแข่งขันฟุตบอลนั้นเป็นกิจกรรมที่วางอยู่บนระบบสัญลักษณ์แบบเดียวกับการล่า สงคราม และกิจกรรมทางศาสนา ในแง่ของการแข่งขันฟุตบอลจึงมีแนวโน้มที่จะเกิดความรุนแรงได้มาก¹⁰ อย่างไรก็ตามก็ตีฟุตบอลอย่างที่เรา รู้จักกันทุกวันนี้ก็ถูกพัฒนาขึ้นมาในฐานะที่เป็นกีฬาสมัยใหม่ (modern sport) ตามที่ Norbert Elias and Eric Dunning เสนอว่ากีฬาสมัยใหม่นั้นถือกำเนิดขึ้นมาพร้อมกับกระบวนการทำให้เป็นอารยะ (civilising process) ของสังคมสมัยใหม่ที่มุ่งควบคุม ความรุนแรง ดังนั้นแล้วลักษณะของกีฬาสมัยใหม่จึงมุ่งให้เป็นการแข่งขันโดยปราศจาก ความรุนแรง แต่ในอีกด้านหนึ่งกีฬาสมัยใหม่ก็มีหน้าที่ช่วยลดความจำเจให้กับผู้คนใน สังคมอุตสาหกรรมด้วยการสร้างความตื่นเต้น ลักษณะของกีฬาจึงเป็นการปลดปล่อย ความรุนแรงทางอารมณ์แต่ควบคุมความรุนแรงทางกายภาพ (control physical de-control emotion)¹¹ จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ถึงลักษณะสองด้านของฟุตบอลที่คัด จ้างกันอยู่เสมอ ระหว่างการปลดปล่อยความรุนแรงและการจัดการความรุนแรง จึงไม่ใช่ เรื่องแปลกอะไรที่ความสนใจศึกษาฟุตบอลจากมุมมองทางสังคมศาสตร์นั้นจะให้ ความสำคัญกับประเด็นเรื่องความรุนแรง

ความสนใจศึกษาแฟนบอลโดยมากแล้วผูกอยู่กับความเปลี่ยนแปลงของ วงการฟุตบอลในยุโรป ซึ่งเป็นทั้งศูนย์กลางของโลกฟุตบอลและโลกวิชาการ งานศึกษา แฟนบอลเริ่มได้รับความสนใจเป็นอย่างมากในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1960 ที่วงการ ฟุตบอลยุโรปโดยเฉพาะอังกฤษกำลังประสบกับปัญหาความรุนแรงอันเนื่องมาจากแฟน บอลอันธพาล งานศึกษาเกี่ยวกับแฟนบอลในช่วงนั้นจึงมักจะพยายามอธิบายถึงการเกิด ขึ้นมาของแฟนบอลอันธพาล¹² ขณะที่ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญประการต่อมาเกิดขึ้น ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1990 ที่ฟุตบอลสโมสรยุโรปเริ่มมีการดำเนินการอย่างเป็นทางการเป็นธุรกิจ เต็มตัว หลังได้รับผลกระทบสำคัญมาจากเหตุการณ์โคกนาฏกรรมที่ฮิลส์โบโร ทำให้มี การออกกฎหมายบังคับให้สนามฟุตบอลต้องมีการปรับปรุงระบบรักษาความปลอดภัย หลายด้านซึ่งต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก สโมสรต่างๆจึงมีการดำเนินการที่เป็นไป เพื่อธุรกิจมากขึ้น ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ทำให้วิธีการบริโภคฟุตบอลเปลี่ยนไป กลุ่มผู้บริโภคหลักเปลี่ยนจากชนชั้นแรงงานมาเป็นชนชั้นกลางที่มีกำลังซื้อมากกว่า

¹⁰ Desmond Morris. *The Soccer Tribe* (London: Cape), 1981.

¹¹ Norbert Elias and Eric Dunning. *Quest for Excitement: Sport and Leisure in the Civilising Process*. Eric Dunning (ed.), (Dublin: University College Dublin Press), 2008[1986].

¹² Richard Giulianotti. *Football: A Sociology of the Global Game*. (Cambridge: Polity Press), 1999.

และการดำเนินการแบบธุรกิจอย่างเต็มตัวนี้ก็ได้ทำให้กลุ่มแฟนบอลดั้งเดิมรู้สึกสูญเสียความผูกพันกับสโมสร ประเด็นการศึกษาในช่วงหลังคริสต์ทศวรรษ 1990 จึงหันมาอยู่ที่การศึกษาผลกระทบจากการกลายเป็นธุรกิจที่มีต่อแฟนบอล¹³

ภายใต้กระแสการตั้งคำถามกับการกลายเป็นธุรกิจของสโมสรฟุตบอลประเด็นย่อยอันหนึ่งที่น่าสนใจคือการศึกษาความสำคัญกับบทบาทของแฟนบอลที่มีต่อการกลายเป็นธุรกิจของสโมสร ทั้งที่สนับสนุนสโมสรและต่อรองเพื่อรักษาผลประโยชน์ของแฟนบอล ซึ่งในด้านหนึ่งก็เป็นการย้อนกลับไปตั้งคำถามต่อคำอธิบายเกี่ยวกับ “แฟนบอลอันธพาล” ในช่วงก่อนหน้าด้วย เช่นที่ Vincenzo Scalia ศึกษาในกลุ่มแฟนบอลสโมสรอิตาลีที่มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มแฟนที่เรียกว่า ultras (ซึ่งมักจะมีภาพลักษณ์ของแฟนบอลอันธพาล) และเสนอว่า กลุ่ม ultras ของสโมสรต่างๆ ไม่ได้มีเฉพาะแง่ลบอย่างที่เคยมองกันมาก่อน แต่ในอีกด้านหนึ่งที่ไม่ค่อยจะถูกมองนั้น พวกเขามีบทบาทสำคัญหลายอย่าง ทั้งในการเป็นตัวเชื่อมระหว่างสโมสรกับผู้ชมทั่วไป จัดกิจกรรมระหว่างกลุ่มแฟนด้วยกัน หรือกระทั่งมีส่วนช่วยในยามที่สโมสรประสบปัญหาทางการเงิน¹⁴ หรือที่ Rex Nash ศึกษาการรวมกลุ่มของแฟนบอลในลักษณะของ “สมาพันธ์แฟนบอล” ที่มีแฟนบอลจากหลายๆ สโมสรมารวมตัวกันเพื่อต่อรองกับสโมสรในประเด็นต่างๆ โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องค่าบัตรเข้าชมการแข่งขันที่สูงขึ้น ซึ่งการรวมตัวกันได้ของแฟนบอลจำนวนมากนี้ทำให้พวกเขามีอำนาจต่อรองมากขึ้น¹⁵ งานศึกษาในกลุ่มนี้ช่วยชี้ให้เห็นบทบาทของแฟนบอลในอีกด้านที่ไม่ได้เป็นผู้ก่อความรุนแรงเสมอไป

ดังที่กล่าวไปแล้วว่างานศึกษาแฟนบอลต่างประเทศหลายชิ้นในช่วงหลังชี้ให้เห็นถึงบทบาทของแฟนบอลในกิจกรรมต่างๆ นอกเหนือจากการเป็นเพียงผู้ชมหรือผู้ก่อความรุนแรง ผู้เขียนเห็นว่าบทบาทดังกล่าวเป็นลักษณะที่สำคัญของวัฒนธรรมแฟน (fan culture) ซึ่งไม่ใช่แค่ในแฟนบอลยุโรปเท่านั้นที่มีวัฒนธรรมแฟนบอลในลักษณะดังกล่าว แม้ว่าฟุตบอลสโมสรไทยจะได้รับความนิยมนมาได้ไม่นาน แต่ก็มีการศึกษาหลายชิ้นที่ชี้ให้เห็นว่าได้เกิดวัฒนธรรมแฟนบอลไทยขึ้น และทำให้แฟนบอลมีบทบาทใน

¹³ Adam Brown. “Introduction” in Adam Brown (ed.), *Fanatics!: Power, Identity, and Fandom in Football* (London: Routledge), 1998, p.1-7.

¹⁴ Vincenzo Scalia. “Just a Few Rogues?: Football Ultras, Clubs and Politics in Contemporary Italy” *International Review for the Sociology of Sport*, 44(1), 2009, p. 41-53.

¹⁵ Rex Nash. “Contestation in Modern English Professional Football: The Independent Supporters Association Movement” *International Review for the Sociology of Sport*, 35(4), 2000, p. 465-486.

กิจกรรมต่างๆนอกเหนือไปจากแค่การแข่งขัน หรือการก่อความรุนแรงด้วยเช่นกัน

ย้อนกลับไปช่วงก่อนหน้าที่ฟุตบอลสโมสรไทยจะได้รับความนิยมอย่างปัจจุบัน ณ เวลานั้นกระแสความสนใจฟุตบอลของคนในสังคมไทยอยู่ที่ฟุตบอลสโมสรยุโรปและก็ก่อให้เกิดวัฒนธรรมแฟนบอลสโมสรยุโรปในสังคมไทยขึ้นมา ดังเช่นงานของ ฌ็องซูฟส์คส์ สุขโสด ที่เสนอว่าแฟนบอลยุโรปในสังคมไทยใช้การสื่อสารในลักษณะต่างๆเพื่อสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ความเป็นแฟนบอล รวมถึงมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มแฟนคลับและทำกิจกรรมต่างๆร่วมกันนอกเหนือจากการดูฟุตบอลด้วย¹⁶

เมื่อฟุตบอลสโมสรไทยได้รับความนิยมมากขึ้น งานศึกษาหลายชิ้นก็ชี้ให้เห็นถึงการเกิดขึ้นมาของวัฒนธรรมแฟนบอลไทยที่มีการรวมตัวเป็นกลุ่มแฟนคลับและทำกิจกรรมต่างๆร่วมกัน เช่นงานของกุลวิชญ์ สำแดงเดช ที่ศึกษาการใช้สื่อในการสร้างและธำรงรักษาอัตลักษณ์แฟนบอลของสโมสรชลบุรี เอฟซี และเสนอว่าแฟนบอลชลบุรี มีการสื่อสารในหลายลักษณะที่ทำให้พวกเขารวมกลุ่มกันเป็นแฟนบอลได้ โดยมีลักษณะ “ท้องถิ่นนิยม” หรือความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันของคนในท้องถิ่นเป็นแกนกลางสำคัญ¹⁷ งานศึกษาของสายชล ปัญญชิต ที่ศึกษากิจกรรมต่างๆของกลุ่มอุตสาหกรรมเมืองทองแฟนบอลกลุ่มหลักของสโมสรเมืองทองฯ และเสนอว่าแฟนบอลมีการทำกิจกรรมต่างๆร่วมกันจำนวนมาก ซึ่งทำให้แฟนบอลมีลักษณะเป็นทุนทางวัฒนธรรมให้กับสโมสรด้วย¹⁸ หรืองานของอาจินต์ ทองอยู่คง ที่ศึกษากิจกรรมต่างๆของแฟนบอลไทย และเสนอว่า กิจกรรมต่างๆที่แฟนบอลทำร่วมกันนั้นเป็นสื่อกลางที่ทำให้เกิดชุมชนแฟน (หรือเรียกกันโดยทั่วไปว่ากลุ่มแฟนคลับ) ซึ่งชุมชนแฟนนี้เป็นทุนที่ทำให้แฟนบอลไม่ได้เป็นผู้บริโภคหรือชมการแข่งขันเพียงอย่างเดียวแต่สามารถแสดงบทบาทของการผลิตได้ด้วย เช่นการผลิตบรรยากาศในสนาม ผลิตเพลงเชียร์ ผลิตกิจกรรมต่างๆที่แฟนบอลทำร่วมกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมแฟนบอลนั้นเกิดขึ้นมาโดยแฟนบอลมีส่วนร่วม¹⁹ งานศึกษาเหล่านี้ล้วนแต่ชี้ไปในทางเดียวกันถึงบทบาทของวัฒนธรรมแฟนบอลไทย ที่แฟนบอลสามารถแสดงบทบาทต่างๆได้มากกว่าการเป็นผู้ชมเพียงด้านเดียว

¹⁶ ฌ็องซูฟส์คส์ สุขโสด. บทบาทของการสื่อสารกับกระบวนการสร้างและสืบทอดวัฒนธรรม “แฟนบอล” ในสังคมไทย. (วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิต [สื่อสารมวลชน] มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), 2548.

¹⁷ กุลวิชญ์ สำแดงเดช. การใช้สื่อเพื่อสร้างและธำรงรักษาอัตลักษณ์ของแฟนสโมสรฟุตบอลจังหวัดชลบุรี. (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), 2551.

¹⁸ สายชล ปัญญชิต. ฟุตบอลแฟนคลับในสังคมไทยสมัยใหม่: ศึกษากรณีสโมสรเมืองทองหนองจอกยูไนเต็ด. (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), 2553.

¹⁹ อาจินต์ ทองอยู่คง. “แฟนบอล”: ปฏิบัติการทางวัฒนธรรมของแฟนสโมสรฟุตบอลไทย. (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต [มานุษยวิทยา] มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), 2555.

จากที่กล่าวมาแล้ว ผู้เขียนเสนอให้มองแฟนบอลผ่านมุมมองแบบแฟนศึกษา (fan studies) ที่เสนอว่าแฟนหรือผู้บริโภคสื่อบันเทิงต่าง ๆ นั้นไม่ได้มีบทบาทเพียงแค่การเป็นผู้บริโภคเพียงด้านเดียว แต่ในอีกด้านหนึ่งนั้นแฟนยังแสดงบทบาทในการผลิตด้วย เช่นที่ Henry Jenkins ศึกษาแฟนซีรีส์โทรทัศน์และเสนอว่าพวกเขาไม่ได้แค่ดูซีรีส์โทรทัศน์เท่านั้น แต่ยังมีกรรวมกลุ่มกันเป็นชุมชนแฟน (fan community) และร่วมกันทำกิจกรรมในลักษณะอื่นๆด้วย เช่นการเขียนแฟนฟิก (fanfic หรือ fan fiction)²⁰ ทำแฟนซีน (fanzine)²¹ จัดกิจกรรมประจำปี และกระทำการเรียกร้องให้ยกเลิกการตัดจบซีรีส์²² เมื่อมองแฟนบอลด้วยแนวคิดเดียวกันนี้ แฟนบอลจึงไม่ได้เป็นแค่ผู้ชมการแข่งขัน แต่สามารถที่จะมีส่วนร่วมในการสร้างกิจกรรมต่างๆที่อยู่รอบฟุตบอลขึ้นมาได้ หรือกล่าวในอีกแบบหนึ่งก็คือ แฟนบอลสามารถที่จะมีส่วนร่วมในมาตรการป้องกันความรุนแรงได้ด้วย

จากทั้งหมดที่กล่าวมานั้น เพื่อที่จะขยายมุมมองต่อแฟนบอลให้มากไปกว่าการเป็นผู้ก่อความรุนแรงเพียงด้านเดียว ผู้เขียนจึงเสนอให้พิจารณาว่าแฟนบอลไทยสามารถที่จะมีส่วนร่วมในการป้องกันความรุนแรงผ่าน “มาตรการป้องกันความรุนแรงอย่างไม่เป็นทางการ” ด้วยกลไกและเงื่อนไขแบบใดได้บ้าง โดยในส่วนต่อไปจะเป็นการกล่าวถึงข้อจำกัดของ “มาตรการป้องกันความรุนแรงอย่างเป็นทางการ” ที่ดำเนินงานโดยฝ่ายจัดการแข่งขัน และหลังจากนั้นจะกล่าวถึงบทบาทของ “มาตรการป้องกันความรุนแรงอย่างไม่เป็นทางการ” ที่ดำเนินงานโดยแฟนบอล

มาตรการป้องกันความรุนแรงอย่างไม่เป็นทางการของฝ่ายจัดการแข่งขัน

การจัดการด้านการรักษาความปลอดภัยในการแข่งขันฟุตบอลสโมสรไทยนั้น เป็นหน้าที่รับผิดชอบของสโมสรเจ้าของสนาม โดยแต่ละสโมสรต้องปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับขององค์กรกลางผู้ควบคุมการแข่งขันอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งในแต่ละครั้งจะมีผู้ควบคุมการแข่งขันเป็นตัวแทนไปที่สนามเพื่อควบคุมการดำเนินงาน

²⁰ แฟนฟิกคือ คืองานในลักษณะเรื่องแต่ง (fiction) ที่แฟนเขียนขึ้นโดยนำเค้าโครงเรื่องที่เขาเป็นแฟนนั้นมาดัดแปลง ต่อเติมหรือเน้นจุดสนใจใหม่ และเผยแพร่กันในกลุ่มแฟน

²¹ แฟนซีนคือ “นิตยสารทำมือ” ที่จัดทำและเผยแพร่กันเองในกลุ่มแฟน โดยเนื้อหาจะเกี่ยวข้องกับสิ่งที่พวกเขาชื่นชอบร่วมกัน แฟนซีนส่วนใหญ่จะมีพื้นที่สำหรับแฟนส่งจดหมายมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ในยุคก่อนอินเทอร์เน็ตนั้นแฟนซีนเป็นหนึ่งในช่องทางการสื่อสารระหว่างแฟนที่สำคัญที่สุด

²² Henry Jenkins. *Textual Poachers: Television Fans & Participatory Culture* (London: Routledge), 1992.

องค์กรกลางที่รับผิดชอบด้านการจัดการจัดการแข่งขันฟุตบอลสโมสรไทยนั้นมีอยู่ 2 องค์กร องค์กรแรกคือบริษัทไทยพรีเมียร์ลีก จำกัด รับผิดชอบการจัดการแข่งขันฟุตบอลในระดับพรีเมียร์ลีกและดิวิชั่น 1 องค์กรที่สองคือคณะกรรมการจัดการแข่งขันฟุตบอลเอไอเอส ลีกภูมิภาค ดิวิชั่น 2 ซึ่งรับผิดชอบการจัดการแข่งขันในระดับดิวิชั่น 2 ซึ่งทั้งสององค์กรนั้นจะมีคู่มือหรือแบบแผนการรักษาความปลอดภัยเป็นแนวทางในการดำเนินงานให้กับสโมสรต่างๆ ซึ่งจะมีการปรับปรุงเป็นประจำทุกปี และถ้าหากสโมสรใดไม่สามารถปฏิบัติตามได้ก็อาจมีโทษปรับตามแต่กรณี

ในส่วนของสโมสรที่แข่งขันในระดับไทยพรีเมียร์ลีกและดิวิชั่น 1 นั้น บริษัทไทยพรีเมียร์ลีกกำหนดให้มีเจ้าหน้าที่ตำรวจหรือสารวัตรทหารไม่ต่ำกว่า 10 นายต่อผู้ชม 1,000 คนและเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยไม่ต่ำกว่า 50 นาย (เพิ่มอัตราส่วนตามจำนวนผู้ชม) และได้รับอนุญาตทางการรักษาความปลอดภัยใน “ข้อบังคับ และระเบียบ ว่าด้วยการแข่งขันฟุตบอลลีกอาชีพของประเทศไทย พ.ศ.2556” ไว้อย่างนี้

ผนวกที่ 3

คู่มือการปฏิบัติงานของคณะกรรมการจัดการแข่งขันของทีมเหย้า (Local Organizing Committee)...

...1. งานรักษาความปลอดภัย (security management)

การดูแลทางเข้า-ออกสนามของผู้ชม ทั้งก่อนและหลังการแข่งขัน ให้แต่งตั้งเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยและมอบหมายให้รับผิดชอบเข้าปฏิบัติหน้าที่อย่างน้อย 2 ชั่วโมง ก่อนการแข่งขันจะเริ่ม และต้องอยู่ปฏิบัติหน้าที่จนกระทั่งผู้ชมและนักกีฬา ได้ออกไปจากสนามแล้วด้วยความปลอดภัยจนหมดสิ้น

การดูแลความปลอดภัยให้แก่เจ้าหน้าที่และนักกีฬา ทีมเยือน ผู้ควบคุมการแข่งขันและผู้ตัดสินตลอดการแข่งขัน ให้เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบจัดกำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจมาประจำอยู่ที่สนามแข่งขันอย่างน้อย 30 นายหรือตามสัดส่วนที่กำหนดไว้ในผนวกที่ 6 ข้อ 5.2.8 เพื่อให้การอารักขาและดูแลโดยเฉพาะผู้ตัดสิน ให้วางกำลังประจำหน้าห้องพัก และให้จัดเจ้าหน้าที่ตำรวจจำนวนหนึ่ง เข้าอารักขาผู้ตัดสิน ตั้งแต่สนามจนถึงห้องพักทั้งจบครึ่งเวลาแรกและครึ่งเวลาหลัง ซึ่งในกรณีปกติการอารักขานี้อาจทำในระยะห่างๆ ได้ โดยภารกิจด้านการรักษาความปลอดภัยแก่บุคคลแต่ละกลุ่ม ให้เริ่มตั้งแต่เดินทางไปถึงสถานที่จัดการแข่งขัน จนกระทั่งบุคคลทั้งหมดได้เดินทางออกไปจาก

สถานที่จัดการแข่งขันเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ซึ่งทั้งนี้ ให้รวมถึงกลุ่มแฟนคลับของทีมเยือนอีกด้วย

การดูแลความปลอดภัยให้แก่ผู้ชมตลอดการแข่งขัน วางกำลังเจ้าหน้าที่ด้วยจำนวนที่เหมาะสมเข้าประจำตามจุดต่างๆ ที่ผู้จัดการสนามเห็นสมควร โดยเฉพาะอัฒจันทร์ที่มีได้มีรั้วปิดกั้นระหว่างกองเชียร์ของคู่แข่งและรวมถึงมาตรการห้ามและตรวจเช็ค การพกพาอาวุธและนำวัสดุที่อาจแปรสภาพใช้ป็นสิ่งของทำร้ายกัน หรือก่อให้เกิดอันตรายได้ เช่น ขวดน้ำแก้วหรือถ้วยพลาสติก หรือเครื่องดื่มที่บรรจุในภาชนะโลหะ พลุ ดอกไม้ไฟ ฯลฯ เข้าไปในสนาม

การดูแลความปลอดภัยให้แก่ผู้ชม VIP ให้วางกำลังเจ้าหน้าที่ดูแลความปลอดภัยให้แก่บุคคลหรือคณะบุคคลระดับ VIP ที่เข้าชมและให้มีการกั้นบริเวณให้เป็นสัดส่วนเฉพาะ และปฏิบัติหน้าที่จนบุคคลดังกล่าวเดินทางกลับ

การดูแลความปลอดภัยที่ห้องจำหน่ายตั๋ว ควรจัดกำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจจำนวนหนึ่งเข้าทำการอารักขา ให้ความปลอดภัยแก่เจ้าหน้าที่ที่ขายตั๋วที่รับผิดชอบเงินเป็นจำนวนมาก

การกำหนดทางเข้า-ออกสนาม อาจกำหนดประตูเข้าให้เปิดเป็นบางประตู แต่เมื่อถึงตอนฟุตบอลจบการแข่งขันควรเปิดทุกประตูอัฒจันทร์และห้องอำนวยความสะดวกต่างๆ ควรมีอุปกรณ์ดับเพลิงฉุกเฉินที่ใช้งานได้เสมอตามสมควร²³

ส่วนของการแข่งขันระดับลีกภูมิภาค ดิวิชั่น 2 กำหนดให้มีเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยไม่ต่ำกว่า 10 นายต่อผู้ชม 1,000 คน โดยต้องเพิ่มจำนวนตามจำนวนผู้ชมการแข่งขัน และแบ่งหน้าที่ตามตำแหน่งรับผิดชอบต่างๆคือ

ข้อ 16. เจ้าหน้าที่ฝ่ายรักษาความปลอดภัย (SAFETY & SECURITY OFFICERS) ด้านต่าง ๆ ตามที่จะเห็นสมควร อาทิ เจ้าหน้าที่ดับเพลิงเจ้าหน้าที่รักษาความสงบและปราบจลาจล รวมทั้งการเฝ้าระวังและป้องกัน การขว้างปาขวดน้ำหรือสิ่งของอื่นๆ เข้าไปในสนามหรือ การจุดพลุไฟ

²³ บริษัทไทยพรีเมียร์ลีกจำกัด. ข้อบังคับ และระเบียบ ว่าด้วยการแข่งขันฟุตบอลอาชีพของประเทศไทย พ.ศ.2556. (เอกสารไม่ตีพิมพ์), 2556, หน้า 38-39.

หรือจุดประตักในทุกกรณีเจ้าหน้าที่ผู้ชำนาญการด้านวัตถุระเบิด หน่วยสุนัข ตำรวจ เจ้าหน้าที่ควบคุมการจราจรทั้งนี้อาจจะเป็นเจ้าหน้าที่ในเครื่องบิน อาชีพ ตำรวจ ทหาร ฯลฯ หรือเจ้าหน้าที่นอกเครื่องบินที่ได้รับการฝึกอบรม ในด้านการรักษาความปลอดภัยก็ได้²⁴

จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้เขียนพบว่าการทำงานที่ด้านการรักษาความปลอดภัยของแต่ละสนามจะมีระดับความเข้มงวดแตกต่างกันไป ในภาพรวมแล้วระดับไทยพรีเมียร์ลีกและดิวิชั่น 1 จะมีความเข้มงวดมากกว่า ส่วนดิวิชั่น 2 จะผ่อนปรนให้ในหลายด้าน โดยรวมแล้วพอจะแบ่งองค์ประกอบในการรักษาความปลอดภัยที่สำคัญได้เป็น 3 ส่วน คือการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย การอนุญาต/ไม่อนุญาตให้นำสิ่งของขึ้นไปบนอัฒจันทร์ และการจัดแบ่งพื้นที่ของแฟนบอลสองฝ่าย

เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย

การรักษาความปลอดภัยในแต่ละสนามโดยทั่วไปแล้วจะเป็นการปฏิบัติงานร่วมกันของเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย (รปภ.) เจ้าหน้าที่ตำรวจ อาสาสมัครตำรวจบ้าน/ชุมชน (อส.ตร.) หรือทหาร จำนวนของเจ้าหน้าที่จะขึ้นอยู่กับการจัดการของสโมสร ซึ่งมักจะอิงอยู่กับจำนวนผู้ชมและขนาดของสโมสร อย่างเช่นสโมสรเมืองทองฯ ที่มีผู้ชมเป็นจำนวนมากจะมีเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยครั้งละประมาณ 250 นาย แต่หากเป็นสโมสรที่มีผู้ชมจำนวนไม่มากนักก็จะมีจำนวนเจ้าหน้าที่น้อยลงลดหลั่นกันไป โดยบางสนามอาจมีเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยเพียงไม่ถึง 10 นายเท่านั้น

การจัดการเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยเป็นหน้าที่รับผิดชอบของสโมสรเจ้าของสนาม โดยทั่วไปแล้วค่าจ้างมักจะอยู่ในอัตราคนละประมาณ 300-500 บาทต่อวัน บางสโมสรอาจใช้การขอความร่วมมือจากหน่วยงานราชการต่างๆเช่นตำรวจหรือทหารซึ่งจะทำให้เสียค่าใช้จ่ายน้อยลง

อย่างไรก็ดีการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยยังมีข้อจำกัดอยู่หลายด้าน ในเหตุการณ์ความรุนแรงหลายครั้งพบว่าจำนวนเจ้าหน้าที่ไม่เพียงพอต่อการรักษาความปลอดภัย รวมถึงเจ้าหน้าที่ยังคงจะไม่สามารถมีบทบาทในการขัดขวางความรุนแรงที่เกิดขึ้นได้มากนัก ข้อจำกัดหนึ่งมาจากเรื่องค่าใช้จ่ายที่ทำให้ไม่สามารถจ้างเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยได้ในจำนวนที่มากพอ เนื่องจากรายได้จากค่าบัตรเข้าชม

²⁴ สมาคมฟุตบอลแห่งประเทศไทย. คู่มือการแข่งขันฟุตบอลอาชีพ ลีกภูมิภาค ดิวิชั่น 2 ของสมาคมฟุตบอลแห่งประเทศไทย. (เอกสารไม่ตีพิมพ์), 2556, หน้า 19.

การแข่งขันฟุตบอลสโมสรไทยยังนับว่าอยู่ในระดับที่น้อยมากเมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายในการจัดการแข่งขัน เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบด้านการจัดการแข่งขันของสโมสรระดับดิวิชั่น 2 แห่งหนึ่งให้ข้อมูลกับผู้เขียนว่า ค่าใช้จ่ายในการรักษาความปลอดภัยและการจัดการอื่นๆในการแข่งขันแต่ละครั้งนั้นคิดเป็นเงินหลายหมื่นบาท ขณะที่รายได้จากการจำหน่ายบัตรเข้าชมการแข่งขันก็อยู่ในระดับที่ใกล้เคียงกันหรือน้อยกว่า ขณะที่สโมสรยังต้องมีค่าใช้จ่ายในส่วนอื่นอีกเป็นจำนวนมาก (เช่นค่าจ้างนักกีฬาและผู้ฝึกสอน) นอกจากนี้แล้วข้อจำกัดในอีกส่วนหนึ่งคือความพร้อมในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย เนื่องจากเจ้าหน้าที่โดยมากมักจะไม่ได้มีความเชี่ยวชาญโดยตรงในการควบคุมฝูงชนและขอบเขตอำนาจของเจ้าหน้าที่ก็ดูจะไม่ชัดเจนนัก ทั้งหมดนี้ทำให้การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยยังมีข้อจำกัดอยู่หลายด้าน

การนำสิ่งของขึ้นไปบนอัฒจันทร์

มาตรการป้องกันด้วยการจำกัดสิ่งของที่แฟนบอลนำขึ้นไปบนอัฒจันทร์นั้นแบ่งออกกว้างๆได้ 3 รูปแบบ รูปแบบแรกคือการห้ามนำอาหารและเครื่องดื่มขึ้นไปบนอัฒจันทร์ ซึ่งมีแค่ในบางสโมสรเท่านั้น (เช่นบุรีรัมย์ ยูไนเต็ด และชลบุรี) รูปแบบที่สองน่าจะเรียกว่าเป็นมาตรฐานของสโมสรในประเทศไทยพรีเมียร์ลีกและดิวิชั่น 1 คือห้ามนำขวดหรือกระป๋องขึ้นไปบนอัฒจันทร์ หรือหากเป็นขวดน้ำดื่มก็ต้องเปิดฝาเพื่อป้องกันการขว้างปา ส่วนสโมสรระดับดิวิชั่น 2 มักจะไม่เข้มงวดและปล่อยให้นำขวดหรือกระป๋องขึ้นไปบนอัฒจันทร์ได้

มาตรการจำกัดการนำสิ่งของขึ้นไปบนอัฒจันทร์นี้เป็นไปเพื่อป้องกันการขว้างปาสิ่งของลงไปบนสนาม (ซึ่งเป็นการกระทำผิดข้อบังคับฯของแฟนบอลที่พบได้มากที่สุด) นอกจากนี้ในช่วงปี 2556 เริ่มมีแฟนบอลนิยมจุดพลุบนอัฒจันทร์มากขึ้น ทำให้บางสโมสรห้ามนำพลุขึ้นไปด้วย

เจ้าหน้าที่สนามจะทำการตรวจค้นในจุดเดียวกับการตรวจบัตรที่ทางขึ้นอัฒจันทร์ แต่อย่างไรก็ดี การตรวจค้นก็ไม่สามารถที่จะทำได้อย่างละเอียดมากนัก โดยเฉพาะในช่วงใกล้เวลาแข่งขันที่แฟนบอลต่อแถวขึ้นอัฒจันทร์เป็นจำนวนมากจนไม่สามารถตรวจค้นได้อย่างทั่วถึง ทำให้หลายครั้งที่ผู้เขียนพบว่ามีอาการลักลอบนำสิ่งของต้องห้ามต่างๆขึ้นไปบนอัฒจันทร์ได้

การจัดแบ่งพื้นที่

การแข่งขันฟุตบอลสโมสรไทยโดยทั่วไปแล้วจะไม่มีแบ่งพื้นที่รอบๆสนามของแฟนบอลสองฝ่ายให้ขาดออกจากกันมากนัก เว้นแต่ในการแข่งขันนัดสำคัญที่มีการ

เผ่าละวังเป็นพิเศษ แม้ฟุตบอลไทยมักจะถูกมองว่ามีความรุนแรงอยู่มาก แต่ที่สนามฟุตบอลโดยเฉพาะช่วงก่อนแข่งขันนั้นแฟนบอลทั้งสองฝ่ายมักจะมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและมีการทำกิจกรรมร่วมกันเสมอ การจัดแบ่งพื้นที่รอบสนามจึงมักจะไม่มีการแยกขาดแฟนบอลสองฝ่ายออกจากกันอย่างชัดเจน

พื้นที่ซึ่งแบ่งแฟนบอลออกจากกันอย่างเข้มงวดคือบนอัฒจันทร์ สนามฟุตบอลส่วนมากมักจะจัดอัฒจันทร์ของแฟนบอลแต่ละสโมสรให้แยกห่างออกจากกัน หรือมีรั้วเหล็กกั้นระหว่างแฟนบอล อย่างไรก็ตามก็ยังพบว่าอีกหลายสนามโดยเฉพาะสโมสรขนาดเล็กที่ไม่ได้แยกที่นั่งบนอัฒจันทร์ของแฟนสองฝ่ายอย่างเด็ดขาด เนื่องจากสนามที่ใช้แข่งขันฟุตบอลสโมสรไทยส่วนมากเป็นการเช่าจากสนามกีฬาประจำจังหวัดซึ่งเป็นสนามเอนกประสงค์ ไม่ได้ออกแบบมาเพื่อการแข่งขันฟุตบอลโดยเฉพาะ ทำให้การแบ่งพื้นที่ของแฟนบอลสองฝ่ายเป็นไปได้ยาก หลายครั้งที่ปัญหาความรุนแรงเกิดขึ้นจากการไม่แยกพื้นที่ของแฟนบอลสองฝ่ายออกจากกัน หรือไม่สามารถทำตามแผนที่กำหนดไว้ล่วงหน้าได้

ข้อจำกัดของมาตรการป้องกันความรุนแรงอย่างเป็นทางการ

แม้ว่าฝ่ายจัดการแข่งขันจะมีความพยายามออกมาตรการป้องกันความรุนแรงในสนามและปรับปรุงตามสถานการณ์อยู่ตลอด แต่ถึงที่สุดแล้วพบว่าการป้องกันความรุนแรงอย่างเป็นทางการนี้ยังมีข้อจำกัดอยู่มาก เช่น ศักยภาพในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยที่ยังไม่เพียงพอต่อการควบคุมเหตุรุนแรงเนื่องจากข้อจำกัดเรื่องค่าใช้จ่ายและความเชี่ยวชาญของเจ้าหน้าที่ การไม่สามารถควบคุมการนำสิ่งของต้องห้ามขึ้นไปบนอัฒจันทร์ได้อย่างทั่วถึง การไม่สามารถแยกแฟนบอลสองฝ่ายออกจากกันได้เนื่องจากโครงสร้างของสนามส่วนมากไม่ได้สร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในการแข่งขันฟุตบอลโดยเฉพาะ รวมไปถึงข้อจำกัดอื่นๆ เช่นการไม่สามารถที่จะติดตั้งกล้องวงจรปิดเพื่อใช้ในการรักษาความปลอดภัย²⁵ เนื่องจากต้องใช้งบประมาณที่สูงและสนามส่วนมากเป็นการเช่าจากหน่วยงานอื่น ทำให้การติดตั้งกล้องวงจรปิดเป็นไปได้ยาก ผู้บริหารระดับสูงของบริษัทไทยพรีเมียร์ลีกฯคนหนึ่งระบุกับผู้เขียนว่า หากพิจารณาตามมาตรฐานการจัดการแข่งขันอย่างเข้มงวดแล้วจะมีหลายสโมสรที่ไม่ผ่านเกณฑ์จนไม่

²⁵ การติดตั้งกล้องวงจรปิดในสนามฟุตบอลเป็นมาตรการหนึ่งที่ถูกนำมาใช้แก้ปัญหาความรุนแรงที่เกี่ยวข้องกับฟุตบอลในยุโรป โดยเฉพาะหลังเกิดเหตุการณ์โศกนาฏกรรมที่ฮิลส์โบโร ซึ่งนับว่าเป็นมาตรการที่ประสบความสำเร็จในการป้องกันความรุนแรง แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ถูกวิจารณ์ว่าเป็นการละเมิดเสรีภาพของแฟนบอลมากเกินไปด้วย

สามารถจัดการแข่งขันได้ ดังนั้นฝ่ายจัดการแข่งขันจึงต้องยอมผ่อนปรนและค่อยๆ ร่วมกันพัฒนามาตรฐานการจัดการแข่งขันขึ้นเป็นลำดับ

จากลักษณะทั้งหมดที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่ามาตรการป้องกันความรุนแรง อย่างเป็นทางการของฝ่ายจัดการแข่งขันนั้นยังมีข้อจำกัดอยู่หลายด้าน ผู้เขียนจึงเห็นว่า มาตรการป้องกันความรุนแรงอย่างไม่เป็นทางการหรือการมีส่วนร่วมในการป้องกัน ความรุนแรงของแฟนบอลจึงเป็นอีกส่วนหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญ ซึ่งแฟนบอลไทยหลาย กลุ่มก็ได้พยายามที่จะร่วมทำหน้าที่ในส่วนนี้ด้วย

มาตรการป้องกันความรุนแรงอย่างไม่เป็นทางการของแฟนบอลไทย

แม้ว่าแฟนบอลมักจะถูกกล่าวถึงในแง่ที่เป็นผู้ก่อความรุนแรง แต่ผู้ในอีกด้าน หนึ่งนั้นแฟนบอลก็สามารถที่จะมีบทบาทในการป้องกันความรุนแรงได้ในหลายลักษณะ โดยเฉพาะในส่วนที่มาตรการป้องกันความรุนแรงของฝ่ายจัดการแข่งขันไม่สามารถ จัดการได้ ในส่วนนี้จะชี้ให้เห็นถึงมาตรการป้องกันความรุนแรงอย่างเป็นทางการที่ ดำเนินการโดยแฟนบอลในลักษณะต่างๆอันได้แก่ ธรรมเนียมแฟน, บทบาทของผู้นำเชียร์ และความสัมพันธ์และกิจกรรมระหว่างแฟนบอลต่างสโมสร

ธรรมเนียมแฟน: ระเบียบข้อปฏิบัติในกลุ่มแฟน

กลุ่มแฟนบอลที่ได้รับคำชื่นชมในแง่ของการจัดระบบระเบียบภายในกลุ่มมาก ที่สุดกลุ่มหนึ่งคือกลุ่ม “อุตร้าเมืองทอง” กลุ่มแฟนบอลของสโมสร เอสซีจี เมืองทอง อยู่ในเขต ความสำเร็จในการจัดการภายในกลุ่มทำให้แกนนำส่วนหนึ่งของกลุ่มอุตร้า เมืองทองได้รับเชิญจากการกีฬาแห่งประเทศไทย (กกท.) ให้เป็นวิทยากรใน “โครงการ นำร่องการสร้างวัฒนธรรมการชม การเชียร์กีฬาอาชีพ” ที่การกีฬาแห่งประเทศไทยจัด ขึ้นเมื่อปี 2555 โดยมีแฟนบอลจาก 10 สโมสรเข้ารับการอบรม นอกจากนี้แล้วแกนนำ ของอุตร้าเมืองทองยังได้มีส่วนร่วมในการจัดทำ “คู่มือรูปแบบการสร้างวัฒนธรรมการ เชียร์ฟุตบอลอาชีพ” ของการกีฬาแห่งประเทศไทย ซึ่งมีโครงการที่จะเผยแพร่ให้กับ แฟนบอลสโมสรต่างๆต่อไปอีกด้วย

กลุ่มอุตร้าเมืองทองมีสโลแกนประจำกลุ่มว่า “อารยชน คนเมืองทอง” โดยมาตรการป้องกันความรุนแรงอย่างไม่เป็นทางการที่โดดเด่นของกลุ่มอุตร้าเมือง ทอง คือการออกกฎระเบียบเพื่อปฏิบัติร่วมกันของแฟนบอลในลักษณะของ “ธรรมเนียม แฟน” ที่เรียกว่า “กฎแฟนคลับอุตร้าเมืองทอง” โดยมีรายละเอียดดังนี้

กฎแพนคลับอุตราเมืองทอง พ.ศ. 2552

ตามปณิธานการก่อตั้งแพนคลับอุตราเมืองทองโดยเจตนาารมณ่มุ่งหมายสร้างแพนคลับ ให้เป็นกองเชียร์มีสีสันทัน มีเอกลักษณ์ และสามารถยืนหยัดเสียงเชียร์เคียงข้างนักฟุตบอลตลอดเวลา 90 นาทีนั้น

ดังนั้นเพื่อให้เกิดความสามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่มอุตราเมืองทองและเพื่อให้เกิดภาพลักษณ์อันดีงามของแพนคลับ กลุ่มอุตราเมืองทองจึงประกาศขอความร่วมมือสมาชิกทุกท่าน ดังนี้

1. กลุ่มอุตราเมืองทองจะไม่ฝ่าฝืนข้อห้ามดังต่อไปนี้
 - 1.1 เราจะไม่ขว้างปาสิ่งของลงสนาม
 - 1.2 เราจะไม่สูบบุหรี่ หรือยาสูบใดๆ ในสนามแข่งขัน
 - 1.3 เราจะไม่มีดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ หรือเครื่องดื่มใดๆ ที่มีส่วนผสมของ แอลกอฮอล์ในสนามฟุตบอล
 - 1.4 เราจะไม่เข้าสนามฟุตบอล ขณะที่มีการแข่งขัน
 - 1.5 เราจะไม่จุดพลุไฟ ประทัด หรือดอกไม้ไฟใดๆ อันก่อให้เกิดความเสียหายต่อผู้หนึ่งผู้ใดในสนามฟุตบอล
 - 1.6 เราจะไม่นำการพนันมาเกี่ยวข้องในสนามแข่งขัน ไม่ว่าในกรณีใดๆ ก็ตาม
 - 1.7 เราจะไม่ใช่หรือตะโกนคำหยาบคายในสนามแข่งขัน
 - 1.8 เราจะไม่ดูถูกคู่แข่ง และนำเอาเรื่องเกียรติอาชีพ ภูมิกำเนิด เชื้อชาติ ศาสนา และการเหยียดผิวของนักฟุตบอลมาตะโกน ต่ำทอหรือต่อว่า
 - 1.9 เราจะไม่ตั้งกระทู้หรือโจมตีเวบบอร์ดอื่นหรือทีมอื่น เนื่องจากเวบบอร์ดเรามีคนผ่านมามากมาย หากพบเห็นกระทู้ของเราแล้ว อาจเป็นขนวนให้เกิดความไม่พอใจและบาทพาทกันได้
2. กลุ่มอุตราเมืองทองจะยึดมั่นเคร่งครัดในข้อพึงปฏิบัติดังต่อไปนี้
 - 2.1 เราจะรักษาเกียรติ ศักดิ์ศรี ความเป็นอุตราเมืองทอง และจะไม่กระทำการใดๆ ให้เกิดความเสื่อมเสียชื่อเสียงของอุตราเมืองทองและสโมสร
 - 2.2 เราจะช่วยกันสอดส่องดูแลผู้ที่ฝ่าฝืนข้อห้ามตาม 1
 - 2.3 เราคือ “อารยชนคนเมืองทอง อารยชนแห่งความสุภาพ”
 - 2.4 เราจะให้เกียรติกองเชียร์คู่แข่งกัน ทั้งเกมในบ้านและนอกบ้าน ด้วยไมตรีและมิตรภาพ
 - 2.5 เราจะไม่นักเลงอันธพาล ไม่ว่าในสถานการณ์ใดๆ ก็ตาม

2.6 เราจะใส่เสื้อสีแดงเพื่อแสดงความสามัคคี ไม่ว่าจะเกมในบ้าน และนอกบ้าน โดยอาจเป็นเสื้อเชียร์ เสื้อแข่งของสโมสร หรือเสื้ออะไรก็ได้ที่เป็นสีแดง

2.7 เราจะส่งเสียงเชียร์เพื่อเป็นกำลังใจให้กับนักฟุตบอลและเจ้าหน้าที่ของสโมสร

2.8 เราจะร่วมสร้างสรรค์สิ่งดีๆให้กับฟุตบอลไทยและสังคม

2.9 เราจะจัดหาของที่ระลึกมอบให้แฟนคลับคู่แข่งชั้น ทั้งเกมเหย้า และเกมเยือน โดยเงินจัดหาของที่ระลึกดังกล่าว มาจากการทำกิจกรรมแฟนคลับอุลตราเมืองทองของเราเอง ไม่เกี่ยวกับสโมสรแต่อย่างใด

2.10 เราจะสามัคคี ร่วมหัวจมท้ายด้วยกัน ไม่ว่าจะเกิดสถานการณ์ใดๆ เราจะไม่แตกแยกกัน การเห็นแตกต่างทางความคิด ถือเป็นการต่อยอดความคิด เพื่อร่วมกันหาแนวทางต่างๆ มาพัฒนากองเชียร์ของเราต่อไป

กลุ่มอุลตราเมืองทองขอสัญญาว่า จะไม่ฝ่าฝืนข้อห้ามและจะยึดมั่นเคร่งครัดในข้อพึงปฏิบัติตลอดไป トラบไต้ที่ยังรักและศรัทธาความเป็นอุลตราเมืองทอง ทั้งนี้ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป²⁶

อย่างไรก็ดี ธรรมนูญแฟนนี้ก็ไม่ได้มีอำนาจบังคับใช้โดยตัวมันเอง เนื่องจากเป็นเพียงกฎที่แฟนบอลตราขึ้นมาจากตนเองเท่านั้น การที่จะทำให้เกิดผลได้จริงนั้นจึงต้องมีกลไกในลักษณะที่ต่างออกไปจากระเบียบของฝ่ายจัดการแข่งขันที่เป็นอำนาจซึ่งบังคับใช้โดยตรง

“เก่ง”²⁷ แกนนำคนหนึ่งของกลุ่มอุลตราเมืองทองอธิบายถึงกลไกการบังคับใช้กฎระเบียบนี้ว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างแฟนเป็นเรื่องสำคัญที่ทำให้ทำแบบนี้ได้ เพราะเรามีกิจกรรมร่วมกัน แฟนบอลก็รู้จักกัน เวลาห้าม เวลาเตือนกันก็ทำได้ง่าย เพราะเป็นเพื่อนกัน ถ้าไม่รู้จักกันก็อาจจะไม่กล้าเตือน”

จุดเด่นของอุลตราเมืองทองคือเป็นกลุ่มแฟนบอลที่จัด “กิจกรรมนอกสนาม” ร่วมกันเป็นจำนวนมาก นอกจากการชมการแข่งขันฟุตบอลร่วมกันหรือเดินทางไปชมการแข่งขันนัดเยือนแล้ว ในวันที่ไม่มีการแข่งขันฟุตบอลพวกเขาก็มักจะจัดกิจกรรมร่วมกันอยู่เสมอ ทั้งกิจกรรมประจำปีอย่างเช่น “मितติ้งแฟนคลับ อุลตราเมืองทองสุด

²⁶ กฎดังกล่าวเผยแพร่อยู่ในกระดานสนทนาของกลุ่มอุลตราเมืองทอง, ดูได้ที่ webmaster. “ประกาศกฎแฟนคลับอุลตราเมืองทอง พ.ศ.๒๕๕๒” เข้าถึงได้จาก www.mtufc.com/board/index.php?topic=1021.0 (3 กรกฎาคม 2557), 17 พฤษภาคม 2553.

²⁷ ชื่อแฟนบอลทั้งหมดในบทความนี้เป็นชื่อสมมติ

ยอดดุดตด” ที่เป็นกิจกรรมสันตนาการซึ่งจัดเป็นประจำทุกปีในช่วงพักครึ่งฤดูกาล กิจกรรม “อุตุตราเมืองทองเพื่อน้อง” ที่เป็นกิจกรรมการกุศลและออกค่ายพักแรม ในช่วงปิดฤดูกาล, กิจกรรมที่ทำให้เป็นครั้งคราวอย่างเช่นการซ้อมร้องเพลงเชียร์ ผลิต-ซ่อมอุปกรณ์เชียร์, กิจกรรมที่ทำให้เป็นประจำอย่างเช่นการรวมกลุ่มเป็นชมรมย่อยต่างๆ อย่างเช่นชมรมกอล์ฟ ชมรมแบดมินตัน หรือกระทั่งชมรมคนรักพระเครื่อง, รวมถึงกิจกรรมออนไลน์ที่แฟนบอลจะติดต่อสื่อสารกันอยู่เสมอทางอินเทอร์เน็ต

ด้วยกิจกรรมจำนวนมากเหล่านี้ทำให้แฟนบอลภายในกลุ่มอุตุตราเมืองทองมีความใกล้ชิดสนิทสนมกันมากจนแฟนบอลสามารถที่จะสอดส่องดูแลและห้ามปรามกันเองได้เมื่อแฟนบอลเริ่มจะก่อความรุนแรง ผลที่ตามมาคือทำให้กลุ่มอุตุตราเมืองทองเป็นกลุ่มแฟนบอลที่มีการแสดงออกอย่างเป็นมิตร กระทั่งคำหยาบคายที่พบได้ทั่วไปในสนามฟุตบอลไทยก็ยังไม่ปรากฏในแฟนบอลกลุ่มนี้มากนัก

บทบาทของผู้นำเชียร์

การร้องเพลงเชียร์ในสนามฟุตบอลเป็นกิจกรรมหลักกิจกรรมหนึ่งของแฟนบอลไทย โดยทั่วไปแล้วแฟนบอลแต่ละกลุ่มจะมี “ผู้นำเชียร์” คอยเป็นต้นเสียงให้กับเพลงที่ร้อง ผู้นำเชียร์ของแฟนบอลแต่ละกลุ่มจะใช้โทรโข่งเป็นอุปกรณ์นำเชียร์ โดยมักจะยืนอยู่บนแท่นที่ยกสูงขึ้นมาที่ด้านหน้าสุดของอัฒจันทร์และหันหน้าเข้าหาแฟนบอลบนอัฒจันทร์ แฟนบอลบนอัฒจันทร์จะคอยสังเกตสัญญาณจากผู้นำเชียร์เป็นระยะว่าจะร้องเพลงหรือทำกิจกรรมใด ลักษณะดังกล่าวทำให้ผู้นำเชียร์เป็นจุดรวมสายตาอีกจุดหนึ่งของแฟนบอลนอกจากการแข่งขันในสนาม การแสดงออกของผู้นำเชียร์จึงจะส่งผลต่อแฟนบอลอยู่มาก

“โก้” ผู้นำเชียร์ของกลุ่มแฟนบอลสโมสรอุบล ยูเอ็มที เอฟซี บอกกับผู้เขียนว่าก่อนเริ่มการแข่งขันทุกครั้งเขาและแกนนำคนอื่นจะพยายามประชาสัมพันธ์ต่อแฟนบอลเกี่ยวกับระเบียบข้อบังคับและข้อห้ามต่างๆ ที่ควรและไม่ควรทำ โดยเฉพาะการขว้างปาสิ่งของลงสนามหรือการวิ่งลงไปที่สนามซึ่งจะทำให้สโมสรโดนปรับเงิน โก้บอกว่าการเขาต้องมีการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับข้อห้ามนี้ทุกครั้ง เนื่องจากในการแข่งขันแต่ละครั้งมักจะมีแฟนบอลหน้าใหม่ที่ไมทราบระเบียบเหล่านี้ ซึ่งการจูงใจที่ได้ผลที่สุดคือการบอกว่าหากทำผิดสโมสรจะโดนปรับเงิน เพราะแฟนบอลส่วนใหญ่ย่อมไม่ต้องการสร้างความเสียหายให้กับสโมสร

ระหว่างแข่งขันโก้จะคอยสังเกตปฏิกิริยาของแฟนบอลอยู่ตลอดเวลา (เนื่องจากผู้นำเชียร์จะต้องหันหน้าเข้าหาแฟนบอลอยู่ตลอดเวลา ทำให้สามารถสังเกตปฏิกิริยาของแฟนบอลได้ง่าย) และเมื่อแฟนบอลเริ่มแสดงความไม่พอใจเขาก็จะรีบนำร้องเพลงเชียร์

ทันทีเพื่อช่วยชะลออารมณ์ของแฟนบอล โก้อธิบายเทคนิคในการชะลออารมณ์แฟนบอลของเขาว่า “ห้ามเฉยๆนี่มันไม่ค่อยได้ผล เราต้องมีเทคนิคบ้าง อย่างถ้ามีแฟนบอลทำท่าจะขว้าง ผมก็จะรีบปล่อยมุกขัดจิ้งหะ ‘ขว้างเลยครับพี่ แต่ขว้างมาที่ผมนะ เอาให้โดนเลยนะ’ แล้วเขาก็จะหยุด บางคนก็หัวเราะ เราก็กเล่นมุกต่อไปอีก เดี่ยวเขาก็หายโกรธไปเอง”

การชะลออารมณ์ของแฟนบอลโดยผู้นำเชียร์นี้มีบทบาทในเชิงป้องกันเป็นหลัก ซึ่งเป็นด้านที่เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยไม่สามารถทำได้มากนัก และที่สำคัญก็คือการแสดงออกของผู้นำเชียร์มักจะได้รับความร่วมมือจากแฟนบอลมากกว่าเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย (ขณะที่การห้ามปรามจากเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยนั้นมักจะก่อให้เกิดผลทางลบมากกว่าเสียด้วยซ้ำ) ทั้งในส่วนของบทบาทการนำร้องเพลงเชียร์ที่สามารถขึ้นการแสดงออกบางส่วนของแฟนบอล รวมถึงความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างผู้นำเชียร์และแฟนบอลที่มักจะมีความสัมพันธ์สนมใกล้ชิดกันจนสามารถห้ามปรามหรือขอความร่วมมือได้ไม่ยาก

รูปที่ 2 ผู้นำเชียร์
ที่มา อาจินต์ ทองอยู่คง

ความสัมพันธ์และกิจกรรมระหว่างแฟนบอลต่างสโมสร

ลักษณะเด่นของแฟนบอลไทยประการหนึ่งคือการมีเครือข่ายระหว่างแฟนบอลต่างสโมสร เนื่องจากกลุ่มแกนนำหลายๆคนในปัจจุบันเป็นกลุ่มที่ติดตามชมฟุตบอลไทยมาตั้งแต่ยังมีผู้ชมแค่กลุ่มเล็กๆ รวมถึงมักจะใช้กระดานสนทนาออนไลน์อย่างเช่นกระดานสนทนาไทยแลนด์สู่อุ²⁸ เป็นพื้นที่กลางในการสื่อสาร จึงทำให้แฟนบอลต่างสโมสรมีความใกล้ชิดกันอยู่มาก ซึ่งต่อมากลุ่มแฟนบอลรุ่นบุกเบิกเหล่านี้ก็ได้มีบทบาทเป็นแกนนำของแฟนในแต่ละสโมสรและเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างแฟนบอลต่างสโมสร

ด้วยความใกล้ชิดกันระหว่างกลุ่มแกนนำของแต่ละสโมสรนี้ทำให้แฟนบอลไทยต่างสโมสรมักจะมีกิจกรรมร่วมกันเสมอจนกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ โดยกิจกรรมที่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นทั้งช่วงก่อนแข่งขัน ระหว่างแข่งขัน และหลังจบการแข่งขัน ธรรมเนียมปฏิบัติในช่วงก่อนเริ่มการแข่งขันคือการเล่น “ฟุตบอลแฟนคลับ” ฟุตบอลแฟนคลับเป็นการเล่นฟุตบอลร่วมกันเพื่อเชื่อมสัมพันธ์ของแฟนบอลสองสโมสรที่จะต้องแข่งขัน โดยทั่วไปแล้วการแข่งขันฟุตบอลแฟนคลับจะมีขึ้นก่อนการแข่งขันประมาณ 2-3 ชั่วโมงในบริเวณที่ไม่ห่างจากสนามแข่งขันจริงมากนัก แฟนบอลแต่ละสโมสรจะส่งตัวแทนกลุ่มหนึ่งไปเล่นฟุตบอลร่วมกัน โดยทั่วไปแล้วจะ “แข่งขัน” กัน 1 คู่ หรือในบางกรณีอาจมีการส่งตัวแทนทั้งทีมชายและทีมหญิง หรือมีกิจกรรมสังสรรค์อื่นๆร่วมกัน บรรยากาศในการเล่นฟุตบอลแฟนคลับจะไม่ใช้การแข่งขันอย่างเอาจริงเอาจังมากนัก โดยนอกจากตัวแทนที่ลงแข่งแล้ว แฟนบอลบางส่วนของทั้งสองสโมสรก็มักจะไปนั่งชม “การละเล่น” นี้ร่วมกัน การแข่งขันฟุตบอลแฟนคลับนี้จึงช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างแฟนบอลสองฝ่ายก่อนจะเริ่มการแข่งขันจริงในสนามได้เป็นอย่างดี นอกจากการเล่นฟุตบอลแฟนคลับแล้ว ในบางกรณีนั้นก่อนการแข่งขันจะเริ่ม แฟนบอล “เจ้าบ้าน” ก็อาจมีการจัดกิจกรรมหรือเลี้ยงอาหารเพื่อต้อนรับแฟนบอลทีมเยือนที่เดินทางไกลมาชมการแข่งขันด้วย

ธรรมเนียมปฏิบัติในช่วงระหว่างการแข่งขันคือการแลกของที่ระลึก ในช่วงพักครึ่งเวลาการแข่งขันตัวแทนแฟนบอลทั้งสองฝ่ายจะลงไปที่กลางสนามเพื่อแลกเปลี่ยนของที่ระลึกและถ่ายภาพร่วมกัน โดยสิ่งของที่นำมาแลกกันนั้นอาจเป็นของที่ระลึกของสโมสรเช่นผ้าพันคอ เสื้อ ธง หรืออาจเป็นของฝากขึ้นชื่อประจำจังหวัด

ส่วนธรรมเนียมปฏิบัติในช่วงหลังจบการแข่งขันนั้นคือการร้องตะโกนชื่อสโมสรฝ่ายตรงข้ามและส่งแฟนบอลทีมเยือนเดินทางกลับ โดยเมื่อหลังจบการแข่งขัน

²⁸ www.thailandsusu.com

แล้วแฟนบอลสองฝ่ายจะยังอยู่บนอัฒจันทร์อีกระยะหนึ่งหลังจากนั้นจะเริ่มตีกลองเป็นจังหวะแล้วตะโกนชื่อสโมสรฝ่ายตรงข้ามซ้ำไปมาหลายครั้งและหลังจากนั้นอีกฝ่ายหนึ่งก็จะตีกลองและร้องตะโกนกลับมาเช่นกัน โดยเป็นที่รู้จักกันของแฟนบอลว่าการร้องตะโกนสลับไปมานี้เป็นการแสดงความเคารพหรือขอบคุณต่อแฟนบอลฝ่ายตรงข้าม

ความสัมพันธ์และกิจกรรมที่แฟนต่างสโมสรทำร่วมกันจนเป็นธรรมเนียมปฏิบัตินี้ช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างแฟนบอลแต่ละสโมสร ทำให้ช่วยลดโอกาสที่จะเกิดความบาดหมางระหว่างแฟนต่างสโมสรได้มาก ผู้เขียนเคยถามชาวต่างชาติหลายคนที่เป็นแฟนบอลไทยว่าพวกเขาประทับใจอะไรในฟุตบอลไทยมากที่สุด เกือบทั้งหมดตอบตรงกันว่าสิ่งที่พวกเขาประทับใจในฟุตบอลไทยมากที่สุดคือความเป็นมิตรที่แฟนบอลทั้งสองฝ่ายมีต่อกัน ดังที่จะเห็นได้ว่าบรรยากาศก่อนการแข่งขันในทุกสนามนั้นแฟนบอลสองฝ่ายจะเป็นมิตรต่อกันมากและไม่เคยปรากฏเหตุการณ์รุนแรงมาก่อนเลย²⁹

รูปที่ 3 การแลกของที่ระลึกระหว่างพักครึ่งเวลา
ที่มา อาจันต์ ทองอยู่คง

²⁹ จากสถิติการเกิดความรุนแรงในฟุตบอลไทยระดับไทยพรีเมียร์ลีกและดิวิชั่น 1 ฤดูกาล 2556 พบว่า เหตุทั้งหมดนั้นเกิดขึ้นในช่วงระหว่างและหลังจบการแข่งขัน โดยไม่มีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนการแข่งขันจะเริ่มเลย, ดูได้ที่ อาจันต์ ทองอยู่คง, “แฟนบอล แอลกอฮอล์ และความรุนแรงในฟุตบอลไทย”, หน้า 183.

บทสรุป : มาตรการป้องกันความรุนแรงอย่างไม่เป็นทางการ กับการมีส่วนร่วมของแฟนบอลไทย

แม้ว่าฝ่ายจัดการแข่งขันจะพยายามใช้มาตรการป้องกันความรุนแรงในด้านต่างๆหลายรูปแบบ แต่ถึงที่สุดแล้วการป้องกันความรุนแรงอย่างเป็นทางการนั้นก็ยังไม่สามารถควบคุมความรุนแรงได้ทั้งหมด ทั้งในแง่ที่เป็นข้อจำกัดของฝ่ายจัดการ (เช่นงบประมาณหรือทรัพยากรบุคคล) ข้อจำกัดในตัวมันเองของการป้องกันความรุนแรงอย่างเป็นทางการที่ไม่อาจแทรกซึมเข้าไปในหลายๆพื้นที่ (เช่นสิ่งที่แฟนบอลทำบนอัฒจันทร์หรือการห้ามก่อนจะก่อเหตุ) รวมถึงไม่อาจปรับมาตรการให้ทันต่อพฤติกรรมของแฟนบอลที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การป้องกันความรุนแรงอย่างเป็นทางการจึงมีลักษณะคล้ายกฎหมายที่ควบคุมในแนวตั้งจากบนลงล่าง

ข้อมูลในบทความนี้ชี้ให้เห็นว่าลักษณะการทำงานของมาตรการป้องกันความรุนแรงอย่างไม่เป็นทางการของแฟนบอลนั้นทำงานผ่านความสัมพันธ์ระหว่างแฟนบอลเป็นหลัก ทั้งการบังคับใช้ธรรมณูญแฟนที่เป็นไปได้ผ่านความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันของแฟนบอลในกลุ่ม บทบาทของผู้นำเชียร์ที่ใช้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำเชียร์กับแฟนบอลในการควบคุมพฤติกรรมรุนแรง และกิจกรรมของแฟนบอลต่างสโมสรที่สร้างความสัมพันธ์อันดีจนช่วยป้องกันความรุนแรงที่จะเกิดขึ้น ในแง่นี้บทบาทการมีส่วนร่วมในการป้องกันความรุนแรงโดยแฟนบอลที่มีมักจะวางอยู่บนฐานของความสัมพันธ์เป็นหลักจึงเป็นการควบคุมที่ทำงานในแนวราบ ลักษณะเดียวกันกับการควบคุมตนเองภายในชุมชนที่ทำงานคู่ขนานไปกับกฎหมาย ดังนั้นแล้ว ความสำคัญของการป้องกันความรุนแรงอย่างไม่เป็นทางการแฟนบอลจึงอยู่ที่การแทรกซึมลงไปในรายละเอียดที่มาตรการป้องกันความรุนแรงอย่างเป็นทางการไม่สามารถเอื้อมมือมาถึงได้

แม้ว่าแฟนบอลมักจะถูกมองว่าเป็นผู้ก่อความรุนแรง แต่ในอีกด้านหนึ่งนั้น บทบาทของแฟนบอลโดยเฉพาะแฟนบอลที่มีการรวมตัวเป็นกลุ่มแฟนก็สามารถที่จะแสดงบทบาทในทางบวกได้ Christian Bromberger เสนอว่าการรวมตัวกันได้เป็นกลุ่มแฟนจะช่วยให้แฟนบอลสามารถควบคุมความรุนแรงในกลุ่มแฟนบอลตนเองได้มากขึ้น โดยเขายกตัวอย่างกรณีของประเทศที่แฟนบอลมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มอย่างเช่นอิตาลี ฝรั่งเศส หรือสเปน ที่จะมีปัญหาความรุนแรงน้อยกว่าอังกฤษที่ไม่มีวัฒนธรรมการรวมตัวกันเป็นกลุ่มแฟน³⁰ ซึ่งลักษณะของวัฒนธรรมแฟนบอลไทยก็จัดว่าอยู่ในกลุ่มที่มีการรวมตัวเป็นกลุ่มแฟนเช่นกัน โดยแฟนบอลแต่ละกลุ่มจะมีชื่อ มีสัญลักษณ์ มีกิจกรรม

³⁰ Anastassia Tsoukala. *Football Hooliganism in Europe: Security and Civil Liberties in the Balance*. (New York: Palgrave Macmillan), 2009, p. 45-46.

ที่ทำงานร่วมกันชัดเจน เช่นสโมสรเมืองทองฯมีแฟนบอลกลุ่มอุตุตราเมืองทองและ N-zone สโมสรชลบุรีฯมีกลุ่มฉลามกรุงและ The Shark Power

จากที่กล่าวมานั้นจะเห็นได้ว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้แฟนบอลไทยสามารถมีส่วนร่วมในการป้องกันความรุนแรงที่เกิดขึ้นในฟุตบอลไทยได้คือ การรวมตัวกันได้เป็นกลุ่มแฟนบอลหรือชุมชนแฟน ซึ่งสิ่งที่ทำให้แฟนบอลสามารถรวมตัวกันได้นั้นก็เกิดมาจากกิจกรรมพวกเขาทำร่วมกัน โดยแฟนบอลแต่ละกลุ่มจะมีการทำกิจกรรมร่วมกันเป็นจำนวนมาก ทั้งในวันที่มีการแข่งขันและวันที่ไม่มีการแข่งขัน และกิจกรรมต่างๆเหล่านี้เองที่ช่วยให้พวกเขาสามารถรวมตัวกันเป็นชุมชนแฟนได้อย่างชัดเจนและเหนียวแน่น ซึ่งในท้ายที่สุดแล้ว ชุมชนแฟนเหล่านี้เองที่จะมีศักยภาพพอที่จะมีส่วนร่วมในการป้องกันความรุนแรง หรือกล่าวในอีกแบบได้ว่า การรวมตัวกันได้เป็นกลุ่มแฟนบอลนั้นทำให้แฟนบอลไม่ถูกจำกัดอยู่แค่การเป็นผู้บริโภคหรือชมการแข่งขันเพียงอย่างเดียว แต่มั่นทำให้พวกเขาสามารถแสดงบทบาทของการผลิตได้ด้วย

กล่าวโดยสรุปแล้ว บทความนี้เสนอว่า แม้ว่าในด้านหนึ่งนั้นแฟนบอลไทยจะมีส่วนที่ทำให้เกิดความรุนแรงในฟุตบอล แต่ในอีกด้านหนึ่งนั้นพวกเขาก็สามารถที่จะมีส่วนร่วมในการป้องกันความรุนแรงได้ผ่านมาตรการป้องกันความรุนแรงอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งมาตรการดังกล่าวนี้ทำงานผ่านความสัมพันธ์ระหว่างแฟนบอลเป็นหลัก อันเป็นการควบคุมผ่านความสัมพันธ์ในแนวราบที่มาตรการป้องกันความรุนแรงอย่างเป็นทางการของฝ่ายจัดการแข่งขันที่ทำงานจากบนลงล่างไม่สามารถครอบคลุมมาถึงได้ โดยปัจจัยหลักที่ทำให้แฟนบอลสามารถแสดงบทบาทดังกล่าวได้มาจากการรวมตัวกันเป็นชุมชนแฟนบอลหรือกลุ่มแฟนบอลกลุ่มต่างๆ

บทเสนอแนะ : การจัดการที่ท้องถิ่นมีส่วนร่วมและไม่เคลงการป้องกันความรุนแรงในสนามฟุตบอลแบบไทยๆ

เมื่อพิจารณาถึงการป้องกันความรุนแรงโดยการมีส่วนร่วมจากแฟนบอลตามที่บทความนี้ได้เสนอไปแล้ว ลักษณะดังกล่าวเป็นไปในทางเดียวกับแนวคิดสิทธิชุมชนที่เสนอว่าการมีส่วนร่วมของคนพื้นถิ่นเป็นหัวใจสำคัญในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม³¹ แม้ว่าชุมชนแฟนบอลไทยจะยังไม่สามารถกล่าวอ้างถึงประวัติศาสตร์ที่ยาวนานเหมือนชุมชนท้องถิ่นต่างๆที่ใช้วิถีปฏิบัติเชิงจารีตในการจัดการทรัพยากร แต่การเกิดขึ้นมาของชุมชนแฟนบอลก็ชี้ให้เห็นถึงวิถีปฏิบัติที่กำลังก่อตัว ความสัมพันธ์

³¹ ยศ สันตสมบัติ. “สิทธิชุมชน: พัฒนาการและการปรับกระบวนการทัศน์ทางมานุษยวิทยา” ใน ชลธิรา สัตยา วัฒนา (บรรณาธิการ) พลวัตสิทธิชุมชน: กระบวนทัศน์ทางมานุษยวิทยา (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร [องค์การมหาชน]), 2546, หน้า 47-131.

ระหว่างแฟนบอลกับฝ่ายจัดการแข่งขันจึงเปรียบได้กับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับรัฐ และมาตรการป้องกันความรุนแรงอย่างไม่เป็นทางการของแฟนบอลจึงหมายถึงการมีส่วนร่วมในการจัดการของท้องถิ่นนั่นเอง

หากแนวทางในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมนั้นสามารถเป็นไปได้ด้วยการประสานความร่วมมือระหว่างกลไกเชิงกฎหมายของอำนาจรัฐกับกลไกเชิงจารีตของชุมชน การจัดการความรุนแรงที่เหมาะสมกับบริบทของฟุตบอลไทยก็อาจเป็นไปได้ด้วยการร่วมมือกันระหว่างมาตรการป้องกันความรุนแรงอย่างเป็นทางการของฝ่ายจัดการแข่งขันและมาตรการอย่างไม่เป็นทางการของแฟนบอล ซึ่งจะช่วยให้เกิดรูปแบบของการป้องกันความรุนแรงที่หึ่งเฝ้าระวังในแนวตั้งและควบคุมตนเองในแนวราบ

จากที่กล่าวมานั้น ผู้เขียนเสนอแนวปฏิบัติในการสร้างร่วมมือระหว่างฝ่ายจัดการแข่งขันกับแฟนบอลเพื่อร่วมกันป้องกันความรุนแรงใน 2 ลักษณะคือ ข้อแรกในการจัดการแข่งขันแต่ละครั้งนั้น ฝ่ายจัดการแข่งขันควรมีการประสานงานกับแฟนบอลแต่ละกลุ่มของทั้งสองสโมสรที่ทำการแข่งขัน เกี่ยวกับแผนงานการรักษาความปลอดภัย เพื่อให้มาตรการทั้งสองส่วนสามารถดำเนินงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ข้อสอง ฝ่ายจัดการแข่งขัน/สโมสรฟุตบอลควรมีส่วนในการสนับสนุนหรืออำนวยความสะดวกในการจัดกิจกรรมต่างๆของกลุ่มแฟนบอล ทั้งกิจกรรมในวันที่มีการแข่งขันและไม่มีการแข่งขัน เพราะกิจกรรมเหล่านี้จะช่วยเสริมสร้างและดำรงรักษาความสัมพันธ์ภายในกลุ่มแฟนบอล อันจะนำไปสู่ศักยภาพในการร่วมป้องกันความรุนแรงโดยแฟนบอลได้ดียิ่งขึ้น

หากความเป็นสมัยใหม่หรือกระทั่งกีฬาในฐานะตัวแทนของความเป็นสมัยใหม่นั้นไม่ได้ทำให้ทุกๆพื้นที่เหมือนกันไปหมดแต่มีการปรับให้เป็นพื้นถิ่น (indigenize) อย่างที่ Arjun Appadurai เสนอเอาไว้³² มาตรการป้องกันความรุนแรงในการแข่งขันฟุตบอลก็ย่อมสามารถที่จะมีความเป็นพื้นถิ่นของมันเอง ซึ่งผู้เขียนมองว่า การป้องกันความรุนแรงที่แฟนบอลมีส่วนร่วมนี้เองที่จะเป็นการป้องกันความรุนแรงในฟุตบอลอันเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมไทย

³² Arjun Appadurai. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. (Minneapolis: University of Minnesota Press), 1995.

รายการอ้างอิง

กุลวิชญ์ สำแดงเดช. การใช้สื่อเพื่อสร้างและธำรงรักษาอัตลักษณ์ของแฟนสโมสรฟุตบอลจังหวัดชลบุรี. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

ณัฐสุพงศ์ สุขโสด. บทบาทของการสื่อสารกับกระบวนการสร้างและสืบทอดวัฒนธรรม “แฟนบอล” ในสังคมไทย. วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.

บริษัทไทยพรีเมียร์ลีกจำกัด. ข้อบังคับ และระเบียบ ว่าด้วยการแข่งขันฟุตบอลลีกอาชีพของประเทศไทย พ.ศ.2556. เอกสารไม่ตีพิมพ์, 2556.

ยศ สันตสมบัติ. “สิทธิชุมชน: พัฒนาการและการปรับกระบวนการทัศน์ทางมานุษยวิทยา” ใน ชลธิรา สัตยารัตนา (บรรณาธิการ) พลวัตสิทธิชุมชน: กระบวนทัศน์ทางมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2546, หน้า 47-131.

สมาคมฟุตบอลแห่งประเทศไทย. คู่มือการแข่งขันฟุตบอลอาชีพ ลีกภูมิภาค ดิวิชั่น 2 ของสมาคมฟุตบอลแห่งประเทศไทย. เอกสารไม่ตีพิมพ์, 2556.

สายชล ปัญญชิต. ฟุตบอลแฟนคลับในสังคมไทยสมัยใหม่: ศึกษากรณีสโมสรเมืองทองหนองจอก ยูไนเต็ด. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553.

อาจินต์ ทองอยู่คง. “แฟนบอล”: ปฏิบัติการทางวัฒนธรรมของแฟนสโมสรฟุตบอลไทย. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555.

_____. “แฟนบอล แอลกอฮอล์ และความรุนแรงในฟุตบอลไทย” ใน วสันต์ ปัญญาแก้ว, พงศกร สงวนศักดิ์, และจตุพร ทรัพย์ปัญญา (บรรณาธิการ). ฟุตบอลไทย: ประวัติศาสตร์ อำนาจ การเมือง และความเป็นชาย. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาปัญหาการพนัน, 2557, หน้า 153-210.

- Adam Brown. "Introduction" in Adam Brown (ed.), **Fanatics!: Power, Identity, and Fandom in Football**. London: Routledge, 1998, p.1-7.
- Anastassia Tsoukala. **Football Hooliganism in Europe: Security and Civil Liberties in the Balance**. New York: Palgrave Macmillan, 2009.
- Anthony King. "The Postmodernity of Football Hooliganism" **The British Journal of Sociology**, 48(4), 1997, p. 576-593.
- Arjun Appadurai. **Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization**. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1995.
- Desmond Morris. **The Soccer Tribe**. London: Cape, 1981. Eric Dunning, "The Social Roots of Football Hooliganism: A Reply to the Critics of the 'Leicester School'" in Richard Giulianotti, Norman Bonney and Mike Hepworth (eds.), **Football, Violence and Social Identity**. London: Routledge, 2005[1994], p.123-151.
- Henry Jenkins. **Textual Poachers: Television Fans & Participatory Culture**. London: Routledge, 1992.
- Norbert Elias and Eric Dunning. **Quest for Excitement: Sport and Leisure in the Civilising Process**. Eric Dunning (ed.), Dublin: University College Dublin Press, 2008[1986].
- Rex Nash. "Contestation in Modern English Professional Football: The Independent Supporters Association Movement" **International Review for the Sociology of Sport**, 35(4), 2000, p. 465-486.
- Richard Giulianotti. **Football: A Sociology of the Global Game**. Cambridge: Polity Press, 1999.
- Stuart Hall. "The Treatment of Football Hooliganism in the Press" in Roger Ingham (ed.), **Football Hooliganism: The Wider Context**. London: Inter-Action Imprint, 1978, p. 15-36.
- Vincenzo Scalia. "Just a Few Rogues?: Football Ultras, Clubs and Politics in Contemporary Italy" **International Review for the Sociology of Sport**, 44(1), 2009, p. 41-53.

การอ้างอิงอิเล็กทรอนิกส์

บริษัทไทยพรีเมียร์ลีกจำกัด. “ดร.วิชิต แย้มบุญเรือง แถลงสรุปสถิติการแข่งขันประจำปี 2013 ในงาน Meet the Press” เข้าถึงได้จาก

www.thaipremierleague.co.th/news_detail.php?nid=00464 (1 กรกฎาคม 2557), 7 พฤศจิกายน 2556.

ปีติเทพ อยู่ยั้งยง. “ผลจากโศกนาฏกรรมฮิลส์โบโร ค.ศ. 1989 ต่อกฎหมายกีฬา อังกฤษ: มองจากอดีต ปัจจุบันและอนาคต” **ประชาไท**. เข้าถึงได้จาก

www.prachatai.com/journal/2012/09/42654 (3 กรกฎาคม 2557), 15 กันยายน 2555.

พลพงศ์ จันทร์อัมพร. “ความจริงเปิดเผย!! ตำรวจและเจ้าหน้าที่ปิดเบือนโศกนาฏกรรม ฮิลส์โบโรห์” **Goal**. เข้าถึงได้จาก

www.goal.com/th/news/4256/ฟุตบอลอังกฤษ/2012/09/13/3373580/ความจริงเปิดเผย (3 กรกฎาคม 2557), 13 กันยายน 2555.

webmaster. “ประกาศกฎแฟนคลับอุตุตราเมืองทอง พ.ศ.๒๕๕๒” เข้าถึงได้จาก

www.mtufc.com/board/index.php?topic=1021.0 (3 กรกฎาคม 2557), 17 พฤษภาคม 2553.

ภาคสาม : บทวิจารณ์หนังสือ/บทความปริทัศน์

หัวใจห้องที่ห้า : ปฏิบัติความรักไร้พรมแดน

ชัยเนตร ชนกคุณ

อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทยเพื่อการสื่อสารสำหรับชาวต่างประเทศ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

บทนำ

เมื่อได้อ่านหัวข้อของบทความนี้ได้โปรดอย่าเข้าใจผิดเกี่ยวกับเป้าหมายของสารว่าจะสื่อถึงความรักของวัยรุ่นหนุ่มสาว หรือความสวยงามในปฏิบัติการความรักทั่วไปที่มุ่งเสนอสารที่ตอบสนองอารมณ์ความรู้สึกแบบ โรแมนติก แต่ผู้เขียน ซึ่งหมายถึงข้าพเจ้านั้น กำลังละเอียดอารมณ์ของตน จาระไนผลึกแง่มุมทั้งทางสังคมและทางวรรณศิลป์ให้ผู้อ่านได้เห็นถึงความรักของคนที่มีต่อคน ความรักที่วัยรุ่นหนุ่มมีต่อเพื่อนร่วมสังคมและร่วมโลก เป็นความรักจากคนธรรมดาที่เติมเต็มตนเอง ไม่ขาดตกบกพร่องอีกแล้วในความรู้สึก จากนั้นจึงขยายออกมาเป็นห้องหัวใจห้องใหม่ที่มาดหมายจะละลายกรอบต่างๆ ของสังคมเป็นความรักที่สามารถบินข้ามพรมแดน เสมือนเป็นหัวใจห้องที่ห้า

ความรักในมิติใหม่ที่กำลังจะนำเสนอนี้ เกิดจากหัวใจที่อ่อนโยนต่อสัมผัสของสรรพสิ่งรอบข้าง อังคาร จันทร์อาทิตย์ มิได้มีมุมมองต่อปรากฏการณ์ต่างๆ รอบข้างเพียงข่าวสารที่ผ่านเลย แต่เขาให้ความสำคัญต่อเนื้อหาของปรากฏการณ์เหล่านั้นอย่างลึกซึ้งพร้อมๆ กับที่ได้เชื่อมโยงสภาวะรู้สึกของตนเองเข้ากับสารอย่างละเอียดลออ ด้วยฝีมือนักกวีที่บรรจงประดิษฐ์ประดอย งานเขียนของเขาจึงสื่อเนื้อหาต่างๆ ออกมามากกว่าหัววงคำหนึ่งที่จะสนใจแต่ตนเอง

หัวใจห้องที่ห้า นำเสนอเรื่องเล่าโดยจำลองวิวัฒนาการของมนุษย์ตั้งแต่ยุคโบราณก่อนประวัติศาสตร์ การตั้งชุมชนจนถึงสังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมเมือง ซึ่งประกอบไปด้วย คนไร้บ้าน คนพลัดถิ่น คนกลุ่มน้อย โดยเชื่อมโยงเรื่องเล่าในอดีตกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน ซึ่งล้วนระทมทุกข์ นำเสนอการปะทะสังสรรค์ท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรม ผู้แต่งมองโลกและปรากฏการณ์ด้วยมุมมองที่ย้อนแย้งในภาคแรก “หัวใจห้องที่ห้า” และภาคหลัง “นิทานเดินทาง” จึงเป็นภาพคู่ขนานของการว่ายนต้อสูดดินรนของมนุษย์ ท่วงทำนองการประพันธ์ใช้ฉันทลักษณ์ที่หลากหลายและมีลีลาเฉพาะตน

รูป1 (หน้าก่อน) ภาพถ่ายแม่ขององซาน ซูจี ลูกชาย ไมเคิล อาริส สามี และองซาน ซูจี

ที่มา <http://goodguy.hubpages.com/hub/Aung-San-Suu-Kyi-The-Beauty-and-the-Beast>

พรมแดนที่ถูกเปิดเผยนั้น เป็นเสมือนการนำเสนอเรื่องราวของความเป็นอื่น (The others) ที่ถูกกระทำโดยกระบวนคิดของสังคมที่สะสมมาเนิ่นนาน จนไม่อาจสรุปที่มาของสิ่งที่แฝงเร้นไว้ ผู้แต่งกล่าวไว้ว่าเป็นเพียง ความศักดิ์สิทธิ์ครั้งโบราณที่ส่งมายังรุ่นปัจจุบัน

เหนือจริง รางเลือน และเหมือนจริง
ครึ่งหลายสิ่งยังไร้คำเรียกขาน
ธรรมชาติเหนือธรรมชาติวาดตำนาน
มือศักดิ์สิทธิ์ส่งสารผ่านสู่มือ (22)

ในบทกวีที่ชื่อว่า *เสียงสนทนาจากผนังถ้ำ* ได้เปิดเรื่องไว้ด้วยเรื่องราวของตำนานที่มีมนต์ขลัง เสมือนเป็นเครื่องปูทางไว้เป็นแนวสำหรับเนื้อหาของเรื่องทั้งหมด ต่อจากนี้ไป ที่มีอาทาคำตอบที่ชัดเจนของสาเหตุของปัญหา ความขัดแย้ง และปฏิกิริยาของสังคมได้ มีเพียงแต่การปรากฏของเหตุการณ์ต่างๆเท่านั้นที่อ้างอิง ‘เทพเจ้า’ ให้มีอยู่ และส่งสาร ‘เบื้องบนขับ เบื้องล่างขาน ส่งผ่านข้า’ (24) ซึ่งทำให้ตำนานที่ลึกลับเสมือนมีอยู่จริง ดังนั้นเพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นมุมมองความรักในแบบของกวีอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น ผู้เขียนจึงจะขยายหัวใจของกวีหนุ่มท่านนี้ออกมา แล้วนำเสนอเป็น 3 ส่วนตามลำดับ ดังนี้ คือ *พรมแดนที่ถูกขยาย ความหมายจากปลายข้าว และดวงดาวแห่งความฝัน* เพื่อลำดับความรู้สึกของเขาที่มีต่อสิ่งมีชีวิตผู้ร่วมชะตากรรมเดียวกันในโลกใบนี้ ไปจนถึงความฝันที่กวีหนุ่มวาดไว้

พรมแดนที่ถูกขยาย

ปรากฏการณ์ที่ อังคาร จันทราทิพย์ ได้สร้างขึ้นในบทกวีต่างๆเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นการเล่าเรื่องราวของผู้คนที่อยู่อาศัยในภูมิภาคเดียวกัน คือแผ่นดินไทยและอาณาจักรใกล้เคียง โดยมีปรากฏการณ์ของการ ‘ถูกกระทำ’ เป็นเสมือนจุดร่วมของคนทั้งหมด นอกจากนั้นก็ยังคงกล่าวถึงสิ่งมีชีวิตอื่นที่เป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์ดังกล่าว อาทิ ลิง เป็นต้น

ดูเหมือนว่าพรมแดนเหล่านี้ได้ถูกถ่างขยายออกด้วยสำนึกแห่งคุณค่าในความเป็นผู้ถูกกระทำ โดยมีอำนาจเข้ามาเกี่ยวข้อง จนเกิดสภาวะแห่งการผลึกให้กลายเป็นอื่น หรือที่เราเรียกว่า ความเป็นชายขอบนั่นเอง (สุริชัย หวันแก้ว, 2546 : 12) ชูศักดิ์ วิทยาทัก (2541 : 17 - 18) เสนอว่าความเป็นชายขอบ (Marginality) หมายถึง ผู้คนที่ด้อยอำนาจ (The Powerless) คนที่ตกเป็นเบี้ยล่าง (The Subordinate) ของคนกลุ่ม

ใหญ่และคนยากไร้ (The Have - nots) และเมื่อคนเหล่านี้เป็นคนชาติพันธุ์ คนกลุ่มน้อย และไม่มีตำแหน่งแห่งที่ในสังคม หรือเรียกรวมๆว่ามีสถานะเป็น “คนอื่น (The Others)” อีกด้วยแล้ว จึงทำให้คนเหล่านี้ตกอยู่ในสถานการณ์ที่ถูกกีดกันออกซ้ำแล้วซ้ำเล่า (Multiple Exclusions) หรือเป็นคนชายขอบในพหุมิติ (Multiple Marginalities) จนแทบจะกล่าวได้ว่าศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ของคนเหล่านี้เท่ากับศูนย์

เรื่องเล่าต่างๆในเล่ม กล่าวถึงผู้คนที่ถูกกระทำต่างที่ต่างวาระและหลากหลาย เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ที่ตกเป็นเป้าการโจมตีจากสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์บริเวณชายแดนประเทศพม่า อีกฉากฝั่งของสายน้ำสาละวิน ในบทกวีที่มีชื่อว่า **แนวรบด้านตะวันตก** ที่กล่าวถึงความตายของผู้บริสุทธิ์และการใช้กำลังข่มเหงที่ยังไม่มีทีท่าจะลดลงว่า

ลึกลับร้อยร่อยรอยฝันนับพันปี

ยิ่งกตชี่ซากศพยิ่งทับถม

ประวัติศาสตร์ต่างเบือนผูกเงื่อนปม

ยิ่งแหลมคม ปีบคั้นแรงวันคืน (47)

อำนาจจากรัฐบาลพม่าที่ส่งผลต่อชาวไทยใหญ่ จนเกิดโศกนาฏกรรมอันต่อเนื่องกว่า 40 ปี ทำให้เกิดการจัดตั้งกองทัพใหญ่น้อยขึ้นตามชายแดน โดยเฉพาะกองทัพแห่งรัฐฉานที่ต่อกรกับอำนาจศูนย์กลางเสมอมาและด้วยกระแสความหวังที่นางองซาน ซูจีได้รับการปล่อยตัว ปรกาศหวังของชนกลุ่มน้อยที่ต้องการปลดแอกจากกองทัพพม่าก็ยิ่งโหมกระพือ (พิมพ์ ชาญธนวัฑน์ : 2545 หน้า 36) พร้อมๆกับซากศพที่เพิ่มขึ้น กลายเป็นปรากฏการณ์ของชนชายขอบที่ถูกกระทำอย่างทารุณและต่อเนื่อง จนดูเหมือนว่าอาณาจักร ได้กลายเป็นดินแดนที่ชุ่มไปด้วยเลือดจากการสงคราม

ชุ่มแนวรบ ฉานเลือดยิ่งเดือดแรง

‘สหภาพอาบสีแดง’ แห่งแผ่นดิน (48)

ปรากฏการณ์ข้างต้นเป็นการนำเสนอเนื้อหาความเป็นอื่นในพื้นที่ที่ห่างไกลออกไปจากสังคมไทย แต่เป็นสภาวะของการถูกกระทำที่สร้างผลกระทบในวงกว้าง แม้ว่าดินแดนดังกล่าวจะเป็นแผ่นดินพม่าและชนชาติไทยใหญ่ มิใช่คนไทยในแผ่นดิน แต่ผู้เขียนก็ได้แสดงปฏิกิริยาของหัวใจในความเป็นห่วงและนำเสนอสารอย่างเป็นห่วง เสมือนว่าเป็นเชื้อชาติเดียวกัน

เด็กชายทองดี ผู้ชนะเลิศการแข่งขันพับจรวดกระดาษชื่อกระถ่อน ปรากฏการณ์ของคนชายขอบที่ไร้สัญชาติ แต่เกิดและเติบโตในผืนแผ่นดินนี้เช่นเดียวกับคนไทยอีกหลายสิบล้านคน กวีได้ขยายพรมแดนของความรู้สึกผู้อ่านด้วยการนำเสนอ ข้อจำกัดของกฎหมาย และการจำกัดสิทธิ์ของคนชายขอบ ที่พยายามสร้างคนเหล่านี้ให้กลายเป็นอื่นและผลักดันให้กลุ่มคนที่มิฐานะใกล้เคียงกันให้อยู่ในการควบคุมของชาติแต่เพียงผู้เดียว ปรากฏการณ์ดังกล่าวบีบรัดหัวใจเด็กน้อยที่หวังจะสร้างชื่อในฐานะของ “คนไทย” ให้กลายเป็นเพียงความฝัน ในบทกวีที่มีชื่อว่า ภาพสะท้อนในวาวหยดน้ำตา หมอง ทองดี

เอ๋ยเจ้าเครื่องบินกระดาษ...
'หยดน้ำตาไร้สัญชาติ' เบือนหยาดซุ่ม
'ดวงใจไร้สัญชาติ' หวาดหวั่นกุ่ม
กลางมรสุมพัดรานเสียดทานใจ (50)
...เป็นคนอื่นในบ้านตัวเองเคืองคว้าง (51)

เด็กชายทองดี คือพรมแดนที่กวีขีดคร่อมเข้าไปในแผนที่ประเทศไทยและพยายามใช้ปากกาสีแปลกวงกลมไว้ให้เห็นถึงความเป็นอื่น ทั้งๆที่สำนักของทองดี เขาคือคนไทย เชื้อชาติไทยและมีสำนักของความเป็นคนไทยอย่างเปี่ยมล้น อันเป็นอีกหนึ่งความหมายของคนชายขอบ ดังที่ สุริยา สมุทคุปดี (2542 : 21) ได้ให้ความหมายไว้ว่า

...กลุ่มคนที่มีชีวิตอยู่กึ่งกลาง หรือห่างไกลศูนย์กลางทั้งทาง ภูมิศาสตร์และสังคมวัฒนธรรม ในทางภูมิศาสตร์ “คนชายขอบ” มักจะเป็น กลุ่มคนที่ต้องย้ายออกจากภูมิลำเนาดั้งเดิม ด้วยเหตุผลทางธรรมชาติ เศรษฐกิจ การเมืองและสังคมวัฒนธรรม การตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพ หรือวิถีชีวิตของคนกลุ่มนี้ต้องเผชิญกับการแก่งแย่งแข่งขัน เพื่อเข้าถึง ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด เกิดการกีดกันและเอารัดเอาเปรียบจากคนกลุ่ม ใหญ่ซึ่งอยู่อาศัยในดินแดนหรือเขตภูมิศาสตร์นั้นมาก่อน การเรียนรู้การ ปรับตัวและการดิ้นรนเพื่อที่จะเอาตัวรอด หรือมีชีวิตรอยู่ภายใต้สภาพการณ์ ดังกล่าวจึงเป็นสาระสำคัญของวิถีชีวิตของประชากรที่อาศัยอยู่ในวัฒนธรรม ชายขอบ

จนถึงบทที่ชื่อว่า **สัจญะมิกสัจญี** ที่กล่าวถึง กรรมและวาระ ที่บิดเบือนไป จากความเป็นจริง จนกลายเป็นฝันที่ไกลเกินเอื้อมในความคำนึงของผู้คนที่อาศัยอยู่ท่ามกลางปัญหา ดังที่ผู้เขียนกล่าวว่า *กระแสหลักลึกลับ ฝันชายขอบ(58)* กระทั่งสงครามในครั้งนี้จะสร้างปัญหาที่เรื้อรังไปอีกแสนนาน เนื่องจากเผ่าพันธุ์ผู้เป็นใหญ่ได้ในสิ่งที่พวกเขาต้องการจึงเหลือเป็นปริศนาค้างคาต่อไปว่ากลุ่มชนชายขอบเหล่านี้จะเผชิญชีวิตต่อไปอย่างไร

*ถึงที่สุดส่วนลัดเลือกคัดสรร
เหลือสายพันธุ์ 'กลายเป็นธุ์'ไว้พันผ่า
ฝันสุดท้ายของสุดท้ายทวนทวนทำ
อยู่ไล่ล่าความรุ่งโรจน์อันโหดร้าย
ทนนานาความรุ่งโรจน์อันโหดร้าย (59)*

เคลื่อนลงมาสู่พื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทย พรหมแดนแห่งนี้ถูกอ้างคาร จันทราทิพย์ คลี่ขยายโดยอาศัยจังหวะการย้อนแย้งกับข่าวของสังคมอย่างเท่าทัน อาจเนื่องจากเป็นพื้นที่ของความขัดแย้งที่เนิ่นนานและลุกลามไปสู่ผู้บริสุทธิ์ทั้งฝ่ายผู้ที่นับถือ อิสลามและศาสนาพุทธ เป็นความขัดแย้งที่เป็นผลมาจากนโยบายของรัฐชาติที่สร้าง กรอบกำหนดความเป็นเขาเป็นเราอย่างไร้ความเที่ยงธรรม เป็นหนึ่งในชนิดของความ เป็นชายขอบที่เรียกว่า ตัวละครชายขอบในทางเศรษฐกิจและเศรษฐศาสตร์การเมือง (ชัยเนตร ชนาคคุณ : 2554, หน้า 5) เนื่องจากชาวบ้านพุทธและมุสลิมเหล่านั้นไม่สามารถเข้าถึงนโยบายในการจัดการตนเองได้ จนเป็นที่มาของการถูกผลักให้กลายเป็น อื่น กระทั่งสร้างความหวาดกลัวและความสูญเสียอย่างต่อเนื่อง ดังบทกวีที่ชื่อว่า **แนวรบด้านใต้...(หลายร้อยกิโลเมตรจากบ้านเกิด)**

*ภารกิจ ชายแดนใต้ ไซ้ไหมแม่?...
หวาดหวั่นแผ่ผ่านความตายคล้ายหมอกฝน
ฤดูปรับเปลี่ยนกำลังพล
สะพรั่งทันท่วมอกวิตกสะท้าน(63)*

จนทำให้เกิดบรรยากาศ

หม่นม่านหมอกมันเหมือนเดิมแม่...
หมอกที่กลั่นหยาดแต่หยดน้ำใส
เคยนองกลบนัยน์ตาข้า ดวงตาใคร
ผู้คนหม่นไข้อยู่เหมือนเคย(63)

เป็นบรรยากาศที่เรื้อรังและนับวันยิ่งพรากความสุขของคนในพื้นที่ โดยผู้เขียนได้สะท้อนเงาความเศร้า ความกังวลของคนออกมาให้ผู้อ่านได้ขยายตนเองเข้าสู่พื้นที่อย่างเห็นภาพ และรับรู้ว่าดินแดนแห่งนี้ ความสุขได้อันตรธานหายไปสิ้น ดังตัวอย่างบทกวีที่ชื่อว่า **วัตถุ (ไม่) ต้องสงสัย**

‘รูปลักษณ์’ คล้ายเห็นที่เป็นข่าว
เช่นทุกคราว ‘พบสิ่งของต้องสงสัย’
หวาดระแวงจึงระวังฝังจิตใจ
ก่อน ‘คนใส่ชุดเทา’ ก้าวเข้ามา !? ...(67)

กวีได้ขยายพื้นที่ต่อไปอีกหลายบท เช่น **ผีเสื้อขยับปีก**

ใต้เร็นไฟกรุ่นไหม้ หมกหวัง
ห้องหุงสังหาร สัง- โยศเศร้า
ผิดพลาดหวาดระแวง วัง- วนว้าย
ตายซ้ำคนเป็นซ้ำ ขึ้นแค้นประหารคน... (69)

เล่าห์ของตรรกะ ที่กล่าวถึงความเชื่อที่ต่างกัน จนทำให้เกิดโศกนาฏกรรมในพื้นที่ ‘ไม่เว้นแม้ในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ...ศาสนสถาน – สนามรบ? ราชศพนับ...(71) จนกระทั่งถึงบทที่ชื่อว่า **ไม่มีของขวัญจากสงคราม** ที่นิยามประเทศนี้เอาไว้ว่า

ใจไม่รักษาใจ จึงได้เห็น...
ประเทศเป็นโรงงานทองหล่อศพ
ปั้นทอความโศกเศร้าขึ้นท่าวทบ
ปั้นทอซังฝักกลบวีรกรรม (74)

ด้วยหัวใจที่เป็นห่วง ด้วยความปรารถนาที่จะเห็นการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น แต่ไม่ได้ก้าวล่วงเข้าไปวิพากษ์อำนาจอย่างตรงไปตรงมา เพียงแต่ได้นิยามวาทกรรมของพื้นที่เอาไว้ว่า

ความเป็นมาจึงทำลายที่หมายทุกเมื่อ
ครอบความเชื่อเหนือความจริง มีดดิ่งค้ำ
ใต้สัญญาะกลีหรือวีรกรรม
ร้าวรวดทั้งเจ็บจำและลบเลือน!...(76)

นอกจากนี้ กวีได้นำเสนอพื้นที่ของความเป็นอื่นที่ทับซ้อนอยู่กับพื้นที่ของคนเมืองในปรากฏการณ์ทั่วไปอย่างหลากหลายเพื่อแสดงถึงการปลดล็อกกฎแห่งทางพรมแดนมิติและวัฒนธรรมต่างๆ ให้ผู้อ่านได้สัมผัสดินแดนที่ถูกขยายออกไป เช่น บทที่กล่าวถึง ชูลู - นางอ้ว ผาแดง - นางไอ่ นิทานโบราณของท้องถิ่นเกี่ยวกับบรรพบุรุษการกำเนิด... (97) ในเรื่อง **รู้งนิทานและเรื่องเล่าในตำนานของแม่ ลูกขาวนาผู้พลัดถิ่น** แล้วกลายเป็นคนใช้แรงงานในเมือง แล้วต้องกลายเป็นคนอื่น เนื่องจากภาวะทางเศรษฐกิจ ที่ไม่สามารถขยับตัวตามกระแสโลกนิยมได้ ในบทที่ชื่อว่า **บทสนทนาของคนพลัดถิ่น** ดังตัวอย่างที่ว่า

อย่างน้อย ลูกได้เรียนหนังสือ
ทั้งมือถือ ค่าเทอมเริ่มรุ่มรุ่ม
ทั้งลูกทั้งเมียเสียทุกมุม
พอแตกหนุ่มมันขอมอเตอร์ไซด์...(109)

กลุ่มคนไร่บ้านในสนามหลวง ที่ไร้ทิศทาง ไม่อาจจะบุขึ้นมา และไม่ชัดเจนในมิติของอนาคต ในบทกวีที่ชื่อว่า **ในบ้านของคนไร่บ้าน** (111) หรือแม้กระทั่งสังคมชนเผ่าที่กำลังเผชิญกับการเปิดรับกระแสวัฒนธรรมใหม่ๆ จนผู้เผ่าผู้แกในหมู่บ้านมองเห็นสัญญาณอันตรายบางอย่างแล้วแทรกอยู่กับบทอ้อหาที่คุ้นเคย ในบทกวีที่มีชื่อว่า **การหายไปของทาบทหนึ่ง** (119) นอกจากนี้ก็ยังมีได้นำเสนอกลุ่มมอญพลัดถิ่น โดยเชื่อมโยงถึงประวัติศาสตร์ของครอบครัวตนเองที่ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของแผ่นดินแปลกหน้าเมื่อครั้งโบราณ และคุณค่าของคนมอญบางกลุ่มในเมืองไทยปัจจุบัน ในบทกวีที่ชื่อว่า **งานวันชาติมอญและตำนานในตัวผม** (122) ดังตัวอย่าง

‘มะละหมั่ง สู้อ่าวไทย ห่างไกลบ้าน
เป็น ‘แรงงานต่างด้าวชาวพม่า’
ข้ามพรมแดน ข้ามด่าน ข้ามกาลเวลา
ต่างเงื่อนไข ทั้งราคา ตีค่าคน (124)

ปรากฏการณ์ของการนำเสนอคนชายขอบ หรือภาวะความเป็นอื่นเหล่านี้คือ ส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคม กวีได้ชี้ชวนผู้อ่านให้โอบรับไปพร้อมกันสู่ดินแดนที่ถูกขยาย ให้เข้าใจบรรยากาศ ให้เห็นภาพของความต่างในหลากหลายมิติ

ความหมายจากปลายข่าว

จากสถานะของความเป็นอื่นใน ดินแดนที่ถูกขยาย สู่ ความหมายจากปลายข่าว การเคลื่อนที่ของกระบวนคิดนั้นค่อยๆสร้างมโนธรรมเกี่ยวกับคนและสิ่งมีชีวิตที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น แทบทุกคนหรือทุกคนกล่าวถึง คือผลของการนำเสนอจากข่าว กวีได้นำเสนอมุมมองของตนผ่านภาษาและจินตนาการที่เป็นกลางท่ามกลางปรากฏการณ์ของสื่อร่วมสมัย ด้วยข้อมูลชุดเดียวกันกับที่ผู้อ่านเคยได้รับ ได้ทัศนคติ เนื้อหามากน้อยเท่าๆกัน และระยะเวลาในการรับสารพร้อมกัน แต่สิ่งที่ต่างไปจากผู้รับสารโดยทั่วไปก็คือ การกระจายแง่คิดของปรากฏการณ์ กวีมิได้หยัดเยียนบนข้อมูลข่าวเพียงด้านเดียว แต่มีความสนใจเกี่ยวกับประเด็นข่าวอื่นที่สัมพันธ์กันกับข่าวกระแสหลักอยู่เสมอ อาทิ ข่าวความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ กวีให้ความสนใจกับเกร็ดต่างๆที่เกิดขึ้นประกอบกัน และมุ่งสนใจเกี่ยวกับข่าวเสริม หรือข่าวเคียงจอบเสมอ เช่น ข่าวของการขอย้ายกลับภูมิลำเนาเดิมของพลตำรวจเอกสมเพียร เอกสมญา โดยมีลูกชาย (ชุมพล เอกสมญา) ที่ทำสวนยางรอคอยด้วยความหวัง แต่ก็ต้องถูกฆาตกรรม

เกษียณจากสงครามสนามรบ
บ้านสวนสงบ เข้าแดดส่อง นกร้องส่ง
ควีนไฟนไฟ น้ำในกา ชารอชง
หอมร่ำคางกลิ้งริน ควีนป็นเลือน ! (72)

บทกวี **ไม่มีของขวัญจากสงคราม** ขยายพรมแดนการรับรู้ข่าวสารกระแสหลักของสังคม ที่พุ่งเป้าหมายอยู่แต่เพียงการขอแยกดินแดน การฆ่าพี่น้องไทยพุทธและมุสลิม และข่าวความขัดแย้งเรื่องงบประมาณการนำไปบริหารภาคใต้ นอกจากนั้นบท

กวี ความตายของสันติสุข ยังได้ขยายพรมแดนการรับรู้ของผู้อ่านต่อกรณีของ สันติสุข พรมดาว ลิงแสมแสนรู้ที่คอยติดตามเจ้าหน้าที่ตำรวจมวลชนสัมพันธ์จนได้ชื่อว่า ‘ลิงตำรวจ’ ขวัญใจเด็กๆและประชาชนในพื้นที่ ปัตตานี แต่สุดท้ายก็เกิดเหตุร้ายกับ สันติสุข พรมดาวคือมันถูกสุนัขรุมกัดเสียชีวิต ประเด็นข่าวดังกล่าวเป็นเพียงข่าว ประกอบ หรือเกร็ดข่าว ที่ไม่สำคัญกับการหาวิธีสร้างความสมานฉันท์ในพื้นที่ แต่ความตายของลิงตัวหนึ่ง อาจเป็นเสมือนสัญลักษณ์อย่างหนึ่งสำหรับพื้นที่ที่มีผู้คนเรียกร้อง มองหาความสงบสุขอยู่ตลอดเวลา

‘ความตายของสันติสุข’ ปลุกข่าวสาร ‘สัญชาตญาณสัตว์’ ฝั่งคมเขี้ยวจมเขี้ยว
‘สันติสุข’ ร่างยับเยินเกินยาเยียว ความห่อเหี่ยวจุมจับห้องหับใจ
“สันติสุขตายแล้ว” ว้างแว่วเสียง ปีนยังเปรียงระเบิดปลุกเพลิงลุกไหม้
ยืมเด็กเด็กปัตตานีจากนี้ไป วงยืมไหว วับายสูญหายวง (82)

รูปที่3 ลิงแสม “สันติสุข พรมดาว” ลิงในเครื่องแบบประจำรถสายตรวจ นพ.สายบุรี
ที่มา <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=633154>

นอกจากนี้ การแปลความหมายจากปลายข่าวของกวี ยังขยายพรมแดนไปสู่ความเห็นอกเห็นใจต่อปรากฏการณ์ของประเทศเพื่อนบ้าน นั่นก็คือการเมืองในประเทศพม่า แม้ว่าข่าวกระแสหลักของสังคมโลกที่ดำเนินเรื่องอย่างต่อเนื่องเพื่อกดดันรัฐบาลทหารพม่าให้ปล่อยตัวนางองซาน ซูจี ที่เชื่อว่าเป็นผลจากการกดดันของนานาชาติประเทศ ไม่ใช่เกิดจากจิตใจที่นิยมประชาธิปไตยอย่างแท้จริงของรัฐบาลพม่า (พิมพ์ ชาญชนะวัฒน์, 2545 : 36) นั่นจะประสบผลสำเร็จ แต่ในอีกมุมหนึ่งท่ามกลางน้ำตาแห่งความปลาบปล้ำ น้ำตาแห่งความสูญเสียก็หลั่งลงมาขนานกัน นั่นก็คือข่าวเคียงการจากไปของ ดร.ไมเคิล อริส สามีคู่ชีวิตของนางองซาน ซูจีในอีกซีกโลก

ตราบที่ยังทำได้ หายใจอยู่...

การต่อสู้ทั้งปวงหน่วงหนัก

เสียดสละความรักเพื่อความรัก

...ส่งความเศร้าสะเทือนใจในทุกอณู

สร้างความหวังและรักไว้ในผู้คน...(127 - 128)

เป็นปรากฏการณ์ของข่าวที่กวีได้นำเสนอประกอบปรากฏการณ์หลักเพื่อสร้างให้เรื่องราวมีความเข้มข้น มีพลังและสะเทือนอารมณ์ ความสำคัญของการขยายพรมแดนข่าวนี้ช่วยทำให้รอยยิ้มของนักต่อสู้หญิงคนนี้มีความหมายมากยิ่งขึ้น เนื่องจากสภาวะการต่อสู้ที่ยาวนานของเธอแม้จะตรากตรำล้าบากสักเพียงใด วันนี้แม้จะได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง แต่เบื้องหลังกลับเป็นความโศกสลด ที่เธอแปลงค่าเป็นกำลังในการเดินหน้าต่อไป และนับเป็นอีกหนึ่งจังหวะของกวี ที่แปลอีกหนึ่งความหมายจากปลายปากกาข่าวได้เป็นอย่างดี

ดวงดาวแห่งความฝัน

หัวใจห้องที่ห้า คือการเติมเต็มตนเองด้วยความรักและความปรารถนาดีต่อเพื่อนร่วมโลกทุกชีวิต อดคิดต่างๆที่เป็นเครื่องขวางกั้นอยู่นั้นกำลังถูกหัวใจห้องที่ห้าหัวใจที่ละเอียดอ่อนและงดงาม ละลายพรมแดนให้เป็นผืนแผ่นดินเดียวกัน ดวงดาวแห่งความฝันนี้เป็นเสมือนบทสรุปของความฝันและจินตนาการของ กวีที่มีต่อทุกๆปรากฏการณ์ แม้ว่าความเป็นอื่นและการถูกกระทำต่างๆจะยังคงอยู่ ดังบทกวี **ก้าวอย่างย่อนแอ้งแห่งศตวรรษ(วิวัฒนาการที่ ‘ชาร์ลส์ ดาร์วิน’ไม่มีโอกาสได้เห็น)** ที่กล่าวถึงสมดุลาอำนาจอย่างรู้ทันและเข้าใจในปรากฏการณ์

ก้าวอย่างย้อนแย้งแห่งศตวรรษ!
บางอุบัติ วิวัฒนาการด้านเสื่อมต่ำ
ทวนข่าวสาร ธารข่าวเศร้า อีกเขี้ยว
รูปธรรม ทฤษฎี มีชีวิต!...(33)

เสมือนว่าเป็นการเข้าใจและยอมรับ และประชดประชันในความเป็นจริงอย่าง
เสียมิได้ แต่ทว่าก็ได้ก้าวล่วงลงไปในเหตุการณ์ เป็นแต่เพียงมนุษย์เฉกเช่นเดียวกับคน
ทั่วไปที่ใช้สายตาของตนมองและถ่ายทอดออกมาเป็นความสละสลวยทางภาษา
และคาดหวังต่อโลกอีกใบที่ซ้อนทับกันอยู่ ด้วยการมองเข้าไปในดวงตาของคนชายขอบ
ดังกล่าว โดยมีความพยายามที่จะอธิบายโลก เพื่อผ่อนคลายความซับซ้อนของปัญหา
ดังบทที่ว่า

อาจโลกรอบข้างเปลี่ยนแปลงเรา
เราเปลี่ยนแปลงโลกบ้างในบางส่วน
หมุนเวียน เปลี่ยน ผ่าน ทานทวน
เสียงให้รำรำครวญ – ช่วยอะไร? (61)

ดังนั้น ในปรากฏการณ์ของความเป็นชายขอบและความเป็นอื่นที่กวีกล่าวถึง
จึงได้จินตนาการถึงสุขอีกรูปแบบหนึ่งเอาไว้ เสมือนเป็นการสร้างดวงดาวคู่ขนาน
กับโลกใบนี้

ปรากฏการณ์ความไม่สงบของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ กวีกล่าวทิ้งท้าย
เอาไว้อย่างน่าคิดเกี่ยวกับ-สันติภาพว่า

หมื่นแสนนวนว่ายเว้ง	ปีกหวัง
ท่ามประทุษร้ายแรงยัง	ยึดเยื้อ
สันตีสุขสานพลัง	แรงสั่ง
ลมแห่งปีกผีเสื้อ	ลึกซึ้งขยับสาย...(69)

แม้จะเป็นเพียงแรงโบกของปีกผีเสื้อ แต่ก็มีความฝันที่โหยหาสันติสุข
แม้จะแผ่วเบาและดูเนิ่นนานกว่าจะสร้างแรงขยับ แต่ก็มีความปรารถนาของผู้คนที่
ออกมาจากหัวใจที่มุ่งมั่นและจะแสดงพลังในที่สุด

หัวใจห้องที่ห้า เป็นถ้อยคำที่กวีแสดงความชัดเจนย้ำความหวังที่จะเห็นความสันติสุข ดังที่กล่าวเอาไว้ว่า

ดวงใจไผ่ฝันสันติสุข
ท่ามกลางทุกข์กระพือไฟไม่สุดสิ้น
ชีวิตหยั่งอยู่และรู้ย็น
รักและหวังดั่งฝนรินลงดั่งบร้อน (83)

ความรักและความหวัง คือหนึ่งพลังที่กวีหวังที่จะใช้เป็นตัวดับความร้อนแรงในพินันท์ และสร้างโลกใบใหม่ที่ดีกว่า ดวงดาวแห่งความฝันจึงเป็นเสมือนอีกพรหมแดนของกวี ที่จะสร้างขึ้นมาในใจของทุกพื้นที่และทุกปรากฏการณ์ เพื่อที่จะสามารถก้าวข้ามไปได้โดยใช้หัวใจห้องที่ห้าเป็นสะพานข้ามไป แม้ทางออกของปัญหายังไม่มีวิ้วแวจะคลี่คลาย แม้ปรากฏการณ์การกดขี่จะยังคงอยู่ในพื้นที่ต่างๆ แต่หัวใจห้องที่ห้า ที่กวีได้นำเสนอ จะค่อยๆแผ่ขยายออกจากหัวใจปกติของทุกคน ซึ่งเป็นเสมือนเจตนาธรรมณ์ของเขา ที่พยายามขยายอาณาจักรแห่งความรักให้โอบกอดผู้คน ผสานความต่าง เชื่อมทุกมวลชีวิตทั้งแผ่นดินให้เป็นจุดเดียวกัน แม้จะต่างแต่ก็มีหัวใจแห่งการยอมรับและเข้าใจในความหลากหลาย

หัวใจห้องที่ห้า แตกต่างจากผลงานการสร้างสรรค์วรรณกรรมในอดีต เสมือนการย้อนรำลึกปฏิกิริยาของนักเขียนไทยที่พยายามนำภาพสะท้อนสังคมในอดีต ที่มักจะมุ่งนำเสนอด้านผลกระทบอย่างตรงไปตรงมานั้นคือวรรณกรรมเพื่อชีวิตที่นำเสนอปัญหาสังคมและความทุกข์ยากของคนจน (ชูศักดิ์ ภัทรกุลวิณิชย์ : 2547 หน้า 110) นับว่าเป็นอีกมุมมองของกวี ที่ใช้วิธีที่อ่อนโยนและไม่มาดมั่นอย่างตรงไปตรงมาจนทำให้วรรณกรรมเสียอรรถรส และเว้นพื้นที่ให้ผู้อ่านร่วมสร้างจินตนาการประกอบ

รายการอ้างอิง

- ชัยเนตร ชนกคุณ. 2555. **ตัวละครชายขอบในวรรณกรรมซีไรต์**, วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์. 2547. **อ่าน (ไม่) เอาเรื่อง**, มุลินธิเพื่อการศึกษาประชาธิปไตย
และการพัฒนา. กรุงเทพฯ : คบไฟ.
- ชูศักดิ์ วิทยาภัก, บรรณาธิการ . 2541. “**บทนำ : สังคมศาสตร์กับการศึกษาคนชาย
ขอบ**”, วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 11 : 1.
- พิมุข ชาญธนะวัฒน์. 2545.กรกฎาคม. โลกใบใหญ่ต่างประเทศ : **สารคดี**, 209.
- สุริชัย หวันแก้ว. 2546. **กระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ**. กรุงเทพฯ :
คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงาน
คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- สุรียา สมุทคุปดี และพัฒนา กิติอาษา. 2542. **มนุษย์วิทยากับโลกาภิวัตน์ : รวม
บทความ**. นครราชสีมา : ห้องไทยศึกษานิตน์, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม,
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- อังคาร จันทร์ทิพย์. 2556. **หัวใจห้องที่ห้า**. กรุงเทพฯ : ผจญภัยสำนักพิมพ์.

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

ประวัติความเป็นมา

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ เป็นส่วนราชการในมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง เดิมเรียกชื่อว่า คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ก่อตั้งขึ้นหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติวิทยาลัยครู พ.ศ. 2518 มีภาควิชาในสังกัดคณะวิชา 11 ภาควิชา ได้แก่ ภาควิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาต่างประเทศ ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ ภาควิชาศิลปะ ภาควิชาดนตรี ภาควิชานาฏศิลป์ ภาควิชาปรัชญาและศาสนา ภาควิชาสังคมวิทยา ภาควิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาภูมิศาสตร์ และภาควิชารัฐศาสตร์ เปิดสอนในระดับ ปกศ.สูงภาคปกติ และภาคต่อเนื่อง ปี พ.ศ. 2522 เปิดสอนถึงระดับปริญญาตรี วิชาเอกสังคมศึกษา และปี พ.ศ. 2529 เปิดสอน บุคลากรประจำการ (กศ.บป.)

วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2535 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามวิทยาลัยครู เป็นสถาบันราชภัฏ ทำให้วิทยาลัยครูลำปางเปลี่ยนชื่อเป็น "สถาบันราชภัฏลำปาง" คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ จึงเปลี่ยนชื่อเป็น "คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์" ในปี พ.ศ. 2543 สถาบันราชภัฏลำปางกำหนดให้มีการบริหารงานวิชาการโดยคณะ บุคคล 3 ระดับ ได้แก่ คณะกรรมการบริหารวิชาการสถาบัน คณะกรรมการบริหารคณะ และ คณะกรรมการบริหารโปรแกรมวิชา

เมื่อพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2538 ประกาศใช้ทำให้สถาบันราชภัฏสามารถจัดการศึกษาในระดับสูงกว่าปริญญาตรีได้ ปี พ.ศ. 2539 มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปางจึงเปิดสอนระดับปริญญาโท โปรแกรมวิชาบริหารการศึกษา ปี พ.ศ. 2547 คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์เปิดสอนระดับปริญญาโทรุ่นแรก โปรแกรมยุทธศาสตร์การพัฒนา และวันที่ 15 มิถุนายน 2547 เมื่อพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยราชภัฏ พ.ศ. 2547 มีผลบังคับใช้ ทำให้สถาบันราชภัฏลำปางเปลี่ยนฐานะเป็น "มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง" แบ่งส่วนราชการเป็น 10 ส่วน มี 6 คณะ 3 สำนัก ทุกคณะแบ่งส่วนราชการเป็นสำนักงานคณบดี และแบ่งงานเป็น 3 งาน บริหารโดยมีคณบดีเป็นผู้บังคับบัญชาและบริหารกิจการภายในคณะ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำปาง

ปรัชญา

สหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นสู่สากล

วิสัยทัศน์

เป็นศูนย์การเรียนรู้และบูรณาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ในระดับสากล

ค่านิยมองค์กร

- H = Happiness (การเป็นองค์กรแห่งความสุข)
- U = Unity (การเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันขององค์กร)
- S = Sharing (การเป็นองค์กรแห่งการแบ่งปันความรู้และใช้ทรัพยากรร่วมกัน)
- O = Outstanding Organization (การเป็นองค์กรแห่งความเป็นเลิศ)
- C = Cooperation (การทำงานร่วมกันขององค์กร)

พันธกิจ

1. ผลิตบัณฑิตสาขาวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ให้มีคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ของสังคม
2. ศึกษาวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ บูรณาการวิจัยกับการเรียนการสอน บูรณาการวิจัยกับการบริการวิชาการแบบมีส่วนร่วม
3. ให้บริการวิชาการ เสริมสร้างความเข้มแข็งด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์แบบมีส่วนร่วม
4. ทำนุบำรุงศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน
5. พัฒนาระบบการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล

เป้าประสงค์

1. บัณฑิตสาขาวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของสังคม
2. มีองค์ความรู้จากงานวิจัยเพื่อเป็นฐานการพัฒนาการเรียนการสอน การบริการวิชาการให้เป็นไปตามความต้องการของสังคม

3. มีงานบริการวิชาการมาเสริมสร้างความเข้มแข็งด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์แบบมีส่วนร่วม
4. มีการอนุรักษ์และส่งเสริมทำนุบำรุงศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน
5. การบริหารจัดการองค์กรเป็นไปตามหลักธรรมาภิบาล

นโยบาย

1. พัฒนาระบบและกระบวนการผลิตบัณฑิตให้มีคุณภาพตามคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ ตามมาตรฐานการศึกษาและความต้องการของผู้ใช้บัณฑิต
2. ส่งเสริมความร่วมมือในการจัดการศึกษาและการวิจัยกับภาคีเครือข่าย
3. พัฒนาระบบและกลไกการบริการวิชาการ การวิจัยและการทำงานบำรุงศิลปวัฒนธรรม ให้สามารถนำองค์ความรู้สู่การพัฒนาสังคมและประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ
4. เสริมสร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ วัฒนธรรมของท้องถิ่นและของชาติ
5. พัฒนาระบบและกลไกการประกันคุณภาพการศึกษา
6. การบริหารงานองค์กรด้วยหลักธรรมาภิบาลและหลักนิติรัฐ

ท้องถิ่นในโลกใหม่

ผลวัดการการปกครองส่วน-
ท้องถิ่นไทย: กับการขยายพื้นที่
ทางการเมืองของประชาชน
ชัยพงศ์ สำเนียง

“รัก” ในกระแสความเปลี่ยนแปลง
ของหนุ่มสาวชนบทไทย
ช่วงทศวรรษ 2520-2530
ภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์

เกษตรพันธสัญญา : ระบบความ-
สัมพันธ์ ความเสี่ยงการปรับตัว
อำนาจและการต่อรองกรณีศึกษา
กลุ่มเกษตรกรในจังหวัดลำปาง
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เพ็ญศิริ พันพา

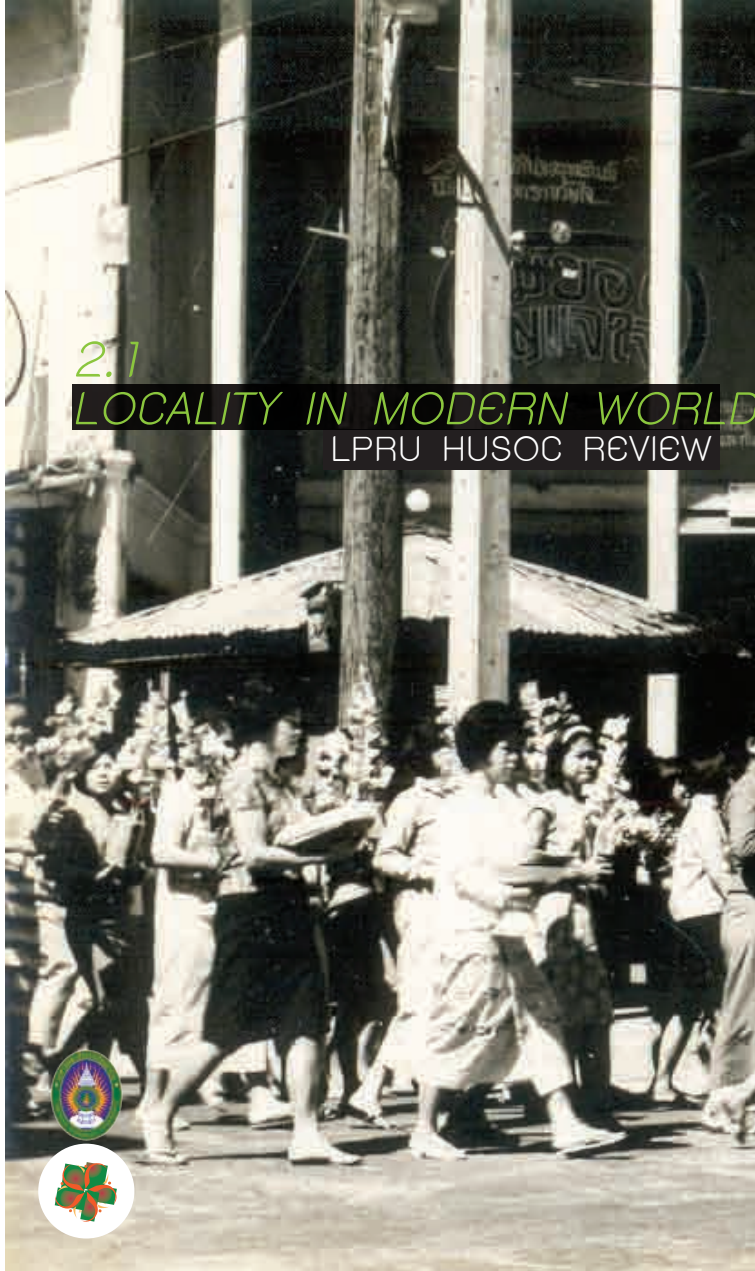
กระบวนการสร้างอุดมการณ์
รักชาติไทยด้วยกลวิธีทางภาษา
ในนวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์
ของวิมล ศิริไพบูลย์จนถึงปี 2500
สุพรรณษา ภัคตรนิกร

มาตรการป้องกันความรุนแรง
อย่างไม่เป็นทางการ : การมี
ส่วนร่วมในการป้องกันความ
รุนแรงของแฟนบอลไทย
อาจินต์ ทองอยู่คุณ

บทวิจารณ์หนังสือ :
หัวใจท้องถิ่นทำ :
ปฏิภิกิริยาความรักไร้พรมแดน
ชัยเนตร ชนกคุณ

ติดต่อ
คณะมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ ม.ราชภัฏลำปาง

119 ม.9 ต.ชมพู
อ.เมือง จ.ลำปาง 52100
โทร : 054-316154,
054-237399
ตอ 8501, 8509 โ
ทรสาร : 054-316154
E-Mail : human@lpru.ac.th
เว็บไซต์ http://www.human.lpru.ac.th
http://husocreview.blogspot.com

2.1

LOCALITY IN MODERN WORLD

LPRU HUSOC REVIEW

เป็นวิทยาทานแก่
คณะมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์
ม.ราชภัฏลำปาง

